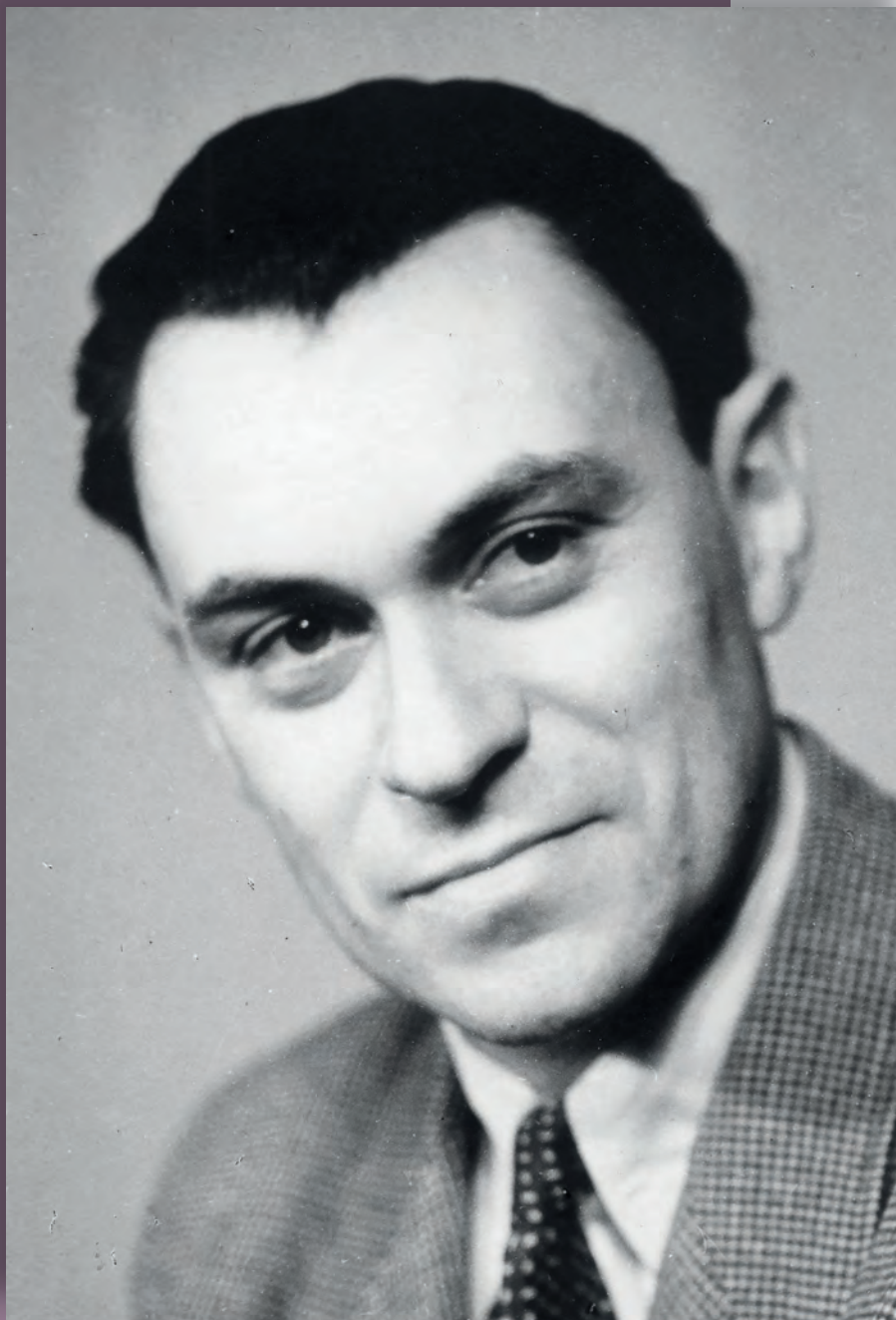

2020 • číslo 2

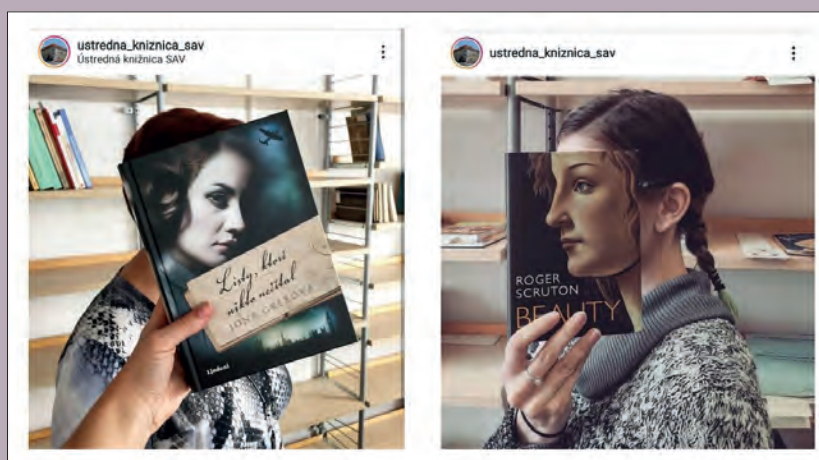
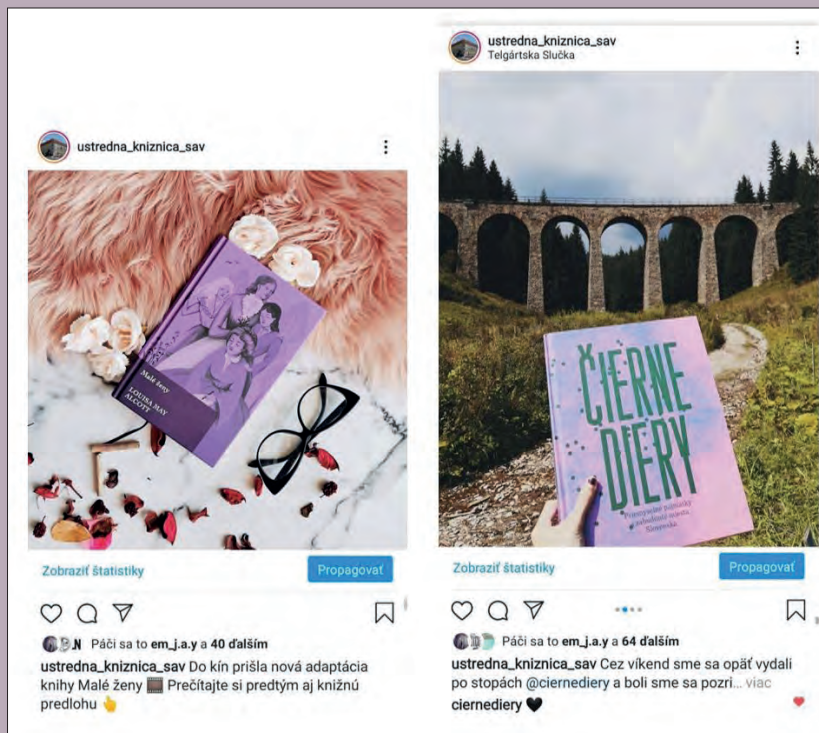
KNIZNICA

Ročník 21

Revue pre knihovníctvo
a bibliografiu
knižnú kultúru
informačné systémy
a technológie
ochranu dokumentov
biografistiku
archív a múzeum knihy
knižnej grafiky
a literárnych pamiatok

Marta Dušková
Jaroslav Šušol
Zuzana Žiaková
Szabina Ilácsa
Ivana Jančulová
Anna Kucianová
Rozália Cenigová
Slavomíra Peťovská
Kamila Prextová
Jacek Wojciechowski
Eva Barnišinová
Marek Rímsky
Marián Andričík
Anna Hučalová
Pavel Matejovič
Lydie Romanská
Peter Cabadaj
Pavol Parenička
Blažej Belák
Eva Pástorová

Instagram a jeho využitie v knižniciach – tak znie názov príspevku Mgr. Zuzany Žiakovej (s. 14 – 18), ktorý približuje Instagram ako jednu z najznámejších a najviac využívaných sociálnych sietí a zároveň ako obľúbený marketingový nástroj inštitúcií a organizácií vrátane múzeí, galérií a knižníc, umožňujúci knižniciam odkryť verejnosti svoje zákulisie a ukázať jej aj tú zábavnejšiu stránku knihovníctva.

Na prvej strane podobaieň **Petra Karvaša** (1920 – 1999), významného slovenského spisovateľa a divadelného teoretika, ktorý sa výrazne zapísal tak do dejín literatúry, ako aj do dejín drámy. Príspevok Mgr. Pavla Matejoviča, PhD., *Životná skúsenosť ako výzva. K storočnici Petra Karvaša* (s. 68 – 70) približuje žánrovo i obsahovo veľmi rôznorodú tvorbu Petra Karvaša, pričom poukazuje na generačnú a dobovú pečať jeho diel.

(foto zo zbierok LA SNK)

REVUE PRE KNIHOVNÍCTVO

Vydáva Slovenská národná knižnica
www.snk.sk
ISSN: 1336-0965

Zodpovedný redaktor

Mgr. Eva Barnišinová
e-mail: eva.barnisinova@snk.sk
tel.: +421 43/2451 304

Výkonný redaktor

PhDr. Eva Hatarová
e-mail: eva.hatarova@snk.sk
tel.: +421 43/2451 277

Návrh zrkadla časopisu

Mgr. Igor Štrbík

Počítačové spracovanie, technická redakcia

Ing. Milan Novák

Adresa redakcie

Slovenská národná knižnica
Nám. J. C. Hronského 1
036 01 Martin
e-mail: kniznica@snk.sk
tel.: +421 43/2451 304, 277

Redakčná rada

Ing. Katarína Krištofová, PhD.
Mgr. Katarína Buzová, PhD.
Mgr. Szabolcs Dancs
PhDr. Jana Huňová
Mgr. Iveta Hurná
Katarzyna Ślaska
Mgr. Michal Šliacky
Ing. Silvia Stasselová
Mgr. Norbert Végh

Časopis vychádza 4-krát ročne v elektronickej verzii. <http://www.snk.sk>
Imprimované: 16. 7. 2020

Uverejnené názory vyjadrujú stanoviská autorov, ktorí sú garantom obsahovej správnosti príspevku. Redakcia si vyhradzuje právo robiť v texte štýlistické úpravy a jazykové korektúry a v prípade potreby krátiť príspevky. Nevyžiadané rukopisy redakcia nevracia.

Pokyny pre autorov príspevkov

Rukopisy príspevkov zasielajte na adresu redakcie v elektronickej podobe e-mailom alebo doneste osobne na USB kľúči vo formáte doc, docx, prípadne rtf. Autorov štúdií a odborných článkov prosíme poslať spolu s textom abstrakt v slovenskom a anglickom jazyku (cca 8 – 10 riadkov) a názov článku v slovenskom a anglickom jazyku.

Za úplným menom autora príspevku uvádzajte kontaktnú adresu pre čitateľov časopisu (adresa súčasného pracoviska, e-mail, resp. iné).

Používajte font Times Roman, Arial alebo Courier. V texte môžete vyznačiť dôležité pojmy tučným písmom alebo kurzívou.

Na odlišenie nadpisov a názvov stačí použiť tučné písmo alebo písmo inej veľkosti tak, aby bola jasná hierarchia tituliek. Na vytvorenie nového odseku použite klávesu ENTER.

Fotografie, obrázky a grafy nekladajte do textu, v texte iba vyznačte miesta, kde majú byť zaradené (napr. odkazom tabuľka 1, obrázok 1). Fotografie, obrázky, grafy (s rovnakým označením ako v texte) zasielajte osobitne vo formáte tif alebo jpg s rozlíšením aspoň 300 dpi. Texty pod obrázky a názvy grafov (s rovnakým označením ako v texte) priložte osobitne ako textové súbory.

Úvodné slovo 3

VÝSKUM

Marta Dušková, Jaroslav Šušol / Využívanie konferenčných zborníkov pri publikovaní vo vede. Medzinárodný komparatívny výskum 4

MARKETING KNIŽNÍC

Zuzana Žiaková / Instagram a jeho využitie v knižniciach 14

BIBLIOGRAFIA

Szabina Ilácsa / Implementation of RDA in Hungary 19

Ivana Jančulová / Knižnica a regionálne kultúrne špecifiká. Úsek regionálneho výskumu, dokumentov a informácií Kraiskej knižnice v Žiline 25

HUDOBNÉ KNIHOVNÍCTVO

Anna Kucianová / Pramene slovenskej hudby. 9. konferencia hudobných knihovníkov, archivárov a múzejníkov, Prešov 2019 26

ŠKOLSKÉ KNIŽNICE

Rozália Cenigová / Aktivity školských knižníc v roku 2019 28

Z KNIŽNÍC

Slavomíra Peťovská / 100 rokov knižnice v Topolčanoch (1920 – 2020) 36

Kamila Prextovej / Knižnica pre mládež mesta Košice a pestrosť jej aktivít 39

ZO ZAHRANIČIA

Jacek Wojciechowski / Prehľad zahraničnej odbornej literatúry 43

KNIŽNÁ KULTÚRA

Eva Barnišinová / Ženská tlač na Slovensku. Vydávanie v minulosti a súčasnosti 53

Marek Rímsky / Pátranie po diele Eduarda Krajňáka 58

Marián Andričík / Preklad ako zápas o priestor (Niekoľko poznámok k prekladaniu Miltonovho *Strateného raja*) 62

Anna Hučalová / „Na okraji, v centre“. Knižný veľtrh *Livre Paris 2019* 64

BIOGRAFISTIKA

Pavel Matejovič / Životná skúsenosť ako výzva. K storočnici Petra Karvaša 68

Lydie Romanská / Jak vidím Boženu Němcovou. 200. výročie narodenia spisovateľky 71

Peter Cabadaj / Pripomenuli sme si. Nedožitá deväťdesiatka spisovateľa Milana Ferka 74

JUBILEÁ

Pavol Parenička / Mišo Kováč Adamov 90-ročný. Nestor slovenskej kultúry ... 78

Blažej Belák / Dramatická tvorba Miša A. Kováča 80

NEKROLÓG

Eva Pástorová / Za Viliamom Mruškovičom (1940 – 2020) 86

Editorial	3
RESEARCH	
Marta Dušková, Jaroslav Šušol / International Comparative Analysis of the Use of Conference Proceedings in Scholarly Publishing	4
LIBRARY MARKETING	
Zuzana Žiaková / The Use of Instagram in a Library	14
BIBLIOGRAPHY	
Szabina Ilácsa / Implementation of RDA in Hungary	19
Ivana Jančulová / Libraries and Regional Cultural Particularities	25
MUSICAL LIBRARIANSHIP	
Anna Kucianová / Sources of Slovak Music. The 9th Conference of Music Librarians, Archivists and Museum Workers (Prešov, 2019)	26
SCHOOL LIBRARIES	
Rozália Cenigová / School Library Activities in 2019	28
LIBRARIES	
Slavomíra Peťovská / 100 Years of the Library in Topoľčany (1920 – 2020)	36
Kamila Prexťová / Library for Youth in Košice and a Variety of its Activities	39
FOREIGN COVERAGE	
Jacek Wojciechowski / Foreign Specialized Literature Summary	43
BOOK CULTURE	
Eva Barnišinová / Women's Magazines in Slovakia. The Past and the Present	53
Marek Rímsky / Searching for the Work by Eduard Krajnák ..	58
Marián Andričik / Translation as a Struggle for Space. A Few Notes on Translating John Milton's „Paradise Lost“	62
Anna Hučalová / „On the Outskirts and in the Centre“. The Paris Book Fair (<i>Livre Paris 2019</i>)	64
BIOGRAPHY	
Pavel Matejovič / Life Experience as a Challenge. Dedicated to the Centenary of Peter Karvaš	68
Lydie Romanská / A Reflection of Božena Němcová. The 200th Anniversary of the Writer's Birth	71
Peter Cabadaj / We Commemorated the Posthumous 90th Birthday of the Writer Milan Ferko	74
JUBILEE	
Pavol Parenička / Mišo Kováč Adamov. On the 90th Anniversary of His Birth	78
Blažej Belák / The Dramatic Works by Mišo A. Kováč	80
OBITUARY	
Eva Pástorová / Viliam Mruškovič (1940 – 2020) Passed Away	86

DUŠKOVÁ, Marta, ŠUŠOL, Jaroslav. **International Comparative Analysis of the Use of Conference Proceedings in Scholarly Publishing**. In: *Knižnica*, 2020, vol. 21, no. 2, p. 4.

The paper analyses the place of conference proceedings in the structure of scholarly publishing performed in Slovakia in the international context. Emphasis is placed on the differences between research fields and on the international impact of these proceedings in the scientific community (i.e. publishing in a foreign language). The core of the study is devoted to the results of a quantitative bibliometric analysis of selected bibliographic databases containing records of publications issued in particular European countries. In the first part, the authors focus on the introduction to the publishing behaviour of scientists in connection with current projects implemented on the European level. Six European countries, including Slovakia, participated in the international comparative analysis.

ŽIAKOVÁ, Zuzana. **The Use of Instagram in a Library**. In: *Knižnica*, 2020, vol. 21, no. 2, p. 14.

The article provides basic information about Instagram. It clarifies the terminology associated with this photo and video-sharing social networking service (hashtags, etc.), its operation and the possibilities of content creation on the platform, as well as the recommendations that users should follow in order to get the most engagement and better viewership (the image quality, the consistency, the regularity, photo and video-sharing, the communication, planning). In the second part of the article, the author explains why libraries should use the Instagram as a marketing tool, pointing out that a library can show users its "friendly face" through certain types of content (e.g. the show-yourself-challenge, behind-the-scenes footages, books, events, travelling).

ILÁCSA, Szabina. **Implementation of RDA in Hungary**. In: *Knižnica*, 2020, vol. 21, no. 2, p. 19.

Resource Description and Access (RDA) provides a set of guidelines and instructions on recording data to support resource discovery. RDA offers libraries the potential to change significantly how bibliographic data is created and used, as it is a standard for resource description and access designed for the digital world. In 2015, following the decision of the National Library Standardisation Committee, National Széchényi Library launched a project to implement RDA as the national cataloguing code. The article gives an insight into the process showing how many layers it has. It also provides details about the Hungarian approach to the implementation. The author presents the main benefits of RDA, but, on the other hand, she also clarifies major obstacles in implementing the cataloguing code in practice.

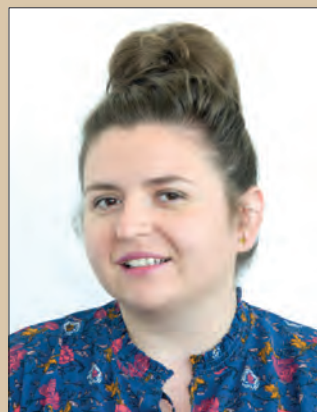
WOJCIECHOWSKI, Jacek. **Foreign Specialized Literature Summary**. In: *Knižnica*, 2020, vol. 21, no. 2, p. 43.

The article presents foreign specialized publications related to librarianship and information science. The summary provides a rich panorama of approaches and perspectives in current research on various librarianship and information science issues such as the role of the Internet in the professional development of librarians, the current state and future of libraries and librarianship, changes in the nature of collection management of library storage facilities, etc. The author analyzes in detail the following works: MICHNOVÁ, Irina. *Prostranstvo vozmožnostej. Zamietki na poliach bibliotečnogo diela: sbornik polemických statej*. Moskva: Rossijskaja Gosudarstvennaja Biblioteka dla Molodeži, 2017; SMITH, Daniella. *Growing your Library Career with Social Media*. Kidlington: Chandos Publishing, 2018; STOLTZ, Dorothy, GRIFFITH, Gail, KELLY, James, SMITH, Muffie, WHEELER, Lynn. *Transform and Thrive. Ideas to Invigorate Your Library and Your Community*. Chicago: ALA Editions, 2018; *Rumiancevskije čtenija '18*. Moskva: Paškov dom, 2018; DUINKERKEN van, Wyoma, KASPAR, Wendi Arant, SULLENGER, Paula. *Library Storage Facilities. From Planning to Construction to Operation*. Kidlington: Chandos Publishing, 2019.

Translated by Mgr. Juraj Valko

Vážení čitatelia,

oblubujem skutočné príbehy so šťastným koncom a s veľkým posolstvom. V posledných týždňoch som si viackrát spomenula na Richarda „Dicka“ N. Williamsa. Predpokladám, že pre väčšinu asi neznáma osobnosť, fanúšikom tenisu snád...? Ale prečo mi Dick neschádzal z mysle? Tu je jeho stručný životný príbeh:

Vychádzajúca tenisová hviezda sa chystá na turnaj v Amerike. Rezervuje si cestu na lodi, ktorá 10. apríla 1912 vypláva z anglického prístavu a o pár dní naráža na ľadovec. Dick skáče do oceána a pláva k člnu. V ňom sedí uzimenný, s vodou siahajúcou po pás. Prichádza záchranná loď, ale palubní lekári nemajú pre Dicka dobré správy. Omrznuté nohy = amputácia. Mladý tenista sa musí rozhodnúť.

Stratiť končatiny aj kariéru, alebo riskovať smrť? Sám si naordinuje bolestivú rehabilitáciu – každé ráno aj večer sa dve hodiny prechádza po palube s cieľom rozprúdiť krv v nohách. Cíti neskutočnú bolesť, ale aj odhodlanie. Už po dvoch dňoch získava v nohách cit a po príchode do Ameriky sa zotavuje a začína s tenisom. Ani nie tri mesiace po potopení Titanicu víťazí na istom šampionáte. Nasledujú úspechy vo Wimbledon, na olympiáde... a neskôr je uvedený do Medzinárodnej tenisovej siene slávy.

V uplynulých týždňoch sme asi viacerí boli tak trochu ako Dick. Takmer zovšadiaľ sme počúvali nie práve pozitívne správy a v niektorých chvíľach na nás doľahol smútok, hnev, bezmocnosť, nečinnosť... Našťastie sme sa ako Dick rozhodli nepoddať sa, bojovať sami za seba a zároveň za všetkých. Poupatovali sme si domy, naučili sa nové recepty, s deťmi si oprášili učivo z dejepisu či prírodopisu, naučili sme sa viac si vážiť prírodu i spoločnosť ľudí. Snád sa už poučíme, že takéto „maličkosti“ rozhodne nie sú samozrejmosťou.

S obrovským uznaním som sledovala aktivity Slovenskej národnej knižnice a ostatných slovenských knižníc. Odmietli sme sa vzdať – veď ako povedal Aristoteles, zo všetkého najviac vyčerpáva nečinnosť. Stagnáciu a nechuť sme vyhodili za zatvorené dvere a pre svojich čitateľov pravidelne pripravovali rozmanité online podujatia, ktoré nielenže vyplnili voľný čas, ale zároveň dávali pocit spolupatričnosti, inšpirácie a vidiny lepších zajtrajškov. Samozrejme, knižnice pokračujú v takýchto aktivitách aj po opätovnom otvorení.

Milé čitateľky, milí čitatelia. Aktuálne vychádza druhé tohtoročné číslo časopisu *Knižnica*. S redakčným tímom sme sa nepoddali nečinnosti a usilovne tvorili jeho obsah. Chcem sa poďakovať našim prispievateľom naprieč celým Slovenskom, že v zložitom období nezabudli na *Knižnicu* a venovali jej svoj pracovný čas.

Krásne zajtrajšky praje

Mgr. Eva Barnišinová
zodpovedný redaktor

VÝSKUM VYUŽÍVANIE KONFERENČNÝCH ZBORNÍKOV PRI PUBLIKOVANÍ VO VEDE

Medzinárodný komparatívny výskum

Mgr. Marta Dušková, PhD., prof. PhDr. Jaroslav Šušol, PhD.*

ÚVOD

Vedecké konferencie sú formou komunikácie v oblasti vedy, v rámci ktorej majú jej účastníci možnosť priamej interakcie a diskusie s kolegami z odboru. Za jeden z hlavných výstupov a prínosov konferencií sa považujú **konferenčné zborníky**. Takéto zborníky obsahujú väčšinou plné texty príspevkov, ktoré boli na konferencii prednesené, ale môže ísť aj o abstrakty prednášok alebo o poster. Konferenčné publikácie sú tak súčasťou širokej škály publikačných výstupov v oblasti vedy a majú svoje miesto aj v procesoch hodnotenia a porovnávania výkonov akademických pracovníkov i pracovísk, ktoré sa podieľajú na vedecko-výskumnej činnosti. Akademické knižnice na Slovensku majú s týmito procesmi bohaté skúsenosti, keďže sú to práve ony, kto má zo zákona na starosti evidenciu publikačných výstupov na vysokých školách.

Zborníky z konferencií predstavujú jeden zo základných typov tzv. sivej literatúry, teda literatúry, ktorej dominantnou charakteristikou je to, že nie je bežne dostupná na knižnom trhu. Hlavnými producentmi sivej literatúry sú spravidla vysoké školy, výskumné inštitúcie, štátna a verejná správa, agentúry, neziskové organizácie a pod. Miera akceptácie a využívania konferenčných zborníkov v rozličných vedných disciplínach je rozdielna. Predchádzajúce výskumy naznačujú, že to isté platí aj o miere využívania zborníkov v rozličných krajinách či kultúrach.

V príspevku bližšie rozoberieme miesto konferenčných zborníkov v štruktúre publikovania v rámci slovenskej vedy, v medzinárodnom kontexte a s dôrazom na rozdiely medzi rozličnými oblasťami výskumu a na potenciál ich medzinárodného dosahu, teda na publikovanie v cudzom jazyku. V úvodnej časti sa zameriame na vstup do problematiky publikačného správania v súvislosti s aktuálnymi európskymi projektmi a jadro práce predstavuje výsledky kvantitatívnej analýzy vybraných bibliografických databáz evidencie publikačných výstupov v krajinách EÚ.

PUBLIKAČNÉ SPRÁVANIE VO VEDE AKO EURÓPSKA VÝSKUMNÁ TÉMA

Ako sme už uviedli, publikácie sa považujú za jeden z hlavných výstupov vedecko-výskumnej činnosti a ich

evidencia a valorizácia za jeden z hlavných parametrov hodnotenia vedy. Publikačné výstupy v oblasti vedy majú zvyčajne pridelené rôzne kategórie a váhy, ktoré odrážajú ich význam v systéme hodnotenia. Váha publikačných výstupov je často nastavená na základe národných či lokálnych zvyklostí a ovplyvnená „politickými“ faktormi, cez ktoré sa manažérska vrstva akademickej sféry alebo štátu snaží usmerňovať správanie autorov publikácií. Pritom platí, že kategorizácia a určovanie váhy publikácie nie vždy reflektujú reálny zástoj určitého typu publikácie v bežnom komunikačnom režime určitého vedného odboru.

Výskumy publikačného správania vo vede sa orientujú zväčša na špecifické podmienky a problémy jednotlivých vedných disciplín alebo celých krajín. Vzorce publikačného správania sa menia v čase a v závislosti od rôznych faktorov. Publikačné správanie možno skúmať s využitím kvalitatívnych alebo kvantitatívnych prístupov, prípadne kombináciou oboch týchto prístupov s cieľom dosiahnuť čo najpresnejšie výsledky. Kvalitatívne výskumy sa realizujú na základe interakcie s vedecko-výskumnými pracovníkmi ako autormi publikácií prostredníctvom rozhovorov, dotazníkov, ankiet alebo diskusných skupín. Kvantitatívny prístup reprezentujú najmä bibliometrické a scientometrické analýzy publikačnej činnosti, vychádzajúce z bibliometrických údajov o publikáciách.

Výsledky množstva predchádzajúcich výskumov v tejto oblasti naznačujú, že vzorce publikovania vo vede sú odlišné nielen v rozličných krajinách, ale i v jednotlivých vedných disciplínach. To je jedna z vecí, na ktoré často upozorňujú predovšetkým zástupcovia spoločensko-vedných a humanitných disciplín, a to najmä v súvislosti s nastavovaním váhy publikácií z hľadiska financovania vysokých škôl.

Problematika hodnotenia vedy a jej parametrov stále naliehavejšie zasahuje do fungovania akademickej sféry – až do takej miery, že sama sa stala predmetom intenzívneho výskumu. Na celoeurópskej úrovni sa tejto problematike venuje projekt **Európska sieť pre hodnotenie výskumu v sociálnych a humanitných vedách** (*European Network for Research Evaluation in the Social Sciences and Humanities*, ENRESSH). Realizuje sa ako Akcia 15137 v rámci európskej výskumnej schémy COST (*European Cooperation in Science and Technology*), čo je paneurópsky medzivládny program s cieľom podporovať prelomový vedecký a technický vývoj, ktorý by mohol viesť k novým konceptom a produktom, a tak

* Centrum vedecko-technických informácií SR, Bratislava
Katedra knižničnej a informačnej vedy, Filozofická fakulta UK, Bratislava
e-mail: marta.duskova@cvtisr.sk; jaroslav.susol@uniba.sk

prispieť k posilneniu európskych výskumných a inovačných kapacít (COST, 2019).

Projekt ENRESSH, ktorý koncipovala skupina 20 výskumníkov zo 16 krajín EÚ, sa začal v apríli 2016 a končí sa v apríli 2020; v súčasnosti združuje viac ako 125 účastníkov z 36 krajín.

Cieľom projektu je navrhnuť optimálne metódy na hodnotenie vedy v oblasti spoločenských a humanitných vied (ďalej SHV). V rámci akcie sa skoncentrovali kapacity mnohých európskych expertov, od výskumníkov v oblasti evalvačných štúdií cez manažérov vedy a členov evalvačných skupín až po výskumníkov z oblasti disciplín SHV. Hlavný výskumný prístup je postavený na porovnávaní a vzájomnom obohacovaní rozličných pracovných sfér, ktoré sa venujú hodnoteniu výskumu v oblasti SHV v krajinách Európy. Význam projektu spočíva v snahe zlepšiť procesy hodnotenia a pritom zohľadňovať diverzitu a bohatstvo výskumu v oblasti SHV, zviditeľniť cesty, ktorými SHV prispievajú k rozvoju spoločnosti, a pomôcť vedcom z oblasti SHV lepšie uchopiť ich výskumnú agendu a prekonať fragmentáciu (About, 2016).

Aktivity ENRESSH sa uskutočňujú v rámci štyroch pracovných skupín, tri z nich sa zameriavajú na špecifické aspekty hodnotenia výskumu v oblasti SHV (konceptuálne rámce hodnotenia výskumu v SHV, spoločenský dopad a relevancia výskumu v SHV, databázy a využitie dát na pochopenie výskumu v SHV), štvrtá sa orientuje na rozširovanie výsledkov projektu.

Z hľadiska knižnično-informačnej teórie i praxe je najzaujímavejšia tretia skupina, ktorá sa sústreďuje na mapovanie šandardizácie a interoperability informačných systémov aktuálneho výskumu (CRIS) v oblasti SHV. Vychádza sa pritom zo skutočnosti, že súčasné komerčné databázy, ktoré sú zamerané v prevažnej miere na spracovanie anglofónnej produkcie, ako sú Web of Science (WoS) či SCOPUS, nie sú optimálnym nástrojom skúmania publikačného správania, keďže sa v nich neeviduje kompletná publikačná produkcia všetkých krajín vo všetkých svetových jazykoch. Na to sú vhodnejšie skôr národné bibliografické databázy, ktorých cieľom je zachytiť úplnú vedeckú produkciu tej-ktorej krajiny. V súčasnosti už takéto databázy budujú mnohé neanglofónne krajiny sveta a platí to aj pre väčšinu krajín EÚ.

Hlavné úlohy tretej pracovnej skupiny ENRESSH sú (Objectives, 2016):

- porovnať *produktivitu a štruktúru výstupov* v rozličných disciplínach SHV s využitím dát z existujúcich národných informačných systémov alebo iných databáz a repozitárov,
- analyzovať charakteristiky rozličných *diseminačných kanálov* využívaných v oblasti SHV,
- vyvinúť *spoločné pravidlá a procedúry* na budovanie databáz,
- navrhnuť plán smerovania k *európskej bibliometrickej databáze*,
- vyvinúť *alternatívne metriky* pre oblasť SHV.

Jedným z významných krokov smerujúcich k zmapovaniu a porovnaníu týchto národných databáz v Európe bola analýza, ktorá sa uskutočnila v rokoch 2016 a 2017 a do ktorej bolo zapojené aj Slovensko. Výsledky ukázali, že databázy, ktoré sa v súčasnosti budujú v Európe, dosahujú rozdielnu úroveň pokrytia z hľadiska retrospektívy (od ktorého roku sa systém buduje?), vedných disciplín (pokrýva všetky, alebo len vybrané vedné oblasti?), kompletnosti produkcie (všetky výskumné inštitúcie v krajine?), ako aj publikačného záberu (evidujú sa všetky publikačné výstupy, alebo iba vedecké, recenzované?). Štúdiu koordinovala Univerzita v Antverpách a čiastkový prehľad výsledkov spracovala Linda Sile v spolupráci s autormi z 13 krajín EÚ (Sile et al., 2018).

Na základe existencie siete ENRESSH a prístupu k národným databázam sa v ostatných rokoch objavilo väčšie množstvo porovnávacích štúdií, ktoré sa zameriavali na rozličné aspekty publikačného správania v Európe. Štatisticky podložený argument v prospech využitia národných databáz na bibliometrickú analýzu publikačného správania uviedol vo svojej štúdií napríklad Kulczycki (2018). Podrobne skúmal percentuálne zastúpenie sledovaných typov publikácií v národných databázach a porovnával ich s dátami o publikáciách indexovaných vo WoS, získanými prostredníctvom nástroja *InCites Dataset*. Za rok 2014 obsahuje WoS najviac 50% sledovaných publikácií z Dánska oproti národnej databáze. V ostatných krajinách je zastúpenie ešte oveľa nižšie, v prípade Slovenska 25% a Česka 30%. Najnižšie zastúpenie indexovaných dokumentov v sledovanom súbore majú Poľsko 15% a Slovinsko 16% (Kulczycki et al, 2018). K podobným zisteniam dospela aj Puusková vo vzťahu k zastúpeniu fínskych publikácií v databáze WoS (Puuska, 2014). V prípade Nórska urobil analogickú analýzu Sivertsen a zistil, že v rokoch 2011 – 2017 bolo v databáze WoS zachytených 62,9% nórske publikácií (SCOPUS 76,5 %); v prípade humanitných vied to bolo 25% (SCOPUS 46 %), spoločenských vied 35% (SCOPUS 60 %), prírodných vied 74% (SCOPUS 81 %) a medicíny 86% (SCOPUS 94%) (Sivertsen, 2019).

Na Slovensku sa realizovalo viacero výskumov publikačného správania vo vede, najmä v posledných 20 rokoch. Spomedzi tých, ktoré sa zamerali na typológiu publikovaných výstupov, resp. konkrétnejšie na konferenčné zborníky, spomenieme napríklad modelovú bibliometrickú štúdiu orientovanú na publikačné správanie v prostredí Univerzity Komenského v Bratislave so zreteľom na špecifiká humanitných, spoločenských a prírodných vied (Šušol, 2012). Výsledky týkajúce sa najfrekvencovanejších typov dokumentov naznačujú, že pre humanitné a spoločenskovedné disciplíny je typickejšia orientácia na publikovanie v domácich publikačných kanáloch, v časopisoch a na konferenciách (príspevky aj abstrakty) a zároveň väčší podiel zdrojov odborného a prehľadového charakteru. V prírodných vedách sa publikovanie zameriava viac na zahraničné prostredie – časopisecké články a príspevky/abstrakty zo zahraničných konferencií.

Bellérová sa vo svojej bibliometrickej štúdií zamerala na analýzu publikačného správania autorov 16 verejných vysokých škôl na Slovensku (Bellérová, 2010). V sledovanom súbore mali najväčšie zastúpenie konferenčné dokumenty (príspevky, abstrakty), spolu 46%, konkrétne príspevky z domácich (24%) a zo zahraničných (10%) vedeckých konferencií; abstrakty príspevkov z domácich a zo zahraničných vedeckých konferencií tvorili v celkovom meradle menej významné zastúpenie – spolu 3,1% a 3,5%.

Ilavská sa sústredila na publikačnú činnosť autorov z Univerzity Komenského v Bratislave (Ilavská, 2014). Výsledky ukázali, že v oblasti SHV sú konferenčné publikácie najdominantnejším typom publikácií (25%). Z hľadiska teritoriality publikácií je zrejme výrazná orientácia na domáce prostredie (spolu 78% za všetky typy publikácií vrátane konferenčných), ktorá koreluje s jazykom publikácií.

POZADIE A METÓDY VÝSKUMU

Predmetom nášho záujmu je publikačné správanie vo vede s dôrazom na špecifický typ publikovaných dokumentov – príspevky v zborníkoch z konferencií, v kontexte ďalších troch frekventovaných typov publikačných výstupov, tak ako sa zistili v predchádzajúcich výskumoch (monografie, kapitoly z monografií, články z časopisov), a v porovnaní situácie na Slovensku so situáciou v iných krajinách Európy. Kontext publikovania sme skúmali z hľadiska jazyka publikácie a vednej disciplíny. Publikačné výstupy sme obmedzili iba na kategórie vedeckých/recenzovaných výstupov.

Primárnym východiskom nášho výskumu je téza o odlišnostiach v publikačnom správaní v jednotlivých vedných disciplínach, najmä rozdieloch medzi „tvrdými“ a „mäkkými“ vedami vo využívaní odlišných publikačných kanálov a v orientácii na domáce/zahranické vedecké publikum. Jednotku výskumu predstavuje publikačný výstup, bibliograficky zaregistrovaný v databáze.

Pri výbere národných databáz na porovnanie sme vychádzali z prieskumu Sílovej, ktorá sa pokúsila prostredníctvom dotazníkového prieskumu zhrnúť informácie o existujúcich národných databázach publikačnej činnosti. Primárne sa sústredila najmä na databázy reflektujúce publikačné výstupy spoločenských a humanitných vied (Sile et al, 2018) a na základe prieskumu vytvorila webovú platformu s informáciami o 21 databázach (Databases, 2018).

PRIESKUM NÁRODNÝCH DATABÁZ PUBLIKAČNÝCH VÝSTUPOV V EURÓPE

Základné podmienky na zaradenie databázy do nášho výskumu boli sformulované takto:

1. Sledované obdobie:

- databáza poskytuje údaje o publikačných výstupoch minimálne od roku 2014,
- databáza je schopná poskytnúť údaje o publikačných výstupoch za obdobie 2014 – 2017.

2. Komplexnosť:

- databáza spracúva údaje o publikačných výstupoch na národnej úrovni,
- databáza pokrýva publikačnú produkciu vysokých škôl a výskumných organizácií v krajine,
- databáza poskytuje komplexný obraz o publikačnej činnosti danej krajiny.

3. Vedné disciplíny:

- databáza obsahuje údaje o publikačných výstupoch vo všetkých vedných disciplínach,
- vedné disciplíny možno previesť do typológie vedných disciplín podľa FRASCATI – prírodné, technické, lekárske, pôdohospodárske, spoločenské a humanitné vedy.

4. Typy publikačných výstupov:

- databáza obsahuje tieto typy publikačných výstupov – monografie, kapitoly v monografiách, články z časopisov, príspevky z konferenčných zborníkov,
- uvedené publikačné výstupy sú vedecké a recenzované.

5. Jazyk publikačných výstupov:

- databáza obsahuje publikačné výstupy publikované v lokálnom (národnom/štátnom) a anglickom jazyku a iných cudzích jazykoch.

6. Participácia na výskumnej štúdií:

- zodpovedné/kontaktné osoby jednotlivých databáz budú ochotné a schopné poskytnúť dáta o publikačných výstupoch.

Na základe prieskumu sme vybrali 16 národných databáz, ktoré by boli vhodným zdrojom na porovnanie dát o publikačných výstupoch. Následne sme identifikovali limitujúce faktory jednotlivých databáz, ako aj obmedzenia z hľadiska komplexnosti pokrytia, ktoré však nepredstavovali prekážku pri realizovaní porovnávejacej bibliometrickej štúdie. Limitujúce faktory sa vyskytli v troch oblastiach – išlo o vedné disciplíny, typy publikačných výstupov a jazyk publikácií.

Tab. 1 Databázy s potenciálom zaradenia do výskumu

Databáza	Krajina	Disciplíny	Retrospektíva
<i>Flemish Academic Bibliographic Database for the Social Sciences and Humanities (VABB-SHW)</i>	Belgicko/ Flámsko	len spoločenské a humanitné	2000 –
<i>Croatian Scientific Bibliography (CROSB)</i>	Chorvátsko	všetky	1997 –
<i>The Registry of Information about Results (RIV)</i>	Česká republika	všetky	1992 –
<i>The Danish Bibliometric Research Indicator (BFI)</i>	Dánsko	všetky	2009 –

Databáza	Krajina	Disciplíny	Retrospektíva
<i>Estonian Research Information System (ETIS)</i>	Estónsko	všetky/údaj sa neeviduje	1999 –
<i>VIRTA Publication Information Service</i>	Fínsko	všetky	2011 –
<i>The Hungarian Scientific Bibliography (MTMT)</i>	Maďarsko	všetky	2007 –
LOGINMIUR	Taliansko	všetky	1997 –
<i>Lituanistika</i>	Litva	len spoločenské a humanitné	2000 –
<i>Current Research Information System in Norway (CRISin)</i>	Nórsko	všetky	2010 –
<i>Polish Scholarly Bibliography (PBN)</i>	Poľsko	všetky	2009 –
<i>Central Registry of Publication Activity (CREPČ)</i>	Slovensko	všetky	2007 –
<i>Co-operative Online Bibliographic Systems & Services (COBISS)</i>	Slovinsko	všetky	2000 –
SwePub	Švédsko	všetky	1995 –
<i>National Academic Research and Collaborations Information System (NARCIS)</i>	Holandsko	všetky/údaj sa neeviduje	1975 –
<i>National Bibliometric Instrument (IBN)</i>	Moldavsko	všetky	1994 –

Dve databázy slúžia na evidovanie publikačných výstupov iba zo spoločenských a z humanitných vied – *Flemish Academic Bibliographic Database for the Social Sciences and Humanities (VABB-SHW)* v Belgicku a *Lituanistika* v Litve. Špecifikom Belgicka je navyše fakt, že krajina sa delí na tri regióny – Flámsko, Valónsko a Brusel. Databáza VABB-SHW mapuje publikačné aktivity iba za Flámsko, čo znamená, že nejde o národnú/štátnu úroveň. Ostatné databázy (14) spracúvajú dáta o publikačných výstupoch za všetky vedné disciplíny, dve z nich neobsahujú, resp. nespracúvajú údaj o vednej disciplíne – *Estonian Research Information System (ETIS)* v Estónsku a *National Academic Research and Collaborations Information System (NARCIS)* v Holandsku. To znamená, že pri nich nemožno sledovať publikačné vzorce z hľadiska vedných disciplín.

Z pohľadu spracovania typov publikačných výstupov, ktoré sú predmetom nášho skúmania, sme zaznamenali limitujúce faktory pri dvoch databázach. *Polish Scholarly Bibliography (PBN)* v Poľsku síce obsahuje príspevky v konferenčných zborníkoch, tie však nie sú evidované ako samostatná kategória publikácie. Sú vnorené do iných typov publikačných výstupov – kapitol v monografiách a článkov v časopisoch v závislosti od typu zdrojového dokumentu (zborník, časopis), v ktorom bol príspevok z konferencie publikovaný. Databáza *National Bibliometric Instrument (IBN)* v Moldavsku zasa spracová-

va iba tie publikačné výstupy, ktoré sú dostupné formou otvoreného prístupu. Okrem toho neobsahuje dva nami požadované typy publikačných výstupov – monografie a kapitoly v monografiách. Uvedené databázy teda nemožno zahrnúť do analýzy zameranej na typ publikačného výstupu.

Obmedzenie z hľadiska jazyka publikovania sa objavilo pri databáze *Publication Information Service (VIRTA)* vo Fínsku a *National Academic Research and Collaborations Information System (NARCIS)* v Holandsku. Databázy obsahujú publikačné výstupy vo všetkých jazykoch, ale neobsahujú údaj o jazyku pri konkrétnom zázname v databáze. Z tohto dôvodu pri nich nie je možné vyhodnocovať parameter jazyka publikovania štandardnými databázovými nástrojmi.

ZBER DÁT, VÝSKUMNÁ VZORKA A PREMENNÉ

Zber údajov prebiehal v januári a vo februári 2019. Na našu výzvu pozitívne reagovalo 10 krajín (z celkového počtu 16), z nich šesť dodalo údaje v stanovenom termíne a boli zaradené do analýz. Po doručení sme skontrolovali všetky súbory s dátami a overili vyplnenie všetkých potrebných údajov. Poľsko a Flámsko (Belgicko) nedali dáta za rok 2017 s odôvodnením, že tieto údaje ešte neprešli hodnotiacim procesom, a preto nie sú zverejnené a dostupné. Následne sme si určili premenné.

Tab. 2 Premenné výskumu

Premenné (P)	Hodnoty
Rok vykazovania	2016
Krajina	Česko, Slovensko, Taliansko, Poľsko, Moldavsko, Flámsko (Belgicko)
Vedná disciplína/oblasť výskumu	prírodné vedy, technické vedy, lekárske/medicínske vedy, pôdohospodárske vedy, spoločenské vedy, humanitné vedy
Typ publikačného výstupu	monografia, kapitola v monografii, článok v časopise, príspevok v konferenčnom zborníku
Jazyk publikovania	lokálny (národný/štátny), anglický, iný

So zreteľom na rozdielne veľkosti jednotlivých štátov a v snahe zabezpečiť objektívne výsledky sme všetky hodnoty premenných v rámci danej krajiny, vednej disciplíny, typu publikačného výstupu a jazyka publikovania uvádzali v percentuálnych hodnotách. To umožnilo porovnávať jednotlivé krajiny medzi sebou, pretože každá premenná tvorila samostatný celok.

STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH DATABÁZ

Česká republika – RIV

Výskumná vzorka obsahovala spolu 46 039 publikačných výstupov. Najpočetnejšiu skupinu tvoria články v časopisoch, ktoré predstavujú viac ako polovicu z celkového počtu publikačných výstupov – 58,20 % (26 796 publikácií). Druhú najpočetnejšiu skupinu publikačných výstupov reprezentujú príspevky v konferenčných zborníkoch – 29,72 % (13 681 publikácií). Monografie tvoria 3,46 % a kapitoly v monografiách 8,62 %.

Slovenská republika – CREPČ

Výskumná vzorka obsahovala 27 146 publikačných výstupov. Najpočetnejšiu skupinu tvoria príspevky v konferenčných zborníkoch, ktoré predstavujú polovicu z celkového počtu publikačných výstupov – 50,16 % (13 617 publikácií). Druhú najväčšiu skupinu reprezentujú časopisecké články, ktoré tvoria takmer polovicu z celkového počtu – 43,45 % (11 795 publikácií). Monografie predstavujú podiel 3,81 %, kapitoly v monografiách 2,58 %. Tieto čísla sú v súlade s výsledkami výskumov Ilavskej a Bellérovej o dominancii konferenčných publikácií v publikačnom správaní na Slovensku.

Taliansko – LOGINMIUR

Výskumná vzorka obsahovala 298 926 publikačných výstupov. Najpočetnejšiu skupinu tvoria články v časopisoch, ktoré predstavujú 65,67 % (196 317 publikácií) z celkového počtu publikačných výstupov. Príspevky v konferenčných zborníkoch síce reprezentujú druhú najväčšiu skupinu publikačných výstupov, no nemajú až také výrazné zastúpenie – 16,68 % (49 869 publikácií). Monografie tvoria 2,75 % a kapitoly v monografiách 14,90 %.

Poľsko – PBN

Výskumná vzorka obsahovala spolu 250 331 publikačných výstupov. Najpočetnejšiu skupinu tvoria články v časopisoch, ktoré predstavujú 64,37 % (161 128 publikácií) z celkového počtu publikačných výstupov. Kapitoly v monografiách tvoria druhú najpočetnejšiu skupinu publikačných výstupov – 32,86 % (82 267 publikácií). Práve v týchto dvoch kategóriách sú včlenené príspevky v konferenčných zborníkoch. Monografie tvoria najmenšiu skupinu publikačných výstupov a predstavujú 2,77 % (6 936 publikácií).

Moldavsko – IBN

Výskumná vzorka obsahovala spolu 8 291 publikačných výstupov. Časopisecké články predstavujú 69,57 % (5 768

publikácií) z celkového počtu skúmaných publikačných výstupov. Príspevky v konferenčných zborníkoch tvoria menšiu skupinu, ktorá predstavuje 30,43 %, čo je 2 523 publikácií.

Flámsko (Belgicko) – VABB-SHW

Výskumná vzorka obsahovala spolu 6 663 publikačných výstupov. Najpočetnejšiu skupinu tvoria články v časopisoch, ktoré predstavujú až tri štvrtiny z celkového počtu publikačných výstupov – 76,27 % (5 082 publikácií). Najmenšie zastúpenie v súbore majú monografie (2,09 %) a príspevky v konferenčných zborníkoch (4,55 %).

VÝSLEDKY

Z hľadiska preferovaných publikačných kanálov sa skúmané krajiny dominantne orientujú na publikovanie časopiseckých článkov. Výnimku pozorujeme v Slovenskej republike, kde sú najfrekventovanejším publikačným kanálom príspevky v konferenčných zborníkoch, ktoré tvoria polovicu z celkovej publikačnej produkcie – 50,16 %. Aj tu však pozorujeme vysokú preferenciu publikovania časopiseckých článkov, ktoré tvoria druhú najpočetnejšiu skupinu a predstavujú až 43,45 % všetkých publikačných výstupov.

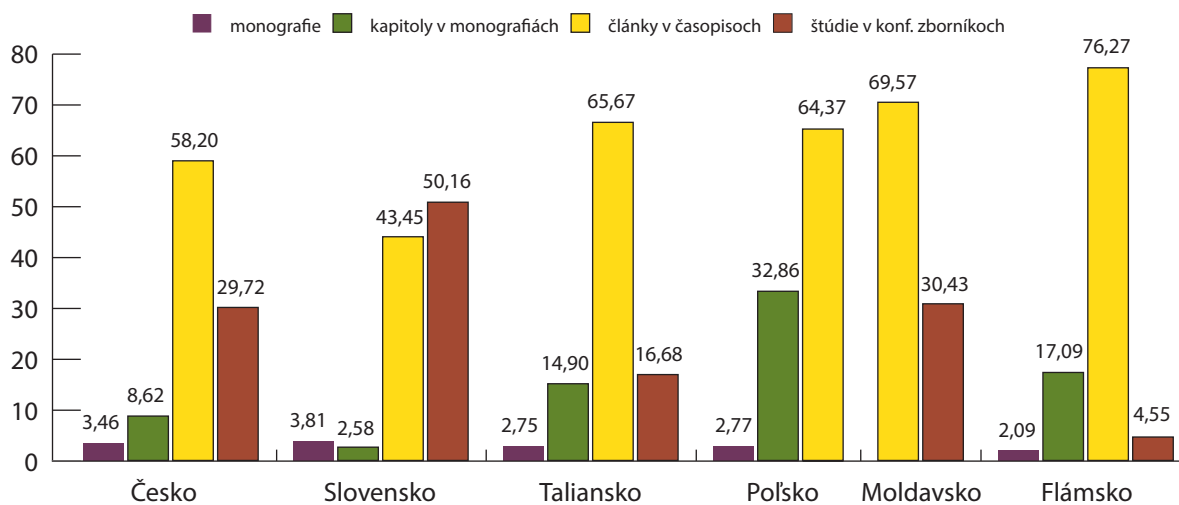
Príspevky v konferenčných zborníkoch majú v jednotlivých krajinách rozdielne postavenie. V Českej republike tvoria takmer tretinu z celkového počtu publikačných výstupov a na Slovensku až polovicu všetkých výstupov. Okrajovo sa využívajú vo Flámsku (4,55 %) a menšie podiely majú aj v Taliansku, kde tvoria šestinu z celkového počtu publikácií. Nemôžeme hodnotiť zastúpenie príspevkov v konferenčných zborníkoch v Poľsku, ale vieme, že sú včlenené do skupín kapitol a článkov. Najmä pri kapitolách v monografiách vidíme zvýšený percentuálny podiel v porovnaní s ostatnými krajinami a predpokladáme, že to môže byť spôsobené aj zaradením príspevkov v konferenčných zborníkoch v tejto kategórii.

Publikovanie monografií a kapitol v monografiách sa vyznačuje podobnými vzorcami publikačného správania vo všetkých krajinách (okrem Moldavska, kde neboli predmetom skúmania). Výsledky porovnania preferencií pri využívaní jednotlivých typov publikačných kanálov zobrazuje graf 1.

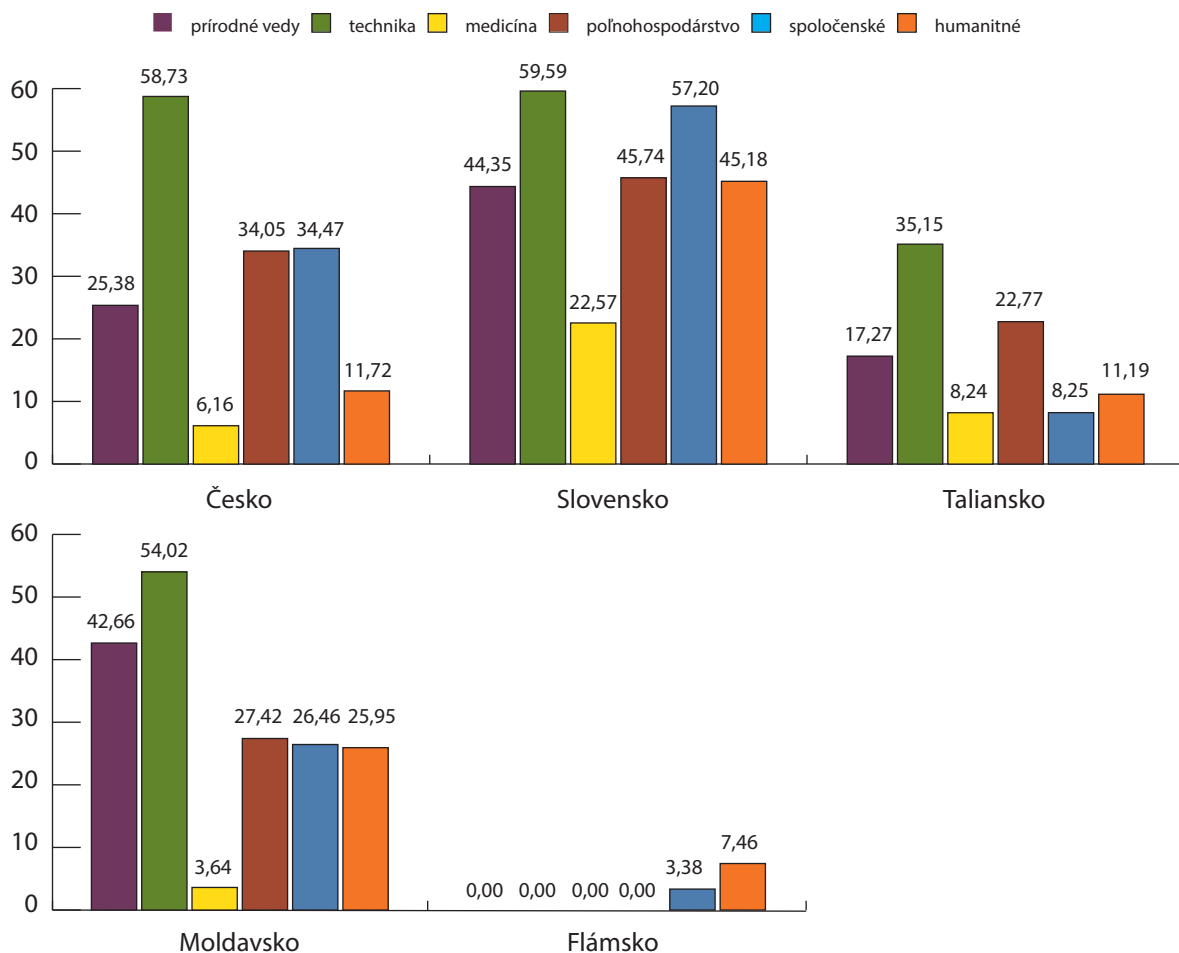
Ďalej sme sa zaujímali o mieru publikovania príspevkov v konferenčných zborníkoch v jednotlivých vedných disciplínach (graf 2). Cieľom nášho skúmania bolo zistiť, aké je ich miesto v obraze publikačného správania v rámci disciplín a aké sú rozdiely medzi jednotlivými krajinami. Príspevky v konferenčných zborníkoch majú najvýraznejší podiel na publikovaní v technických vedách, a to vo všetkých skúmaných krajinách. Naopak, v lekárskejších vedách sú najmenej preferovaným publikačným kanálom. Dominantné postavenie zborníkov pozorujeme na Slovensku, kde príspevky v konferenčných zborníkoch vedú nielen v technických, ale aj v spoločenských, humanitných a prírodných vedách.

Výraznejšie rozdiely v publikačnom správaní medzi krajinami pozorujeme najmä pri spoločenských a humanitných vedách. Zatiaľ čo na Slovensku patria príspevky

v konferenčných zborníkoch v týchto disciplínach k preferovaným publikačným kanálom, vo Flámsku a v Taliansku dosahuje ich využívanie hodnoty 3,38%, resp. 11,19 %.

Graf 1 Typy publikačných výstupov v jednotlivých krajinách (údaje v %)

Graf 2 Miera publikovania príspevkov v konferenčných zborníkoch v jednotlivých vedných disciplínach (údaje v %)

Detailnejšie sme sa pozreli aj na preferenciu jazyka pri publikovaní príspevkov v konferenčných zborníkoch (tab. 3).

Zaznamenali sme rozdielne vzorce publikačného správania, ale aj niektoré spoločné črty medzi jednotlivými krajinami.

Výrazná miera preferencie lokálneho jazyka sa prejavuje najmä v lekárskejších a pôdohospodárskych vedách (okrem Talianska v pôdohospodárskych vedách). V spoločenských a humanitných vedách sa tiež potvrdzuje výraznejšia orientácia na domáce publikum, ale iba na Slovensku, v Moldavsku a Taliansku (v Taliansku iba za humanitné vedy). Flámsko sa vyznačuje najvyššou mierou publikovania príspevkov v konferenčných zborníkoch v anglickom jazyku, zároveň však príspevky tvoria najmenšiu skupinu publikácií z pohľadu preferovaného typu publikačného výstupu.

V prírodných a technických vedách prevláda preferencia publikovania v angličtine vo všetkých skúmaných krajinách. Všeobecne sa potvrdili rozdiely v preferenciách jazyka medzi „mäkkými“ a „tvrdými“ vedami. Rozdiely pozorujeme aj medzi spoločenskými a humanitnými vedami, kde je vyššia miera orientácie na domáce publikum v humanitných vedách (okrem Moldavska). Odlišné vzorce publikačného správania v preferencii jazyka pri publikovaní príspevkov v konferenčných zborníkoch sme zaznamenali vo Flámsku, kde prevláda orientácia na zahraničné publikum.

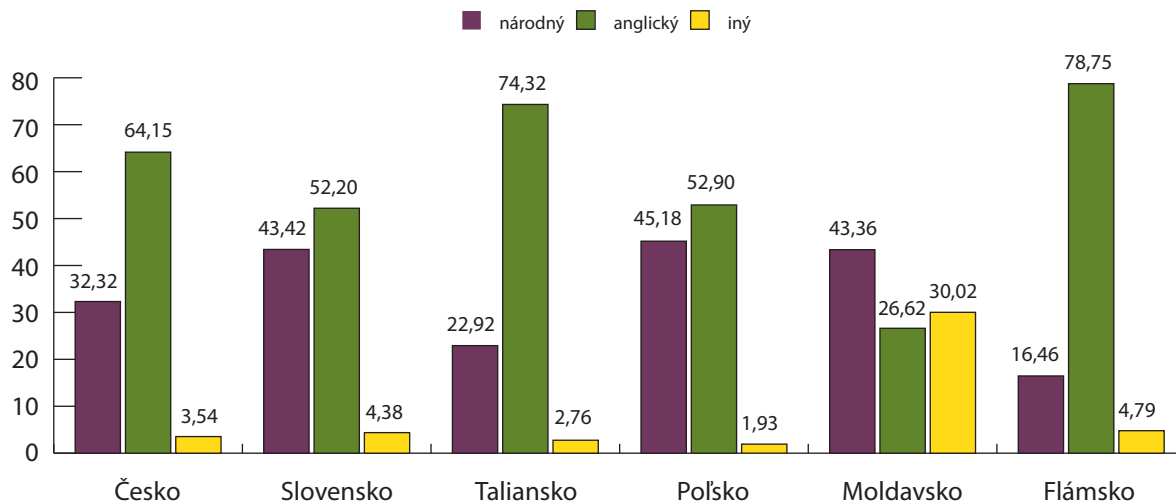
Tab. 3 Preferencia jazyka v publikovaní príspevkov v konferenčných zborníkoch v jednotlivých vedných disciplínach (údaje v %)

Krajina	Disciplína	Jazyk		
		národný	anglický	iný
Česko	prírodné	13,02	86,46	0,53
	technika	17,60	81,89	0,51
	medicína	65,80	32,76	1,44
	pôdohospodárstvo	53,16	45,22	1,62
	spoločenské	32,03	65,39	2,58
	humanitné	46,44	30,68	22,87
Slovensko	prírodné	37,91	60,45	1,65
	technika	30,71	68,29	1,00
	medicína	73,88	23,02	3,09
	pôdohospodárstvo	59,33	38,37	2,31
	spoločenské	58,14	39,35	2,51
	humanitné	65,84	19,70	14,46
Taliansko	prírodné	8,98	90,48	0,55
	technika	9,46	89,78	0,76
	medicína	26,69	72,37	0,94
	pôdohospodárstvo	20,84	77,60	1,56
	spoločenské	30,61	66,21	3,18
	humanitné	56,04	32,91	11,05
Moldavsko	prírodné	14,92	28,19	56,89
	technika	19,01	65,01	15,98
	medicína	57,14	37,14	5,71
	pôdohospodárstvo	56,86	41,18	1,96
	spoločenské	76,60	10,73	12,67
	humanitné	58,37	13,30	28,33
Flámsko	spoločenské	2,48	96,27	1,24
	humanitné	7,04	84,51	8,45

Pre porovnanie so všeobecnými trendmi, ktoré sa týkajú preferovania jazykov pri publikovaní výsledkov výskumu, sme sa pozreli aj na mieru publikovania v anglickom, národnom a inom jazyku v jednotlivých krajinách, bez ohľadu na disciplínu a typ publikácie (graf 3). S výnimkou Moldavska pozorujeme rovnaké vzorce publikačného správania a preferenciu publikovania v anglickom jazyku. Najvyššiu mieru publikovania v angličtine vidíme vo Flámsku (78,75 %), a to aj napriek tomu, že predmetom skúmania boli v tomto prípade iba spoločenské a humanitné vedy. Všeobecne je známa téza o nižšej preferencii publikovania v anglickom jazyku práve v spoločenských a humanitných vedách. Výsledky Flámska túto

tézu nepotvrdzujú. Rozdiel však môže byť spôsobený aj odlišnou metodikou zaraďovania publikačných výstupov do flámskej databázy.

Najnižšiu mieru publikovania v anglickom jazyku sme zaznamenali v Moldavsku, kde boli predmetom registrácie i skúmania iba publikácie dostupné vo forme otvoreného prístupu. Predpokladali sme, že miera publikovania v angličtine bude vyššia, lebo práve angličtina sa považuje za „jazyk vedy“, resp. vedeckej komunikácie a úzko súvisí s otvoreným prístupom či otvorenou vedou. Je veľmi pravdepodobné, že „iným“ jazykom je v tomto prípade ruština, ktorá bezpochyby predstavuje v Moldavsku významný jazyk publikovania.

Graf 3 Jazyk publikovania v jednotlivých krajinách (údaje v %)

Ešte presnejší obraz o preferencii jazyka pri publikovaní sme získali pri analýze v rámci jednotlivých typov publikačných výstupov (tab. 4). Výsledky ukazujú, že vo všetkých krajinách sa angličtina presadzuje najmä pri publikovaní časopiseckých článkov (okrem Moldavska,

kde dominuje orientácia na domáce publikum). Pri publikovaní monografií a kapitol v monografiách prevažuje skôr domáci/národný jazyk. Výnimku pozorujeme iba vo Flámsku, kde sa dominantne využíva angličtina pri všetkých typoch publikačných výstupov.

Tab. 4 Jazyk publikovania v jednotlivých typoch publikačných výstupov (údaje v %)

Krajina	Typ výstupu	Jazyk		
		národný	anglický	iný
Česko	monografie	78,84	13,75	7,41
	kapitoly v monografiách	60,24	28,32	11,44
	články v časopisoch	29,23	68,01	2,77
	štúdie v konf. zborníkoch	24,84	72,85	2,30
Slovensko	monografie	72,89	17,33	9,78
	kapitoly v monografiách	62,57	26,57	10,86
	články v časopisoch	33,07	62,11	4,82
	štúdie v konf. zborníkoch	49,17	47,57	3,26
Taliansko	monografie	68,01	21,30	10,68
	kapitoly v monografiách	58,32	34,10	7,59
	články v časopisoch	14,61	83,76	1,63
	štúdie v konf. zborníkoch	16,62	81,78	1,60
Poľsko	monografie	84,73	10,74	4,53
	kapitoly v monografiách	67,73	28,85	3,42
	články v časopisoch	31,96	66,99	1,05
	štúdie v konf. zborníkoch	0	0	0
Moldavsko	monografie	0	0	0
	kapitoly v monografiách	0	0	0
	články v časopisoch	43,79	26,70	29,51
	štúdie v konf. zborníkoch	42,37	26,44	31,19
Flámsko	monografie	27,34	59,71	12,95
	kapitoly v monografiách	17,47	74,89	7,64
	články v časopisoch	16,65	79,42	3,94
	štúdie v konf. zborníkoch	4,62	90,76	4,62

Z hľadiska preferencie jazyka pri publikovaní príspevkov v konferenčných zborníkoch sme teda zaznamenali odlišné vzorce publikačného správania. V Česku, Taliansku a vo Flámsku prevláda orientácia na zahraničné publikum, na Slovensku a v Moldavsku, naopak, orientácia na domáce publikum.

ZÁVER

Do medzinárodného porovnania sa nám podarilo zapojiť šesť krajín Európy. Najväčšia vzorka výskumných dát reprezentovala Taliansko (298 926 publikácií), najmenšia vzorka Flámsko/Belgicko (6 663 publikácií). Vo všetkých krajinách sa ukazuje výrazná preferencia publikovania časopiseckých článkov, ktoré tvoria (s výnimkou Slovenska) najväčší podiel z celkového počtu publikačných výstupov. Najvyššia miera publikovania článkov v časopisoch sa prejavila vo Flámsku. Tento výsledok môže byť do určitej miery ovplyvnený mechanizmami financovania vedy a výskumu, pretože články v časopisoch patria k najvyššie hodnoteným publikačným výstupom. Najnižšiu mieru publikovania časopiseckých článkov sme zaznamenali v Slovenskej republike, kde sú, naopak, frekventované príspevky v konferenčných zborníkoch. Monografie a kapitoly v monografiách sú produkované v malej miere vo všetkých krajinách a disciplínach. Dominantné je ich postavenie najmä v spoločenských a humanitných vedách.

Najvýraznejší podiel na publikačných výstupoch majú príspevky v konferenčných zborníkoch na Slovensku, kde tvoria až polovicu z celkového počtu vedeckých publikácií. Preferencia tohto publikačného kanála môže na jednej strane naznačovať hľadanie „ľahšej cesty“ publikovania, na druhej strane snahu o priamu komunikáciu výsledkov vedy a výskumu a preferenciu udržiavania osobných kontaktov s odborníkmi z danej vednej disciplíny. Najnižšiu mieru publikovania príspevkov v konferenčných zborníkoch pozorujeme vo Flámsku – iba 4,55 % tamojšej publikačnej produkcie.

Príspevky v konferenčných zborníkoch majú najvýraznejšie postavenie v technických vedách, a to vo všetkých skúmaných krajinách. Naopak, najmenej preferovaným publikačným kanálom sú v lekárskejších vedách. Veľmi výrazné postavenie konferenčných publikácií pozorujeme na Slovensku aj preto, že tento typ výstupov je dominantný nielen v technických, ale i v spoločenských, humanitných a prírodných vedách. Výraznejšie rozdiely v publikačnom správaní medzi krajinami sú viditeľné najmä pri spoločenských a humanitných vedách. Zatiaľ čo na Slovensku patria príspevky v konferenčných zborníkoch v spoločenských a humanitných vedách k preferovaným publikačným kanálom, vo Flámsku a v Taliansku sú skôr na okraji záujmu (3,38 %, resp. 11,19 %).

Čo sa týka jazykovej štruktúry výstupov, okrem Moldavska sa všeobecne vo všetkých krajinách prejavuje orientácia na zahraničné publikum – publikácie v anglickom jazyku predstavujú viac ako polovicu z celkového počtu publikácií. Najväčší podiel anglických

publikácií sme zaznamenali vo Flámsku a v Taliansku. Z hľadiska typu publikačného výstupu sú jazykové preferencie zhodné pri publikovaní monografií a kapitol v monografiách, kde prevláda orientácia na domáce publikum – okrem Flámska, kde dominuje vo všetkých typoch publikačných výstupov anglický jazyk. Pri časopiseckých článkoch prevláda vo všeobecnosti orientácia na zahraničné publikum – okrem Moldavska. Z hľadiska preferencie jazyka pri príspevkoch v konferenčných zborníkoch sme zaznamenali odlišné vzorce správania v jednotlivých krajinách. V Česku, Taliansku a vo Flámsku sa ukázala vyššia preferencia publikovania v anglickom jazyku, na Slovensku a v Moldavsku v národnom jazyku.

Tieto štatistické údaje mapujúce výskyt typov publikačných výstupov však nehovoria nič o dôvodoch zisteného publikačného správania. Z výsledkov niektorých predchádzajúcich kvalitatívnych výskumov vyplynulo, že autori často využívajú zborníky ako publikačné kanály, pretože sú relatívne ľahko dostupné. Paradoxom je, že tí istí autori konferenčné zborníky nehodnotia vysoko ako informačný zdroj, ktorý by mali využiť pri svojej práci (Ilavská, 2014). Naopak, iné výskumy konštatujú, že samotní vedci zo spoločenských a z humanitných vied v rozhovoroch uviedli, že v konferenčných zborníkoch publikujú originálne materiály a najnovšie poznatky. Problém spočíva skôr v nízkej váhe týchto publikačných výstupov, ktorá sa prejavuje tak v procesoch hodnotenia vedy, ako aj v oblasti financovania výskumu. Respondenti z oblasti informatiky považujú konferenčné príspevky za typ publikačného výstupu, ktorý má svoju prestíž spojenú aj s účasťou a prezentovaním výsledkov výskumu na medzinárodnom fóre (Steinerová, 2018).

V záujme objektívnej interpretácie výsledkov porovnávania, najmä s ohľadom na zastúpenie publikácií z konferencií v celkovom obraze publikovania, treba podotknúť, že rozdiely medzi jednotlivými krajinami môžu byť do určitej miery spôsobené aj odlišnosťami v metodike budovania databáz a kategorizácie publikačných výstupov. Napríklad ak sa v niektorých krajinách presadzuje názor, že publikácie, ktoré nie sú napísané po anglicky alebo vyšli v inom publikačnom médiu, ako je časopis (napr. v konferenčnom zborníku), nie sú vedeckými výstupmi, a teda nie sú „hodné“ evidencie, nielenže to ovplyvňuje publikačné správanie autorov v oblasti výskumu (publikujú menej alebo nepublikujú vôbec v týchto „menejcenných“ typoch zdrojov), ale navyše sa tieto publikácie ani neevidujú ako súčasť komunikácie vo vede.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- ABOUT. Learn more about our initiative. 2016. ENRESSH – *European Network for Research Evaluation in the Social Sciences and Humanities* [online]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na: <https://enressh.eu/about/>
- BELLÉROVÁ, B., 2010. *Bibliometrická analýza vo vedecko-komunikačných štruktúrach*. Dizertačná práca. Bratislava 2010. 163 s.

- COST Actions. 2019. *Cost Actions: European Cooperation in Science and Technology* [online]. COST Association, 2019. [cit. 2018-12-20]. Dostupné na: <https://www.cost.eu/cost-actions/>
- DATABASES of Research Output, 2018 [online]. Antwerpen: Universitet Antwerpen, 2018. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na: <https://ecoom.uantwerpen.be/sites/en/edrssh/0/europeandatabasesmap>.
- FRASCATI Manual: Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development, 2015 [online]. Paris: OECD Publishing, October 08, 2015. [cit. 2020-02-14]. DOI: <https://dx.doi.org/10.1787/9789264239012-en>. Dostupné na: https://read.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/frascati-manual-2015_9789264239012-en#page1
- ILAVSKÁ, J., 2014. *Evaluácia publikačnej činnosti v humanitných a spoločenskovedných odboroch*. Dizertačná práca. Bratislava 2014, 127 s.
- KULCZYCKI, E. et al., 2018. Publication patterns in the social sciences and humanities: evidence from eight European countries. *Scientometrics* [online]. Roč. 116, č. 1, s. 463 – 486. [cit. 2020-02-14]. ISSN 1588-2861. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11192-018-2711-0>. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11192-018-2711-0#citeas>.
- OBJECTIVES. Workgroup #3. 2016. *ENRESSH – European Network for Research Evaluation in the Social Sciences and Humanities* [online]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na: <https://enressh.eu/working-group-3/objectives/>
- ONDRIŠOVÁ, M., 2011. *Bibliometria* [online]. Bratislava: Stimul, 134 s. [cit. 2020-02-14]. ISBN 978-80-8127-035-2. Dostupné na: http://stella.uniba.sk/texty/MO_bibliometria.pdf
- ONDRIŠOVÁ, M., 2016. Alternatívne hodnotenia vplyvu vedeckých výstupov vo webovom prostredí. *Knižničná a informačná veda* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016, s. 28 – 44. [cit. 2020-02-14]. ISBN 978-80-223-4252-0.
- Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kkiv/Publikacie/KaIV/KIV26_28.pdf.
- PUUSKA, H. – M., 2014. *Scholarly publishing patterns in Finland: a comparison of disciplinary groups*. PhD thesis [online]. Tampere: University of Tampere, 2014. 121 s. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na: <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/95381/978-951-44-9480-2.pdf?sequence=>
- SAVIC, D., 2017. Rethinking the Role of Grey Literature in the Fourth Industrial Revolution. In: *Conference of Grey Literature and Repositories: Proceedings* [online]. Praha: NTK, 2017, s. 6 – 18. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na: http://invenio.nusl.cz/record/370664/files/idr-1218_1.pdf.
- SÍLE, L. et al., 2018. Comprehensiveness of national bibliographic databases for social sciences and humanities: Findings from a European survey. *Research Evaluation* [online]. Roč. 27, č. 4, 2018, s. 310 – 322. DOI: <https://doi.org/10.1093/reseval/rvy016>. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na: <https://academic.oup.com/rev/article/27/4/310/5038114>
- SIVERTSEN, G. 2019. Understanding and evaluating research and scholarly publishing in the Social Sciences and Humanities (SSH). *Data and Information Management* [online]. Roč. 3, č. 2, 2019. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na: <https://doi.org/10.2478/dim-2019-0008>
- STEINEROVÁ, J., 2018. *Informačné prostredie a vedecká komunikácia: Informačné ekológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2018. 229 s. ISBN 978-80-223-4445-6.
- ŠUŠOL, J., 2012. Publikačné správanie vo vede – modelovanie podľa oblastí výskumu. *Ikaros* [online]. Roč. 16, č. 11, 2012, nestr. [9 s.]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na: <https://ikaros.cz/publikacne-spravanje-vo-vede-mo-delovanie-podla-oblasti-vyskumu>

Poznámka: Tento článok vznikol vďaka podpore v rámci OP Výskum a vývoj pre dopytovo-orientovaný projekt: Univerzitný vedecký park Univerzity Komenského v Bratislave, ITMS 26240220086 spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja. Bol tiež podporený v rámci riešenia výskumnej úlohy APVV 0508-15 HIBER, Human Information Behavior in the Electronic Environment – Informačné správanie človeka v informačnom prostredí.

MARKETING KNIŽNÍC

INSTAGRAM A JEHO VYUŽITIE V KNIŽNICIACH

Mgr. Zuzana Žiaková*

ČO JE INSTAGRAM

Instagram patrí momentálne medzi najznámejšie a najviac využívané sociálne siete. Je dostupný ako bezplatná aplikácia do smartfónov (iOS, Android, Windows Phone) a v obmedzenej verzii aj do počítačov. Od iných sociálnych sietí sa líši svojím obsahom, na ktorý je určený. Na Instagrame možno zdieľať iba fotografie a krátke videá.

Instagram využívali v minulosti najmä mladí ľudia, no tento fakt pomaly prestáva platiť, pretože používateľmi Instagramu sa stávajú všetky vekové kategórie. Podľa najnovších údajov využíva Instagram až 59 % používateľov internetu vo veku 18 – 29 rokov a 40 % používateľov internetu vo veku 30 – 49 rokov (1).

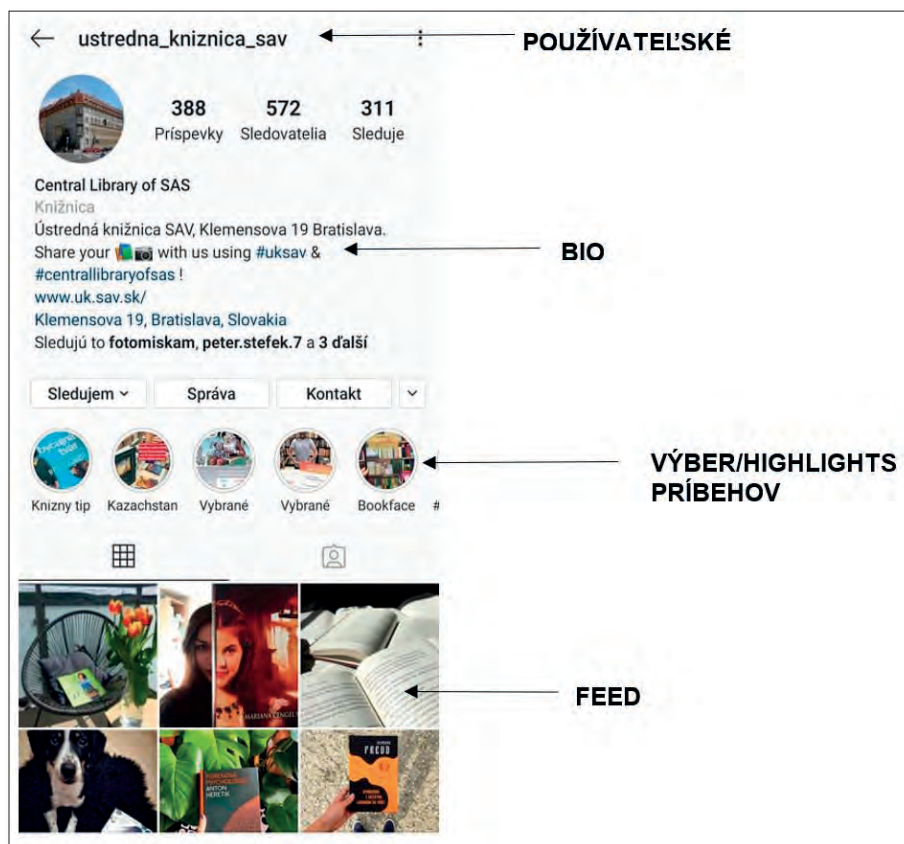
Okrem bežných ľudí využívajú túto sociálnu sieť ako obľúbený marketingový nástroj malé i veľké firmy, neziskové organizácie, ale aj inštitúcie, ako sú múzeá, galérie a knižnice. V súčasnosti využíva túto aplikáciu mesačne 1 miliarda aktívnych používateľov a nachádza sa tam približne 25 miliónov firemných účtov (2).

AKO TO FUNGUJE

Každý používateľ sa musí na Instagrame zaregistrovať a zvoliť si používateľské meno, pod ktorým sa bude dať vyhľadať. Používateľ si nahrá svoju profilovú fotografiu a môže vypísať krátke informácie o sebe, tzv. *bio*. Ako súčasť tohto popisu možno pridať jeden aktívny odkaz na webovú stránku, na inom mieste Instagramu hypertextové odkazy nie sú povolené. Do profilu je vhodné uviesť aj svoju lokalitu; podľa štatistík majú profily s vyplnenou lokalitou o 79 % väčší dosah.

Instagram umožňuje vybrať si medzi osobným účtom, firemným účtom alebo účtom pre tvorcu. Táto voľba sa dá zvoliť aj neskôr, čo znamená, že ak má niekto osobný účet, môže si ho prepnúť na firemný aj dodatočne. Rozdiel medzi uvedenými typmi účtov spočíva v dostupnosti určitých nástrojov a štatistík. Pre inštitúcie, ako sú knižnice, je najvhodnejší firemný účet.

Cieľom Instagramu je zdieľať svoje fotografie, sledovať iných používateľov a označovať ich fotky symbolom srdiečka (*páči sa mi to*).

Vzhľad sociálnej siete Instagram

* Ústredná knižnica SAV, Bratislava
e-mail: zuzana.ziakova@savba.sk

Všetky nahraté fotografie sa zobrazujú v profile v pravidelnej mriežke, ktorá sa nazýva aj *feed*. Vo feede možno zdieľať fotky alebo videá do 60 sekúnd. Je možné nahráť aj dlhšie videá, a to do tzv. IGTV (instagramová televízia), čo je samostatná aplikácia v rámci Instagramu, ktorá slúži na zdieľanie dlhých a kvalitných videí.

Ďalšou veľmi obľúbenou funkciou Instagramu sú príbehy (*stories*). Táto služba umožňuje používateľom vytvárať príbehy pomocou fotografií, videí alebo koláží, ktoré sa dajú obohatiť rôznymi nálepkami, textami, kresbami, emotikonmi a GIF animáciami. Tieto príbehy sa sledujúcim zobrazia na 24 hodín. Oproti klasickému obsahu bývajú príbehy autentickjšie, zachytávajú udalosti z bežných dní a nie je tam taký dôraz na kvalitu záznamu, skôr ide o ukázanie „zákulisia“. Príbehy síce po 24 hodinách zmiznú, ale dajú sa ukladať do výberov (*highlights*), ktoré vieme tematicky odlišiť a sledovatelia sa k nim môžu dostať aj po uplynutí 24 hodín.

HASHTAGY AKO KLÚČOVÉ SLOVÁ

Keďže Instagram je obrovská sociálna sieť a každý deň na nej pribudne približne 100 miliónov nových fotografií či videí, je nevyhnutné, aby sa dali jednotlivé fotky vyhľadať (3).

Na rozdiel od Facebooku Instagram nie je iba o sledovaní svojich známych a priateľov, ale aj ľudí so spoločnými záujmami, verejne známych či obľúbených osobností a firiem. Aby každý našiel to, čo hľadá, Instagram zaviedol tzv. *hashtagy*, ktoré sa označujú symbolom #. Príspevok aspoň s jedným hashtagom má o 12,6% väčší dosah ako bez nich (3). Pri jednom príspevku sa dá použiť maximálne 30 hashtagov (4), ak sa ich zadá viac, popis sa nezverejní. V príbehoch (*stories*) možno použiť maximálne 10 hashtagov (4).

Hashtagy by sme mohli definovať ako kľúčové slová využívané v knižničnom katalógu. Preto je nevyhnutné, aby čo najlepšie vystihovali obsah fotografie. Ďalej sa treba zamyslieť, čo môžu naši potenciálni sledovatelia vyhľadávať, a potom použiť tieto termíny. Ak by sme nezadali nijaký hashtag, naše fotografie by uvidela iba časť našich sledovateľov. Ich používaním máme väčšiu šancu, že náš obsah objaví nový človek. Je dobré používať hashtagy v slovenčine aj v angličtine.

Používanie hashtagov by sa dalo rozčleniť na viacero kategórií:

- **obsah** – základné hashtagy na opísanie obsahu (#book, #knihy) alebo konkrétne mená autorov kníh, názvy kníh alebo aj obľúbených postáv,
- **komunita** – na Instagrame je obľúbené budovanie určitej komunity, ktorú spája spoločný záujem alebo určitá osobnosť; komunitným hashtagom môže byť napríklad pomenovanie profesie (#kniznice, #knihovnici, #librariansofinstagram) alebo spoločnej záľuby (#knihomol, #bookworm, #booklovers),
- **značka** – značkou dnes môže byť všetko – nielen názov firmy, ale aj naše meno už môže byť značkou; preto je vhodné používať hashtag s názvom našej

knižnice (#centrallibraryofsas), prípadne jej zaužívanú skratku (#uksav); vhodné je vyzvať aj samotných sledovateľov a návštevníkov, aby ho tiež používali a takto označovali príspevky súvisiace s našou inštitúciou (napr. pri účasti na podujatí),

- **výzvy** – na Instagrame prebiehajú často rôzne výzvy (*challenge*), či už lokálne alebo celosvetové; ak sa zapojíme do výzvy, zvyšujeme šancu dostať sa do širšieho povedomia (napr. #bookfacefriday alebo #bookcoverdouble).

Keď do príspevku zadávame jednotlivé hashtagy, sociálna sieť nám ponúkne návrhy a k nim počty verejných príspevkov, ktoré už používatelia zverejnili. Pravidlom je nepoužívať všeobecné hashtagy s čo najväčším počtom príspevkov, ale skôr špecifickejšie zamerané pojmy, typické pre príslušnú cieľovú skupinu.

AKO DOSIAHNUŤ ÚSPECH

Použitie správnych hashtagov zaručuje, že naši fanúšikovia si nás nájdu. To však nestačí, treba aj zaujať. Pri obrovskom množstve fotografií a videí na tejto sociálnej sieti je preto nevyhnutné vyniknúť a byť odlišný. Na dosiahnutie úspechu je potrebné riadiť sa základnými pravidlami.

Kvalita fotografie

Dnes, keď aj smartfóny dokážu vytvoriť profesionálne vyzerajúce fotografie, nezaujme diváka zrnitá a nekvalitná fotka. Ak nemáme najlepší fotoaparát, pomôcť môže foteenie pri dennom svetle. Okrem toho existuje veľa bezplatných aplikácií, ktoré vylepšia fotografiu „za pár kliknutí“.

Konzistentnosť

Rešpektovanie tohto pravidla znamená, že si treba zvoliť určitý štýl príspevkov, ktorý budeme dodržiavať. Môže to byť napríklad rovnaký filter na fotografiách alebo foteenie na rovnakom pozadí. Skrátka treba vytvoriť dojem, že fotografie spolu na prvý pohľad ladia.

Pravidelnosť

Aby sa naše príspevky dostali do povedomia, je veľmi dôležité prispievať pravidelne. Prispievať raz za mesiac nestačí. Samozrejme, frekvencia prispievania závisí od toho, či máme čo zverejniť. Optimálna je denná frekvencia, a to z dvoch dôvodov. Prvým dôvodom je to, že ak pravidelne prispievame, ostávame v povedomí sledovateľov, druhým to, že instagramový algoritmus ukáže takéto príspevky väčšiemu počtu používateľov.

Zdieľanie

Ak nemáme nič vhodné na zverejnenie v podobe príspevku, je dobré zverejniť aspoň niečo do príbehu. Príbehy môžu totiž na rozdiel od bežných príspevkov obsahovať aj iné zdieľané zaujímavé príspevky od iných používateľov, rôzne novinky, zákulisné informácie a pod.

Označovanie a zmienky o iných ľuďoch pomáhajú zvyšovať povedomie o našom účte a budovať vzťahy.

Komunikácia

Úspech na Instagrame majú účty, ktoré dokážu vyvolať určitú diskusiu. Ľudia sa radi podelia s názormi alebo tipmi. Takisto je dobré využívať nástroje v príbehoch, kde sú funkcie ako ankety, otázky a reakcie, ktoré podnecujú zapájanie našich sledovateľov.

Plánovanie

Úspechom môže byť aj plánovanie celkovej stratégie zdieľania príspevkov. Existujú aplikácie, ktoré umožňujú naplánovať zverejnenie príspevkov na určitý čas a tiež vidieť, ako bude náš „feed“ vyzerat' a či bude pre návštevníkov príťažlivý.

JE INSTAGRAM VHODNÉ MIESTO PRE KNIŽNICE?

Instagram začal fungovať ako sociálna sieť pre -náštročných, na ktorej sa často zdieľali fotky jedál či selfie, no dnes sa postupne stáva miestom inšpirácie, vlastného rozvoja a vzdelávania. Ľudia čoraz viac oceňujú príspevky, ktoré sú kvalitné a užitočné. Mnohí používatelia sa snažia dať svojmu obsahu určitú pridanú hodnotu. Okrem tipov, ako žiť ekologicky, rozumne cestovať alebo zdravo sa stravovať, zaznamenali veľký rozmach aj knihy. Knižná komunita na Instagrame je naozaj obrovská, či už vo svete, alebo aj na Slovensku. Vplyvné osobnosti propagujú čítanie, dokonca zakladajú svoje čitateľské

kluby. A čo je ekologickejšie ako požičiavanie kníh namiesto kupovania?

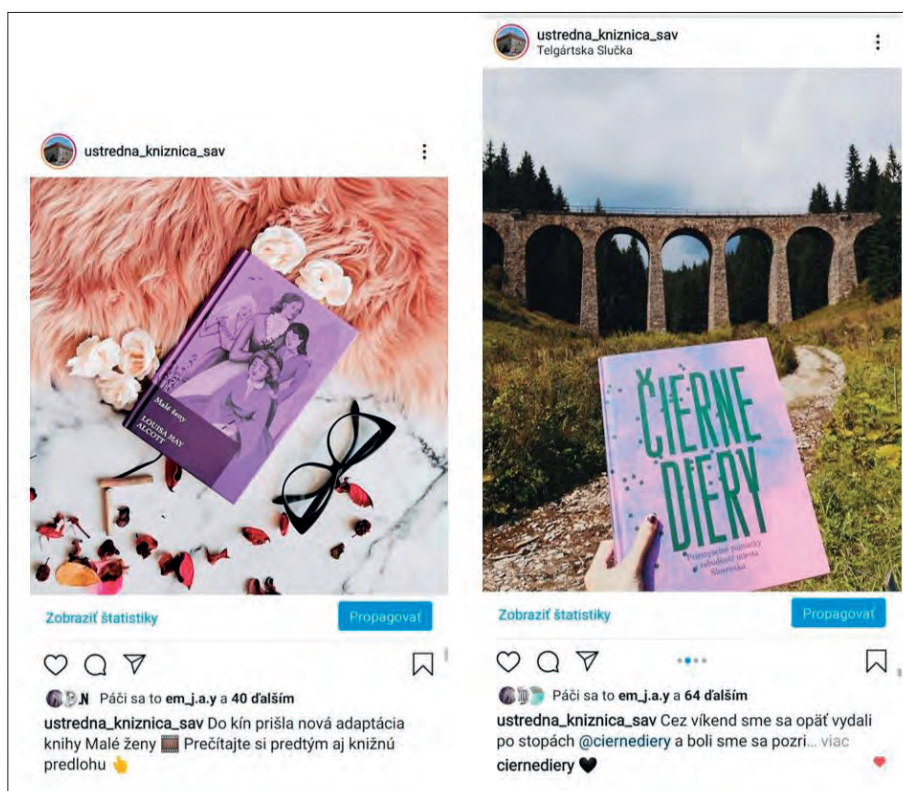
Na Instagrame sa vybuďovala rozsiahla komunita čitateľov, ktorí zdieľajú príspevky o prečítaných knihách, recenziách na knihy a knižných tipoch, označovaná ako „bookstagram“. Pod týmto hashtagom sa na Instagrame nachádza viac ako 42 miliónov príspevkov. Tieto príspevky môžu byť veľkou inšpiráciou pre knižnice, lebo ukazujú, že o knihy je mimoriadny záujem, stačí ich len lákavo predstaviť. Keďže Instagram je vizuálna sociálna sieť, kladie sa veľký dôraz aj na kreativitu a kvalitu daných príspevkov.

AKÝ OBSAH MÔŽE KNIŽNICA TVORIŤ

Knihovnícke povolanie je veľmi kreatívne a táto kreativita sa dá vo veľkej miere využiť aj pri tvorbe príspevkov na sociálne siete. Na rozdiel od Facebooku, kde je vhodné uverejňovať informatívne a užitočné informácie a oznamy, na Instagram patrí iný druh obsahu. Instagram umožňuje knižniciam ukázať svoju uvoľnenejšiu stránku, a to prostredníctvom určitých typov obsahu.

Ukáže sa

Ľudia chcú vidieť, kto sa skrýva nielen za fotografiami na Instagrame, ale aj za odvedenou prácou. Používatelia sa často stretávajú s pracovníkmi knižníc iba pri výpožičných pultoch, ale knižnica má mnoho iných „skrytých“ pozícií, ktoré môže prostredníctvom Instagramu aspoň trochu odhaliť. Ukážte teda svojim fanúšikom, ako pracujete na plnení ich požiadaviek.

Ukážka príspevkov zachytávajúcích dnešné trendy

Zákulisie

Otázka zákulisia do istej miery súvisí s predchádzajúcim bodom. Ak však predsa len nechceme ukázať svoju tvár, je dobré sledovateľov aspoň „vtiahnuť“ do tajov knižničných procesov. Treba im ukázať v prvom rade to, čo bežne nevidia (napr. zaujímavé priestory, sklady skryté pred očami používateľov a pod.). Deje sa niečo nové v knižnici? Aj to treba ukázať. Ak sa napríklad renovujú knižničné priestory, na Instagrame môžeme ukázať proces renovácie alebo porovnanie stavu pred renováciou a po nej.

Knihy

Knižnice sú plné kníh, tak prečo to nevyužiť? Odfotografujte nové prírastky do fondu, veď veľa ľudí nevie, že knižnice nemajú iba „zaprášené“ staré knihy, ale aj nové „trendy“ knihy. Ponúkajte krátke recenzie či knižné typy zamerané na určité témy. Sledujte, čo je v kurze, o čom sa hovorí a tomu prispôbte aj odporúčania na knihy.

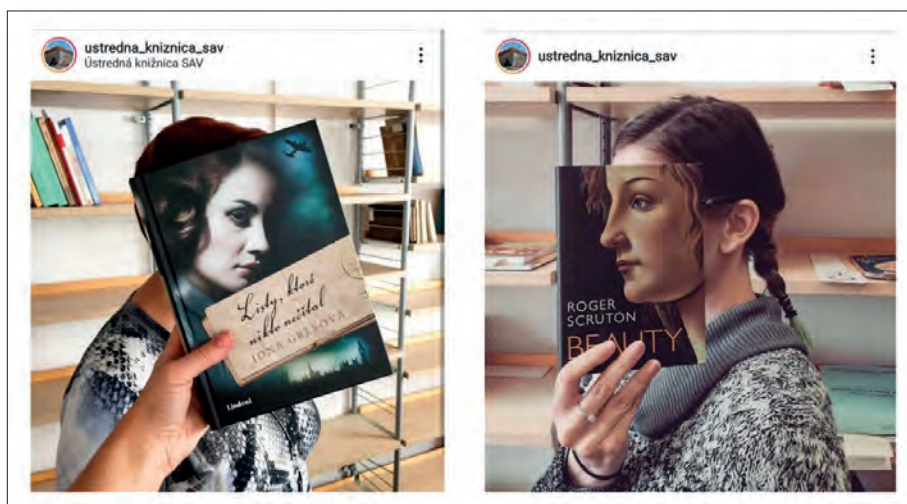
Výzvy

Výzvy na Instagrame bývajú rozličné, knižné aj všeobecné. Vždy ide o určitú tému, zadanie, ktoré vyzýva aj iných používateľov, aby prejavili kreativitu a urobili niečo podobné. Tak vzniká nielen zaujímavý obsah, ale zároveň sa podporuje networking medzi knižnicami navzájom.

Oblíbenou výzvou v knižných kruhoch je tzv. *bookfacefriday*. Bookface znamená odfotografovať človeka s knihou tak, aby obrázok na obálke a fotka daného človeka pôsobili ako celok.

Instagramové výzvy majú zvyčajne vyčlenený konkrétny deň, keď majú všetci zdieľať svoje výtvary; v tomto prípade je to piatok.

Ďalšou výzvou, ktorá v súčasnosti ovládla Instagram, je *Book Cover Double*. Ide o čo najvernejšie napodobnenie obálky kníh s využitím rôznych rekvizít. Tieto výzvy prebiehajú celosvetovo a zapájajú sa do nich nielen knižnice z celého sveta.

Ukážka príspevkov do výzvy *Bookface*

Ukážka obrázkov do výzvy *Book Cover Double*

U nás prebiehala 7-dňová fotografická výzva, ktorej cieľom bolo každý deň uverejniť jednu čiernobielu fotografiu zo života v knižnici.

Súčasťou výzvy bolo po každom zapojení nominovať ďalšiu knižnicu, ktorá sa mala tiež zapojiť do výzvy pod hashtagom #librarylife.

Ukážka slovenskej výzvy

Podujatia

Organizovanie podujatí je bohatým zdrojom obsahu na sociálne siete. Na Instagrame tak môžeme spropagovať nielen samotné podujatie, ale záujemcom zároveň ukázať zákulisie jeho príprav a neskôr aj fotografie z jeho priebehu.

Cestovanie

Cestovateľský obsah je na Instagrame mimoriadne populárny. Ak teda niekam cestujete, môžete to využiť. Vezmite tematickú knižku, sprievodcu alebo čitateľský preukaz a urobte peknú fotografiu. Navštívte knižnicu v cudzine a ukážte čitateľom, ako to vyzerá v iných knižniciach.

Ukážka cestovateľských príspevkov

SLOVO NA ZÁVER

Tvorba príspevkov na sociálne siete je hlavne o zábave a kreativite, aby sa knižnice zviditeľnili aj medzi mladými ľuďmi. Vnímanie knižníc stále podlieha mnohým stereotypom, a tak môže pohľad do ich zákulisia ukázať aj tú zábavnejšiu stránku knihovníctva.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Instamag.: Instagram v číslach: Štatistiky, demografia, zaujímavosti. Instamag.sk [cit. 28. apríla 2020]. Dostupné na webovej stránke

<http://https://instamag.sk/instagram-v-cislach-statistiky-demografia-zaujímavosti/>

2. Omnicore: Instagram by the Numbers: Stats, Demographics & Fun Facts. Omnicoreagency [cit. 28. apríla 2020]. Dostupné na webovej stránke <https://www.omnicoreagency.com/instagram-statistics/>
3. Later: The Ultimate Guide to Instagram Hashtags in 2020. Later.com [cit. 28. apríla 2020]. Dostupné na webovej stránke <https://later.com/blog/ultimate-guide-to-using-instagram-hashtags/>
4. Instagram: Jak používat hashtagy na Instagramu? Instagram Help [cit. 28. apríla 2020]. Dostupné na webovej stránke <https://help.instagram.com/351460621611097?ref=dp>

BIBLIOGRAFIA

IMPLEMENTATION OF RDA IN HUNGARY

Szabina Ilácsa*

INTRODUCTION

In 2015, following the decision of the National Library Standardisation Committee, National Széchényi Library launched a project to implement Resource Description and Access (RDA) as the national cataloguing code. This article gives an insight into the process showing how many layers it has. It also provides details about the Hungarian approach to the implementation.

Our position is somewhat special. Our decision to implement RDA happened the same time as RSC decided to launch the 3R project. We were given the instruction not to translate RDA straight away, because it will be rewritten. Instead, we can start with translating the International Cataloging Principles (ICP) and The IFLA Library Reference Model (LRM). The benefit of translating these two documents beforehand is that we could examine the new terminology in a more real-life context. Therefore, our new terms could be used versatily in sentences. We also translated MARC 21 Bibliographic, Authority and Holdings formats. The terminology of the formats, the two basic documents and RDA was kept in alignment.

RDA AS BIBLIOGRAPHIC FRAMEWORK

Its own definition says the following: *“RDA is a package of data elements, guidelines, and instructions for creating library and cultural heritage metadata that are well-formed according to international models. These metadata are intended to support the discovery and identification of resources in library and other cultural heritage collections.”*¹

One of the main benefits of “new” RDA is that it is based on IFLA LRM² and by implementing it we can take advantage of the Work-Expression-Manifestation-Item level elements, and we can create search and other functions on them. Another advantage is its connection to linked data technology. The element structure and applying certain options give us an opportunity to record our metadata in a way that can be read automatically by computers. The first “edition” of RDA was often criticized for being too traditional and stuck in the past.³ Post 3R RDA is criticized for going too far. This is not for the cataloguer any more but for machines.⁴

RDA is the successor to Anglo-American Cataloguing Rules, Second Edition (AACR2). Although largely based on AACR2, RDA’s instructions are more general to

the point that you cannot use it as it is for cataloguing purposes. There are simply too many options and not enough detailed instructions. So, in my opinion, RDA should not be referred to as a cataloguing code but as a bibliographic framework. I personally do not mind this framework feature of RDA. Having to write your own application profile(s) and policies makes you reconsider your practices.

Why do we record this element this way? Does it serve a purpose or is it just a tradition? Is it recorded in the most usable way? And the list of questions goes on.

It is entirely the implementing agency’s decision what it wants from RDA. If you want to implement RDA just to take advantage of some of its value vocabularies, you can do that. If you implement it because you want to FRBRize your catalogue, you can do that. If you want your library metadata available as linked data, you can use it for that as well.

This is what I meant when I said that implementing RDA has many layers. I think this is the real gain of the implementation. It makes us rethink our whole cataloguing process (the workflows, the display etc.)

First, let’s see those issues we face irrespectively of the level of implementation.

TRANSLATION

Assuming your native language is not English you have to translate RDA at least partially. Partial translation means you only translate the RDA Reference which contains the element sets and value vocabularies.

The RDA reference and the Toolkit itself are written in very technical English. We, in Hungary, chose to conduct a full translation instead of the other possibility, which involves translating the Reference and writing the application profile and the policy in Hungarian. The reason why we chose this option is that we would like to support cataloguers in Hungary who want to have a better understanding of RDA even if they do not speak English very well or they do not speak it at all.

Translating RDA Reference is not an easy task. Sometimes the biggest headaches are caused by other things than those you would expect. The “telegram style” – which is quite typical for standards – does not give you much room to explain things if the target language does not have the same structure or the same semantic field for a word as the original. This is how it can happen that translating a mundane phrase like “over time” can take so long to solve. Hungarian simply does not have a phrase that covers the same meaning namely that it happens at a period of time step-by-step. RDA prefers

* National Széchényi Library, Budapest
e-mail: ilacsaszabina@oszk.hu

using passive voice over active which is also very problematic for us, because Hungarian lacks passive voice and many times the context does not make it clear which is the subject of the sentence.

REWRITING OUR CURRENT CATALOGUING CODE ACCORDING TO RDA

As I mentioned before, you cannot use RDA for cataloguing as it is because it gives you many options on how to record data but still lacks the detailed instructions cataloguers are accustomed to have. You have to add your own application profiles and policies to the Toolkit in order to use it for everyday cataloguing. An application profile contains what elements to use in the description, which recording method to use and if the value of the element comes from a value vocabulary, meanwhile policy contains the detailed instructions RDA often lacks.

At the outset, it was proposed that each community should develop its own application profile, but EURIG (*European RDA Interest Group*) was of the opinion that it would be more beneficial if a common or base application profile were developed.

An application profile typically specifies:

- the elements to be recorded as a metadata description set for an entity,

- the mandatory and repeatability status of each element,
- the vocabulary encoding scheme to be used as a source of data for an element,
- the string encoding scheme to be used to assemble or derive the data for an element.

An RDA application profile may specify additional parameters that are unique to RDA:

- the recording method to be used for an element, where a choice is available,
- the optional instruction to be applied to an element,
- the policy statement to be applied to an element⁵.

If you visit any of the element pages in the Toolkit you will see a definition for the element. The prerecording section gives you additional information about what that element includes or excludes. Then you have to make your first choice. What recording method to use. Our choice of recording methods will limit what we can do with the data later on. So, it is a very important decision.

At this stage, you have a crystal clear vision of how you want to implement RDA. Otherwise, you will not be able to make the right decisions. By right decisions, I mean the option which serves your concept the best.

There are 4 recording methods: unstructured description, structured description, identifier or IRI.

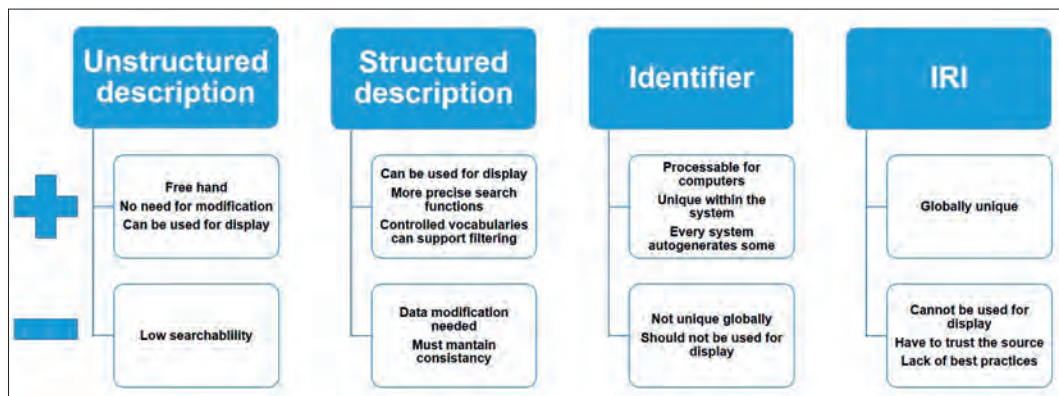

Figure 1

AN UNSTRUCTURED DESCRIPTION

This term is basically just a fancy new name for "record how the resource represents itself". An unstructured description of an RDA entity is a string that is a kind of Nomen entity. The recording always involves some kind of transcription.

Kinds of unstructured description include:

- a manifestation statement,
- an unstructured note,
- a name or title in direct order, as it appears in sources of information,

- an uncontrolled term for a concept⁶.

Advantages of this recording method:

- recoding how the resource represents itself helps the user to identify and/or select a resource,
- it gives you a free hand; certain elements have too diverse values to record any other way,
- you can record the data without any modification,
- you can use the data for display...

Shortcomings of this recording method:

- ...in fact it is the only thing you can use it for; searchability is provided only at the keyword level.

A STRUCTURED DESCRIPTION

This method is where „*the result is a string, but it is not a direct transcription from the resource but it involves some kind of manipulation*”. This manipulation can be instructions on how to formulate the string (in RDA terminology: using a string encoding scheme) or choose a term from a controlled vocabulary (in RDA terminology: using a vocabulary encoding scheme).

Kinds of structured description include:

- an access point,
- a structured note,
- a name or title taken from an authority control system,
- a term for a concept taken from a controlled vocabulary,
- a value associated with a structured data type, including numbers, dates, and times⁷.

Advantages of this recording method:

- you can use the data for display,
- it supports more precise search functions than the unstructured description,
- if the data value is chosen from a controlled vocabulary it can be used for filtering.

Shortcomings of this recording method:

- you have to modify the data to some extent,
- you have to make an effort to maintain consistency.

AN IDENTIFIER

An identifier is still a string but unlike the case of the unstructured description, it does not need to be meaningful to a human being. It can only be associated with a vocabulary encoding scheme.

Kinds of identifier include:

- an identifier assigned by an independent – external agent,

- an identifier assigned by a local agent,
- a notation for a concept taken from a controlled vocabulary⁸.

Advantages of this recording method:

- an identifier is more processable for computers than a string,
- it is and will be unique within the system (in contrast with an access point to which additional information might be needed to add later on in order to maintain its uniqueness within the system),
- your system automatically generates some identifiers.

Shortcomings of this recording method:

- although it is unique within the system, it is not unique globally,
- it should not be used for display, but sometimes we do it anyway, for example, the MARC code for languages.

IRI

IRI (*Internationalized Resource Identifier*) is an identifier based on Semantic Web technologies used as the referent of an entity or controlled term in linked open data using Resource Description Framework.⁹

Advantages of this recording method:

- it is unique globally.

Shortcomings of this recording method:

- it is created and maintained outside your system, you do not have control over it, you have to rely on the source,
- recording IRI is still new to the library world; there are no many best practices for it,
- it cannot be used for display.

To illustrate how it looks like in practice, let's see how we would record Edinburgh as a place of publication using the different recording methods.

Recording methods - Review		
RDA element: place of publication		
Data Source	Recording Method	Example
Unmediated transcription	unstructured	"EDINBVRGH"
Mediated transcription	unstructured	"Edinburgh"
Authorized access point	structured	"Edinburgh, Scotland"
Getty Thesaurus of Geographic Names Identifier	identifier	"7009546"
LC/NACO Authority File Control Number	identifier	"n79053770"
DBPedia URI	IRI	http://dbpedia.org/resource/Edinburgh
GeoNames URI	IRI	http://sws.geonames.org/3333229/

Figure 2¹⁰

MARC

So far we have had the guidelines in the national language and have had the rules. But we also need an exchange/communication format which also supports storing our metadata in a sufficient way. That, in the current library world, means some flavour of the MARC format.

If you decide to read about the future of the MARC format, the titles of the articles will add up to a quite disturbing search history. Let's walk through the creepy-titled articles to illustrate how our attitude towards MARC changed in this century.

1. "MARC must die"

In 2002 Roy Tennant in his article in the *Library Journal* listed several reasons why "the very nature of a MARC record is, to some degree, an anachronism" and it "outlived its usefulness".¹¹

2. "MARC isn't dying fast enough"¹²

This one is from more than 10 years later. There were some promising initiatives but everything happened so slowly. Although FRBR had been first published in 1998 it did not have much effect on the practical level of cataloguing until the early 2010s when several promising initiative started. For example, the publication of the FRBR-based cataloguing code RDA, the semantic web conversion of the Swedish National Library, the development of BIBFRAME started.¹³

3. "If MARC dies, it will be through obesity"

A quote is by Sally McCallum, she said it at the 2017 Midwinter OCLC Linked Data Roundtable. She referred to the process of the immense modification of the MARC 21 format so it would be able to be used to properly encode RDA elements. Now it is possible to record URIs in a MARC 21 record.¹⁴

4. "Still Waiting for That Funeral"¹⁵

The authors are of the opinion that the shortcomings of MARC 21 are too often overgeneralized to be the shortcomings of all the MARC formats. Quoting their words: "... if we have been waiting so long for MARC's funeral, it may be because it is not altogether dead right now." The article is about the creation of the "Next-Gen INTERMARC". It is possible to switch from records to linked, reusable, and trustworthy data by increasing the portability of MARC records to a finer-grained level — all the while fitting into the ISO 2709 formalism. In my opinion, one of their thoughts deserves to have such a "career" as "MARC must die" had. That is: Technology in itself is neither necessary nor sufficient to bring forth meaningful changes if it does not come with a paradigm shift in mentalities.

Our position is neatly phrased by Roy Tennant who 10 years after his iconic article tweeted: "It's not so much that 'MARC must die' as it is 'MARC must let us date other standards'."¹⁶ To this point, a stable encoding standard that has all of the functionality but none or less of the

limitations than MARC has not emerged. Meaning today a well-functioned library system could not overlook the MARC format. But we must be aware of the shortcomings of MARC.

Because RDA is introducing a lot of new elements to the bibliographic description, it is very likely that the MARC you use is not suitable for recording those elements in a way that will benefit the user.

There are two solutions to this problem. First one is that we review and amend the MARC we use enabling to record these new elements. Or we opt for the other version of MARC in which these changes have already been made. Both have their own benefits and problems. If you choose to change MARC you have that means that it will be more tailored to your needs and practices. However, it is a lot of work in itself, not even counting the time and effort you need if you also want to have linked data application, in which case you have to do those mappings on your own.

You can also choose a format which is widely used and has already undergone the necessary changes. It is an advantage that an already prepared format is at your disposal. However, you might have to change some of your practices if the format does not support them the way yours did.

We have chosen the latter alternative. We are going to change from our national MARC (HUNMARC) to MARC 21. We have chosen MARC 21 because it is developed by the same agencies as RDA so it is expected that their changes are going to be parallel.

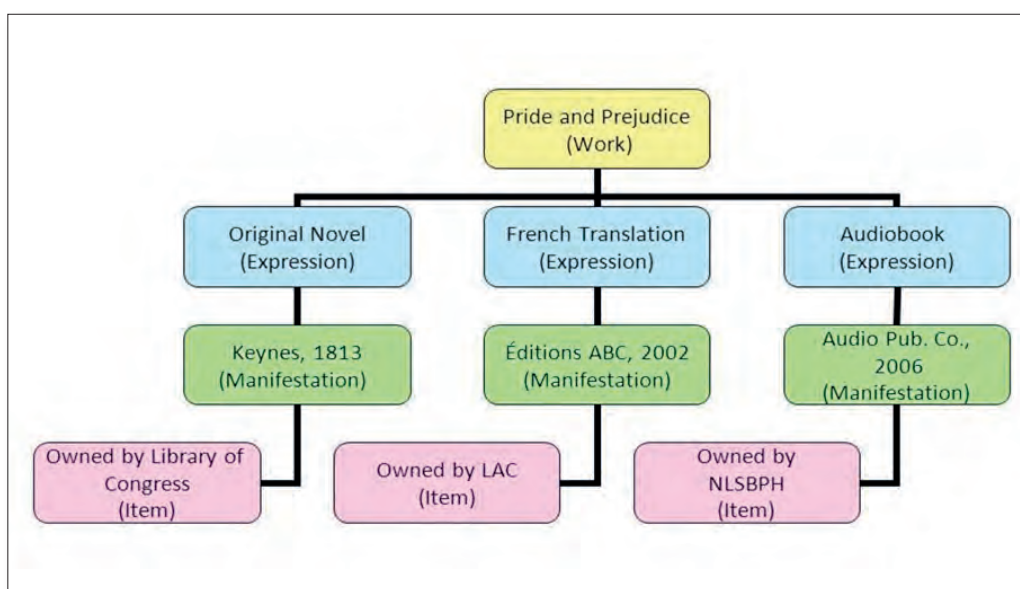
WEMI

To this point, I talked about things that have to be done. Our vision for implementing RDA consists of implementing all 4 WEMI levels and we also want to publish our metadata as linked data. I start with the WEMI levels.

In Functional Requirements for Bibliographic Records IFLA introduced the concept of the Work/Expression/Manifestation/Item levels of library metadata. The model underwent a revision, then it was combined with its related models into a single model now known as the Library Reference Model. FRBR was ahead of its time. But now, a little more than 20 years later, you can see examples of at least partially FRBRized library catalogues.

Some experiments were done to create a FRBRized cataloguing code but RDA became the most known and used among them. And also, currently, the only one that is based on LRM.

One of the reasons why the real-life use of the WEMI levels took so long is that the model intentionally ignored the limitations of the MARC environment. Especially implementing expression level is not so easy. Some of the expression level elements are so deep-rooted part of the bibliographic description that the description cannot be considered to be whole without them, but not all of its elements can be recorded in the MARC bibliographic record.

Figure 3¹⁷

You have to decide which WEMI levels you want to have and what exactly you want from them. You cannot build a search function for work and expression levels if you do not make records for those levels consistently. On the other hand, creating the description for 2 more levels requires a lot of work.

According to WorldCat statistics, we can expect that about 78% of works exist in a single manifestation and 16% of works exist in a single expression (with multiple manifestations), and only 1% of the works have more than 8 manifestations, but this 1% has a disproportionately large number of holdings, and those are the works most often sought by users (6% complex works – with multiple expressions or realizations of its intellectual content)¹⁸.

Our vision is that we want to implement all 4 levels, but we do not have the human resources to do 2 more levels manually from scratch. So, one of the questions our working group has to answer in the near future is what we can automatically generate. Automated record generation can be used in other areas as well. LRM considers digital reproductions separate manifestations. Our digitizing department creates digital reproductions in a rate that our cataloguing department cannot keep up with. We had to figure out a way how we can generate a record for the reproduction from the record of the original print version. And now new records are generated using this method.

The implementation of all 4 WEMI levels could revolutionize how the catalogue looks like. Experimenting with display is important because it is a rarely examined area although this is the first thing our users came in contact with. I think all communities should reach out for their users for feedback in this area. Because we cannot know how

generally valid the findings of other researchers of the topic are. Do different cultures have different preferences in data display?

LINKED DATA

Linked data is a structured data which is interlinked with other data so that becomes more useful through semantic queries. It builds upon standard Web technologies such as HTTP, RDF and URIs, but it extends them to share information in a way that can be read automatically by computers.

Linked data is relatively new to libraries. We are still at the experimenting phase with it. We have to have a lot of pilot projects to figure out how linked data can serve us. So far we only have had one but we plan to have more. Our aim at this point has been to get a better understanding of how the MARC-BIBFRAME converting process works. We are still at the beginning of the learning curve.

For the first try, we wanted to keep it simple from the cataloguing point of view so it would not distract us from studying the converting process. We chose 16 simple monographs by the same author, created bibliographic records and their accompanying authority records in MARC 21 according to RDA rules. Our record set altogether contained 68 records.¹⁹ But because BIBFRAME has not fulfilled its promises²⁰, it is very likely that we will choose the path of record URIs in the MARC record. And we will keep an eye on any promising format and technology.

With linked data, we face the same problem as with the WEMI levels. It is only useful if it is consistently used in records. But doing it manually would significantly increase the workload of the cataloguing department. Automatic solutions are needed. Reusing the metadata created in namespaces is one solution. We are not cer-

tain at the moment about which namespace or authority service to use.

CONCLUSION

There are a lot of unanswered questions on implementing RDA. As I mentioned before in some areas we are still just experimenting and there are not so many best practices to learn from. And our pilot projects often raise even more questions than we originally had. And we try to find some information on how other libraries think of this or that particular problem ... and we often find no information. And of course, we get irritated by the fact that we cannot see what the others work on. Then it is time for realization... Wait a second! Do the others find the same information about our project that I am trying to find about theirs? And the answer is sadly no. We are all understaffed and overworked and generally just focused on trying to get the job done in time and the first thing we neglect to do is sharing information with the others. Often because we think: "I will show my project once I am ready, when I have results." But the journey is every bit as interesting to others as the results. Communicating our unanswered questions, our bad turns on the road are very important as well. That is where we can realize that we are not alone with our questions and we can start thinking together. We – and by "we" I mean the RDA core team – decided to make it a priority to communicate more about our project to both the national and the international community and I urge you to do the same.

ENDNOTES

- 1 RDA Toolkit. About [online]. [Accessed: 2019, October 28]. Available at: <https://www.rdatoolkit.org/about>
- 2 RIVA, Pat – LE BŒUF, Patrick – ŽUMER, Maja, 2017. *IFLA Library Reference Model (LRM)* [online]. [Accessed: 2020, February 27]. Available at: <https://www.ifla.org/publications/node/11412>
- 3 COYLE, Karen – HILLMANN, Diane, 2007. Resource Description and Access (RDA) – Cataloging for the 20th Century. In: *D-Lib Magazine* [online]. 2007, vol. 13, no. 1/2. [Accessed: 2020, February 27]. ISSN 1082-9873. Available at: <http://www.dlib.org/dlib/january07/coyle/01coyle.html>
- 4 DANCS, Sz., 2019. *Lost in translation – implementing IFLA LRM and RDA in Hungary*. Presented during the 30th National Conference of The Romanian Library Association, Bucharest, 4th September 2019.
- 5 Application Profiles Working Group, 2020 – 2021 [online]. [Accessed: 2020, February 24]. Available at: <http://www.rda-jsc.org/sites/all/files/RSC-Chair-2019-3%20final.pdf>
- 6 RDA Toolkit (beta) / Guidance / Recording methods [online]. [Accessed: 2020, February 27]. Available at: https://beta.rdatoolkit.org/en-US_ala-a06b3aa1-d994-31b1-b961-e4ce37c1a4d3/section_gvh_jsg_nbb
- 7 RDA Toolkit (beta) / Guidance / Recording methods [online]. [Accessed: 2020, February 27]. Available at: https://beta.rdatoolkit.org/en-US_ala-a06b3aa1-d994-31b1-b961-e4ce37c1a4d3/section_um2_x5h_tcb
- 8 RDA Toolkit (beta) / Guidance / Recording methods [online]. [Accessed: 2020, February 27]. Available at: https://beta.rdatoolkit.org/en-US_ala-a06b3aa1-d994-31b1-b961-e4ce37c1a4d3/section_uy1_4vh_tcb
- 9 RDA Toolkit (beta) / Guidance / Recording methods [online]. [Accessed: 2020, February 27]. Available at: https://beta.rdatoolkit.org/en-US_ala-a06b3aa1-d994-31b1-b961-e4ce37c1a4d3/section_mrc_vvh_tcb
- 10 BARNHART, Linda: RDA Data Recording Methods, Transcription, and Manifestation Statement [online]. [Accessed: 2020, February 27]. Available at: <http://www.rda-rsc.org/sites/all/files/Recording%20methods%20transcription%20and%20manifestation%20statements.pdf>
- 11 TENNANT, Roy, 2002. MARC must die. In: *Library Journal*. 2002, vol. 127, no. 17, p. 26 – 28.
- 12 AYRE, Lori Bowen, 2014. MARC Isn't Dying Fast Enough. In: *Collaborative Librarianship* [online]. 2014, vol. 6, no. 4. [Accessed: 2020, February 27]. Available at: <https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1088&context=collaborativelibrarianship>
- 13 ILÁCSA, Szabina, 2013. A könyvtári katalogizálás megújulásának lehetőségei. In: *Tudásmenedzsment* [online]. 2013, vol. 2., no. 14, p. 98 – 110. [Accessed: 2020, February 27]. Available at: http://epa.oszk.hu/02700/02750/00032/pdf/EPA02750_tudasmenedzsment_2013_02_ksz_098-110.pdf
- 14 Library of Congress / MARC / Bibliographic / Appendix A – Control Subfields [online]. [Accessed: 2020, February 27]. Available at: <http://www.loc.gov/marc/bibliographic/ecbdcntf.html>
- 15 PEYRARD, Sébastien – ROCHE, Mélanie, 2018. Still Waiting for That Funeral: the Challenges and Promises of a Next-Gen INTERMARC [online]. [Accessed: 2020, February 27]. Available at: <http://library.ifla.org/2204/>. Paper presented at the IFLA WLIC 2018 – Kuala Lumpur, Malaysia – Transform Libraries, Transform Societies in Session 141 – Cataloguing.
- 16 twitter.com/rtennant [Accessed: 2020, February 27]. Available at: <https://twitter.com/rtennant/status/179962550782402560>
- 17 FRBR Overview and Application [online]. [Accessed: 2020, February 27]. Available at: <https://slideplayer.com/slide/2292462/>
- 18 SALABA, Athena – MERČUN, Tanja – AALBERG, Trond, 2018. Complexity of Work Families and Entity-Based Visualization Displays. In: *Cataloging & Classification Quarterly*. 2018, vol. 56, no. 7, p. 628 – 652.
- 19 DANCS, Szabolcs – MOHAY, Anikó – HUBAY, Miklós, 2019. Az RDA és a BIBFRAME hazai implementálása. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* [online]. 2019, vol. 9, p.534 – 539. [Accessed: 2020, February 27]. Available at: http://epa.oszk.hu/03000/03071/00132/pdf/EPA03071_tmt_2019_09_534-539.pdf
- 20 PARK, Jung-Ran – RICHARDS, Lorraine L. – BRENZA, Andrew, 2019. Benefits and challenges of BIBFRAME – Cataloging special format materials, implementation, and continuing educational resources. In: *Library Hi Tech*. 2019, vol. 37, no. 3, p. 549 – 565.

KNIŽNICA A REGIONÁLNE KULTÚRNE ŠPECIFIKÁ

Úsek regionálneho výskumu, dokumentov a informácií Krajskej knižnice v Žiline

Mgr. Ivana Jančulová*

Úsek regionálneho výskumu, dokumentov a informácií je odborným pracoviskom Krajskej knižnice v Žiline v zriaďovateľskej pôsobnosti Žilinského samosprávneho kraja. Tento úsek realizuje kultúrno-vzdelávacie podujatia zamerané na osobnosti a udalosti regionálneho charakteru, zostavuje komentované výstavy, koordinuje, analyzuje a hodnotí bibliograficko-informačnú a edičnú činnosť regionálnych knižníc v Žilinskom samosprávnom kraji a dokumentuje spoločenský, verejný, hospodársky a kultúrny život okresov Žilina a Bytča. Okrem toho získava, spracováva a uchováva regionálne dokumenty, zostavuje bibliografické súpisy, poskytuje adresné bibliografické informácie a buduje elektronické bibliografické databázy s regionálnym obsahovým zameraním.

Dôležitou činnosťou úseku je **budovanie kartoték osobností, inštitúcií, udalostí a obcí**, ktoré sa priebežne dopĺňajú. Osobitnú pozornosť venuje budovaniu kartotéky osobností, v ktorej sa sústreďujú osobnosti z rôznych oblastí okresov Žilina a Bytča.

Základ tvorí regionálna databáza – obecná úroveň v systéme Clavius, ktorá sa priebežne dopĺňa životopismi regionálnych osobností a vkladáním nových autorít. Tlačeným výstupom z týchto databáz je *Kalendárium – výročia osobností okresu Žilina a Bytča*. Často využívaná je aj kartotéka obcí okresov Žilina a Bytča. Pri budovaní regionálnych databáz je dôležitý osobný kontakt, či už so žijúcimi osobnosťami alebo s rodinnými príslušníkmi a predstaviteľmi jednotlivých miest a obcí okresov Žilina a Bytča.

Úsek buduje **fond regionálnej literatúry**, ktorý tvoria nielen klasické dokumenty, t. j. knihy, periodiká a špeciálne tlačoviny (plagáty, pozvánky a pod.), ale do regionálneho fondu pribúdajú aj rôzne dokumenty v elektronickej forme. Fond regionálnej literatúry nie je vo voľnom výbere, je dostupný iba na prezenčné štúdium.

Pracovníčky úseku sa zúčastňujú na **odborných seminároch** organizovaných Slovenskou národnou knižnicou a získané informácie implementujú do svojej práce.

Úsek každý rok organizuje **čitateľskú súťaž** známu pod názvom *Kniha Horného Považia*. Cieľom súťaže je predstaviť regionálnych autorov, ilustrátorov a ich tvorbu. Podobné čitateľské súťaže prebiehajú aj v ostatných regionálnych knižniciach Žilinského samosprávneho kraja. Z víťazných publikácií sa každý rok pripraví výsta-

va, ktorá sa postupne prezentuje vo všetkých regionálnych knižniciach Žilinského samosprávneho kraja.

Významná je spolupráca úseku s kultúrnymi inštitúciami v meste, ktorých pôsobenie sa prelína s poslaním knižnice. Ide o Štátny archív v Bytči – pobočku Žilina, Považské múzeum v Žiline, Zbor Žilincov, Krajské kultúrne stredisko v Žiline a ďalšie.

Úlohy úseku regionálneho výskumu, dokumentov a informácií:

- poskytuje bibliograficko-informačné a faktografické informácie,
- systematicky buduje fond regionálnej literatúry, periodických a neperiodických dokumentov,
- spracováva súbežnú regionálnu bibliografiu,
- retrospektívne spracováva články z regionálnej tlače a kapitoly z regionálnych zborníkov,
- buduje databázu regionálnych menných a korporatívnych autorít, rodov, akcií a geografických názvov,
- buduje fond kvalifikačných prác študentov s regionálnou tematikou,
- zabezpečuje úlohy spojené s bibliografickou registráciou a koordináciou bibliografickej činnosti v Žilinskom samosprávnom kraji, vedie archív vydaných titulov edičnej činnosti jednotlivých bibliografických pracovísk v Žilinskom kraji,
- vydáva bibliografické súpisy – prehľady o literatúre, ktoré sa tematicky viažu k regiónu, bibliografie (tematické, výberové, personálne), slovníky, zborníky z podujatí a kalendária,
- buduje databázu osobností kultúrneho, spoločenského a verejného života okresu Žilina a Bytča a pravidelne ju aktualizuje,
- uskutočňuje výskum literárnych osobností regiónov Žilina a Bytča,
- buduje elektronické fotografické databázy regionálnych osobností a kartotéky fotografií regionálnych osobností,
- buduje databázu kultúrno-historických pamiatok, pamätných miest,
- podľa požiadaviek používateľov vypracováva rešerše na regionálne témy, vedie zoznam a databázu spracovaných rešerší,
- realizuje výstavnú činnosť, zabezpečuje a inštaluje výstavy s regionálnym obsahovým zameraním.

Význam regionálnych kultúrnych špecifik, ktoré tvoria regionálne informácie, sú vnímané používateľmi knižnice ako *genius loci* daného regiónu.

* Krajská knižnica v Žiline, Regionálna bibliografia
e-mail: ivana.janculova@gmail.com

HUDOBNÉ KNIHOVNÍCTVO

PRAMENE SLOVENSKEJ HUDBY

9. konferencia hudobných knihovníkov, archivárov a múzejníkov, Prešov 2019

PhDr. Anna Kucianová, PhD.*

Slovenská národná skupina IAML (*International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres*) každoročne organizuje pre hudobných knihovníkov a odborníkov z inštitúcií, ktoré sa zaoberajú hudbou, hudobnou kultúrou a ďalšími hudobnými aktivitami, odbornú konferenciu z cyklu *Pramene slovenskej hudby*. Spoluorganizátorom tohto podujatia býva vždy inštitúcia, ktorá je členom Slovenskej národnej skupiny IAML, odbornej asociácie združujúcej subjekty zamerané na hudobné knihovníctvo, archívnictvo a dokumentáciu hudby.

V roku 2019 (27. – 28. novembra) sa v Krajskej knižnici Pavla Országha Hviezdoslava v Prešove konal už 9. ročník konferencie hudobných knihovníkov, archivárov a múzejníkov – *Pramene slovenskej hudby IX*. Jej hlavnými organizátormi boli Slovenská národná skupina IAML (ďalej SNS IAML), Hudobné centrum a Krajská knižnica Pavla Országha Hviezdoslava v Prešove. Na podujatí sa zúčastnilo cca 50 odborníkov. Konferencia sa konala s finančnou podporou Hudobného fondu.

Pred rokovaním konferencie sa uskutočnilo **Plenárne zasadnutie SNS IAML**, na ktorom jeho účastníci zhodnotili činnosť skupiny v období od septembra 2018 do novembra 2019 a stanovili perspektívy na rok 2020 a ďalšie roky. Správu o činnosti SNS IAML a pracovných skupín RISM a RILM predniesla prezidentka SNS IAML PhDr. Anna Žilková, PhD., správu o jej hospodárení vypracovala Lea Mikulcová.

SNS IAML má v súčasnosti 20 členov, z toho 11 medzinárodných a 9 národných. V uplynulom roku členstvo ukončili Katedra hudby Fakulty humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline a Kysucká knižnica v Čadci.

V roku 2018 boli schválené upravené *Stanovy Slovenskej národnej skupiny IAML*, ktoré sú zverejnené na jej webovej stránke.

SNS IAML získala jeden grant na projekt RISM a z Hudobného fondu sa podarilo získať jednu dotáciu na vydanie zborníka. V súčasnosti sa výbor snaží o prevod účtu SNS IAML z OTP Banky do FIO Banky. V rámci plenárneho zasadnutia odznel návrh na zvýšenie členského príspevku SNS IAML, ktorý účastníci odsúhlasili.

Na plenárnom zasadnutí odzneli aj informácie o hudobných konferenciách v Krakove, Ostrave a Prahe. Na medzinárodnej konferencii IAML v Krakove, ktorá sa konala 14. – 19. júla 2019, sa zúčastnili viacerí slovenskí odborníci a niektorí z nich vystúpili s odbornými pred-

náškami – PhDr. Eva Veselovská, PhD., Mgr. Adriana Grešová, Miriam Garajová a Mgr. Štefánia Demská. PhDr. Anna Žilková, PhD., sa zúčastnila na konferencii Českej národnej skupiny IAML v Ostrave a informovala o aktivitách českých kolegov.

SNS IAML má novú webovú stránku, a to na stránke Hudobného centra, na ktorej možno zverejňovať rôzne aktuality o činnosti jednotlivých členov SNS IAML i celej národnej skupiny.

V rámci diskusie odzneli návrhy, ktoré sa týkali predovšetkým činnosti SNS IAML na rok 2020. Termín ďalšieho ročníka konferencie *Pramene slovenskej hudby X* bol stanovený na október 2020 (termín konania konferencie bude spresnený).

Pokračovaním plenárneho zasadnutia bolo vlastné rokovanie konferencie hudobných knihovníkov, archivárov a múzejníkov. Vopred stanovený odborný program bol rozdelený na dva tematické bloky – *Slovenská hudba a architektúra v rôznych perspektívach* a *Hudobné knihovníctvo na Slovensku*.

Na konferencii odznelo 11 príspevkov slovenských autorov, vo väčšine prípadov odborných pracovníkov domácich a zahraničných inštitúcií zaoberajúcich sa hudbou a príbuznými vednými odbormi. Kľúčové témy, ku ktorým odznejú prednášky a ich autori, sa každý rok vyberajú podľa stanovených pravidiel, a to na základe diskusie členov predsedníctva SNS IAML. V mnohých prípadoch sa však podnetné námety objavujú aj počas rokovania konferencií, prípadne po oslovení jednotlivých členov s výzvou na predloženie návrhov relevantných tém, ktoré sú podľa nich prínosné a ktoré zároveň propagujú slovenskú hudbu a kultúru v zahraničí.

Výsledky práce SNS IAML sa podľa možnosti prezentujú aj na medzinárodných fórach. Správy o jej činnosti sa pravidelne zverejňujú na webovej stránke medzinárodnej centrály IAML, v medzinárodnom periodiku *Fontes Artis Musicae* a tiež na webovej stránke SNS IAML.

Prvý tematický blok pod názvom *Slovenská hudba a architektúra v rôznych perspektívach* sa začal prednáškou *Vplyvy architektúry na hudobnú tvorbu v kontexte vývoja hudobných dejín*, v ktorej sa **doc. Mgr. art. Karol Medňanský, PhD.** (Prešovská univerzita v Prešove) zaoberal vývojom vzťahov architektúry a hudby.

So zaujímavých príspevkom „*Genii locorum*“ – *stredoveké hudobné pramene v Kežmarku, zahraničné vzťahy a domáce špecifiká* vystúpila **PhDr. Eva Veselovská, PhD.** (Ústav hudobnej vedy SAV, Bratislava). Predstavila v ňom Knižnicu evanjelickej cirkvi a. v. v Kežmarku, ktorá

* e-mail: annakucianova@hotmail.com

je najväčšou školskou historickou knižnicou na Slovensku a v strednej Európe. Jej fond obsahuje cca 150 000 zväzkov.

Mgr. Marcel Jánošík (Literárny archív Slovenskej národnej knižnice) sa vo svojom príspevku *Pašionál z Prešova* venoval výskumu tohto dokumentu.

Príspevok *Spišské renesančné zvonice – stavby pre hlas zvonov* pripravený v spoluautorstve **Mgr. Michaely Haviarovej, PhD.**, a **Mgr. art. Tomáša Haviara** sa zaoberal tvorbou a zvukmi zvonov, ktoré sa vyskytovali na Spiši.

Ďalší príspevok pod názvom *Letohrádok Dardanely v Markušovciach a Expozícia klávesových hudobných nástrojov* pripravili **PhDr. Bernadeta Kiczková** a **Mgr. Štefánia Slimáková**. Poslucháčom v ňom predstavili Kaštieľ Markušovce a Letohrádok Dardanely s expozíciou klávesových hudobných nástrojov, ako aj podujatia, ktoré sa tam organizujú.

Zaujímavý príspevok pod názvom *Dokumentácia hudobného života v 70. rokoch 20. storočia v Prešove v zbierkovom fonde SNM – Hudobného múzea v Bratislave* predniesla **Mgr. Sylvia Urdová, PhD.** (SNM – Hudobné múzeum, Bratislava).

Mgr. Dominika Machutová, PhD. (Literárny archív Slovenskej národnej knižnice) vystúpila s príspevkom *Zvonzový hudobný materiál z lokality Prešov uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice*, v ktorom prezentovala uvedené hudobné dokumenty.

Záverečné vystúpenie prvého dňa konferencie patrielo **prof. Mgr. art. Irene Medňanskej PhD.** (Prešovská univerzita v Prešove) a jej príspevku *Václav Trojan: Zrúcaná katedrála – hudobná reflexia vojnovnej tragédie*.

Program konferencie pokračoval koncertom umeleckého súboru starej hudby *Musica historica Prešov*. Diela neznámeho anglického hudobného skladateľa zo 17. storočia, Michaela Praetoriusa, anonymného autora zo Spiša, Ernsta Christiana Hesseho, Johanna Melchiora Moltera a Karla Fridricha Abela interpretovali **Mgr. art. Karol Medňanský, PhD.**, na viole da gamba a doc. Ljubov Gunder na spinete.

Po príjemnom umeleckom zážitku nasledovalo spoločenské stretnutie, počas ktorého prebiehali medzi účastníkmi neformálne diskusie o prezentovaných témach a osobnostiach, ktorým boli venované. Veľa sa diskutovalo aj o problémoch jednotlivých hudobných

inštitúcií, hudobných oddelení knižníc, konzervatórií a ďalších ustanovizní zaoberajúcich sa hudbou.

Druhý deň konferencie otvorila **Mgr. Zlatica Kendrová, PhD.** (SNM – Hudobné múzeum, Bratislava) prednáškou *Michal Vilec v zbierkovom fonde SNM – Hudobného múzea v Bratislave*, v ktorej predstavila Vilecovu pozostalosť vo vlastníctve múzea.

Prvý tematický blok uzavrela prednáška *Prieniky hudby a architektúry v tvorbe Michala Vileca*, s ktorou vystúpila **Mgr. Renáta Kočišová, PhD.** (Prešovská univerzita v Prešove).

V rámci druhého tematického bloku *Hudobné knihovníctvo na Slovensku* odznela prednáška **Bc. Jany Pražienkovej** (Hudobný kabinet Univerzitnej knižnice v Bratislave) *Stav hudobných pracovísk vo verejných knižniciach na Slovensku*. Autorka v nej prezentovala informácie o hudobných oddeleniach, ich fondoch, vzdelaní pracovníkov oddelení, o ich technickom vybavení, návštevníkoch a podujatiach, ktoré sa podarilo získať na základe dotazníka.

V záverečnej diskusii sa hovorilo o rôznych problémoch hudobného knihovníctva – o digitalizácii, metodike spracovania audiovizuálnych dokumentov s využitím pravidiel RDA, chýbajúcich hudobných publikáciách v knižniciach, predovšetkým tých, ktoré vydávajú akademické inštitúcie (vysoké školy, univerzity), o povolani muzikológov a i.

Na záver konferencie sa mala konať exkurzia po pamiatkach Prešova, pre zlé počasie sa však uskutočnila iba virtuálna prehliadka. V rámci nej si účastníci pozreli zaujímavú prezentáciu **Mgr. Andrey Sivaničovej** o histórii Prešova a jeho historických pamiatkach.

Ako sme už uviedli, ďalší ročník konferencie hudobných knihovníkov, archivárov a múzejníkov *Pramene slovenskej hudby X* by sa mal konať v októbri 2020 (presný termín, miesto konania a témy konferencie budú doplnené po prerokovaní s jednotlivými členmi Slovenskej národnej skupiny IAML).

Dokumenty o činnosti SNS IAML možno nájsť na webovej stránke Slovenskej národnej skupiny IAML <https://hc.sk/aktuality/1747-slovenska-narodna-skupina-iaml/>.

ŠKOLSKÉ KNIŽNICE

AKTIVITY ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC V ROKU 2019

Mgr. Rozália Cenigová*

Slovenská pedagogická knižnica s vedomím, že čítanie s porozumením motivuje žiakov, aby sa spoločne rozprávali o knihách so silným príbehom, premýšľali o nich a spätne sa k nim vracali, realizovala v októbri 2019 tri čitateľské projekty pre žiakov základných škôl a stredných škôl zo Slovenskej republiky a z Českej republiky. Zároveň sa snažila vytvárať pre pedagógov také podmienky, aby mohli u žiakov rozvíjať kritické myslenie, priateľskú komunikáciu, skupinovú kooperáciu a osobný talent jednotlivých žiakov.

Prvé dva čitateľské projekty realizovala pri príležitosti Medzinárodného mesiaca školských knižníc, ktorým je mesiac október, tretí čitateľský projekt pri príležitosti Medzinárodného dňa školských knižníc 28. októbra 2019. Do uvedených projektov sa zapojilo **1 534 českých a slovenských škôl** s celkovým počtom **176 079 účastníkov**.

Všetky tri projekty sú súčasťou aktivít *Národnej stratégie zvyšovania úrovne a kontinuálneho rozvíjania čitateľskej gramotnosti*, ktorej garantom je Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

ČESKO-SLOVENSKÝ PROJEKT ZÁLOŽKA DO KNIHY SPÁJA ŠKOLY

Prvým čitateľským projektom bol 10. ročník česko-slovenského projektu *Záložka do knihy spája školy* na tému *List za listom – baví ma čítať*. Slovenská pedagogická knižnica ho zorganizovala v spolupráci s Knižnicou Jiřího Mahena v Brne pri príležitosti Medzinárodného mesiaca školských knižníc pre žiakov základných škôl a osemročných gymnázií v Čechách a na Slovensku. Jeho cieľom bolo nadviazať kontakty medzi českými a slovenskými základnými školami a osemročnými gymnáziami a podporiť čítanie prostredníctvom výmeny záložiek do kníh, ktoré žiaci vyrábali na oficiálne vybranú tému a vymieňali si ich s pridelenou partnerskou školou z Českej republiky, resp. zo Slovenskej republiky. Výmena záložiek sa stala zároveň príležitosťou na nadviazovanie spolupráce medzi školami a na poznávanie jazyka, literatúry, histórie, kultúry a života žiakov v oboch republikách.

Do česko-slovenského projektu sa prihlásilo **1 163 škôl** s celkovým počtom **131 889 žiakov**, z toho bolo **423 českých škôl** s celkovým počtom **42 011 žiakov** a **740 slovenských škôl** s celkovým počtom **89 878 žiakov**.

* Ústredná metódička pre školské knižnice
Slovenská pedagogická knižnica, Bratislava
e-mail: rozalia.cenigova@spgk.sk

Samotnej výrobe záložiek predchádzali diskusie žiakov o knihách a literárnych postavách. Najmladší žiaci sa pri výrobe záložiek inšpirovali väčšinou obľúbenými postavkami z klasických rozprávok (napr. *Snehulienka a sedem trpaslíkov*, *Ako išlo vajce na vandrovku*, *Šípková Ruženka*, *Perníková chalúpka*, *O troch prasiatkach*, *Červená čiapočka*, *Medovníková chalúpka*, *Janko a čarovná fazuľa*, *Maťko a Kubko* a i.) alebo z povestí či z rôznych príbehov o zvieratkách. Na svoje záložky maľovali aj známych hrdinov z českých kníh (*Krtko*, *Ferdo Mravec*, *Rozprávky o psíčkovi a mačičke*, *Mach a Šebestová*). Starší žiaci a mladší gymnazisti sa inšpirovali literárnymi motívmi prevažne z fantastickej a dobrodružnej literatúry a z dievčenských románov (*Pán prsteňov*, *Malý princ*, *Harry Potter*, *Robinson Crusoe*, *Cesta na mesiac*, *Grafitové dievča*, *Dievča s maskou*). Na zadnú stranu záložiek často písali názov knihy a meno autora, svoju poštovú alebo e-mailovú adresu alebo kontakt na sociálne siete, aby mohli po skončení česko-slovenského projektu so svojimi novými kamarátmi naďalej udržiavať kontakty.

Výrobu záložiek sprevádzalo množstvo čitateľských aktivít v podobe besied o obľúbených knihách, stretnutí so spisovateľmi (napr. s Braňom Jobusom, Gabrielou Futovou alebo Katarínou Mosnákovou-Baglašovou), čitateľských štafiet, čitateľských maratónov, zaujímavých prednášok o spisovateľoch, čítania dobrodružných príbehov staršími žiakmi mladším žiakom, dramatizácie rozprávok, literárnych kvízov, recitačných súťaží alebo písania čitateľských denníkov. Veľa vyučovacích hodín venovali učitelia aj predstaveniu českého jazyka našim žiakom a knihám najznámejších českých spisovateľov. V mnohých školách sa žiaci zapojili do vlastivedných projektov zameraných na predstavenie vlastnej obce a regiónu rovesníkom z partnerskej školy. V niektorých školách pripravili žiaci rozhlasové relácie a prostredníctvom nich predstavili celej školskej komunite pridelenú partnerskú školu. Mnohí školskí koordinátori oživilí výrobu záložiek častými návštevami školskej knižnice, kde sa žiaci aktívne zapájali do rôznych akcií zameraných na podporu čítania (*Pasovanie za čitateľov*, *Starí rodičia čítajú deťom*, *Starší čítajú mladším*, *Kráľ čitateľov*, oslava Medzinárodného dňa školských knižníc).

Z celého spektra originálnych, kreatívnych a inšpirujúcich aktivít, ktoré pripravili české školy v rámci česko-slovenského projektu, chceme vyzdvihnúť aspoň niektoré z nich:

- **V Základnej škole v Měřine** sa žiaci inšpirovali pri výrobe záložiek povestou o *Dětkovskej Hoře* a knihami *O pejskovi a kočičce* a *Jak vycvičit draka*, ktoré si najprv prečítali v školskej družine. Partnerskej slovenskej škole poslali so záložkami aj tieto knihy.

- V mnohých ročníkoch **Základnej školy Ludvíka Svobodu v Rudíkove** bola výroba záložiek sprevádzaná pútavým rozprávaním o Slovenskej republike, jej kultúrnych pamiatkach a významných osobnostiach. Žiaci počúvali a následne si zaspievali slovenskú štátnu hymnu.
- Žiaci **Základnej školy na Křížovej ulici v Jihlave** sa veľmi ochotne zapojili do výroby záložiek pre svojich slovenských kamarátov. Počas ich výroby pripravili do školského rozhlasu reláciu, v ktorej oboznámili ostatných členov školskej komunity s česko-slovenským projektom a s pridelenou partnerskou školou zo Slovenska. Okrem toho im učitelia na vyučovacích hodinách priblížili najznámejšie diela českej a slovenskej literatúry a spisovateľov obidvoch krajín. V rámci projektu si pripomenuli aj 101. výročie vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov. O realizácii česko-slovenského projektu na svojej škole napísali článok do mestských novín.
- Učitelia **Základnej školy v Náměšti nad Oslavou** najprv oboznámili žiakov so samotným česko-slovenským projektom a následne realizovali na hodinách českého jazyka „čitateľské dielničky“, na ktoré si žiaci priniesli svoje obľúbené knihy. Knihy si navzájom vymieňali, čítali z nich najpútavejšie ukážky a spoločne sa rozprávali o ich obsahu. Vyvrcholením projektu bola vlastná tvorba záložiek pre slovenských kamarátov. Záložky, ktoré im darovali žiaci zo Slovenska, vystavili vo svojich triedach a neskôr ich používali v knihách.
- Výrobu záložiek v **Základnej škole v Rožmitále** dopĺňalo viacero pozoruhodných aktivít – *Výstava našich namalovaných záložiek*, *Výstava záložiek slovenských kamarátov*, beseda so spisovateľkou Ivonou Březinovou pre žiakov druhého stupňa, ako aj čítanie žiakov 9. ročníkov prváčikom.
- Žiaci **Základnej školy a Materskej školy v Rovosiach** začali realizáciu česko-slovenského projektu rozprávaním o knihách a návštevou školskej knižnice, kde si mohli knihy požičať alebo si v nich len prezerať ilustrácie. Pri výrobe záložiek sa inšpirovali väčšinou svojimi obľúbenými knihami. Česko-slovenský projekt ukončili vyučovacou hodinou, na ktorej si prečítali list od partnerskej slovenskej školy, na internete si pozreli, kde sa táto škola nachádza, hľadali obrázky zaujímavých miest v jej regióne a v slovenčine si vypočuli rozprávku *Matka a Kubko*. Na záver vyučovacej hodiny si každý žiak vylosoval záložku.
- Na **Gymnázium Jana Blahoslava v Ivančiciach** sa už šiesty raz radovali z existencie tohto medzinárodného projektu, do ktorého sa môžu zapojiť aj žiaci z nižších ročníkov, a tak si rozvíjať nielen čitateľské zručnosti a znalosti z literatúry, ale aj svoje výtvarné schopnosti a kreativitu. Česko-slovenský projekt tu každý rok prezentujú v rámci *Dňa otvorených dverí* svojej školy. Na nástenkách vystavujú fotografie, ktoré zachytávajú žiakov počas výroby záložiek, ako aj hotové záložky a darčeky, ktoré dostali od kamarátov z partner-

skej slovenskej školy. V septembri 2019 pri príležitosti osláv 100. výročia založenia svojej školy, na ktorej sa zúčastnil minister školstva, mládeže a telovýchovy Českej republiky a množstvo hostí z radov bývalých pedagógov, absolventov a priateľov školy, pripravili výstavu, na ktorej prezentovali záložky, knihy a rôzne darované predmety z posledných ročníkov česko-slovenského projektu. O projekte pravidelne informujú vo výročnej správe svojej školy.

- Každý žiak **Fakultnej základnej školy Pedagogickej fakulty UK na ulici Mezi školami v Prahe 5** zapojený do projektu priniesol do školy obľúbenú knihu od niektorého českého spisovateľa, predstavil ju svojim spolužiakom, vysvetlil, prečo sa mu kniha páčila, komu by ju odporučil a prečo by si ju mali prečítať. Následne sa pustili do výroby záložiek. Príjemným prekvapením bolo zistenie, že partnerská slovenská škola bola bývalou základnou školou dvoch žiakov, ktorí sa do Prahy presťahovali. O to radšej maľovali záložku a písali list pre svojich bývalých slovenských spolužiakov.

Priblížime si aj aktivity, ktoré realizovali v rámci česko-slovenského projektu slovenské školy:

- Učiteľky **Základnej školy s materskou školou Štefana Náhaliku v Liptovskej Tepličke** využili na tvorbu záložiek hodiny čítania a literárnej výchovy, hodiny výtvarnej výchovy, ako aj popoludnia v školskom klube detí. Okrem toho pripravili pre žiakov veľa pestrých aktivít, medzi nimi napríklad hodiny hlasného čítania a rôzne hry zamerané na čítanie s porozumením a prácu s textom (*Múdre hlavičky*, *Čo už viem*, *Bystre oči*, *Hľadaj podľa obrázkov*). Príjemným oživením hodín čítania a literárnej výchovy bola aktivita *Starí rodičia čítajú deťom*, na ktorej staré mamy čítali svojim vnukom a ostatným žiakom príbehy z obľúbených kníh.
- V **Spojenej škole internátnej v Kremnici** každú stredu v priebehu októbra čítali žiaci z vyšších ročníkov do školského rozhlasu jednu kapitolu z knihy Petra Karpinského *Adela, ani to neskúšaj*. Po prečítaní textu žiaci s pomocou svojich učiteľov vypracúvali pracovný list, ktorý sa týkal obsahu prečítanej kapitoly. Žiaci z nižších ročníkov čítali knihu Gabriely Futovej *Dokonalá Klára*. Pre starých rodičov bolo určené podujatie *Rozprávky starej matere*, na ktorom žiaci čítali svoje obľúbené rozprávky a recitovali básničky.
- Počas realizácie česko-slovenského projektu žiaci **Špeciálnej základnej školy v Šamoríne** navštívili školskú knižnicu a čítali klasické rozprávky, najmä H. Ch. Andersena a bratov Grimmovcov. Okrem toho navštívili Bratislavu a na Novej scéne si pozreli divadelné predstavenie *Kozliatka a vlk*.
- Žiaci **Základnej školy s materskou školou v Krasňanoch** celý jeden októbrový týždeň navštívili školskú knižnicu a spoločne tam čítali rozprávky, príbehy a poviedky od slovenských spisovateľov. Takisto hrali divadielka a recitovali rôzne slovenské básne.

- Žiaci **Základnej školy s materskou školou v Čadci-Podzávoz** vyrábali záložky na motívy svojich obľúbených kníh, a to pri počúvaní čítanej knihy, rozhlasovej hry alebo relaxačnej hudby.
- Výrobu záložiek v **Základnej škole na Severnej ulici v Moldave nad Bodvou** sprevádzali rôznorodé aktivity v školskej knižnici. Pre žiakov tu pripravili napríklad obľúbené podujatie *Čaj v školskej knižnici* alebo predstavovanie knižných noviniek, niektorých aj prostredníctvom krátkeho videa. Mladší žiaci boli pri príprave záložiek motivovaní aktivitou *Moja najobľúbenejšia rozprávka*, v rámci ktorej ukázali svojim vrstovníkom obľúbenú rozprávkovú knihu.
- Pri výrobe záložiek v **Základnej škole s materskou školou v Horných Salibách** sa žiaci spolu s učiteľmi každý týždeň stretávali v školskej knižnici alebo na čitateľskom krúžku. Čítali buď po jednom nahlas, alebo si čítal každý žiak sám, prípadne im čítala školská koordinátorka. Čítali napríklad knihy *Rozprávky o psíčkovi a mačičke*, *Pinocchio*, *Belasý maják* alebo *Štvornohé rozprávky*. Prváci si čítali v novozriadenom čitateľskom kútiku v školskom klube detí.
- Školská koordinátorka zo **Základnej školy SNP v Strečne** sa v rámci realizácie česko-slovenského projektu zamerala na čítanie rozprávok Pavla Dobšinského. Žiaci si spoločne prečítali niekoľko jeho rozprávok a vypočuli rozhlasovú rozprávku *Ako išlo vajce na vandrovku*. Následne žiaci písali referáty o tomto zberateľovi ľudových rozprávok.
- Sprievodné čitateľské akcie realizovali aj v **Spojenej škole sv. Jana Pavla II. v Poprade**. Napríklad v rámci podujatia *Starší čítajú mladším* sa zamerali na podporu čítania žiakov z nižších ročníkov, v školskej knižnici zorganizovali prvé kolo prezentácie obľúbených kníh, počas ktorej žiaci čítali úryvky zo svojich kníh, pripravili čitateľský maratón a usporiadali súťaž *Kráľ čitateľov*.
- V **Základnej škole s materskou školou v Kľačanoch** zorganizovala školská koordinátorka viacero zaujímavých čitateľských aktivít. Napríklad v rámci akcie *Veľkí malým* pripravili starší žiaci pre mladších žiakov jednoduché čitateľské testy a tajničky a usmerňovali ich pri kreslení hlavných hrdinov z prečítaných literárnych ukážok alebo pri písaní listov spisovateľovi či vybranému knižnému hrdinovi. Starší žiaci sa zúčastnili aj na besede so spisovateľkou Andreou Čechvalovou, ktorá im priblížila svoj životný príbeh.
- **Základná škola s materskou školou v Kalinove** spojila výrobu záložiek s aktivitami, ktoré zorganizovala školská knihovníčka v školskej knižnici pri príležitosti *Medzinárodného dňa školských knižníc*. Jednou z nich bola beseda s redaktorkou televízneho spravodajstva, ktorá žiakom rozprávala o svojej práci a svojich obľúbených knihách v detstve a prečítala im ukážku z knihy Dušana Taragela *Rozprávky pre neposlušné deti*.
- V **Základnej škole s materskou školou v Žemberovciach** si žiaci pred vlastnou výrobou záložiek sami čítali rozprávkové knihy, knihy o zvieratkách alebo bájky. Záložky kreslili a maľovali na rôznych krúžkoch a hodinách výtvarnej výchovy, pričom počúvali rozprávky nahrané na CD. Školská knižnica zorganizovala v rámci projektu aj súťaž *Kráľ čitateľov*.
- Sprievodnými aktivitami česko-slovenského projektu v **Základnej škole v Mníchovej Lehote** bolo hlasné čítanie, čítanie starších žiakov mladším žiakom a maratón čítania. Knihu *Mačky vo vreci* prečítali žiaci 3. a 4. ročníka za 90 minút.
- Žiaci **Základnej školy Reformovanej kresťanskej cirkvi v Rožňave s vyučovacím jazykom maďarským** sa pri výrobe záložiek inšpirovali najmä rozprávkami, ktoré čítali na vyučovacích hodinách alebo doma. Škola zorganizovala aj podujatie *Deň maďarskej ľudovej rozprávky*, v rámci ktorého žiaci 1. – 5. ročníka čítali a ilustrovali rozprávky a rozprávali sa o najväčších veľikánoch a zberateľoch maďarských ľudových rozprávok. Podujatie ukončili divadelným predstavením tzv. *Rozprávkového divadla*, ktorého členmi sú rodičia žiakov školy.
- Do výroby záložiek pre českých rovesníkov sa zapojili všetky zložky **Spojenej školy vo Vrbovom**, teda Špeciálna materská škola, Špeciálna základná škola Mórica Beňovského aj Praktická škola. Všetci usilovne čítali príbehy, hrali malé divadielka a pri kreslení a maľovaní záložiek počúvali nahlas čítané rozprávky.
- Učitelia **Základnej školy na Vajanského ulici v Modre** pripravili pre žiakov 5. a 6. ročníka netradičné hodiny literatúry, na ktorých sa žiaci zahrali na kníhkupcov. Úlohou každého žiaka bolo predstaviť svoju najobľúbenejšiu knihu, priblížiť, akej téme je venovaná, aké postavy v nej vystupujú, čo sa mu v nej najviac páčilo a prečo je výnimočná, a napokon presvedčiť spolužiakov, aby si kúpili práve túto knihu. Z dvoch najzaujímavejších kníh si žiaci spoločne čítali úryvky.
- V rámci česko-slovenského projektu v **Základnej škole s materskou školou v Olcave** si žiaci čítali rozprávky, bájky a príbehy nielen doma, ale aj na hodinách slovenského jazyka a literatúry, v školskom klube detí a v záujmovom krúžku *Šikovné ruky*. Školská koordinátorka okrem toho zorganizovala čitateľskú štafetu, počas ktorej sa v každej triede čítala na pokračovanie kniha Karla Čapka *Dášenka čili život štěněte*, získaná od partnerskej českej školy v predchádzajúcom roku. Žiaci tak mali možnosť spoznať príbeh v českom jazyku.
- V **Základnej škole v Jaklovciach** školská knihovníčka doplnila čitateľské akcie realizované v rámci česko-slovenského projektu oslavou *Medzinárodného dňa školských knižníc* podujatím *Hodiny hlasného čítania*. Počas tohto podujatia sa v školskej knižnici každú hodinu striedali žiaci z jednotlivých ročníkov a okrem čítania rozprávok, príbehov a povestí sa rozprávali o úlohe školskej knižnice.
- Učitelia **Základnej školy s materskou školou pri zdravotníckom zariadení v Nitre** inšpirovali starších žiakov pri výbere motívov na záložky prečítaním povestí o slovenských mestách a pamiatkach, zapí-

saných v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, a tak mohli aj českí žiaci prostredníctvom záložiek spoznať tieto pamiatky. S mladšími žiakmi čítali zasa knihy Márie Ďuríčkovej, lebo od jej narodenia uplynulo práve 100 rokov. Počas *Medzinárodného dňa školských knižníc* zorganizovali spoločné čítanie najkrajších príbehov. Najprv starší žiaci čítali mladším žiakom a potom učiteľky a vychovávateľky čítali príbeh všetkým účastníkom podujatia.

- V **Základnej škole sv. Cyrila a Metoda v Spišskej Novej Vsi** školská koordinátorka česko-slovenského projektu zorganizovala popri výrobe záložiek mnoho sprievodných aktivít. Napríklad v rámci netradičnej aktivity pod názvom *Pošta* oboznámila žiakov s formami prepravy pošty v minulosti, s dejinami poštovej známky, druhmi poštových známok i s najväznejšími známkami. V rámci ďalších aktivít prváci kreslili pohľadnice svojim starým rodičom, druháci im písali pozdravy na pohľadniciach a tretiaci písali list svojim kamarátom o letných prázdninách.
- Žiaci **Gymnázia Ladislava Novomeského v Bratislave** sa rozhodli zobraziť na záložkách negatívnych hrdinov zo svojich obľúbených kníh. Ako sami povedali, „*aj títo hrdinovia sú v príbehu dôležití, len ich nikto nemá rád, ale bez nich by to predsa nebolo ono*“. Žiaci si svojich hrdinov navzájom predstavovali prostredníctvom citátov z kníh, ktoré ich najlepšie vystihovali. Najčastejšie zobrazovanými postavami boli Sauron a Saruman z *Pána prsteňov* a Voldemort a Bellatrix Lestrange z *Harryho Pottera*.

Väčšina školských koordinátorov vkladala do balíkov k záložkám školské časopisy, rozprávkové knihy, propagačné materiály o svojej škole alebo o obci či meste, turistických sprievodcov svojho regiónu, darčekové predmety alebo iné výtvy, ktoré deti vyrobili na hodinách výtvarnej výchovy. Niekde prikladali k záložkám aj fotografie žiakov, ktorí ich vytvorili, prípadne priateľské listy od žiakov. V niekoľkých prípadoch učiteľia (napr. aj v rámci programu Európskej únie pre vzdelávanie, odbornú prípravu, mládež a šport Erasmus+) navštívili partnerskú českú alebo slovenskú školu a osobne tam odovzdali záložky a darčeky od svojich žiakov.

Mnohé školy zapojené do projektu vystavovali priateľské záložky vo vestibuloch škôl, v školských knižniciach alebo v triedach a na svojich webových stránkach uverejňovali fotografie z priebehu ich výroby, ako aj najkrajšie záložky a informácie o samotnom projekte. Vo viacerých prípadoch sa objavili články o česko-slovenského projekte v školských časopisoch a regionálnych novinách. Inde zasa darovali záložky vzácnym hosťom, ktorí sa zúčastnili na oslavách *Medzinárodného dňa školských knižníc* 28. októbra 2019.

Viaceré školy sa so svojou partnerskou školou dohodli, že budú naďalej udržiavať priateľské kontakty a komunikáciu cez SKYPE, prípadne organizujú výmenné pobyty žiakov alebo školské výlety, či už do Česka alebo na Slovensko.

Niekoľko slovenských škôl ponúklo partnerským českým školám spoluprácu v rámci medzinárodného programu eTwinning.

Celkové hodnotenie a výber z dobrovoľného hodnotenia projektu v 432 českých a slovenských školách s fotografiami z priebehu výroby záložiek a s fotografiami najkrajších záložiek je dostupný na webovej stránke Slovenskej pedagogickej knižnice v Bratislave (www.spgk.sk) v časti Školské knižnice, link Česko-slovenský projekt Záložka do knihy spája školy.

CELOSLOVENSKÝ PROJEKT ZÁLOŽKA DO KNIHY SPÁJA SLOVENSKÉ ŠKOLY

Druhým čitateľským projektom bol 8. ročník celoslovenského projektu *Záložka do knihy spája slovenské školy*, ktorý vyhlásila Slovenská pedagogická knižnica pri príležitosti *Medzinárodného mesiaca školských knižníc 2019* pre stredné školy. Cieľom projektu bolo nadviazať kontakty medzi strednými školami z celého Slovenska a podporiť čítanie prostredníctvom výmeny záložiek do kníh, ktoré žiaci vyrábali ľubovoľnou technikou na tému *Osobnosti, ktoré sa zaslúžili o demokraciu*. Takýmto spôsobom sa mohli žiaci stredných škôl oboznámiť s významnými osobnosťami, ktoré prispeli v minulosti k budovaniu demokracie a ochrane ľudských práv a slobôd vo svete i na Slovensku.

Do projektu sa prihlásilo **184 stredných škôl** s celkovým počtom **9 397 žiakov**.

Výrobe záložiek predchádzali diskusie stredoškôlok o prečítaných knihách, venovaných svetovým a národným dejinám. Záložky vyrábali počas vyučovania (napr. na hodinách slovenského jazyka a literatúry, dejepisu, občianskej náuky, umenia a kultúry), v záujmových krúžkoch, na praktických cvičeniach, v školskej knižnici alebo doma.

Záložky tematicky venovali osobnostiam, ktoré sa podieľali na formovaní demokracie a ochrane ľudských práv a slobôd vo svete alebo počas prvej Československej republiky, v období socializmu, ako aj v priebehu Nežnej revolúcie. Z osobností ich najviac zaujali Winston Churchill, Nelson Mandela, Tomáš G. Masaryk, Milan Rastislav Štefánik, Vavro Šrobár, Alexander Dubček, Ján Čarnogurský, Václav Havel, Milan Kňažko, Fedor Gál, Karel Kryl, Matka Tereza a pápež Ján Pavol II. Na mnohých záložkách boli nakreslení či namaľovaní aj slovenskí spisovatelia (napr. Ľudovít Štúr, Martin Rázus, Hana Ponická, Dominik Tatarka, Milan Válek). Na zadnú stranu záložiek stredoškôlaci písali citáty zobrazených osobností alebo základné informácie o ich živote a tiež svoje poštové a e-mailové adresy alebo kontakty na sociálne siete, aby mohli po oficiálnom skončení celoslovenského projektu medzi sebou naďalej komunikovať.

Výrobu záložiek sprevádzalo množstvo zaujímavých aktivít. Najčastejšie to boli žiacke diskusie o knihách, tematicky zameraných na demokraciu od antiky až po súčasnosť, referáty a powerpointové prezentácie veno-

SKOLSKÉ KNIŽNICE

vané významným politickým osobnostiam, vedomostné kvízy, spoločné sledovanie filmových dokumentov o osobnostiach slovenskej i svetovej histórie alebo besedy s historikmi z Univerzity Komenského. Mnohí stredoškólači v spolupráci so svojimi školskými koordinátormi pripravili pre členov školskej komunity rozhlasové relácie o realizácii projektu a nástenky zobrazujúce život a dielo osobností, ktoré sa zaslúžili o rozvoj demokracie. Iné školy oživilo výrobu záložiek návštevami školskej knižnice a verejnej knižnice alebo zorganizovaním náučno-poznávacích exkurzií. Mnohé školy spojili výrobu záložiek s oslavou *Medzinárodného dňa školských knižníc* 28. októbra 2019, počas ktorej žiaci vyrobili záložky nielen pre svojich rovesníkov z pridelenej partnerskej školy, ale aj pre svojich pedagógov a pre potreby školskej knižnice.

Kreatívny a inšpiratívny prístup k realizácii tohto celoslovenského projektu ilustrujú nasledujúce príklady:

- Školské koordinátorky v **Strednej odbornej škole obchodu a služieb v Michalovciach** pripravili na záver celoslovenského projektu podujatie, na ktorom jednotliví žiaci prostredníctvom powerpointovej prezentácie predstavili osobnosť, ktorú stvárňovali na svojich záložkách. Slávnostný charakter dodali podujatiu žiaci svojím oblečením, (dominovali biele košele a blúzky s trikolórou Slovenska) a občerstvením v podobe mafín ozdobených portrétmi niektorých osobností.
- Na **Obchodnej akadémii v Nitre** predchádzali výrobe záložiek žiacke besedy o prečítaných knihách a osobnostiach, ktoré sa výrazne zaslúžili o demokraciu v Slovenskej republike. Doplňujúcim programom výroby záložiek bolo sledovanie filmov s tematikou boja za demokraciu, beseda so spisovateľskou Evou Hraškovou a účasť na podujatí *Živá knižnica – rozhovory so živými knihami pre mládež*, ktorý zorganizovala Krajská knižnica Karola Kmeťa počas medzinárodného festivalu *Divadelná Nitra*.
- Pedagógom **Gymnázia Janka Kráľa v Zlatých Moravciach** sa podarilo podporiť celoslovenský projekt nielen akciami, ktoré súviseli s rozvíjaním čitateľskej gramotnosti, ale aj akciami, ktoré prispeli k rozšíreniu vedomostí o demokracii a ochrane ľudských práv a slobôd vo svete a na Slovensku. Napríklad pri príležitosti 30. výročia Nežnej revolúcie vytvorili nástenku, ktorá mapovala udalosti od 17. novembra do 28. decembra 1989. Okrem toho zorganizovali besedu s historikom Tomášom Černákom z Katedry slovenských dejín Filozofickej fakulty UK.
- Žiaci **Strednej odbornej školy v Moldave nad Bodvou** doplnili výrobu záložiek čítaním ľubovoľných kníh a príbehov najznámejších prozaikov a básnikov, s ktorými sa stretnú na maturitnej skúške.
- V **Spojenej škole v Šali** zorganizovala školská koordinátorka celoslovenského projektu s pomocou školskej knihovníčky a ďalších kolegov vyučovacie hodiny v priestoroch školskej knižnice, ktoré boli tematicky venované 100. výročiu Slovenského národného divadla, 75. výročiu Slovenského národného povstania a 30. výročiu Nežnej revolúcie.
- V **Strednej priemyselnej škole v Myjave** oživilo výrobu záložiek podujatím *Týždeň literatúry*, na ktorom žiaci 1. – 3. ročníka prezentovali rozmanitou formou svoje najobľúbenejšie literárne diela a s ostatnými žiakmi o nich diskutovali.
- K sprievodným aktivitám celoslovenského projektu na **Gymnázium v Krompachoch** patrila súťaž v čitateľskej gramotnosti *Viem, čo čítam* a burza kníh *Prines knihu, zober knihu*.
- Žiaci **Spojenej školy v Prievidzi**, ktorí sa rozhodli na svojich záložkách zobraziť osobnosť Alexandra Dubčeka, v rámci náučno-poznávacjej exkurzie navštívili jeho rodný dom v Uhrovci. Žiaci praktickej školy vyrábali záložky na hodine slovenského jazyka a literatúry a žiaci odborného učilišťa ich tvorili počas besedy so slovenskou spisovateľkou Vandou Rozenbergovou v priestoroch Hornonitrianskej knižnice. Žiaci si vyskúšali aj písanie zápisníkov formou scrapbookingu.
- Školská koordinátorka pripravila pre žiakov **Strednej odbornej školy poľnohospodárstva a služieb na vidieku v Žiline** v rámci celoslovenského projektu celý rad rozmanitých aktivít. Zaujímavou akciou bolo napríklad sledovanie filmových dokumentov o roku 1989 a zostrihov divadelných hier Václava Havla, ako aj čítanie knihy Ladislava Mňačka *Ako chutí moc*.
- Učitelia **Strednej odbornej školy Jozefa Čabelku v Holíči** v spolupráci so svojimi žiakmi pripravili v rámci celoslovenského projektu viacero zaujímavých akcií. Spomenieme napríklad návrh knižných titulov vhodných na zakúpenie do školskej knižnice, exkurziu na knižný veľtrh *Bibliotéka*, vytvorenie nástenky s informáciami o realizácii celoslovenského projektu a o partnerskej škole, vystavenie záložiek z partnerskej školy a i. V decembri pripravili podujatie pod názvom *Vianočná knižnica*, na ktorej predstavili nové knihy zakúpené do školskej knižnice.
- **Obchodnú akadémiu na Polárnej ulici v Košiciach** inšpiroval celoslovenský projekt k zriadeniu čitateľského kútika v oddychovej zóne školy, aby si tam mohli žiaci aj po skončení projektu udržiavať dobrý vzťah ku knihám a k čítaniu.

Stredoškólači prikladali do balíkov so záložkami aj propagačné materiály o svojich školách a regiónoch, školské časopisy, školské ročenky, pozvánky na návštevu školy v rámci *Dňa otvorených dverí* a tiež rôzne darčekové predmety. Stredné školy si zo svojich alebo aj z priateľských záložiek robili nástenky alebo výstavy vo vestibuloch škôl, v triedach či školských knižniciach a na svojich webových stránkach uverejňovali fotografie s najkrajšími záložkami a stručné informácie o projekte. Mnohí školskí koordinátori uverejňovali články o priebehu výroby záložiek aj vo svojich školských časopisoch. Niektoré školy sa dohodli, že so svojou partnerskou školou zostanú naďalej v kontakte a budú hľadať nové spôsoby spolupráce (napr. vo forme výletu). Takéto priateľské stretnutie uskutočnili zatiaľ dve priateľské školy. Žiaci 2. ročníka Strednej odbornej školy strojníckej

v Skalici navštívili so svojou učiteľkou Strednú odbornú školu pre žiakov s telesným postihnutím na Mokrohájскеj ulici v Bratislave. Na stretnutí si pozreli priestory školy, rehabilitačné centrá, školské dielne a pri občerstvení sa rozprávali o čítaní, knihách a štúdiu.

Celkové hodnotenie a výber zo 156 dobrovoľných hodnotení celoslovenského projektu strednými školami spolu s fotografiami z priebehu výroby záložiek a s fotografiami najkrajších záložiek je dostupný na webovej stránke Slovenskej pedagogickej knižnice v Bratislave (www.spgk.sk) v časti Školské knižnice, link Celoslovenský projekt Záložka do knihy spája slovenské školy.

CELOSLOVENSKÝ PROJEKT NAJZAUJÍMAVEJŠIE PODUJATIE ŠKOLSKEJ KNIŽNICE

Tretí projekt zameraný na podporu čítania zorganizovala Slovenská pedagogická knižnica pri príležitosti *Medzinárodného dňa školských knižníc* 28. októbra 2019. Išlo už o 15. ročník celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice*, tentoraz na tému *Inšpirujúci žiaci, tvorivá myseľ: 145. výročie narodenia Jozefa Gregora Tajovského*. Cieľom projektu bolo zábavnými formami práce s knihou podporiť u žiakov dobrý a trvalý vzťah ku knihe, školskej knižnici, k čítaniu a poznávaniu nového. Zároveň to bola príležitosť, ako si mohli školskí knihovníci, učitelia, žiaci, ich rodičia a ďalší členovia miestnej komunity zábavným spôsobom pripomenúť dielo a osobnosť nášho popredného prozaika, dramatika, básnika, redaktora, učiteľa, úradníka a politika Jozefa Gregora Tajovského.

Do celoslovenského projektu sa prihlásilo **187 školských knižníc** v základných školách a stredných školách s celkovým počtom **34 793 účastníkov podujatí**.

Prvých dvanásť ocenených školských knižníc získalo knižné ceny podľa ich vlastného výberu od šiestich partnerov celoslovenského projektu v celkovej sume 3 810 €. Slovenská pedagogická knižnica venovala prvým siedmim oceneným školským knižniciam knižné publikácie v hodnote 2 000 €.

Absolútnym víťazom celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice* sa stala **Školská knižnica Strednej odbornej školy obchodu a služieb v Trenčíne**, ktorá zorganizovala galaprogram pod názvom *Tváre Jozefa Gregora Tajovského*. Slávnostný program otvorila hrou na klavíri žiačka školy a po nej vystupovali jednotliví žiaci s príspevkami, ktoré priblížili prítomným študentský život Jozefa Gregora Tajovského, jeho lásky aj priateľov, ťažké učiteľské povolanie i jeho hlboké národné cítenie. Poslucháčom prezradili aj názvy obľúbených jedál spisovateľa, zaujímavosti z jeho súkromného života a fungovanie tzv. Gregorovského salónu. Hovorené slovo dopĺňali krátke ukážky zo života Tajovského a spev jeho obľúbených ľudových piesní. V podaní žiakov školy odzneli napríklad piesne *Na Kráľovej holi*, *A ja taká čárna* a slovenská hymna. Galaprogram ukončili sabrážou nealkoholického vína a spoločným

prípitkom. Žiačka školy Vanda zhodnotila podujatie slovami: *„Toto podujatie bolo krásne. O Tajovskom tam bolo hádam aj všetko povedané. Dá sa povedať, že sme sa stali súčasťou jeho života a odžili si ho spolu s ním.“*

Na druhom mieste sa umiestnila **Školská knižnica Spojenej školy v Lendaku**, ktorá zorganizovala podujatie *Život musí mať cveng ako kov...*, a to vo forme projektového dňa venovaného poznávaniu života Jozefa Gregora Tajovského a jeho diela. Na začiatku podujatia odznela báseň o Tajovskom v podaní žiačky 7. ročníka a jeho obľúbená detviarska hudba v podaní pedagógov Základnej umeleckej školy v Lendaku. Potom žiaci – herci vystúpili s biografickou hrou, v ktorej predstavili divákovi osobnosť spisovateľa, pričom sa zamerali na kľúčové udalosti jeho života – od túžby stať sa učiteľom cez lásku k starému otcovi až po jeho odchod do rumunského Nadlaku. Následne sa vo svojich triedach venovali čítaniu Tajovského poviedok a ich dramatiizácii. Starší žiaci sa zúčastnili aj na livestreame so slovenskou školou v spomínanom Nadlaku. So svojimi rovesníkmi sa rozprávali o fungovaní školského systému a miestach, kde Tajovský pôsobil. Časť žiakov sa zúčastnila aj na prednáške, na ktorej odzneli podrobné informácie o živote a pôsobení spisovateľa v Nadlaku. Na záver podujatia sa konal ľudový jarmok, na ktorom pozvaní miestni remeselníci predstavovali ručne zhotovené ľudové výrobky a svoju remeselnú zručnosť žiakom predvedli aj názorne. Žiak 9. ročníka Samko zhodnotil oslavu *Medzinárodného dňa školských knižníc* týmito slovami: *„Tento deň bol pre mňa výnimočný, lebo som sa nielen niečo nové naučil, ale som sa aj zabavil. Ďakujem za tento deň úplne celej škole.“*

Tretie miesto potešilo **Školskú knižnicu Strednej odbornej školy obchodu a služieb v Galante**, ktorá zorganizovala podujatie *Lahôdky cestou do Tajova* vo forme prípravy svadby pre Zuzku Kamenskú a Ďurka Ľavka, hlavné postavy divadelnej hry Jozefa Gregora Tajovského *Statky – zmätky*. Prípravu svadby začali tvorbou kuchárskej knihy, do ktorej časť žiakov vyberala rôzne lahôdky na svadobnú hostinu. Ďalší žiaci navrhovali svadobné menu a slávnostné stolovanie pre svadobčanov. Skupina dievčat kreslila kroje s ľudovou tematikou pre mladucha a skupina chlapcov zasa pre ženícha. Niekoľko dievčat vytvorilo svadobné účesy pre Zuzku a Betku, Ďurkove susedky. Iná skupina žiakov viazala svadobné pierka pre svadobčanov a vytvorila svadobné oznámenia. Všetci žiaci tak boli zároveň účastníkmi podujatia a zábavným spôsobom sa podrobne zoznámili s hrou *Statky – zmätky*. Žiak 2. ročníka Norbert napísal takéto hodnotenie: *„Na dnešný deň som sa veľmi tešil, lebo nám pani učiteľka povedala, že budeme pripravovať svadobnú hostinu. Keďže mám predmet Stolovanie rád, tak som sa rozhodol, že navrhnem stolovanie na svadbu Zuzky a Ďurka. Takéto podujatia by sme mohli mať aj častejšie a už teraz sa teším na podobné aktivity.“*

Štvrté miesto bolo udelené **Školskej knižnici Základnej školy s materskou školou Jána Bakossa v Banskej Bystrici**, ktorá zorganizovala podujatie pod názvom

Návrat na dedinu v podobe zážitkového vzdelávania. Účastníci podujatia mohli v priestoroch školy, kde bola vytvorená „dedina“, poznávať dedinské zvyky a obyčaje, ktoré zachytával vo svojom diele Jozef Gregor Tajovský. Žiaci si najprv čítali jeho poviedky, ktoré im priblížili život na dedine v minulosti, potom študovali články v *Národných listoch* z roku 1899, v ktorých sa oboznámili so starými dedinskými zvykmi, poverami a čarami. Jednotlivé etapy života spisovateľa zaznamenali na nástenných novinách. Informácie o jeho živote čerpali z náučnej literatúry, ktorú majú vo svojej školskej knižnici, ako aj z internetu. Okrem toho na základe Tajovského súkromnej korešpondencie pripravili krátke rozhovory, v ktorých sa štylizovali do úlohy spisovateľa. Na záver podujatia sa účastníkom predstavil ako hosť folklorista, ktorý im zahral na fujare, píšťalke a na pastierskych zvoncoch, ukázal im, ako sa vyrezáva vareška, a celkovo im priblížil život na dedine v časoch Tajovského mladosti. Žiak 7. ročníka o podujatí napísal: „Dnešné podujatie sa mi veľmi páčilo. Nerád čítam knihy, radšej pozerám filmy. Dnes som však zistil, že listovať v knihe je oveľa väčší zážitok. Asi začnem čítať viac.“

Na piatom mieste sa umiestnila **Školská knižnica Základnej školy na Saratovskej ulici v Leviciach**, ktorá zorganizovala podujatie pod názvom *Netradičný jarmok čitateľov Jozefa Gregora Tajovského*. Jeho súčasťou bolo čítanie poviedok spisovateľa, v ktorých opisoval ľudové zvyky a tradície na dedine. Na začiatku podujatia žiaci 8. ročníka premietli jeho účastníkom krátky dokumentárny film o živote a tvorbe spisovateľa. Pozvaní miestni ľudoví remeselníci oboznámili žiakov 1. stupňa s remeselnou činnosťou a so svojimi výrobkami. Žiaci 2. stupňa po prečítaní vybraných Tajovského poviedok riešili rôzne tvorivé úlohy. Napríklad šiestaci písali po prečítaní poviedky *Do konca* slohovú prácu a básničky na tému *Starý otec*, ôsmaci po prečítaní poviedok *Horký chlieb*, *Žliebky* a *Do kúpeľa* písali zasa úvahu na tému *Život rodiny dnes a v minulosti* a pripravili workshop na tému *Zaujímavosti v okolí Tajova – rodisku Jozefa Gregora Tajovského*. Podujatie sa skončilo návštevou Ľudového domu v obci Starý Tekov, kde sa vybraní žiaci s rodičmi oboznámili so životom na dedine v časoch, keď žil Tajovský. Žiačka 8. ročníka o školskom podujatí okrem iného napísala: „Páčilo sa mi projekty o Tajove, boli priam fascinujúce. Síce ich príprava nebola ľahká, ale naučila som sa veľa nového o prírode v Tajove a jeho okolí. Miesta, ktoré boli spomenuté, určite plánujem navštíviť, lebo som zistila, že život Tajovského bol naozaj zaujímavý.“

Šieste miesto patrilo **Školskej knižnici Základnej školy s materskou školou v Rudinskej**, ktorá zorganizovala podujatie pod názvom *Tvorba Tajovského*. Prvú časť podujatia tvorili živé prezentácie o živote a tvorbe Jozefa Gregora Tajovského v školskej knižnici a spoločné čítanie jeho poviedok a ich ilustrovanie v triedach. Druhá časť podujatia zahŕňala stretnutie s miestnymi ľudovými remeselníkmi. Napríklad včelár, umelecký maliar, výrobkyňa krojov a rezbár rozprávali žiakom o svojej práci a zvykoch na dedinách v minulosti a priniesli im na

ukážku svoje výrobky, výtvary či kroje. Žiaci 7. a 8. ročníka ukončili podujatie divadelnou hrou *Ženský zákon*. Žiačka 7. ročníka Tamara vo svojom hodnotení uviedla: „Tento deň bol úžasný. Už len kvôli tomu, že sme mali rôzne zaujímavé prednášky. Napríklad prišiel k nám včelár. Ukázal nám rôzne pomôcky, ktoré používa pri práci s včelami. Doniesol nám aj med, ktorý sme mohli ochutnať.“

Siedme miesto obsadila **Školská knižnica Spojenej školy vo Vrútkach**, ktorá zorganizovala podujatie pod názvom *Prebudenie Jozefa Gregora Tajovského v 21. storočí*. Podujatie prebiehalo v dvoch etapách – predpoludním bolo určené pre žiakov svojej školy a popoludní pre pozvanú vrútockú verejnosť, ktorá sa stretla v priestoroch miestnej kultúrnej sály Kriváň. Žiak, ktorý predstavoval spisovateľa, priblížil účastníkom v jednotlivých scénkach nielen život a dielo Tajovského, ale aj históriu a súčasnosť mesta Vrútky. Súčasťou podujatia boli tanečné, hudobné a spevácke vystúpenia žiakov školy a výstava malieb a kresieb rodného domu Tajovského a jeho portrétu. Žiačka 5. ročníka Lea vo svojom hodnotení uviedla: „Podujatie sa mi veľmi páčilo, lebo tam bola dobrá nálada a všetci sme si rozumeli. Spolu i inými žiakmi – hercami som si vystupovanie užila a okrem toho som si niečo z neho zobrala do života.“

Klub mladých čitateľov Albatros (www.kmc.sk) venoval **Školskej knižnici Základnej školy s materskou školou na Námestí mládeže vo Zvolene**, ktorá sa umiestnila ako prvá základná škola mimo poradia víťazov, knihy v hodnote 150 €. Školská knižnica zorganizovala podujatie pod názvom *Tajovského človečina*, ktoré malo podobu netradičného vyučovacieho dňa. V školskej knižnici si na začiatku podujatia všetci prítomní pozreli prezentácie o živote a tvorbe Jozefa Gregora Tajovského. Potom sa rozišli na vyčlenené miesta v priestoroch školy, z ktorých malo každé svoje pomenovanie – *V dome u starých rodičov*, *V izbičke u Greškocov*, *Kuchyňa u starej mamy Greškovej*, *Na poli so starým otcom*, *V Tajovského škole*. Na týchto miestach žiaci riešili podľa zadaných pokynov rôzne zábavné úlohy. Napríklad *V dome u starých rodičov* žiaci predviedli dramatizáciu poviedky *Do konca* a *V Tajovského škole* riešili zasa vedomostný kvíz o spisovateľovi; svoje vedomosti získali z populárno-náučnej a umeleckej literatúry v školskej knižnici a z internetu. Na záver podujatia sa všetci vrátili do školskej knižnice, kde si v podaní žiakov 9. ročníka pozreli veselohru *Ženský zákon*. Žiačka 4. ročníka Elka o podujatí napísala: „Podujatie sa mi veľmi páčilo. Dozvedela som sa veľa zaujímavých informácií o Jozefovi Gregorovi Tajovskom. Takisto sa mi veľmi páčili všetky súťažné úlohy a super som sa zabavila. Chcela by som si to zopakovať aj nabadúce.“

Vydavateľstvo Tatran (www.slovtatran.sk) venovalo **Školskej knižnici Základnej školy s materskou školou v Solčanoch**, ktorá sa umiestnila ako druhá základná škola mimo poradia víťazov, knihy v hodnote 150 €. Školská knižnica zorganizovala podujatie pod názvom *Ako to vlastne naozaj bolo?*. Podujatie otvorila školská knihovníčka slávnostným príhovorom, v ktorom účast-

níkom priblížila život a dielo Jozefa Gregora Tajovského. Potom sa žiaci rozdelili do skupín a riešili rôzne zábavné úlohy s cieľom spoznať život na dedine v minulosti. Napríklad v prvej pracovnej skupine s názvom *Spoznajte ma, volám sa Maco Mlieč* si najprv prečítali Tajovského poviedku *Maco Mlieč* a potom túto literárnu postavu kreslili a písali jej charakteristiku. Žiaci z druhej pracovnej skupiny nazvanej *Hodinári* si spoločne so starými rodičmi prečítali poviedku *Prvé hodinky* a potom sa snažili z papiera vyrobiť náramkové hodinky na pamiatku oslavy Tajovského výročia. Tretia pracovná skupina sa vybrala s mikrofónom a kamerou na vopred dohodnutú návštevu k starým občanom obce, aby zaznamenala ich zážitky z minulosti. Všetky získané informácie boli zverejnené na chodbe školy. Žiak Jakub o podujatí napísal: „Na tomto dni sa mi najviac páčilo to, že sme sa dozvedeli niečo nové o Tajovskom, ako i to, keď sme kreslili Maca Mlieča.“

Akciová spoločnosť ŠEVT (www.sevt.sk/firstnews) venovala **Školskej knižnici Konzervatória na Timovej ulici v Košiciach**, ktoré sa umiestnilo ako prvá stredná škola mimo poradia víťazov, 50 výtlačkov britských novín *First News* z ročníka 2018/2019 v hodnote 150 €. Školská knižnica zorganizovala podujatie pod názvom *Dôverné listy Hany Gregorovej a Jozefa Gregora Tajovského*, ktoré malo podobu scénického čítania listov Jozefa Gregora Tajovského a jeho manželky Hany Gregorovej, písaných počas ich štyridsaťročného manželstva. Samotné predstavenie dopĺňali hudobné vstupy – piesne zo súčasnej slovenskej a českej populárnej hudby (*Staré lásky, Staré rany, Smutná pieseň, Miluješ – nemiluješ, Černá kára, Otázky*). Žiačka 4. ročníka Zuzana vo svojom hodnotení napísala: „Musím povedať, že predstavenie mi ponúklo iný pohľad na jedného z našich najvýznamnejších spisovateľov. Bolo zaujímavé nahliadnúť do súkromného života Jozefa Gregora Tajovského, spoznať ho trochu viac a ešte si môcť z toho odniesť príjemný umelecký zážitok.“

Knižná edícia pre malých čitateľov Stonožka (www.stonozka.sk) venovala **Školskej knižnici Základnej školy s materskou školou v Hrušove**, ktorá sa umiestnila ako tretia základná škola mimo poradia víťazov, knihy v hodnote 80 €. Školská knižnica zorganizovala podujatie pod názvom *Tvoríme s Jozefom Gregorom Tajovským*, ktoré zahŕňalo rôznorodé čitateľské aktivity pre všetkých žiakov školy i pozvaných predstaviteľov miestnej komunity. Školská knihovníčka, ktorá predstavovala Hanu Gregorovú, manželku spisovateľa, slávnostne privítala všetkých účastníkov podujatia. Po nej vystúpil žiak predstavujúci Jozefa Gregora Tajovského, ktorý hovoril o jeho živote a najmä detstve, prežitom so starými rodičmi. Následne žiaci odišli do školskej kuchyne, kde si spoločne prečítali úryvok z poviedky *Na chlieb* a oboznámili sa s prípravou domáceho chleba. Po prečítaní poviedky *Prvé hodinky* navštívili školské átrium, kde sa konal jarmok s ľudovými výrobkami. Podujatie ukončili návštevou Ľudového domu v obci Hrušov, kde sa podrobnejšie oboznámili so životom v minulosti. Žiak 3. ročníka Tomáš o podujatí

napísal: „Páčilo sa mi, že som sa veľa dozvedel o živote Jozefa Gregora Tajovského. Videl som, kde žil. Pozrel som si aj jeho dom. Som rád, že som spoznal aj diela, ktoré napísal. Mohol som ochutnať aj chlieb a vianočné obľátky. Ďakujem za to, že som spoznal život v minulosti.“

Knižná edícia pre mladých čitateľov YOLI (www.yoli.sk) venovala **Školskej knižnici Spojenej školy v Spišskej Starej Vsi**, ktorá sa umiestnila ako druhá stredná škola mimo poradia víťazov, knihy v hodnote 80 €. Táto knižnica zorganizovala podujatie pod názvom *Náš Tajovský*, ktoré bolo zamerané na priblíženie života a diela Jozefa Gregora Tajovského. Žiaci pritom využili informačné zdroje z knižničného fondu svojej školskej knižnice. Z mnohých aktivít spomenieme napríklad dramatizáciu Tajovského poviedok *Prvé hodinky* a *Na chlieb* alebo školský jarmok, na ktorom si žiaci ako ľudoví trhovníci priblížili atmosféru Radvanského jarmoku v časoch Tajovského detstva. Okrem toho riešili rôzne zábavné úlohy, týkajúce sa života a diela Tajovského a vyrábali pre neho ako oslávenca darček. O tom, že išlo o zaujímavé a poučné podujatie, svedčia slová žiačky Saskie: „Moje pocity z Medzinárodného dňa školských knižníc boli veľmi pozitívne. Na tomto dni sa mi páčilo, že sme mohli celej škole priblížiť život a tvorbu Jozefa Gregora Tajovského. Pritom sme sa aj my naučili plno nových vecí o ňom. Veľmi rada som sa tohto projektu zúčastnila.“

Spoločnosť Stiefel Eurocart (www.stiefel-eurocart.sk) venovala každej z ocenených dvanástich školských knižníc knižné publikácie do fondu knižnice, ako aj mapy a náučné tabule v hodnote 100 € podľa ich vlastného výberu.

Hodnotenie celoslovenského projektu je dostupné na webovej stránke Slovenskej pedagogickej knižnice v Bratislave (www.spgk.sk) v časti Školské knižnice, link Celoslovenský projekt Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice.

Na záver môžeme s uspokojením konštatovať, že uvedené projekty sú na školách v Českej republike i v Slovenskej republike čoraz obľúbenejšie, o čom svedčia hodnotenia školských koordinátorov. Z množstva ich hodnotení uvádzame vyjadrenie Radky Manákovej z Gymnázia v Tepliciach v Českej republike: „V tomto projekte považujem za najdôležitejšie venovanie času práve knihám a žiakom, a to predovšetkým v čo najmladšom veku, pokiaľ sú ešte tvárni a ľahšie ovplyvnitelní. Ukázať im krásu kníh a dať priestor na zamyslenie sa nad nimi.“

Rovnako potešujúce je vyjadrenie Silvie Kližanovej zo Základnej školy Radovana Kaufmana v Prievidzi, ktorá napísala: „Váš projekt je čarovný, priateľský a jedinečný... Od počítačov, tabletov, televízie či iných závislostí ťahá žiakov počítačovej generácie k tomu, čo nielen otvára ich fantáziu, ale najmä ich detské srdiečka. Urobiť niekomu radosť, prelomiť svoju lenivosť, chcieť poznať nových ľudí... A čo je najdôležitejšie, tiež ďalšie a ďalšie knihy, v ktorých je ukrytých tak nespočetné množstvo krásnych a poučných príbehov, morálnych hodnôt.“

Z KNIŽNÍC

100 ROKOV KNIŽNICE V TOPOLČANNOCH

(1920 – 2020)

Mgr. Slavomíra Peťovská*

Dňa 22. júla 1919 bol uznesením Národného zhromaždenia prijatý zákon o verejných knižniciach obecných č. 430/1919 Z. z., ktorý zohral kľúčovú úlohu v rozvoji knihovníctva na Slovensku. Zákon ukladal povinnosť zriadiť knižnicu v každej obci najneskôr do 1 – 2 rokov od nadobudnutia účinnosti zákona, pričom každá knižnica musela mať výpožičné oddelenie a študovňu. Do tohto obdobia spadá aj konštituovanie knižnice v Topolčanoch, ktorá začala svoju činnosť ako „obecná knižnica“. Od začiatku plnila a naďalej plní funkciu verejnej knižnice s univerzálnym knižničným fondom, ktorá je prístupná všetkým obyvateľom a návštevníkom mesta a okresu Topolčany.

POČIATKY KNIŽNICE

Príbeh knižnice v Topolčanoch sa začal písať v roku 1920. Dovedty mesto Topolčany verejnú knižnicu nemalo. Na jeho území síce existovalo niekoľko spolkových knižníc, tie však nemali vo svojom knižničnom fonde slovenské knihy. Najväčšiu knižnicu s 500 maďarskými knihami vlastnil Továrišský spolok. Z tohto obdobia je známa aj činnosť Občianskeho spolku a Panského kasína, v ktorom sa združovala mestská inteligencia (v budove bývalého mestského hostinca). Ďalším spolkom s dobre fungujúcou knižnicou bol Katolícky spolok. Knihy sa tam požičiavali prezenčne a iba členom.

Topolčany na prahu dvadsiatych rokov 20. storočia boli malým mestom, ktoré na zvelaďovanie svojho vzhľadu príliš nedbalo. V tom čase „Veľké Topolčany“ nepôsobili dobrým dojemom, neboli tu vydláždené ulice, chýbala akákoľvek zeleň. Napriek všetkým nedostatkom však malo mesto svoju neopakovateľnú atmosféru. Po dľa sčítania ľudu, ktoré sa uskutočnilo v júni 1920, mali Topolčany vtedy 7 023 obyvateľov.

Významnou osobnosťou mesta bol v tom čase nový školský inšpektor Jozef Paulovič (1870 – 1938), ktorý prišiel do Topolčian 4. apríla 1919 zo Starej Turej, kde bol správcom evanjelickej ľudovej školy. Spočiatku bol pomeri v topolčianskom kultúrnom živote sklamaný, lebo zo staroturianskeho prostredia so silným slovenským povedomím prišiel do mesta, kde sotva počul slovenskú reč. Jeho zásluhou sa vo všetkých školách topolčianskeho inšpektorátu od školského roku 1919/20 vyučovalo iba po slovensky. Mal veľmi silné sociálne čítanie, zúčastňoval sa na spoločenskom a kultúrnom živote v Topolčanoch a stal sa všeobecne uznávanou

osobnosťou mesta. Podporoval matičné hnutie, osvetovú i spolkovú činnosť, a tak bolo samozrejmé, že bude pôsobiť aj v spolku, ktorý sa zaslúžil o vznik knižnice. V kronike mesta uviedol: „Svoju organizačnú prácu som začal s jednou tužkou a s jedným hárkom písacieho bieleho papiera.“

Jozef Paulovič
(foto autor neznámy – Archív Topolčany)

O zrod knižnice v Topolčanoch sa zaslúžili všetci poprední členovia miestneho odboru Matice slovenskej – Dr. Pavol Jantausch, kňaz z Ludaníc a neskôr biskup trnavskej diecézy, Dr. Július Brežný, topolčiansky právnik a prvý predseda odbočky národnej rady, školský inšpektor Jozef Paulovič, učiteľ Ján Boček, obchodník Ján Vozáry a remeselník František Vajko, ktorí predložili obecnej rade návrh na vytvorenie slovenskej mestskej verejnej knižnice.

Dňa 29. marca 1920 obecná rada na svojom zasadnutí uznesením Rady mesta Topolčany návrh prijala a zriadila obecnú knižnicu. Na jej činnosť schválila príspevok vo výške 4 000 Kč.¹

Do roku 1925 knižnica nevyvíjala takmer nijakú činnosť. Knihovníckym zákonom sa obecná rada znovu zaoberala 18. októbra 1924, keď bola zvolená nová šesťčlenná knižničná rada a obecným knihovníkom sa stal učiteľ Ján Boček.²

Obrat k lepšiemu nastal v knihovníctve po roku 1925. V okrese Topolčany bolo vytvorených 78 obecných knižníc, ktorých knižničný fond obsahoval 5 137 knižných

* Úsek bibliografie, Tribečská knižnica v Topolčanoch
e-mail: bibliografia@kniznicatopolcany.sk

jednotiek. Verejná mestská knižnica v Topolčanoch mala 783 zväzkov a jej knihovníkom bol mestský pokladník a účtovník Viliam Drahoš. Výpožičné hodiny boli iba raz do týždňa. V tom istom roku mestská rada vydala výpožičný poriadok. Za jednu vypožičanú knihu bol poplatok 0,2 Kč a za stratené knihy 5 – 10 Kč.

Viliam Drahoš
(foto autor neznámy – Archív Topolčany)

Obecná rada v zmysle platného zákona vyčlenila príspevok na nákup kníh vo výške 3 450 Kč, čo bolo v prepočítaní na jedného obyvateľa 0,47 Kč. Knihy sa nakupovali živelne.

Rok 1925 bol vo vývoji ľudového knihovníctva na Slovensku prelomový, lebo v tomto roku Referát Ministerstva školstva a národnej osvety vydal množstvo opatrení a výnosov, ktoré podporovali vyrovnanie rozdielov vo vývoji ľudového knihovníctva na Slovensku a v Čechách.

V roku 1930 prevzal funkciu knihovníka Július Antalík. Roky 1930 – 1937 však priniesli nástup hospodárskej krízy, národnostné trenice a predzvesť vojny.

„Štatistická ročenka Veřejná péče o výchovu lidu z roka 1935 uvádza Mestskú verejnú knižnicu v Topolčanoch zaradenú do veľkostnej skupiny od 5001 – 10 000 obyvateľov. Obecná rada na činnosť knižnice vyčlenila príspevok vo výške 4 500 Kč. Na jedného obyvateľa to bolo 0,60 Kč. Vlastné príjmy od čitateľov boli vo výške 4 975 Kč.“⁴³ Knižný fond obsahoval 2 340 zväzkov kníh, na jedného čitateľa pripadalo 9,7 zväzku. „Rok 1938 neumožnil spracovanie štatistických ukazovateľov.“⁴⁴

MEDZIVOJNOVÉ A POVOJNOVÉ OBDOBIE

V období tzv. Slovenského štátu existovalo 2 976 obecných knižníc, ktoré obsahovali 665 757 knižných jednotiek. Predsedníctvo vlády obežníkom z 11. apríla 1940 nariadilo revíziu verejných obecných knižníc a revízna komisia pri Osvetovom ústredí vydala Zoznamy schvá-

lených kníh pre obecné knižnice, v ktorých sa rozlišovali knihy povinné, odporúčané, uznané a zakázané.⁵ Medzi zakázané knihy patrili napríklad práce V. I. Lenina, K. Marxa, J. V. Stalina, L. Feuchtwangera a ďalších prevažne ľavicovo orientovaných spisovateľov. Na druhej strane sa organizovalo množstvo kultúrnych podujatí, slávnostné akademie, spomienková oslava na Milana R. Štefánika aj cyklus prednášok v Kine Tatra, ktoré boli obohatené premietaním filmov, divadelnými jednoaktovkami a humorom.

„V rokoch 1943 – 1944 bola činnosť knižníc v okrese minimálna. Štatistické zisťovanie sa v tomto období neuskutočňovalo. Celoštátne sa štatistické ukazovatele zisťovali v roku 1942 v obecných verejných knižniciach. V okrese Topolčany v roku 1942 existovalo 75 obcí, knižníc bolo 74. Knižnice navštívilo 3 836 čitateľov, ktorí si vypožičali 28 496 knižných jednotiek.“⁶

„Dňa 9. novembra sa zišiel mestský národný výbor. Ako svojpomocný orgán zvolil osvetovú radu.“⁷ Knihovníkom sa stal Štefan Majeský, ktorý však nemal ľahkú úlohu, pretože musel budovať knižnicu s novým ideovým zámerom.

V povojnovom období sa do knižníc nakupovala literatúra len vo veľmi malej miere. Bolo totiž nevyhnutné zabezpečiť chod hospodárstva, ale aj vydavatelia vydávali literatúru, ktorá nezodpovedala predstavám vtedajšej kultúrnej a štátnej politiky.

V roku 1948 bola zrušená knižničná rada a na základe Dekréta prezidenta republiky o štátnej osvetovej starostlivosti jej úlohu prevzala novovytvorená osvetová rada.

Knižnica v Topolčanoch mala problém nájsť knihovníka, ktorý by mal stredoškolské vzdelanie. Zlé platové podmienky zapríčinili, že o miesta v knižnici sa uchádzali iba ženy z domácnosti bez stredoškolského vzdelania, ba často sa do knižníc prijímali aj ženy bez ukončeného základného vzdelania.

V roku 1952 vznikla z mestskej verejnej knižnice okresná ľudová knižnica a začali v nej pracovať profesionálni knihovníci. Vedúcou knižnice sa stala Anna Cabanová.

V roku 1958 bola knižnica presťahovaná z Mestského národného výboru do budovy bývalého majiteľa a obchodníka so železom Brauna. Knihy sa prevážali na vojenských autách a časť sa prenášala ručne. Mnohé z nich sa pritom stratili a zničili. Hoci umiestnenie knižnice na prvom poschodí nebolo ideálne, vytvoril sa základ jej úspešného ďalšieho rozvoja. Na druhej strane personálne problémy a sťahovanie knižnice v roku 1958 zapríčinili jej čiastočnú stagnáciu.

Deformácia v štátnom a politickom živote zanechala na knižnicu výrazné stopy, ktoré sa odrazili predovšetkým na metódach a štýle práce. Rozšírili sa však knižničné zbierky aj priestory knižnice. V roku 1967 okresná knižnica vlastnila „20 682 zväzkov kníh. Knižnicu navštívilo 1 600 čitateľov, ktorí si vypožičali 30 080 kníh. Zvýšila sa odborná úroveň zamestnancov. Najlepšie obsadený bol okres Bratislava – mesto – 69,7%, Topolčany 66,6%, Senica 61,1% kvalifikovaných pracovníkov.“⁸

SEDEMDESIADE A OSEMDESIADE ROKY

V 70. a 80. rokoch sa pôsobnosť knižnice rozšírila, pribudli do nej nové oddelenia a boli zriadené jej pobočky na sídliskách i v pričlenených obciach. V tomto období vznikol úsek bibliografie a hudobný úsek a bola vytvorená pobočka knižnice na Hviezdoslavovej ulici.

Začalo sa s klasifikáciou odbornej literatúry podľa tabuliek MDT a súbežne sa budoval systematický katalóg. V rámci oddelenia politickej literatúry sa začala formovať bibliografická činnosť knižnice.

Edičná činnosť bola prezentovaná bibliografickými letákmi a súpismi nových titulov. Postupne sa začal budovať fond regionalík. „Po vypracovaní Konceptie koordinácie bibliografickej činnosti sa ťažiskom práce bibliografického úseku stalo zhromažďovanie, spracovávanie a sprostredkovávanie regionálneho informačného fondu, zostavovanie personálnych bibliografií a metodická pomoc ľudovým knižniciam pri budovaní regionálnych kútikov.“⁹⁹ Za touto prácou stojí predovšetkým bibliografka Eva Vicelová.

V roku 1978 sa knižnica presťahovala do zrekonštruovaných priestorov Botteho vily na ulici Čsl. armády, čím sa priestorové podmienky dočasne zlepšili. V tejto budove sídli knižnica dodnes. Prístavbou v roku 1985 vznikli priestory pre oddelenia služieb a boli zriadené úseky beletrie, odbornej literatúry, literatúry pre deti a mládež, študovne a čítareň. V tomto období bola riaditeľkou knižnice Ľudmila Chochlíková.

Budova Okresnej knižnice v Topolčanoch
(foto autor neznámy – Archív Topolčany)

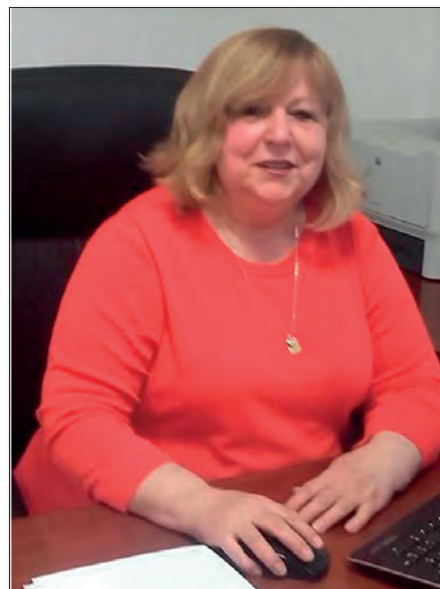
NOVÝ SMER PO ROKU 1989

V tomto období sa knižnica postupne zbavovala ideologického nánosu, začala sa modernizovať a otvárala sa všetkým moderným technológiám.

Dovtedy okresná knižnica sa stala špecializovaným útvarom novovzniknutého Tribečského kultúrneho centra a prijala názov *Tribečská knižnica v Topolčanoch*.

V roku 2008 bola slávnostne otvorená letná čítareň. Výstavba tohto architektonicky i účelovo jedinečného diela v rámci slovenských knižníc sa začala v roku 2006. Na prezenčné štúdium periodík a literatúry používateľom slúži 16 študijných miest, prekryté pódium so stupňovitým hladiskom sa využíva na organizovanie kultúrnych podujatí (večery poézie, literárne večery, koncerty vážnej hudby, prezentácia talentov ZUŠ, stretnutia so spisovateľmi, s kňazmi, s prezidentom Schusterom atď.).

Nepopierateľnú zásluhu na vybudovaní letnej čítarne má Mgr. Mária Kráľová, ktorá stála na čele knižnice 25 rokov a zaslúžila sa o vybudovanie a modernizáciu celej jej infraštruktúry. Bola riaditeľkou, ktorá zasvätila knižnici celú svoju profesionálnu kariéru. Jej pričinením sa dostala knižnica na popredné miesto v súčasnej informačnej spoločnosti.

Mária Kráľová, bývalá riaditeľka knižnice
(foto Slavomíra Peťovská)

KNIŽNICA DNES

V roku 2020 vystriedala vo funkcii dlhoročnú riaditeľku Máriu Kráľovú Mgr. Oľga Bujnová, ktorá pracovala v knižnici ako vedúca knižnično-informačných služieb.

Rozsiahly univerzálny knižničný fond (100 000 dokumentov) a knižničné služby Tribečskej knižnice v Topolčanoch využívajú najmä obyvatelia mesta a študenti všetkých typov škôl. V súčasnosti eviduje knižnica 4 400 čitateľov a 35 000 návštevníkov ročne, pre ktorých sú otvorené priestory čítarne, študovne, verejného internetu, beletrie, oddelenia odbornej literatúry, detského oddelenia a špecializovaného úseku pre slabozrakých a nevidiacich, kde je k dispozícii čítacia lupa. Používateľom slúži aj pobočka zriadená v Základnej škole na Lipovej ulici a letná čítareň v areáli knižnice.

Celý knižničný proces je plne automatizovaný a ako jediný v Nitrianskom kraji je prepojený so Slovenskou národnou knižnicou, s akademickými knižnicami a časťou verejných knižníc SR.

Okrem úloh celoslovenského významu plní Tribečská knižnica aj významnú regionálnu funkciu v oblasti štatistiky, bibliografie a metodického usmerňovania obecných knižníc okresu Topoľčany. Popri základných knižnično-informačných službách poskytuje rešeršné služby a medziknižničnú výpožičnú službu na národnej i medzinárodnej úrovni. Svoju komunitnú úlohu naplňa organizovaním besied, prezentácií kníh, prednášok, ako aj biblioterapie a muzikoterapie pre klientov zariadení sociálnych služieb. Pre študentov základných a stredných škôl pravidelne organizuje informačnú výchovu.

Nezanedbateľná je edičná činnosť knižnice, ktorá sa zameriava na personálnu bibliografiu osobností topoľčianskeho regiónu (Eugen Gressner, Stanislav Štepa, Katarína Kolníková, Ľudmila Cvengrošová, Ján Chryzostom kardinál Korec...). Dlhodobou vydáva ročenku *Jubilanti*, t. j. biograficko-bibliografický súpis osobností, ktorí v konkrétnom roku jubiliujú. Do ročenky sú zahrnuté aj výročia založenia inštitúcií, klubov, spolkov a prvej písomnej zmienky o obci či meste.

Knižnica informuje o svojej činnosti na webovej stránke www.kniznicatopolcany.sk, v regionálnom knižničnom časopise *Knižovník*, ktorý vydáva nepretržite od roku 1979, a na sociálnej sieti Facebook.

Za svoju činnosť získala knižnica viaceré ocenení. Pri príležitosti 90. výročia založenia jej bola udelená *Cena mesta Topoľčany – Zlatá plaketa* za dlhoročné poskytovanie knižnično-informačných služieb obyvateľom mesta a dostala aj ďakovné listy od ministra kultúry a gene-

rálnej riaditeľky Slovenskej národnej knižnice Kataríny Krištofovej.

Úspešná cesta knižnice je predovšetkým výsledkom obetavej práce knihovníkov, ktorí v nej pôsobili a pôsobia a ktorí svoje povolanie vždy chápali ako poslanie. Práve vďaka nim knižnica neustále napreduje, rozvíja sa, ponúka občanom mesta i širšieho okolia efektívne využívanie voľného času a sprístupňuje im informácie a národné kultúrne dedičstvo.

Poprajme knižnici do ďalšej storočnice neutíchajúci záujem čitateľov, aby mala pre koho pracovať a mala pocit, že je potrebná a schopná vyjsť každému používateľovi v ústrety.

POZNÁMKY

- 1 LUPTÁK, L. *Okres Topoľčiansky 1918 – 1938*. Banská Bystrica: Slovan, 1938, s. 34.
- 2 KRÁĽOVÁ, M. *Verejné knižnice v kontexte kultúry Topoľčan a okolia 1920 – 2010*. Topoľčany: Tribečská knižnica v Topoľčanoch, 2010, s. 12.
- 3 *Verejná péče o výchovu lidu v ČSR v roku 1935*.
- 4 KUZMÍK, Jozef. *Vývin štatistickej evidencie knižníc na Slovensku rok 1919 – 1963 a jej základné výsledky*. s. 195, 196.
- 5 *Päť rokov slovenského školstva 1939 – 1943*. Bratislava: MŠNO, 1944, s. 549, 551.
- 6 Štatistický prehľad verejných obecných knižníc k 31. 12. 1942. In: *Národný kruh*, 1944, s. 258 – 261.
- 7 *Pamätná kniha mesta Topoľčany*.
- 8 LADIOVÁ, A. *Prehľad činnosti ľudových knižníc v Západoslovenskom kraji za rok 1967*. Bratislava: Mestská knižnica, 1968.
- 9 KRÁĽOVÁ, M. *Verejné knižnice v kontexte kultúry Topoľčan a okolia 1920 – 2010*. Topoľčany: Tribečská knižnica v Topoľčanoch, 2010, s. 37.

KNIŽNICA PRE MLÁDEŽ MESTA KOŠICE A PESTROŠŤ JEJ AKTIVÍT

PhDr. Kamila Prextová*

„Verejná knižnica, miestna brána k poznatkom, je základnou podmienkou pre celoživotné vzdelávanie, nezávislé rozhodovanie a kultúrny rozvoj jednotlivca a sociálnych skupín.“ (Manifést IFLA/UNESCO o verejných knižniciach, 1994)

Knižnica pre mládež mesta Košice vznikla v roku 1955 v rámci pilotného projektu, ktorého cieľom bolo založiť špeciálne knižnice pre deti a mládež v každom krajskom meste po celom Československu. V súčasnosti funguje ako mestská verejná knižnica, ktorá sa prioritne zameriava na prácu s deťmi, mládežou a rodinami. Jej hlavným cieľom je teda okrem poskytovania výpožičných služieb pripravovať aktivity, ktoré podnecujú záujem o knihy a čítanie a prebúdzajú u mladých čitateľov celoživotnú lásku ku knihám.

Podľa *Smernice IFLA pre služby verejných knižníc* (s. 19, 2010) je ich „hlavným poslaním poskytovať zdroje a služby s cieľom uspokojovať potreby jednotlivcov a skupín, týkajúce sa vzdelávania, informačného a osobného rozvoja vrátane zábavy a trávenia voľného času“.

V súlade s tým Knižnica pre mládež mesta Košice poskytuje rozmanité knižnično-informačné služby s osobitným zameraním na vytváranie a upevňovanie čitateľských návykov u detí už od skorého veku, na podporu sebazvedávania, podnecovanie predstavivosti a tvo-

rivosti detí a mládeže a samozrejme na poskytovanie množstva príležitostí na osobnostný rozvoj svojich používateľov.

V ČOM JE INÁ

Špecifika Knižnice pre mládež mesta Košice môžeme zhrnúť do niekoľkých bodov:

- ponúka čitateľom možnosť využívať služby knižnice aj počas víkendov, teda 7 dní v týždni,
- celkovo má až 20 pobočiek – 5 mimoškolských a 15 školských pobočiek – v 8 mestských častiach mesta Košice,
- zaznamenáva nárast počtu čitateľov, výpožičiek a celkovej návštevnosti knižnice,
- usporadúva najväčší stredoeurópsky literárny festival *Mesiac autorského čítania*,
- vydáva katalóg *Najlepšie detské knihy roka*.

AKTIVITY KNIŽNICE A NIEČO NAVYŠE...

V Knižnici pre mládež mesta Košice je každý rok iný, obohatený o nové aktivity a nové výzvy. Používatelia knižnice a jej návštevníci by určite uvítali ešte viac akcií, ale náš kalendár je vždy taký plný, že to nie je možné. Stačí uviesť, že v roku 2019 sme vymysleli, pripravili a realizovali celkovo 2 986 podujatí...

Sme radi, že o služby a podujatia našej knižnice je stále veľký záujem a prichádzajú do nej dokonca aj deti z priľahlých obcí.

Knižnica sa však môže pochváliť aj dlhoročnými projektmi, ktoré dnes môžeme považovať za jej „značku“.

LITERÁRNE KOŠICE

Pod názvom *Literárne Košice* sa skrýva literárna súťaž pre najmladších literárnych autorov, ktorá sa teší veľkému záujmu žiakov a pedagógov nielen zo Slovenska, ale aj zo slovenských škôl v zahraničí. Do tohtoročnej súťaže – už jej 25. ročníka – bolo zaslaných 386 diel (próza aj poézia) na tri vopred stanovené témy. Diela vyhodnocuje štvorčlenná odborná porota zložená z pedagógov Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach a Prešovskej univerzity. Práce ocenené v jednotlivých ročníkoch sú publikované v zborníku, ktorý vychádza v elektronickej aj tlačenej podobe.

ČÍTA CELÁ RODINA

Projekt *Číta celá rodina* by sme mohli charakterizovať ako rodinný literárny festival, ktorý má priviesť deti a mládež k čítaniu kvalitnej a hodnotnej literatúry. Jeho cieľom je prostredníctvom neformálnych stretnutí s tvorcami súčasnej literatúry vrátiť knihy, čítanie a potrebu čítať späť do rodín. Festival je rozdelený na tri programové bloky.

Prvým je celodenné čítanie na školách pod názvom *Škola, ktorá číta*. V tento deň prichádza na každú školu festivalový hosť – spisovateľ alebo ilustrátor s knihov-

níčkou, ktorý spestrí celodenné čítanie. Číta sa všade, v telocvični, zborovni... a čítajú všetci zamestnanci školy vrátane kuchárov, rodičia i rôzni hostia. Dôležité je však to, že čítajú dospelí deťom. Počas akcie sú väčšinou skrátené vyučovacie hodiny a prestávky sú venované prezentáciám obľúbených kníh alebo burzám kníh, na ktoré sa deti pripravujú už od začiatku školského roka. V školskom rozhlase sa vysielajú relácie o čítaní a detských knihách a pripravený je aj rozhovor s príslušným spisovateľom – hosťom školy. Na chodbách si možno prezerať výstavy kníh, ktoré deti prečítali, pričom nechýbajú odporúčania, aby si ich prečítali aj ostatní deti.

Druhý programový blok spočíva v stretnutí s festivalovými hosťami na literárnom večere, ktorý je určený širokej verejnosti.

Tretí blok predstavuje celodenný sobotňajší program pre rodiny s deťmi, ktorý prebieha priamo v knižnici. Program je koncipovaný pre rôzne vekové kategórie detí a mladistvých a zahŕňa divadelné predstavenie, tvorivé dielne, výtvarné dielne s ilustrátormi, stretnutia so spisovateľmi, burzu kníh, hudobné vystúpenia, rôzne súťaže a ďalšie aktivity. Zaujímavé sú workshopy pre rodičov, kde poukazujeme na význam čítania a potrebu vytvárania vzťahu ku knihám, ktoré sa často vnímajú ako nedôležitý nadštandard nášho každodenného života.

MESIAC AUTORSKÉHO ČÍTANIA

Ide o najväčší stredoeurópsky literárny festival, ktorého cieľom je ponúknuť obyvateľom mesta, regiónu a návštevníkom Košíc špecifický formát literárneho festivalu. Táto oslava literatúry sa koná v mesiaci júl a trvá 31 dní. Každý večer prebieha autorské čítanie jedného spisovateľa z krajiny, ktorá je v danom roku čestným hosťom festivalu, a druhé autorské čítanie spisovateľa z krajín, ktoré sú spoluorganizátormi festivalu, t. j. z Česka, zo Slovenska, z Ukrajiny alebo Poľska. V predchádzajúcich deviatich ročníkoch sme hostili spisovateľov nielen z uvedených krajín, ale aj zo Slovinska, z nemecky hovoriacich krajín (Luxembursko, Nemecko, Rakúsko a Švajčiarsko), zo Škótska, z Ukrajiny, zo Španielska, z Gruzínska, Turecka a Rumunska.

Literárny festival *Mesiac autorského čítania*
(foto archív knižnice)

Snahou organizátorov je predstaviť na každom ročníku festivalu kvalitnú súčasnú literárnu tvorbu. Ide väčšinou o ocenených autorov – nositeľov cien *Anasoft litera*, *Magnesia litera* a pod.

Po každom autorskom čítaní nasleduje moderovaná beseda a autogramiáda. Môžeme konštatovať, že návštevnosť je stále vysoká. Autori prezentujú svoju tvorbu postupne v Brne, vo Vroclave, v Ostrave, Košiciach a vo Lvove.

Mesiac autorského čítania sa stal za uplynulých deväť rokov v Košiciach tradičným letným podujatím, ktoré nenásilnou a pútavou formou propaguje kvalitnú súčasnú literatúru rôznych krajín.

MOTIVAČNÉ AKTIVITY S DETSKÝM ČITATEĽOM

Motivačné aktivity s detským čitateľom je názov medzinárodného odborného seminára, ktorý je určený pre knihovníkov a pedagógov. Cieľom seminára je ponúknuť knihovníkom pracujúcim s detským čitateľom kvalitné tipy na rôzne druhy aktivít a inovatívnych podujatí, ktoré budú podnecovať záujem o knihu a samotné čítanie. Ako lektorov tradične oslovujeme kolegov zo zahraničných knižníc a úspešných knihovníkov detských oddelení zo Slovenska. Prevažná časť seminára je zameraná na konkrétne podujatia, ktoré knihovníci realizujú priamo s deťmi. Ďalšou pridanou hodnotou seminára je výmena skúseností odborníkov, ktorí sa venujú problematike čítania detí alebo dlhodobo pracujú s detským čitateľom.

Pravidelnou súčasťou seminára sú odborné analýzy jednotlivých podujatí, ktoré pomáhajú objektívne posúdiť používané metódy a postupy a ich účinnosť pri práci s knihou, textom a ilustráciou. Nemenej dôležitou časťou seminára sú prezentácie aktivít zo zahraničných a z domácich knižníc zameraných na podporu čítania.

Výstupom zo seminára je zborník príspevkov, ktorý vychádza v tlačenej aj elektronickej podobe. Účastníci minulých ročníkov seminára potvrdili, že im priniesol množstvo nápadov a inšpirácií na nové projekty a aktivity pre svojich čitateľov, čo knižnicu motivuje do organizovania ďalších ročníkov.

VIANOČNÁ KNIŽKA SA OTVÁRA

Projekt *Vianočná knižka sa otvára* sa viaže na predvianočné adventné obdobie, v ktorom knižnica ponúka deťom, rodičom a širokej verejnosti stretnutia so spisovateľmi a s ilustrátormi, adventné čítania, hudobné a divadelné predstavenia, tvorivé dielne, dobrovoľnícke či charitatívne akcie pre deti, no najmä vianočné knižné tipy z katalógu *Najlepšie detské knihy roka*, ktorý každý rok pripravuje a zostavuje tím skúsených odborníkov z oblasti detskej literatúry. Katalóg je rozdelený podľa vekových kategórií (od 0 do 14 rokov), takže v ňom môže nájsť každý rodič knihy, ktoré zodpovedajú veku jeho dieťaťa a ktoré sú podľa neho tie „naj...“. Jeho súčasťou je aj špecifická kategória *Knihy pre všetkých*.

Celodecembrový projekt *Vianočná knižka sa otvára*
(foto archív knižnice)

Katalóg vychádza vždy koncom novembra, aby mali rodičia v dostatočnom predstihu pred Vianocami v rukách pomôcku pri výbere kníh, ktoré chcú dať svojim deťom pod vianočný stromček. Katalóg je distribuovaný aj do základných škôl a knižníc a všetkým záujemcom o dobrú literatúru.

DOBROVOĽNÍCTVO V KNIŽNICI

Knižnica pre mládež mesta Košice si stanovila cieľ pomáhať ľuďom aspoň raz do roka aj finančne. A tak v predvianočnom období robíme zamestnaneckú zbierku stravných lístkov a každý rok vyberieme inštitúciu, ktorú obdarujeme. Pomoc je určená vždy rodinám s deťmi, ktoré to najviac potrebujú.

Okrem toho každý týždeň pomáhame v detskej nemocnici v Košiciach a spolupracujeme s rôznymi organizáciami, čím sa rozširujú možnosti a formy ďalšej spolupráce. Z množstva aktivít spomenieme aspoň niektoré. Napríklad pre ťažko postihnuté deti pripravujeme materiál a pomôcky podľa požiadaviek ich rodičov, deti s ťažkým zdravotným postihnutím obdarujeme mikulášskymi balíčkami a so zdravotne postihnutými dospelými si chodíme zahrať petang alebo stolný tenis. Takisto chodíme medzi autistické deti do škôl, kde pomáhame pripravovať podujatia a spolu sa zahrať.

Pomocnú ruku podávame aj inštitúciám, o ktorých vieme, že robia výnimočnú a záslužnú činnosť. Dobrovoľnícku činnosť pokladáme za veľmi dôležitú, lebo aj vďaka takýmto malým skutkom sa stávame súčasťou veľkej komunity, ktorá vie poskytnúť pomoc a podľa potreby usmerniť.

CENA SAKÁČIK

Slovenská asociácia knižníc každý rok udeľuje za výnimočnú aktivitu niektorej knižnici *Cenu Sakáčik*. V roku 2020 získala túto cenu Knižnica pre mládež mesta Košice, a to za projekt *Čítanie v nemocnici*. Na cenu ju nominovala Základná škola s materskou školou pri zdravotníckom zariadení v Košiciach. Cieľom projektu je rozvíjať čitateľské zručnosti detí vo veku do 15 rokov na miestach, kde je kontakt s knihou obmedzený alebo nulový.

Knižnica pre mládež mesta Košice s Cenou Sakáčik (foto archív knižnice)

Čítanie v nemocnici – výnimočný projekt Knižnice pre mládež mesta Košice (foto archív knižnice)

Čítanie pre deti v Detskej nemocnici v Košiciach patrí medzi pravidelné dobrovoľnícke aktivity našej knižnice. Počas školského roka sa dobrovoľníci – zamestnanci knižnice striedajú, aby deťom pripravili vždy nové a pestré stretnutia spojené s detskou literatúrou. Interaktívna práca s knihou a literatúrou prináša do nemocničného prostredia oživenie, hravosť a veselosť, a tým spríjemňuje pobyt detí v nemocnici.

Knižnica prostredníctvom svojich dobrovoľníckych aktivít reaguje na zdravotné problémy hospitalizovaných detí a podľa možností realizuje v nemocnici zážitkové čítania, tvorivé dielne, prípadne aj ďalšie literárne aktivity. S množstvom nápadov a aktivít prichádzajú pracovníci knižnice za hospitalizovanými deťmi každý týždeň už tretí rok. Jeden deň v týždni sú na detskej onkológii, ďalší týždeň v detskej herni na internom oddelení...

Ocenenie dobrovoľníckej a humánnej činnosti Slovenskou asociáciou knižníc si veľmi vážime a je pre nás impulzom do ďalšej činnosti.

BUDÚCNOSŤ KNIŽNICE A JEJ STRATEGICKÉ PLÁNY

Kam sa chceme uberať a s akými plánmi? To všetko si vyžaduje dôkladné zváženie, ak má mať naša práca zmysel a knižnica sa má uberať správnym smerom. Keďže doba sa mení, menia sa jej priority a to ovplyvňuje aj knižnice.

V našej knižnici sa v prvom rade snažíme dbať na obnovu a dopĺňanie knižného fondu. Zároveň plánujeme obnovovať interiérové vybavenie pobočiek, pretože len priťažlivé, čisté a funkčne dobre vyriešené priestory prilákajú do knižnice používateľov a návštevníkov, aby tam príjemne strávili svoj voľný čas. Napokon knižnice už dávno neslúžia iba na požičiavanie kníh, ale v súčasnosti sa stávajú centrom komunitného života. Ponuka služieb a komfort používateľov musia zodpovedať novým trendom.

Pri poskytovaní služieb zohľadňujeme potreby používateľov všetkých vekových kategórií, mládež nevynímajúc. Pritom venujeme veľkú pozornosť aj zdravotne a sociálne znevýhodneným skupinám používateľov. Implementáciu virtuálnej komunikácie s našimi používateľmi považujeme za veľmi dôležitú.

Knižnica plní na Slovensku dôležitú funkciu. Okrem toho, že ponúka širokú škálu literatúry, periodík a ďalšie zdroje informácií na rôznych nosičoch, snaží sa byť spájajúcou silou v spoločnosti, miestom, kde majú prístup všetci, ktorí sa chcú stretávať a plnohodnotne využívať svoj voľný čas. Aby bola knižnica schopná osloviť čitateľov, musí na sebe neustále pracovať, nadväzovať kontakty, spolupracovať s inštitúciami, viesť dialóg a zapájať do svojho rozvoja aj samotných používateľov.

Budeme radi, ak sa Knižnica pre mládež mesta Košice stane modernou „smart knižnicou“ a otvoreným kultúrnym, vzdelávacím a komunitným centrom celého mesta. Aby sme boli úspešní, musíme myslieť „niekoľko ťahov“ dopredu a budovať knižnicu s atmosférou.

Hľadať podnety a východiská pri vymedzovaní nových úloh prepojených s dobrovoľníctvom, nových projektov zameraných na ďalšie formy knižnično-informačných služieb, na zmodernizovanie a úplné obnovenie infraštruktúry interiérového vybavenia knižníc, začlenenie environmentálnej politiky do vnútropodnikového prostredia a pod. – to všetko stojí pred nami, no vieme, že len spoločne s našimi používateľmi to dokážeme aj splniť. Ich podpora je pre nás veľmi dôležitá a motivuje nás do ďalšej práce.

Sumár aktivít Knižnice pre mládež mesta Košice za rok 2019 (foto archív knižnice)

ZO ZAHRANIČIA ZO ZAHRANIČNEJ ODBORNEJ LITERATÚRY

Prof. Jacek Wojciechowski*

Občas sa stáva, že medzi zahraničnými literárnymi novinkami z oblasti knižničnej a informačnej vedy – teda aspoň tými, s ktorými prichádzam do styku – sa dajú len ťažko nájsť skutočne hodnotné publikácie. V takom prípade som nútený zamerať sa aj na tie priemerné. Na druhej strane sú obdobia, keď sa naraz objaví viacero pozoruhodných a pútavých publikácií s novým, sviežim pohľadom na knižničnú vedu a knižničnú prax.

Na tomto mieste treba poznamenať, že charakteristickou črtou všetkých nových textov sú pretrvávajúce obavy o budúcnosť knihovníctva a o jeho koncepčné vedecké zázemie. Toto znepokojenie je niekedy intenzívnejšie, inokedy slabšie, ale nezaniká. Trvalý charakter, hoci s premenlivou intenzitou, má aj snaha vypracovať nové a zmysluplné koncepcie. Vďaka tomu môžeme povedať, že knihovnícka profesia a knižničná veda žijú. Síce bojujú s ťažkosťami, ale nevzdávajú sa. Dôkazom sú publikácie prezentované v tomto príspevku.

SPOLOČENSKÝ VÝŤAH [*****]

MICHNOVÁ, Irina. **Prostranstvo vozmožnostej. Zamietki na poliach bibliotečnogo diela: sbornik polemičeskich statej.** Moskva: Rossijskaja Gosudarstvennaja Biblioteka dľa Molodeži, 2017. 132 s. ISBN 978-5-9909991-0-7.

Verejné knižnice pre mládež v bývalých socialistických krajinách v podstate neexistovali. Napríklad v Poľsku boli dlhý čas iba dve knižničné oddelenia pre mládež a v bývalom Sovietskom zväze, odkiaľ sa preberali vzory knižničnej praxe, nič také nemali. Až v roku 1966 bola v Moskve zriadená Ruská štátna knižnica pre mládež, ktorá však ďalších 40 rokov živala prázdnotou, keďže bola spútaná starými knižničnými stereotypmi. Jej protikladom bolo (a stále ostáva) škandinávské verejné knihovníctvo pre mládež, ktoré je dôsledne premyslené, prakticky zamerané a veľmi účinné. Práve z neho sa čerpajú dnešné vysoké štandardy knihovníctva a ukazovatele využívania knižníc.

Uvedená moskovská knižnica dlho fungovala s polo-
vičným výkonom a až v 21. storočí, po zásadnej úprave
programov svojej činnosti, zaznamenala radikálnu zme-
nu v postojoch mládežníckej verejnosti. Bolo to preto, že
začala reagovať na jej reálne potreby a podriadila sa po-

žadavkám a očakávaniam mladých ľudí. Tým si získala ich dôveru.

Koncepcia knižnice, resp. programový „balík“ jej úloh vychádzal zo štyroch S – *sebaidentifikácia, sebauvedome-
nie, sebazvedľovanie a sebarealizácia*. Autorka knihy ho
nazvala „spoločenským výťahom“, pretože ponúka šancu
na spoločenský a ekonomický vzostup. Uvedená koncepcia je skutočne racionálna a jej uplatňovanie v praxi sa prejavuje tak, že knižnica sa pružne prispôsobuje očakávaniam používateľov. To znamená, že takmer všetko realizuje tak, ako si to želajú používatelia. Funguje sedem dní v týždni v čase od 11. do 22. hodiny a usiluje sa ponúkať všetko, čo potrebujú mladí používatelia. Širokú paletu služieb knižnice využíva každý deň viac ako 1 200 osôb a každý rok tam pripravujú približne 900 veľkých podujatí. V tejto súvislosti autorka pripomína, že používateľská obec knižnice dobrovoľne číta aj tlačeneé knihy.

Moskovská knižnica sa stala celoštátnou priekopníčkou knižničných aktivít zameraných na mládež a našla mnoho nasledovateľov. V súčasnosti pôsobí v celom Rusku 1 500 verejne dostupných knižničných pracovísk pre mládež. V porovnaní s počtom 40 000 verejných knižníc to nie je veľa, ale nedá sa povedať, že by išlo o okrajový jav. Napriek tomu sa s fungovaním mládežníckych knižníc spájajú určité obavy, lebo v celoštátnom pláne

* Jagelovská univerzita, Krakov, Poľsko
e-mail: jwck@wp.pl

činnosti knižnic úradu vôbec nespomínajú takéto knižničné pracoviská. Zrejme to nebude náhoda. Riadiaci funkcionári z oblasti kultúrnej politiky ale nevidia takto konkretizovanú potrebu. Ako to už býva zvykom, v posledných rokoch nahrádzajú racionálne úvahy prázdne frázy a ako alibi sa uvádza elektronická komunikácia. Na druhej strane treba povedať, že Rusko sa nachádza v ekonomickej kríze, a tak sa náklady určené na verejné ciele okresávajú všetkými možnými spôsobmi.

Práve na túto skutočnosť otvorene poukazuje autorka publikácie Irina B. Michnová, ktorá proti tomu odvážne protestuje a dôrazne poukazuje na prínos knižnic pre mládež a ich reálne formy. Skrátka ide o vynikajúcu publikáciu. Jej autorka je dlhoročnou riaditeľkou moskovskej knižnice (poznajú ju aj na medzinárodných fórach) a veľmi dobre vie, o čom píše. Napokon súčasná ponuka služieb tejto knižnice je vo veľkej miere jej zásluha. Okrem toho má obrovský rozhľad v príbuzných globálnych koncepciách a v rámci svojich možností vytrvalo bojuje s nekompetentnými funkcionármi a riadiacimi pracovníkmi. Uvedomuje si totiž, že príčinou mnohých neúspechov knižnic je nedostatočná kvalita praktickej knižničnej činnosti.

Michnová sa domnieva, že všeobecným problémom knižnic je to, že každá z nich má „tri rozličné tváre“ a že na dve z nich sa už stihli nalepiť vzájomne odlišné stereotypy.

Jednu tvár vidia používatelia (a okolie), najmä mladiství, teda už nie deti, ktoré poslušne prijímajú, čo sa im ponúka, ale stále ešte nie dospelí, sebavedomí jedinci. Títo ľudia sa dostávajú do zajatia stereotypov, ktoré im ostávajú na celý život.

Druhú tvár knižnice deklaruje väčšina knihovníkov. Tá je tiež zaťažená stereotypmi, lenže inými, považovanými za profesionálne, a to nezávisle od toho, akéj verejnosti sa týkajú.

Jestvuje aj tretia, tentoraz pravdivá tvár, ktorá hovorí, aká je knižnica v skutočnosti. Táto tvár je akoby skrytá a neustále sa mení, preto ju treba znova a znova objavovať.

Všetky uvedené tváre či obrazy knižnic sú vzájomne málo kompatibilné, dajú sa len ťažko zladit', ba v mnohých ohľadoch sú úplne protikladné. Práve to je zdrojom knižničných neúspechov.

Niet sporu, že na verejnosť, najmä na jej mladistvý segment, silne pôsobí rozšírený stereotypný názor, že všetky podstatné informácie sa dajú nájsť na internete. Žiaľ, tento nehorázný nezmysel nikto nedementuje. Naopak, tlač a média k nemu pridávajú klamnú sugesciu, že knižnice sú v súčasnosti už iba knižnými archívami...

Takisto veľmi rozšírený je názor, že dnes si každý môže dovoliť kúpiť knihu, ktorú potrebuje, a preto sa môžeme zaobiť bez knižnic. Pritom jedna učebnica stojí priemerne 70 – 100 €. Naozaj si môže každý kúpiť aspoň jednu knihu a bude mu tá jedna vôbec stačiť?

Občas počujeme aj tvrdenia, že mládež – nielen ruská – nemá čas na využívanie knižnic, keď existuje toľko konkurenčných ponúk. To však nikto neoveroval ani

nepotvrdil, sú to len neoverené fámy. S knižnicami sa pritom ustavične spájajú dávne a pretrvávajúce negatívne stereotypy, ktoré ovplyvňujú jednotlivé generácie vrátane mládeže. Napríklad sa hovorí, že obsluha v knižniciach je veľmi zdĺhavá, že tam treba byť úplne ticho, že tam platí veľa zákazov, ktoré sú navyše arogantne formulované. Okrem toho sú vraj počítače v knižniciach spravidla staré, knižničný nábytok ešte starší a knižničný personál – výlučne ženský – tiež nie je mladý a údajne je aj veľmi neprívetivý... Nestačí verejnosti povedať, že to nie je pravda. Ak totiž takéto obvinenia pretrvávajú celé desaťročia, bežní ľudia si povedia, že na nich niečo musí byť. Samozrejme, takéto názory by sa mali eliminovať, no nie je to jednoduché, pretože tomu prekážajú vlastné knihovnícke stereotypy. Neúmerne sa rozmohol najmä postulatívny stereotyp poslania knižnice, čo znamená, že knižnica, ktorá je vo svojej podstate pracoviskom služieb, začala prijímať názor, že jej úlohou nie je poskytovať služby a sprostredkovať informácie, ale formovať ľudí, a to podľa vlastných modelových vzorov. Takéto názory pochádzajú ešte z čias sovietskej moci a zdá sa, že tak rýchlo nevyzmiznú.

Ďalší profesionálny stereotyp redukuje úlohu knižnic iba na sprostredkovanie informácií. Najnovší stereotyp zaraďuje knižnicu dokonca do kategórie „tretích miest“, nech už to znamená čokoľvek a či to má zmysel alebo uplatnenie v praxi. Najdôležitejší je totiž samotný stereotyp, symbolické heslo, ktoré prináša profesionálne uspokojenie.

Takéto a podobné stereotypy na oboch stranách (verejnosti aj knihovníkov) treba úplne vylúčiť a zamerať sa na ponuku služieb zohľadňujúcich potreby a očakávanie verejnosti. Prirodzene, v knižniciach pre mládež by to mala byť ponuka, ktorá zohľadňuje potreby mladistvých používateľov. Michnová si nerobí ilúzie, že to bude jednoduché, pretože niektorých predstáv sa nedá len tak zbaviť a navyše je tu nepríjemná administratíva... Iné východisko však neexistuje. Moskovskej knižnici sa to vo veľkej miere darí a snád' v tom uspejú aj iné knižnice. V opačnom prípade budú skôr či neskôr strácať svoje opodstatnenie.

Ďalším mýtom namiereným proti knižniciam je údajná konkurencia zo strany kníhkupectiev. Nie je to pravda, pretože kníhkupectvá sa orientujú hlavne na knižné novinky, prečo by im teda mali prekážať bezplatné služby knižnic, ktorých repertoár nie je obmedzovaný časovými bariérami. Michnová upozorňuje, že 1 000 knižničných predajní v Rusku nijako nekonkuruje 40 000 tamojších knižnic. Napriek tomu stereotyp o konkurencii knižnic a kníhkupectiev naďalej pretrváva.

Tak či onak, podmienkou prežitia knižnic ako takých je ich zásadná premena. V prvom rade je dôležité, ako sme to už naznačili, zamerať sa na širokú verejnosť, podľa možnosti bez obmedzujúcich bariér a s používateľsky prívetivou a predvídateľnou ponukou služieb. Používatelia by mali dopredu vedieť, čo môžu od knižnic očakávať a čo nie (podobne ako v MacDonalde). Mladí ľudia takéto knižnice vidia v zahraničí a doma chcú mať

to isté. Má to byť *ich* knižnica, ktorá funguje *pre nich*, realizuje príťažlivé aktivity s otvorenou ponukou a prispôbuje sa *ich* záujmom. Preto sa treba s mladými ľuďmi veľa rozprávať, klásť im otázky a to, čo sa od nich dozvieme, reálne využívať v praxi.

Samozrejme, v knižniciach musia byť knihy, ale dnešní používatelia očakávajú aj internetové pripojenie, aktivačné programy či ponuku relaxačných aktivít. V posledných rokoch sú veľmi obľúbené kaviarne a priestory vymedzené na stretávanie s priateľmi a so známymi. Podľa Michnovej je zároveň dôležité mladým ľuďom umožniť, aby práve v knižnici získali nové zručnosti, a to nenásilným, spontánnym spôsobom. Mládeži by sa malo nenápadne, ale sústavne vstúpiť presvedčením, že knižnica je prívetivé a príjemné miesto, kde môže človek zmúdiť, pokiaľ sa o to sám usiluje. A pokiaľ mu na to knižnica vytvorí vhodné podmienky. Práve takýto je zmysel pojmu spoločenský výťah.

Najmä uplatňovanie takýchto zásad prinieslo moskovskej knižnici úspech, hoci to bolo spojené s veľkým vypätím síl a vynaložením nemalých prostriedkov. Mladiství si časom obľúbili uvoľnenú atmosféru, rozsiahlu ponuku služieb, bohatú paletu aktivít, ako aj možnosť slobodného, neuniformného správania. Okrem toho uvítali šancu na intelektuálne sebazdokonaľovanie, ktorú si zjavne ocenili najviac. A napokon sa ukázalo, že pre mladú generáciu je všeobecne prijateľnou formou aj čítanie tlačenej knihy.

K tomu všetkému autorka dodáva, že hoci mladiství používatelia moskovskej knižnice žijú v hlavnom meste, ich správanie je typické pre všetkých mladých ľudí a štatisticky ho možno hodnotiť ako *priemerné*. Nejde teda o nejakú mestskú elitu, a preto možno oprávnené predpokladať, že múdre knižničné počiny budú akceptovateľné všade, nielen v Moskve.

Zároveň treba mať na zreteli, že v generácii dnešných mladých ľudí existuje aj intelektuálna elita, ktorá možno nie je veľmi početná, ale je mimoriadne významná. Ukazuje sa, že táto klientela je nielen odlišná, ale aj veľmi náročná na knižničné služby a vyžaduje si nadštandardnú ponuku. Tá by nemala byť uniformná, ale diferencovaná, flexibilná a individualizovaná. Michnová priznáva, že v moskovskej knižnici nie vždy vedia, ako by mali za daných okolností postupovať. Skúšajú teda metódu pokusov, neustále sa pýtajú a dôraz kladú na dialóg.

Okrem týchto poznatkov nájdeme v knihe aj niekoľko kontroverzných myšlienok. Autorka napríklad uvádza, že 98 % prostriedkov na prevádzku ruských knižníc pochádza z verejných zdrojov, zatiaľ čo v zahraničí podstatnú časť financií predstavujú subvencie z iných zdrojov a vlastné príjmy knižníc. Tento platobný monopol posmeľuje administratívu k bezstarostnému zaobchádzaniu s knižnicami – veď ak ich financujú, potom o nich aj rozhodujú. Táto otázka je však zložitejšia... V Rusku, ale i v mnohých ďalších krajinách sú totiž mimorozpočtové zdroje knižníc malé, s výnimkou USA a niektorých západných krajín. Napokon v tomto smere nám chýba tradícia a obdobie socializmu zanechalo tiež nemalo nega-

tívnych javov. Systém mimorozpočtového financovania je však tak trochu chorý: ak v jednom roku knižnica niečo získa alebo zarobí, riadiaci orgán jej v nasledujúcom roku zníži rozpočet práve o túto čiastku.

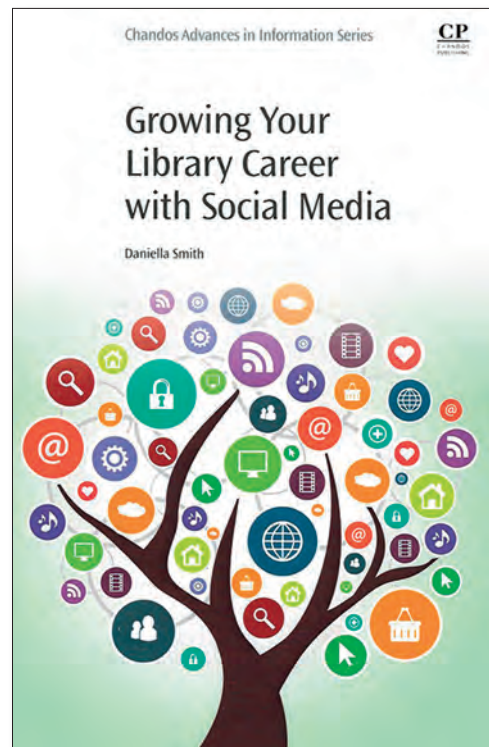
Odhliadnuc od toho je naozaj potrebné hľadať si sponzorov. Hospodárska kríza v Rusku nebráni tamajším sponzorom venovať obrovské čiastky na šport (nielen na futbal), ale o tom, že všetky väčšie knižnice poskytujú služby takému počtu občanov, o akom môžu športové hľadiská iba snívať, potenciálni darcovia nemajú zdania. V každom prípade platí, že pri získavaní prostriedkov sú knižnice zatiaľ veľmi slabé. Síce sa veľa hovorí o marketingu, ale sú to len prázdne reči, nijaký účinný knižničný marketing neexistuje.

Na druhej strane za nebezpečné možno považovať autorkine výzvy na zárobkové aktivity v knižniciach. Zvyšovanie počtu platených služieb, k čomu nabáda Michnová, na úkor bezplatných služieb je spojené s rizikom popretia idey knihovníctva.

Bufet, kaviareň, kopírovacie služby či dokonca bibliografické rešerše a špeciálne služby môžu byť zahrnuté do komerčnej oblasti, lenže ďalšie poplatky – za čitateľské preukazy (tzv. zápisné), za rezervovanie dokumentov a pod. považujem za veľký omyl, ktorý priamo ohrozuje existenciu knižnice.

KNIHOVNÍCI NA INTERNETE [*****]

SMITH, Daniella. **Growing Your Library Career with Social Media**. Kidlington: Chandos Publishing, 2018. 198 s. ISBN 978-0-08-102411-9.

V knihovníckych profesijných a teoretických úvahách sa o internete hovorí ako o nástroji a pracovnom prostredí. Z nášho pohľadu ide predovšetkým o oblasť služieb a ich zázemie a prípadne aj nástroj rekognoscácie.

Daniella Smith, profesorka na University of North Texas, sa k internetu stavia úplne inak. Áno, tiež ho chápe ako možné pracovné prostredie a nástroj, no určený nielen na prácu, ale najmä na vlastný odborný rozvoj ľudí, ktorí sa rozhodli pre knihovnícku profesiu. Tento nástroj by sa podľa nej nemal používať na realizáciu akéhokoľvek formalizovaného programu, ale mal by sa využívať spontánne. Kľúčová by mala byť pritom otázka, aký profesijný ošoh môže poskytnúť internet práve *mne*. A pokiaľ v ňom nájdem nejaké produktívne možnosti, tak ich skrátka budem využívať.

V prezentovanej knihe je mnoho praktických odporúčaní, ktoré sú rozpracované v podobe desiatich príloh na 40 stranách. Vlastne je to učebnica pre samoukov, no keďže sa zakladá na amerických reáliách, všetky riešenia sa nebudú môcť uplatniť v podmienkach iných krajín.

Autorka sa nezameriava na študentov, ale na odborných pracovníkov v knižniciach. Ako svojrázne alibi využíva výsledky prieskumu, do ktorého bolo zapojených 173 knižničných zamestnancov vo veku 35 – 40 rokov. Podľa týchto výsledkov 60% respondentov potvrdzuje využívanie internetu na profesijné sebzdokonaľovanie. Je to dosť chabý argument, ale aspoň vnáša trochu svetla do problematiky, i keď iba v amerických podmienkach.

Celkovo však platí všade to, čo opisuje autorka. Kam sa človek pozrie, tam vidí ľudí so smartfónmi. Občas to pôsobí nenormálne, pretože je to na úkor reálneho fungovania. Všetko je podmienené cieľmi, na ktoré tieto zariadenia slúžia.

Je pravda, že internet ponúka možnosti na nadväzovanie kontaktov s inými ľuďmi, s ktorými sa fyzicky nedá stretnúť. Tieto kontakty sa môžu nadväzovať z rozličných pohnútok vrátane širokej výmeny názorov na odborné otázky a témy súvisiace s profesiou. Za týchto podmienok niet dôvodu, prečo by takéto možnosti nevyužívali aj knihovníci. Autorka preto veľmi podrobne opisuje, ako by sa to malo realizovať v praxi. Začína zásadnou otázkou, ktorú by si mal podľa nej položiť každý čitateľ textu: kto si vo svojej profesii, aké postavenie v nej chce dosiahnuť a aké poznatky by si mal získať, aby si to dosiahol. Takto konkretizované východiskové sebauvedomenie má uľahčiť internetové vyhľadávanie osôb, ktoré majú podobné odborné záujmy a znalosti, a následné nadviazanie individuálnych kontaktov s týmito ľuďmi alebo pripojenie k existujúcim internetovým skupinám. Isteže, bez internetu by to nebolo možné.

Autorka ďalej nabáda čitateľov k vytváraniu vlastných internetových stránok a na vzájomnú komunikáciu odporúča *Facebook*, na odborné kontakty však môže byť rovnako vhodný *LinkedIn* či *YouTube*.

Najviac pozornosti venuje tvorbe individuálnej webovej stránky. Jej podrobný návod zaberá vyše desať strán publikácie. Autorka zastáva názor, že predstavuje

iniciačno-spúšťač faktor, ktorý si vynucuje určitý spôsob správania. Preto je potrebné predstaviť sa práve takým spôsobom, akým chceme byť videný/á, ale zároveň sa to musí zhodovať so skutočnosťou.

Čo všetko prichádza do úvahy? V prvom rade obsah pracovnej náplne, odborné záujmy, významnejšie aktivity, prípadne aj to, v čom sa považujeme za experta. Všetko bez predstieranej skromnosti, ak chceme vyvolať istú odozvu. Takto vyhotovená webová stránka môže slúžiť dlhší čas, aj keď ju treba postupne aktualizovať.

Autorka upozorňuje aj na to, čo sa s tým spája. Vstup do internetu v podobe vlastnej webovej stránky si vyžaduje trvale vyčleniť čas na jej spravovanie. Je nevyhnutné určiť si dni svojej dostupnosti v týždni a čas v týchto dňoch, v opačnom prípade stránka stratí svoju funkciu. Takisto treba reagovať na otázky a byť iniciatívny pri otváraní diskusie.

Za vyššiu formu internetových kontaktov považuje autorka blog. Veľmi podrobne rozoberá, ako by sa mal viesť, a upozorňuje, že aj v tomto prípade ide o náročný postup. Blog je úplne iná webová stránka, vyžaduje si dynamiku, zmeny, systematické pokračovanie, ako aj zručnosti, a to nielen profesionálne. Ide o osobitný druh prejavy, ktorý si treba osvojiť.

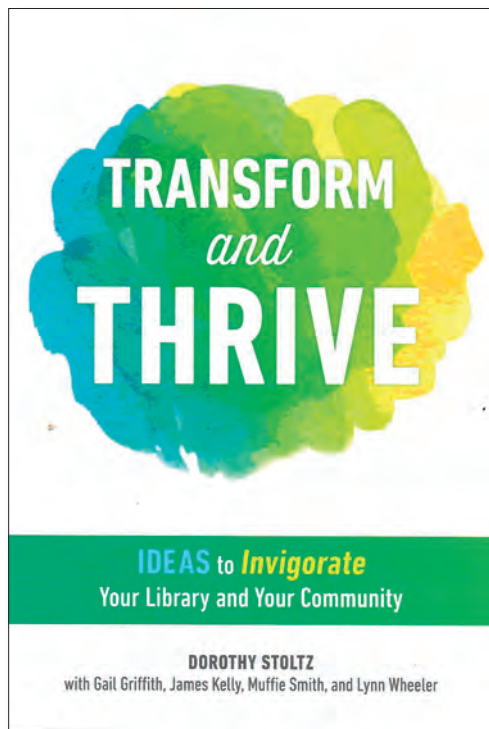
Nie je však jasné, či Smithová oprávnené demonizuje internet tým, že zveličuje hrozbu straty súkromia. Takéto riziko určite existuje, najmä pri chatových formách, no internet je už taký. Zároveň musíme povedať, že názory autorky na túto otázku sú veľmi stereotypné a všeobecne známe. Napríklad navrhuje obozretne uverejňovať informácie o sebe, používať podľa možností čo najdlhšie a najzložitejšie heslá alebo si overovať účastníkov diskusií. To sú predsa úplne základné a najrozšírenejšie pravidlá využívania internetu. A nemáme dôvod myslieť si, že by sa hakeri osobitne zameriavali na diskutujúce knihovníčky... Uvedené upozornenia sú teda trochu zveličené, ale to je asi jediná slabina prezentovanej knihy, ktorú považujem za celkom zaujímavú.

ÚVAHY O KNIŽNIČNÝCH SÚVISLOSTIACH [***]

STOLTZ, Dorothy, GRIFFITH, Gail, KELLY, James, SMITH, Muffie, WHEELER, Lynn. **Transform and Thrive. Ideas to Invigorate Your Library and Your Community.** Chicago: ALA Editions, 2018. 151 s. ISBN 978-0-8389-1622-3.

Medzi koncepciami nového knihovníctva, ktoré sú zatiaľ rozptýlené, rozdrobené a neraz aj naivné, sa postupne objavuje čoraz viac zaujímavých a pozoruhodných úvah. A hoci chýba ešte veľa k vytvoreniu konzistentnej koncepcie rozvoja odboru, tieto návrhy naznačujú správny smer. Obsahuje ich aj prezentovaná kniha, a to aj napriek zjavnej plytkosti a povrchnosti. Na jednej strane je príkladom vytvárania nových knihovníckych stereotypov a mýtov, na druhej strane v nej nájdeme svieže myš-

lienky, aspoň čiastočne korešpondujúce s nepokojom a obavami, ktoré vyvoláva stav dnešného knihovníctva.

Všeobecnú charakteristiku situácie v knihovníctve prekladá Dorothy Stoltzová, námestníčka riaditeľa Carroll County Public Library Maryland, so svojimi spolupracovníčkami. O ich bohatých skúsenostiach nemožno pochybovať, no nie celkom sa to odráža na kvalite príspevku. Je v ňom totiž viac všeobecnosti a opakovaní než objavnosti, aj keď netvrdím, že tam vôbec nie je. Je však prekrytá zbytočnou intelektualizáciou so sústavným odvolávaním sa na antických filozofov (Sokrates, Platón), pričom nemožno povedať, že by to dávalo zmysel.

Mnohé slabé miesta publikácie nepriamo odrážajú krízu jej vydavateľa, ktorým je Americká asociácia knižníc (ALA), najvýznamnejšie knihovnícke združenie na svete. Edičná úroveň ALA v poslednom čase výrazne upadá a záchranu hľadá vo vydávaní beletrie a kníh pre deti na úkor kvalitných odborných publikácií. Dokonca sa črtá jej zlúčenie s veľkým profesionálnym vydavateľstvom, čím sa určite zredukuje vydávanie odborných knihovníckych publikácií.

Autorky naznačujú, že najdôležitejším prvkom v knižničnom dianí je *inšpirácia*, čo znamená v prvom rade premýšľanie a zvažovanie, až potom realizovanie aktivít. Motto znie takto: *Vymysli niečo múdre a potom to aj múdro realizuj*. Nie je to nová myšlienka, ale v knižniciach jej akceptovanie určite potrebné a stále aktuálne.

Na to, aby sa mohli múdre nápady realizovať, treba získať podporu verejnosti. To znamená, že jej treba ciele aktivitu predstaviť tak, aby ju akceptovala, v opačnom prípade z toho nebude nič. Presadzovanou formou, ako to verejnosti sprostredkovať, sú tematicky zamerané besedy a diskusné stretnutia, v čom vidím isté prvky

nového zmýšľania. Niekedy možno prehnaného, keďže zo zorného poľa sa strácajú knižničné fondy aj s ich obsahom, čo naďalej predstavuje základ knihovníctva.

Vypracovaniu novej stratégie musí predchádzať ujasnenie, čo sa ešte dá urobiť, čo možno podniknúť popri tom a čo sa už úplne alebo čiastočne osvedčilo. Predkladané nápady by sa však mali konzultovať s používateľmi, nesmú sa tvrdošijne presadzovať len preto, že sú to „naše vlastné“ návrhy.

Takže knižnice by mali ľudí presvedčovať, inšpirovať, vedomostne obohacovať a prospievať ich rozvoju. Na tom nie je nič objavné, pretože tak to bolo, resp. malo byť už od vzniku samotného knihovníctva. Za nový prvok však možno považovať pevné previazanie aktivít s podporou používateľov a dôraz na intelektualizáciu. Tá je totiž hlavnou hodnotou, pre ktorú knižnice existujú.

Nevyhnutným nástrojom úspešného fungovania knižníc sa za týchto okolností stávajú priame dobré vzťahy knižnice s verejnosťou. Samozrejme, že svoj význam má optimálna realizácia služieb, podstatné je aj využívanie nových technológií, ale hlavným spojovacím prvkom všetkých aktivít musí byť spolupráca knižníc s používateľmi vo všetkých možných podobách. Ak sa podarí vytvoriť ovzdušie vzájomnej žičlivosti, knižnica môže dosiahnuť nielen dobre výsledky, ale môže rátať aj s ochranou zo strany miestneho spoločenstva. Vtedy verejnosť prijme knižnicu a začne používať slovné spojenie „naša knižnica“. Vznieva to ako fráza, ale zodpovedá to realite.

Zo strany knižníc sa musí o to niekto pričiniť. Autorky zastávajú názor, že vo všetkých knižniciach (veľkých i malých) sú najdôležitejší zamestnanci na strednom stupni riadenia. Oni totiž najlepšie ovládajú odbornú problematiku, modelovo organizujú horizontálnu i vertikálnu spoluprácu a sú aj inkubátorom nových koncepcií. To všetko centrálné riaditeľstvo iba zlučuje a koordinuje.

Autorky majú pravdu v tom, že spoločnosť potrebuje knižnice pre ich obsah, pre to, čo v nich je a bude. Hoci starí knihovníci odchádzajú a noví prichádzajú, knižničné fondy sú vo svojej základnej podobe trvalé a to je hlavná hodnota knižnice.

KNIŽNICE DNES A ZAJTRA [*****]

Rumjancevskije čtenija '18. Moskva: Paškov dom, 2018. T.1: 415 s. ISBN 978-5-7510-0737-8; T.2: 383 s. ISBN 978-5-7510-0738-6; T.3: 320 s. ISBN 978-5-7510-0739-3.

Ruská štátna knižnica v Moskve každoročne usporadúva veľkolepé knižnično-múzejné konferencie so stálym názvom *Rumjancevskije čtenija*, ktorých výsledkom sú knižné publikácie vydávané knižničným vydavateľom Paškov dom. Na titulnom liste sa uvádza informácia, že ide o *medzinárodnú iniciatívu*, ale to platí skôr o účasť

nikoch, lebo neruských prednášateľov tam býva málo. Tentoraz je ich však dosť (viac ako 190) a venujú sa až neuveriteľne pestrej problematike, takže nejakú obsahovú spojitosť ani nemožno očakávať.

Autori rozoberajú knižničné aj neknižničné otázky všeobecného i zásadného charakteru, ale žiaľ aj rôzne druhoradé či dokonca nezmyselné témy. Pri takom množstve textov sa rozhodne nedá hovoriť o vyrovnanej kvalite.

Z tohto hľadiska sa v publikácii vyskytujú veľmi dobré, ale aj veľmi slabé príspevky a od ich vzájomného pomeru závisí celkové hodnotenie spravidla až trojzväzkových zborníkov z týchto konferencií. V minulosti boli zborníky prevažne slabé, ale tentoraz je to iné.

Najnovšie vydanie zborníka sa realizovalo s účasťou *Knižničného spolku Eurázie* a zahŕňa príspevky, ktoré odzneli na konferencii v roku 2018. Všetky tri zväzky majú cca 1 100 strán. Podobne ako predchádzajúce ročníky, aj toto vydanie je obsahovo veľmi pestré a neviem si predstaviť, že niekto – okrem mňa – to dokázal celé prečítať. O to viac, že publikácia nie je členená tematicky, ale príspevky sú usporiadané abecedne podľa mien autorov. Horšie riešenie si ťažko predstaviť.

Medzi príspevkami sa mi však podarilo objaviť niekoľko desiatok veľmi pútavých a múdrych textov s puncem vysokej kvality, ktoré sa zaoberajú knihovníctvom ako takým a jeho kľúčovými témami. Ich pramenná základňa je hlavne ruská, ale konečne badať aj väčšiu nadväznosť na zahraničné zdroje. Odborná a intelektuálna úroveň najlepších príspevkov je skutočne vysoká.

Venera Rezonová, profesorka na univerzite v meste Saransk, považuje súčasné premeny v knihovníctve za rovnako prirodzené a fundamentálne ako zmeny, ktoré prebiehajú vo všetkých ostatných oblastiach živo-

ta. Podľa tejto odborníčky knižnice aj naďalej ostávajú sprostredkovateľmi *overených* informácií a kurátormi kolektívnej pamäte. K ich novým úlohám zaraďuje novelizované zásady členenia informačných fondov, zabezpečenie ich všeobecnej, resp. čo najširšej dostupnosti a presadzovanie rešpektu k vede a vzdelanosti. Hlavným cieľom snaženia knižníc má byť účasť na formovaní vzdelaných ľudí predovšetkým formou *bezprostredných* dialógov, ktorých organizovanie by mali knižnice všemožne podporovať.

Kedže tento názor sa tam často opakuje, je otázne, do akej miery je opodstatnený a reálny. Koľko diskusných fór môže knižnica zriadiť, s akou účasťou a kde by na to mala získať vhodne pripravených pracovníkov? Podľa mňa je to síce dôležité, ale predsa len doplnok ponuky knižničných podujatí.

Za knižničnú štrukturalizáciu informačných fondov sa prihovára aj Nikolaj Zubkov zo Štátnej knižnice zahraničnej literatúry v Moskve. Podľa neho je to jediná cesta k ich čo najširšiemu využitiu. Tento príspevok (v plnom rozsahu bol uverejnený aj v poľskom časopise *Przegląd Biblioteczny*) predstavuje súčasť širších – teda nielen ruských – úvah o spoločenskom fungovaní obsahu informácií, ktorý je nepochybne intenzifikovaný v dôsledku mediatizácie a digitalizácie.

Napriek tomu podľa Vadima Stepanova, profesora na moskovskom Inštitúte kultúry, ešte stále existujú problémy s chápaním a overovaním prijímaných informačných komunikátov. Z tohto dôvodu sú knižničná podpora a sprostredkovateľstvo naďalej nevyhnutné a podľa V. Rezonovej by to knižnice mali realizovať práve uplatňovaním *bezprostredných* foriem výmeny názorov.

Lenže aj táto požiadavka je zatiaľ predčasná, lebo na diskusné fóra treba vytvoriť primerané podmienky. Musia sa konať v dostatočne veľkých a priťažlivých priestoroch, vybavených vhodným nábytkom a príslušným technickým zariadením, a musia ich viesť vhodne pripravení moderátori.

Na prípravu a uplatňovanie priamych foriem práce s používateľmi nabáda knihovníkov aj Irina Kuzminová z Národnej knižnice Dagestanu v Machačkale. Tak trochu provokatívne tvrdí, že v knižniciach treba rozšíriť *hlučné zóny*, a to usporadúvaním rozličných kolektívnych foriem práce v podobe literárnych kaviarní, intelektuálnych klubov a diskusných skupín. Ich cieľom by malo byť intelektuálne pozdviženie verejnosti, ktorá mala v tradičnom knihovníctve iba pasívnu úlohu.

V takýchto a podobných predstavách, ktoré sa objavujú na celom svete, možno vidieť spoločnú snahu aspoň čiastočne sa vymaniť spod všadeprítomnej nadvlády elektronických médií a marginalizovať vyslovene úžitkovú spotrebu informácií. Niet pochýb, že to má svoj zmysel, ale malo by sa to prejavovať na konkrétnych rozhodnutiach a skutkoch, tie však všeobecne absentujú.

No možno nie až tak všeobecne, lebo práve o takúto konkretizáciu sa pokúsila Jevgenija Gusieiová, profesorka na moskovskom Inštitúte kultúry. Navrhuje všetkým knižniciam spracovať podľa jednotnej schémy plán

práce, ktorý by mal zahŕňať zoznam predpokladaných aktivít, ich charakteristiky a príslušné detaily. Navrhovaný plán obsahuje nasledujúce vzájomne previazané segmenty: hlavné oblasti činnosti knižníc > adresáti > hlavné očakávané výsledky > kanály a formy poskytovania služieb > finančné prostriedky > partneri > predpokladané prekážky.

Určite nejde o prevratný nápad, ale v každom prípade motivuje k usporiadaniu a konkretizácii predstáv. Bez toho sa celá debata o inováciách v knižniciach nevymaňuje z rámca bezobsažného rečenia.

Olga Murašková, profesorka na Inštitúte umenia a kultúry a umenia v Belgorode, a jej študentka Daria Barusová pri konkretizovaní predstáv o cirkulácii informácií vyslovujú názor, že vďaka elektronizácii sa situácia v spoločenskom komunikovaní informácií podobá prevratu, ktorý v minulosti vyvolal vynález knižtlaču. Následne vyhlasujú, že za týchto okolností dnes možno na ľubovoľnom mieste na zemi prevziať a využiť celú existujúcu zásobu poznatkov, tým viac, že používané nosiče informácií nepodliehajú deštrukcii. Obidve tvrdenia patria akurát tak do ríše rozprávok, ktoré by sme mohli odpustiť študentke, ale pani profesorke sotva... To isté platí aj o výroku, že v súčasnosti sa tradičné informačné fondy využívajú v menšej miere. Na to neexistuje nijaký dôkaz.

Na druhej strane majú autorky pravdu v tom, že knižnice a knihovníci by si mali osvojiť moderné technológie, čo nie je vždy pravidlom. To sa vzťahuje aj na používateľskú verejnosť. Digitálnou gramotnosťou sa zatiaľ môže pochváliť iba menšina obyvateľstva, a preto je jej podpora zo strany knižníc nevyhnutná. O to viac, že na internete sa rýchlo šíria dezinformácie.

V súčasnosti sa vo veľkom propaguje myšlienka šírenia plnotextových informácií prostredníctvom internetu. Je to opodstatnené, no tento cieľ sa nedá dosiahnuť bez toho, aby ich príjemcovia vedeli využívať a overovať, pretože „plnotextové lži“ sa tam tiež často vyskytujú.

Nina Avdejevová a Galina Lobanová zo Štátnej knižnice v Moskve sa vo svojom skutočne zaujímavom príspevku zaoberajú vzťahom knižníc a vedy. Osobitnú pozornosť venujú celosvetovo rozšírenému hodnoteniu výsledkov vedeckej práce podľa súpisov vedeckých prác (teda nie publikácií samotných) a na ich základe konštruovaných ukazovateľov. Názor týchto autoriek mi je blízky, pretože rovnako ako ony som presvedčený, že ide o dramatické nedorozumenie. Autorky poukazujú aj na skutočnosť, že podiel Ruska na celosvetových odboroch (fyzika, matematika, vedy o zemi) tento ukazovateľ stúpa na 11 % a ojedinele až na 23 %. Ak sa tam má situácia zlepšiť, zásadne treba zmeniť knižničné zázemie vedy, ktoré vedeckým pracovníkom zaručuje diaľkový prístup k informačným prameňom, zahraničné nevynímajú. Skrátka je tam čo doháňať a situáciu sťažuje nielen odlišná abeceda. Poskytované informácie by mali byť úplné, dôveryhodné, vždy aktuálne, objektívne a overiteľné. Práve tieto znaky vymedzujú rozsah

a charakter povinností knižníc vo vzťahu k vedeckým pracovníkom. Autorky však neuvádzajú, do akej miery sa to dá splniť. Iba okrajovo sa vyjadrujú k otázkam vedeckej vierohodnosti a hodnôt, ktoré majú všade fundamentálny význam a nemožno ich merať kadejakými ukazovateľmi. Uplatňuje sa len indexácia, no tá je iba zaznamenaním, registráciou, nie hodnotením. V Rusku existuje približne 6 000 vedeckých časopisov a spolu s tým, čo sa dostáva do tamojších repozitárov, to predstavuje rozsiahlu oblasť, žiaľ, veľmi slabo kontrolovanú, resp. úplne nekontrolovanú. Z tohto dôvodu sa rýchlo rozmáha falšovanie.

Autorky navrhujú, aby sa za týchto okolností skutočnou evaluáciou, verifikáciou a eliminovaním plagiátorstva začali zaoberať knižnice. V Rusku by to mala byť Štátna knižnica v Moskve. Pritom však neuvádzajú, aké investície by si to vyžadovalo a ako by mala byť organizovaná jej spolupráca s ostatnými inštitúciami.

V Štátnej knižnici v Moskve zatiaľ budujú základný fond s názvom *Vedecká a edukačná literatúra na základe povinného výtlaku*, ktorý by mohol poskytovať priestor na generovanie názorov. Momentálne je to však iba predbežný návrh.

V uvedenej publikácii je aj zopár myšlienok venovaných účasti knižníc na vzdelávacom procese, no všetky sú len akýmsi slalomom medzi šablónovitosťou a prázdnyimi frázami. Z tejto bezobsažnosti trochu vybočuje Mariam R. Arpentievová, profesorka psychológie na univerzite v Kaluge, ktorá sa vyjadruje k myšlienke sebavzdelávania, najmä tzv. heutagogike. Takto sa v poslednom čase nazýva nezávislé sebavzdelávanie. Nejde o nový jav, ale v súčasnosti sa o ňom veľa hovorí v súvislosti s individuálnym vzdelávaním. Jeho smerovanie a rozsah si každý určuje sám, ale v štádiu realizácie môže byť prínosom inštruktážna podpora zo strany knižníc – ako sa má človek učiť, ako spoznávať seba, ako si rozvíjať určité zručnosti. Podrobná charakteristika takejto knižničnej podpory však v príspevku chýba.

Na druhej strane autorka naznačuje, že hlavným heutagogickým nástrojom v knižniciach sa malo stať organizovanie dialógov, internetových aj priamych. Vyznieva to však dosť nejasne, ako typické učiteľské prikazovanie: knižnice by mali čosi robiť... Ostáva tajomstvom, čo by to malo byť a ako by sa to malo robiť.

Z ďalších čiastkových tém stojí za pozornosť príspevok Jevgenija Zlobina, profesora na moskovskej Humanitnej univerzite, o tom, ako elektronické vydavateľstvá distribuujú svoje publikácie na internete. Je to úplne samostatný systém digitálnych publikácií, nezávislý od úradnej moci, čo je v Rusku dosť nezvyčajné. V dôsledku toho sa už objavila na internete knižnica M. Moškova, ktorá obsahuje práve takéto publikácie. Je obrovská a funguje samostatne. Je príznačné, že sa v nej zhromaždilo veľké množstvo príbehov o posledných vojenských ofenzívach Ruska, ktoré sa často rozchádzajú s oficiálnymi verziami. Vyzerá to na problémy dvojakého druhu. Ako sa s tým vyrovnajú ruské úrady, ktoré sú na hony vzdialené od liberalizmu? A ako sa digitálna

zbierka existujúca iba na internete udrží v kontexte reálnych knižníc, ale i s celkovou cirkuláciou tradičných dokumentov?

Ďalší autor Michail Glazkov, profesor na moskovskom Inštitúte kultúry, referuje o vzdelávaní knihovníkov v Rusku, ale nie je jasné, prečo o tom píše iba z hľadiska minulosti. Podľa neho bolo v Rusku v polovici 80. rokov 20. storočia iba osem vysokoškolských inštitúcií zameraných na knižničnú vedu s 800 absolventmi ročne, čo je na takú rozsiahlu krajinu dosť málo. Fungovalo tam však 69 stredných knihovníckych škôl. Vysokoškolské vzdelanie malo vo verejných knižniciach 25 % pracovníkov, ale s knihovníckym zameraním ich bolo iba 15 %. Okrem toho, že kvalita odbornej prípravy nebola vysoká, Glazkov uvádza, že učebnice zamerané na knižničnú vedu boli v minulosti poplatné ideológii a doslova prešpikované citátni Lenina a Krupskej. Hodnota uvádzaných štatistických ukazovateľov je diskutabilná. Pri nízkych platoch knihovníkov a takmer nulovej spoločenskej vážnosti knihovníckej profesie sa o personálnej stabilite v miestnych knižniciach vôbec nedalo hovoriť.

V zborníku nájdeme aj príspevok o ruských knižniciach v zahraničí, ktorým sa venuje Ľudmila Muromceová, profesorka na Lomonosovovej univerzite v Moskve. Keď sa už chcela venovať tejto téme, jej informácie mohli byť menej povrchné. Miliómy Rusov, roztrúsených po svete v minulosti, ale aj v súčasnosti, v záujme udržania kontaktu s jazykom, literatúrou a so svojou vlasťou využívali príležitostne zriadené ruské spolkové a súkromné knižnice. Takáto knižnica vznikla napríklad v roku 1815 v Paríži, v roku 1902 v Ženeve a v roku 1912 v Ríme. Vo fondy parížskej knižnice sa zhromaždilo viac ako 100 000 zväzkov a jej práca s čitateľmi bola veľmi pestrá. Ponuka ostatných, menších knižníc bola skromnejšia. Všetky knižnice zápasili s finančnými ťažkosťami, no ani jedna z nich nezastavila svoju činnosť. O pomoci z rodnej vlasti však niet v texte ani zmienky.

V tejto súvislosti sa žiada spomenúť, čo však autorka neurobila, obrovskú, hlavne ruskojazyčnú slavistickú zbierku obsahujúcu viac ako 150 000 zväzkov vo Walsh Library – Seton Hall University (New Jersey). No a treba doplniť, že v niektorých knižniciach vznikali malé vydavateľstvá ruských vystaňovalcov (*samizdaty*), ktoré svoje knihy ilegálne dodávali do Ruska. Pritom komunity vystaňovalcov, ktoré sa zoskupovali okolo knižníc, občas mali a aj dnes majú vplyv na intelektuálne dianie v Rusku.

Ako pútavá perlička je do publikácie zaradený príspevok profesora Borisa Ilizarova o súkromnej knižnici Josifa V. Stalina. Podarilo sa to iba čiastočne, pretože v príspevku je veľa diskutabilných a možno až nepravdivých informácií. Treba poznamenať, že v Rusku asi nie je jednoduché písať o jednom z najväčších diktátorov v dejinách ľudstva, pretože v poslednom čase sa zreteľne obnovujú sympatie k tejto postave.

Ilizarov rozoberá zachované fondy dvoch súkromných knižníc Stalina – jednu v Kremli, druhú na chate v Kunceve, ktorá mala vo svojom fondy okolo 25 000

zväzkov. Existovali aj iné zbierky, tie sa však neskôr rozkradli.

Stalin si knihy, či už na čítanie alebo do zbierky, vyberal sám. Niekedy si ich jednoducho bral zo štátnych knižníc, čo autora príspevku silne irituje, akoby iné dôvody na iritáciu v prípade Stalina neexistovali. Oveľa menšie pobúrenie u neho vyvoláva fakt, že vodca obvinil zo sprisahania 18 knihovníčok, ktoré poslal do pracovných táborov...

Autor naznačuje, že Stalin začal budovať svoje knižné zbierky až v roku 1922, predtým sa o niečo také vôbec nezaujímal. Lenže to nie je pravda. A argument, údajne dôkaz, že pri písaní v ruštine robil pravopisné chyby a rozprával s gruzínskym prízvukom, sa preberanej témy netýka. Koniec koncov, bol to Gruzínek. Na druhej strane v mladosti písal celkom dobré básne a iba málokto sa mu mohol rovnať v sebazvzdelávaní.

V súčasnom Rusku jestvujú snahy spojiť boľševickú revolúciu s postavami odkiaľsi z divokej Ázie a presunúť celé ódium na imaginárnych barbarov, ktorí revolúciu sprznili. Tým sa má ospravedlniť skutočnosť, že všetko sa vyvinulo inak, ako malo...

Na vtedajšie ruské pomery boli V. I. Lenin, N. Krupská, L. Trockij, L. Kamenev či A. Lunačarskij veľmi vzdelaní, patrili k inteligencii, dokonca k intelektuálnej elite. Na druhej strane práve Krupská a Lunačarskij zbavili ruské knižnice všetkého, čo malo duševnú hodnotu. Stalin sa od nich odlišoval svojim gruzínskym pôvodom a horším formálnym vzdelaním, no nebol to nijaký neotesaný barbar. Tým horšie.

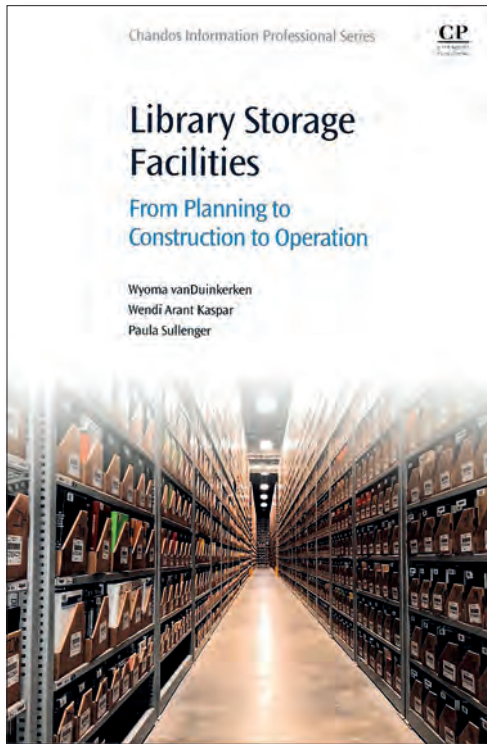
Stalin si svoje osobné knižnice a súkromné archívy začal vytvárať v čase, keď sa na to vytvorili vhodné podmienky a zároveň mu to umožnila jeho moc. Okrem kníh zhromažďoval usvedčujúce materiály proti osobám zo svojho okolia – politikom, protivníkom, spolupracovníkom atď. O tom, že taký archív existoval, svedčia vyjadrenia spisovateľov Alexandra Fadejeva a Konstantina Simonova. Podľa autora ho neskôr prevzali tajné služby.

Ilizarov iba veľmi zbežne charakterizuje Stalinove knižné zbierky, upriamuje sa najmä na jeho čmáranie priamo do ich textov. A hoci sa autor obsahom týchto čarbaníc podrobnejšie nezaobereá, jeho postup je deformovaním pravdy. On ich totiž videl a bol si vedomý, že nešlo o obyčajne čmáraniny. Najmä na titulných stranách niektorých publikácií si Stalin stručne zaznamenával svoj názor na prečítanú knihu a jej autora (napr. o Andrejovi Platonovovi napísal, že je to *talentovaná chamrad*) a tiež predbežne uvádzal, aké represie by sa voči nim mali uplatniť. Takéto boli prvé verzie neodvolateľných rozsudkov, vymeraných napríklad Andrejovi Platonovovi a jeho synovi. Určite ich bolo viac, preto muselo ich uvedenie na *medzinárodnej konferencii* a v konferenčnom zborníku spôsobiť senzáciu a šok. Nikto však nikoho k takému vystúpeniu nenútil.

Ukazovateľom skutočne vedeckého postupu je snaha spoznať pravdu. Ale život nás učí, že nie vždy, nie všade a nie nevyhnutne celú pravdu.

O KNIŽNIČNÝCH SKLADOCH [****]

DUINKERKEN van, Wyoma, KASPAR, Wendi Arant, SULLENGER, Paula. **Library Storage Facilities. From Planning to Construction to Operation.** Kidlington: Chandos Publishing, 2019, 250 s. ISBN 978-0-08-102754-7.

Vyšlo už viacero hodnotných publikácií venovaných problematike projektovania, výstavby a prevádzkovania knižníc, ktorých autormi boli architekti. Prezentovaná publikácia je však prvou z tých, ktorú spracovali jedine odborníci z knihovníckeho prostredia.

Je teda samozrejmé, že názory, ktoré sa v nej uvádzajú, nie sú striktné architektonické ani stavebné. Najviac poznatkov, myšlienok a odporúčaní sa týka zariaďovania a fungovania objektov. Okrem toho sa tam nehovorí o knižniciach ako takých, ale o knižničných skladoch, ktoré sa berú ako samostatné segmenty knižnic.

Zároveň tu máme do činenia so zvláštnym paradoxom. V dobe intenzívneho dohadovania, čo všetko by sa ešte dalo v knihovníctve digitalizovať, sa zrazu objavuje komplexná a racionálna výpoveď o konštrukcii, výstavbe, zariaďovaní a fungovaní tradične chápaného knižničného skladu.

V podstate by to mal byť archív a miesto na ukladanie dokumentov a tlačenej literatúry, perspektívne určených na cirkulovanie v knižnici, nie však ako prvoradých, a preto umiestnených v osobitnom stavebnom komplexe, mimo hlavného sídla knižnice, niekedy možno aj dosť vzdialenom od knižnice.

Priekopníctvo predkladaných koncepcií spočíva v maximálnej automatizácii a digitalizácii všetkých obslužných procesov, ako aj v medziknižničnom a „medziškolskom“ charaktere takto vytváraných skladov (reč je o veľkých akademických knižniciach).

Veľmi originálny je aj autorský kolektív publikácie. Wyoma van Duinkerken je námestníčkou riaditeľa knižnice na University of Texas v Austine a jej spoluautorky Wendi Kasparová a Paula Sullengerová sú profesorkami na tej istej univerzite. Príjemným prekvapením je skutočnosť, že problematiku poznajú do najmenších detailov. A to sa nestáva často. Niet pochýb, že s tým majú praktické skúsenosti a veľmi dobre vedia, o čom píšu.

Autorky potvrdzujú, že v súčasnosti prebieha rekonštrukcia knižničných paradigiem, pričom najdôležitejšia je zmena priority, ktorá sa zakladá na tom, že *vlastniť* nosiče informačného obsahu je menej dôležité než s nimi disponovať a než je povinnosť zabezpečiť ich *dostupnosť* v rozličnej podobe. Digitalizuje sa totiž maximálne 15% celkového objemu tlačovín a v niektorých oblastiach vedy sa od tlače jednoducho upustiť nedá. Preto sa budú fyzické fondy naďalej rozširovať a bude potrebné zabezpečiť na ich uloženie dostatočne veľké knižničné priestory. O to viac, že tlačenej literatúry sú spravidla lacnejšie než digitálne.

Lenže v knižniciach prebieha sústavný zápas práve o takéto priestory. Predkladajú sa konkurenčné požiadavky na kolektívne a individuálne priestory pre návštevníkov, na multimediálne sály, na administratívne a pracovné miestnosti pre zamestnancov, na kaviarne, kiosky a rekreačné priestory... Z tohto dôvodu sa menej využívané fondy snažia umiestňovať do vonkajších skladov, prípadne do medziknižničných skladov a dokonca do spoločných skladovacích zariadení pre viaceré vysoké školy. Pritom sa vie, že tým sa dodatočne obmedzuje využívanie týchto fondov.

Je to však podstatne lacnejšie. Autorky vyrátali, že uchovávanie jednej knihy v podmienkach voľného prístupu stojí 4,20 USD ročne. Na druhej strane uchovávanie knihy v knižničnom sklade podľa prírastkového čísla stojí 0,86 USD ročne. Ukladanie kníh podľa formátov znižuje jednotkové náklady na 0,20 USD za kus. A to už stojí za zváženie.

Napriek mnohým zmenám v knižniciach ich hlavné úlohy ostávajú nemenné – zhromažďovať obsah a prispievať k jeho obehu. Aj v tejto oblasti už dlhý čas funguje pravidlo knižničnej spolupráce pri doplňovaní a sprístupňovaní fondov. Táto spolupráca výrazne zefektívňuje služby poskytované verejnosti, pretože objem dokumentov na sprístupňovanie je naozaj obrovský. Práve v dôsledku toho sa začína meniť model vlastníctva, v súčasnosti je to už skôr model *priradenia* vlastníctva knižničných fondov. Naďalej však dominuje inštitucionálny variant, keď si každá knižnica vyberá a získava dokumenty *pre seba* a ponecháva si ich vo svojom vlastníctve, prípadne svoje rozhodnutia o ich výbere koordinuje s druhými knižnicami, a to podľa regionálno-tematických kritérií.

Nemožno však brať ako marginálnu ďalšiu formu doplnovania fondov založenú na koordinovanej akvizičnej spolupráci zoskupenia niekoľkých knižníc. Tá má zmysel len v repozitárnej verzii, teda pri skladovaní fondov v spoločnom vonkajšom sklade viacerých knižníc. V takom prípade sa zachováva individuálne vlastníctvo fondov každej knižnice, zatiaľ čo medziknižničné služby sa realizujú spoločnými silami. Zväčša sa zabezpečujú diaľkovo a s využitím zásielkovej služby. No ak sú na to podmienky a je to potrebné, poskytujú sa priamo na mieste.

So zreteľom na uvedené okolnosti sa autorky rozhodne prihovárajú za výstavbu spoločných medziknižničných skladov. Zdá sa, že táto koncepcia má svoj zmysel, no ak má byť úspešná, musí sa *dôkladne* pripraviť.

Začať by sa malo vyhľadávaním a presvedčovaním partnerov. Ide totiž o aktivitu v istom zmysle aj obchodnú. Hneď na začiatku by mal teda každý účastník vymedziť svoje očakávania, priority a svoj podiel na investíciách. Ak sa nepodarí zabezpečiť vzájomnú kohéziu a dôveryhodnosť, šanca na úspech neexistuje.

Autorky navrhujú, aby úvodný postup vyzeral takto: všeobecná idea > zoznam potrieb a funkcií > odhad nákladov > zhotovenie architektonického projektu > overenie nákladov > audit. Samozrejme, čím nižšie budú deklarované prostriedky, tým skromnejší bude projekt.

Realizačnú etapu musí zabezpečovať hlavný koordinátor so skupinou odborníkov, v ktorej budú architekti, stavební špecialisti, knihovníci, ako aj zástupcovia partnerských inštitúcií a administratívy.

Počas realizácie stavby by mali knihovníci fungovať ako „polícia“ – kontrolovať priebeh výstavby, priebežne predkladané modifikačné návrhy a pod.

Autorky, ktoré poznajú problematiku veľmi dobre aj z praktického hľadiska, upozorňujú, že nejde o jednoduchý projekt. Naopak, ťažkosti sa začínajú už pri výbere lokality. Miesto vhodné na postavenie knižničného skladu sa totiž získa veľmi ťažko. V prvom rade treba bojovať o čo najmenšiu vzdialenosť od hlavných knižníc, pretože to sa neskôr odráža na ich každodennej prevádzke. A potom sa môžu prejavíť snahy o privlastnenie nejakej časti knižničnej plochy a jej využitie na iné ciele. Preto sa treba pripraviť na neustály boj.

Pokiaľ si hlavní aktéri toto všetko uvedomujú, mali by si už v štádiu projektovania objasniť využívanie jednotlivých skladovacích priestorov podľa druhu fondov. Všeobecne by malo byť skladovanie kompaktné, s usporiadaním podľa formátov a s uplatnením technológie RFID.

Okrem toho treba vyčleniť osobitné priestory na zhromažďovanie prírastkov a expedíciu, ako aj osobitné plochy na spracovanie dokumentov a katalógy, ktoré sú potrebné pri medziknižničnej výmene týchto dokumentov a prípadnom poskytovaní služieb priamo na mieste.

Potrebné sú aj priestory pre osadenstvo, ktoré sa môže meniť. Najlepším riešením sú však stabilní zamestnanci, pretože prevádzkovanie knižničných skladov s prípadným priamym sprístupňovaním dokumentov je iné ako v bežných knižniciach a vyžaduje si väčšie zručnosti.

V knihe sú uvedené aj ďalšie zaujímavé podrobnosti, viaceré návody a podrobné prezentácie, niektoré v podobe detailne spracovaných prípadových štúdií. Rozličných objasnení vrátane tých najprístupnejších je tam naozaj dosť, čo je správne.

Z poľštiny preložil Mg. Tomasz Trancygier

KNIŽNÁ KULTÚRA

ŽENSKÁ TLAČ NA SLOVENSKU

Vydávanie v minulosti a súčasnosti

Mgr. Eva Barnišinová*

História periodík vydávaných na území Slovenska a venovaných ženám siaha do 19. storočia. V tomto období boli tlačene predovšetkým noviny politických strán či periodiká rozličných kultúrnych organizácií a spolkov. Musíme dodať, že úspešných ženských tlačených titulov nebolo veľa a tie, ktoré existovali, boli zamerané hlavne na ženu ako osobu v domácnosti (gazdinú, manželku a matku).

V priebehu desaťročí sa však ženské magazíny obsahovo menili a začali sa zaoberať širším spektrom tém. K článkom venovaným kuchyni, receptom či starostlivosti o deti a ich výchove pribúdali príspevky s témami intímneho života, kozmetiky, módy, života známych osobností i spoločensko-politickej situácie.

CHARAKTERISTIKA ŽENSKEJ TLAČE

Dr. Michal Potembra v *Bibliografii slovenských novín a časopisov do roku 1918* zaradil prvé ženské periodiká do kategórie literárnych a zábavných časopisov. Luboš Šefčák a Zuzana Duhajová v publikácii *Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1968* (1999) hovoria o ženskej tlači ako podkategórii záujmovej tlače, t. j. tlače, ktorá prevažne patrí rozličným organizáciám (spoločenským, kultúrnym, cirkevným...) a zameriava sa na určitú sociálnu skupinu čitateľov alebo na ich záujmovú oblasť. Súčasná kategorizácia UNESCO (Tušer, 1999) charakterizuje ženské časopisy ako periodické publikácie, ktoré by mali vo svojom obsahu prinášať špecifické texty, určené výlučne alebo predovšetkým ženám. Zároveň ich zaraďuje do podkategórie periodík určených pre širokú verejnosť. Jonathan Bignell (1997) si pod pojmom ženské časopisy predstavuje tlačoviny, ktoré sa venujú kráske, móde, domácnosti, zdraviu a iným záujmom žien. Podľa Kadlecovej (2006) sa ženské časopisy vyznačujú tým, že viac ako polovicu ich obsahu tvoria fotografie a viac ako štvrtinu tvorí reklama. Pri porovnávaní obsahového materiálu mužských a ženských časopisov dospela k názoru, že v mužských časopisoch „vládne“ viac irónie a humoru a preberá sa v nich menej tém než v ženských. Curran a Renzetti (2005) konštatujú, že ženské časopisy tradične šíri „kult ženskosti“, akúsi definíciu ženskosti ako narcistického „ponorenia sa“ do seba samej – do fyzického vzhľadu, úspechu v práci a vzťahov.

PRVÉ ŽENSKÉ ČASOPISY

K prvým tlačovinám pre ženy vydávaným na území Slovenska môžeme zaradiť časopis *Dennica*, ktorý vychádzal v Ružomberku od roku 1898¹ do roku 1914, keď bolo vydávanie zrušené v dôsledku prvej svetovej vojny. Časopis založila slovenská spisovateľka Terézia Vansová.

* Slovenská národná knižnica, Martin
e-mail: eva.barnisinova@snk.sk

Obsah čísel tvorili príspevky zamerané na zábavné aj poučné čítanie a na spestrenie voľných chvíľ – rady na udržiavanie domácnosti, výchovu detí, mravné úvahy, básnické príspevky, povesti, inzeráty, módné správy, hádanky (rébusy, doplňovačky, prešmyčky...), témy venované zdravotníctvu i humorne ladené články. Podnázov časopisu sa v priebehu šiestnástich ročníkov menil trikrát: *Ženský list pre poučenie a zábavu* (1898 – 1907), *Ilustrovaný časopis rodiny pre literatúru a otázky spoločenské* (1907 – 1908) a *Obrázkový časopis ženský a rodinný s prílohou Rodina venovanou slovenskej domácnosti* (1910 – 1914); *Dennica* v roku 1909 nevychádzala (Potembra, 1958).

Charakter časopisu vystihla Margita Valehrachová-Matulayová v životopise Terézie Vansovej z roku 1937, v ktorom píše: „V Dennici uplatnily sa mladé talenty a rozvinuly sa, niektoré na veľkú pýchu a česť našej literatúry. *Dennica* bola obľúbená v najširšom kruhu obecnstva. Z počiatočného skromného nákladu vzrástla na 3000 kusov, čo bolo v tom čase zriedkavosť na slovenské pomery. Najjednoduchšie ženičky z ľudu ju mali práve tak rady ako aj ženy inteligentné, lebo Vansová našla správny spôsob, ktorým každému vyhovel.“

Karel Kálal v príspevku *Z dejín nášho časopisu*, ktorý vyšiel v prvom čísle *Dennice*, konštatuje: „... časopis bude školou pre mladé ženské talenty spisovateľské, bude radcom matkám ako vychovávateľkám, bude radcom gazdinám, bude radcom a vychovávateľom mladým dievčatom našim, odvracajúc ich od márninosti a k vážnym myšlienkam a k vážnej práci ich privádzajúc...“ (Hollý, 2011, s. 41 – 42).

Popri *Dennici* bola Terézia Vansová aj zodpovednou redaktorkou politicko-výchovného a vzdelávacieho časopisu *Slovenská žena* (1900 – 1923), ktorý vychádzal ako mesačník.

ŽIVENA

Pod redakčným vedením Eleny Maróthy-Šoltésovej a Pavla Socháňa vznikol v roku 1910 ženský časopis *Živena*, a to ako orgán spolku slovenských žien Živena. Časopis vychádzal do roku 1949.

Potemra (1968) uvádza, že *Živena* chcela byť tzv. ohniskom slovenských spisovateľov, preto uverejňovala aj „literárne slabšie“ príspevky (najmä zo začiatku), aby tak umožnila umelecký rast mladých spisovateľov. K stálym prispievateľkám časopisu patrila okrem Eleny Máróthy-Šoltésovej Ludmila Podjavorinská.

Daniela Hrnčiarová (2015) konštatuje, že hoci sa *Živena* tradične zaoberala najmä literatúrou a umeleckým životom, na jej stránkach sa pravidelne objavovali rubriky *Výchova*, *Sociálna starostlivosť* či *Naše dieťa*, ako aj články venované vývinu, výžive a opatere detí. Ako vyplýva z príhovoru Eleny Maróthy-Šoltésovej a Pavla Socháňa (*Prívet k nášmu obecnstvu*) v 1. čísle *Živeny* (1910, s. 2), cieľom mesačníka bolo stať sa slovenským beletristickým časopisom, ktorý „chcel by byť blízky priateľom každej šľachtnej slovenskej duše. Rád by sa stal kozúbkom, na ktorý by každý slovenský literát prikladal svoje polienka a pri ktorom by každý čitateľ a menovite každá čitateľka sa zohriali a potešili“. Obsah prvých čísel bol tematicky rozdelený na rubriky *Básne*, *Krásna próza*, *Poučné články* a *Obrazy*. K rozsahovo menším patrili rubriky *Pre domácnosť*, *Zo spolku Živeny*, *Zo ženského sveta*, *Literatúra*, *Všeličo*, *Smiechoty*, *Spolkové správy*, *Listáreň redakcie*...

Časopis vychádzal spočiatku v menej nákladnej úprave, t. j. bez ilustrácií a v menšom formáte. Technická stránka sa zlepšila v roku 1915, keď sa zvýšila cena predplatného. V záverečnom dvojčíslu (č. 11 – 12) VI. ročníka (1915, s. 380) administrácia *Živeny* predstavila zopár zmien: „... okrem beletristickej časti zavedieme i nové rubriky, ale menovite budeme hľadať zaviesť detský kútik, aby aj naše milé detváky mohli *Živenu* vziať do ruky a samie alebo s rodičmi prečítať si môcť veršiček, detský rozumček, pozrieť a zasmiať sa obrázku, alebo rozlúštiť hádanku“. K Detskému kútiku neskôr pribudla druhá prí-

loha – *Obrázková príloha Živeny* a objavili sa tiež nové rubriky – *Zo sveta*, *Výchova*, *Pre kuchyňu*, *Záhradníctvo*, *Drobnosti*...

OSTATNÁ ŽENSKÁ TLAČ V OBDOBÍ ŽIVENY

V prvých desaťročiach 20. storočia vychádzali okrem *Živeny* aj ďalšie periodiká. Šefčák a Duhajová (1999) spomínajú mesačník *Gazdiná* s podtitulom *Časopis kresťanských žien a dievok* (v rokoch 1925 – 1937 vychádzal ako príloha časopisu *Slovenský gazda*), *Radcu našich gazdiniek* (v rokoch 1935 – 1939 vychádzal ako príloha časopisu *Slovenský družstevník*), slovenskú „mutáciu“ českého týždenníka *List paní a dívek* nazvanú *Slovenka* (1930 – 1935)² a ilustrované týždenníky *Dennica* (1938 – 1939) a *Nová žena* (1938 – 1944). V 23. čísle denníka *Slovenský hlas* (roč. I, s. 9) *Novú ženu* charakterizovali takto: „... je oživením starej túhy a potreby mať časopis, eminentne slúžiaci ženským otázkam. Časopis, ktorý by mal bezprostredný vzťah k prítomnosti a podával ženu v optike jej založenia a poslania v živote verejnom i súkromnom. Azda najcennejšie pri Novej žene, dobre redigovanej, bohato ilustrovanej, látkovo rozmanitej a pesternej, je tá vznešená perspektíva, správny, odhmotnený pohľad na ženu. S Novou ženou sa tu nekompromisne hlási k slovu nový kult čistého, kladného a činorodého ženstva.“ Charakteristika pokračuje vymenovaním obsahového zamerania príspevkov (ideové, populárne štylizované úvahy o rodine, lekárske a praktické rady pre domácnosť a kuchyňu, móda...).

Od roku 1922 sa k ženským periodikám pridal dvojtýždenník *Proletárka* (1922 – 1929), ktorý vychádzal pôvodne ako príloha týždenníka Komunistickej strany Československa s názvom *Hlas ľudu*; od roku 1927 vychádzal ako samostatný časopis. Podľa Evy Škorvankovej (2017, s. 23 – 24) *Proletárka* prinášala „ideologicky vyhranený a revolučný pohľad na pracujúcu ženu a jej problémy“ a v duchu straníckej ideológie hlásala spoločný boj proletariátu. V obsahu *Proletárky* dominovali „agitačné a mobilizačné články, ktoré prezentovali potrebu bojovať za novú spoločnosť, ktorá by odstránila sociálne problémy a vyriešila utrpenie sociálne najslabších žien, ktoré museli zvládať pracovné zaťaženie, starostlivosť o deti a domácnosť. (...) Uprostred jej záujmu tak bola pracujúca žena, jej sociálne a osobné utrpenie, ponížovanie ľudskej dôstojnosti. Popri tejto dominantnej téme bola pozornosť venovaná aj každodenným „ženským“ problémom“, t. j. zdraviu, výchove, pedagogike, domácnosti, starostlivosti o deti..., ale aj tzv. dvojitému zaťaženiu žien (zarábanie peňazí a zároveň vedenie domácnosti).

Obdobou časopisu *Proletárka* bol týždenník *Nömun-kás* (1924 – 1925), ktorý vychádzal ako príloha *Munkásu*.

OD MNÍCHOVSKÉHO DIKTÁTU PO FEBRUÁROVÝ PREVRAT

V období po uzavretí Mníchovskej dohody (1938) a vzniku vojnového slovenského štátu (1939 – 1945) sa

nový režim usiloval prostredníctvom rôznych opatrení ovplyvňovať aj záujmovú tlač. Pre ženy naďalej vychádzal mesačník *Živena*, ktorý vo svojom obsahu okrem iného upozorňoval na negatívne dôsledky opatrení zavádzaných totalitným režimom. Týkalo sa to najmä politiky „návratu žien rodine“, t. j. obmedzovania zamestnanosti a vzdelávania žien (prepúšťanie vydatých štátnych zamestnaníc a učiteliek, znižovanie počtu dievčat na gymnáziách a v učiteľských ústavoch...). Tieto opatrenia boli zdôvodňované demagogicky, ich cieľom malo byť zabezpečenie rodiny a nastolenie sociálnej spravodlivosti. Proti obmedzovaniu štúdia žien odvážne vystúpila Zora Jesenská v článku *O obmedzení vysokoškolského štúdia žien* (*Živena*, 1941, roč. 31, č. 11 – 12, s. 320 – 327), ale ozývali sa aj absolventky vysokoškolského štúdia („Napred sa ísť musí!“, tamže, s. 327 – 334).

Okrem *Živeny* vychádzal v tomto období ešte ilustrovaný týždenník *Nová žena* a týždenník *Úsmev slovenských žien a dievčat* (1940 – 1943).

Slovenské národné povstanie (1944) výrazne prispelo k obnoveniu Československej republiky a jej demokratických princípov. V nasledujúcom období si svoje postavenie v ženskej tlači udržal len mesačník *Živena*. Spolok s rovnomeným názvom sa usiloval vydávať aj týždenník *Dennica*, no ten vychádzal iba štyri mesiace (15. 8. – 19. 12. 1945).

Novoutvorený Zväz slovenských žien začal vydávať časopis *Nová cesta* (1945 – 1946). Pôvodne to mal byť týždenník, od začiatku však vychádzal v dvojčísľach (Šefčák a Duhajová, 1999).

ŽENSKÁ TLAČ V ÉRE SOCIALIZMU

Komunistický prevrat v roku 1948 nastolil vo vtedajšom Československu totalitný komunistický režim a v jeho moci sa ocitla aj tlač. Definitívne prestala vychádzať *Živena*, záverečné číslo ročníka 1949 bolo vytlačené až v lete 1950. Príčinou zániku časopisu bol priamy zásah štátnej moci na základe rozhodnutia Povereníctva informácií a osvetly.

Neskorší vpád vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v roku 1968 a následná normalizácia s prísnu cenzúrou a ďalšími represívnymi opatreniami výrazne zasiahli do slobody prejavu novinárov, čo ovplyvnilo aj vydávanie tlačovín. Ich obsah bol v kontexte s politickou líniou komunistickej strany uniformovaný. Pozvoľné uvoľnenie prichádzalo až v polovici 80. rokov.

SLOVENKA

Významným medzníkom v histórii ženskej tlače sa stal 20. február 1948, keď prvý raz vyšiel masový obrázkový časopis pre ženy pod názvom *Slovenka*. Ako uvádza Andrea Šalingová (2000, s. 69), časopis bol určený ženám „odhodlaným budovať našu vlasť“. „*Slovenka* si ako svoje poslanie vytýčila stať sa časopisom pre modernú, zanietenu, aktívnu a novým myšlienkam otvorenú ženu. Jej poslaním sa stalo šírenie nových myšlienok a agitovanie pri udo-

máčňovaní nových spôsobov života. (...) *Slovenka* slúžila na otvorenú kritiku a odhaľovanie nedostatkov spoločnosti. Na jednej strane starých prežitkov, ktoré sa mali vykoreniť (alkoholizmus, ohováranie a klebetenie, nevzdelanosť), a na strane druhej nedostatkov spojených so zavádzaním nového spôsobu života (kvalita služieb, zásobovanie tovarom, budovanie jasli, opatrovateľských služieb, vzdelávacie kurzy pre pracujúcich, spolupráca rodičov so školou, školská dochádzka detí).“ *Slovenka* prinášala aj rady týkajúce sa súkromia, rodiny a sociálnych kontaktov.

Časopis vychádzal najprv dvojtýždenne v rozsahu 16 strán, a to ako slovenská mutácia časopisu *Venkovská žena*, vestníka vydávaného vtedajším ministerstvom poľnohospodárstva. V roku 1949 sa spojil s mesačníkom *Živena* a od roku 1952 vychádzal ako obrázkový týždenník jednotnej organizácie žien. Musíme dodať, že *Slovenka* si veľmi rýchlo získala obrovskú popularitu a v roku 1965 sa jej ako prvému obrázkovému týždenníku na Slovensku podarilo prekročiť náklad 200 000 výtlačkov!

V uvedenom období vychádzali okrem *Slovenky* aj iné periodiká určené pre ženské čitateľky. V prvom rade to bol obrázkový časopis pre maďarské spoluobčianky *Dolgozó Nő* [Pracujúca žena] (1952), ktorý vychádzal najprv ako mesačník, neskôr ako dvojtýždenník a napokon prešiel na týždennú periodicitu s upraveným názvom *Nő*. Jeho obsahovú náplň tvorili príspevky venované predovšetkým poľnohospodárskej problematike (Šefčák – Duhajová, 1999).

Na tomto mieste sa musíme zmieniť aj o českom ženskom časopise *Vlasta*, ktorý vychádzal ako týždenník a získal si mimoriadnu popularitu u čitateľiek v celom Československu. Časopis založila v roku 1947 poslankyňa, právnička a predsedníčka Rady čs. žen Milada Horáková a už v prvom roku vydávania dosiahol jeho náklad 100 000 výtlačkov. *Vlasta* prinášala články zamerané na osvetu, umelecké texty (poviedky, básne), ale aj typicky ženské témy, ako sú móda, zdravá výživa, výchova, cestovanie... Časopis vychádzal s detskou prílohou *Sluníčko sedmitečné*. S nástupom komunistického režimu sa stal orgánom Československého svazu žen. (<https://web.archive.org/web/20120426112340/http://www.bkovarikova.cz/texty/zajimavosti/z-historie-zenskeho-casopisu-vlasta.htm>)

ZAČIATKY MÓDNYCH ČASOPISOV

Okrem tém zameraných na vedenie domácnosti, starostlivosť o deti a voľnočasové aktivity sa ženská tlač špeciálne zamerala na módu.

Prvým módnym mesačníkom vydávaným na Slovensku bol magazín *Mariena* (1949 – 1950). V roku 1951 naň nadviazal magazínový mesačník *Móda a textil*, ktorý mal odzrkadľovať nové – socialistické trendy vo výrobe a v nosení odevu. Rastislava Stoličná (2003, s. 170) konštatuje, že v tomto „časopise zameranom na odevnú a textilnú kultúru možno nájsť aj veľa propagandistických článkov, ktoré zasväcovali čitateľky do nového socialistického spôsobu života a vyzývali ich k aktívnej účasti na politickej a osvetovej práci... (...) Krédom redakcie bolo: Každá fotografia, kresba, každý riadok je určený pre ženu, ktorá nemá nič spoločného s meštiackym spôsobom života a i v móde chce pretvoriť starý štýl obliekania na nový, vyhovujúci dnešku...“ Návrhy odevov boli v časopise prezentované v podobe fotografií a kresieb a k niektorým z nich boli vypracované strihy, ktoré si mohli čitateľky objednať v redakcii časopisu. Pre zaujímavosť: v roku 1956 bol v mesačníku *Móda a textil* prvý raz uverejnený model šiat zo „Západu“, ktorý bol prezentovaný na svetovej výstave v Bruseli.

Mesačník *Móda a textil* začal od roku 1961 vychádzať pod názvom *Naša móda* a od roku 1968 pod skráteným názvom *Móda*.

Z iniciatívy tamojšej redakcie začal vychádzať aj štvrtročník, neskôr dvojmesačník a napokon mesačník *Dievča* (1969 – 1995), ktorý bol určený pre dievčatá vo veku od 14 do 18 rokov.

Špecifikom časopisov *Móda* a *Dievča* boli vlastné návrhárské ateliéry, v ktorých vznikali inšpiračné kolekcie určené na publikovanie. Nôvum časopisu *Dievča* spočívalo aj v progresívnom podchytení kultu mladosti.³

K ďalším módnym periodikám patrili mesačník *Dorka*, zameraný na ručné práce (vychádzal od roku 1966 s podtitulom *Dobré rady každému*)⁴, a štvrtročník *Praktická Slovenka* (1968 – 1974), určený pre modernú domácnosť. Od roku 1968 vychádzal štvrtročník *Línia*, ktorý sa zaoberal estetikou životného prostredia.

V maďarskom jazyku začala vychádzať mutácia módného mesačníka *Divat és textil*, neskôr *Divat* (1953) a dvojmesačník *Barátnő* [Priateľka] (1969).

V tom istom roku sa začal vydávať dvojmesačník *Eva* (1969), ktorý bol orientovaný najmä na ženské účesy a kozmetiku. Magazín uviedol jeho prvý šéfredaktor Jozef Hamza slovami: „Milé čitateľky, dostali ste do rúk prvé číslo *Evy*, obrázkového magazínu, ktorý je určený vám všetkým, moderným a pestovaným ženám“ (Eva, č. 9/2019, s. 82). V 70. a 80. rokoch sa magazín stal najznámejším časopisom o kozmetike a kaderníctve a mal prívlastok „časopis o pestovaní krásy modernej ženy“. „Spočiatku sme mapovali kozmetické a kadernícke výstavy, súťaže, salóny a robili z nich reportáže. (...) a keďže v tom čase bol povolený len jeden časopis svojho zamerania pre celé Československo, *Eva* sa stala akýmsi poslom noviniek a trendov nie-

len pre odborníčky, ale aj pre laickú verejnosť;“ hovorí Gita Pechová, druhá šéfredaktorka časopisu (*Eva*, č. 9/2019, s. 147), a vyzdvihuje aj jej ďalšie prínosy: „Boli sme prvý časopis, čo chodil fotiť letnú módu k moru“ (*Eva*, č. 9/2019, s. 149).

OD NEŽNEJ REVOLÚCIE PO DNEŠOK

Zmena politického systému v roku 1989 priniesla zmeny aj do oblasti tlače. Po zrušení štátneho monopolu na vydávanie tlače (1990) vstúpili na mediálny trh noví vydavatelia a distribútori, čo malo za následok výrazný nárast počtu periodík⁵. K najrozšírenejším patrili spoločenské časopisy. V štúdiu Ivana Sečika *Vývoj systému periodickej tlače na Slovensku* sa uvádza, že v roku 1989 u nás vychádzalo osem časopisov pre ženy a v roku 1994 sa ich počet zdvojnásobil. Andrej Tušer v odbornom príspevku *Slovenská periodická tlač v rokoch 1990 – 2010* konštatuje, že obdobie po roku 2000 bolo bohaté na vznik viacerých úspešných časopisov. Zo ženských časopisov spomína mesačník *Emma* (2001), týždenníky *Nový Čas pre ženy* a *Šarm* (2003), magazín *Beauty and Women* (2003), mesačník *Rebecca* (jeho predchodcom bol do roku 2004 časopis *Rodina*) či týždenník *Báječná žena*.

Aj po roku 1989 naďalej vychádzal týždenník *Slovenka*. Podľa Šalingovej (2000) *Slovenka* ako ženský – rodinný časopis nemala až do roku 1989 výraznejšieho konkurenta. V 70. – 80. rokoch sa stala „prostredkovateľom a šíriteľom požiadaviek vládnucej strany na čitateľov, ako občanov. (...) Listy čitateľov sa zameriavali na kritiku služieb a obchodu (...) Často sa vyskytovali konštatovania o kríze a ohrození súčasnej rodiny. Diskutovalo sa na tému angažovanosti žien, práce žien na vedúcich postoch, zvládania domácnosti, zaradenia do pracovného procesu (...) Najviac pozornosti si v časopise získala rubrika *Dotyky*, v ktorej čitateľia uverejňovali zoznamovacie inzeráty“ (Šalingová, 2000, s. 71). V 90. rokoch *Slovenka* vo svojich rubrikách „začala imitovať charakter časopisov pre mladšiu generáciu, časopisy pre ženy, časopisy pre teenagerov. Získala komerčnejší charakter...“ (Šalingová, 2000, s. 71).

Rovnako pokračovalo vydávanie časopisu *Eva*, ktorý sa však začal popri móde a kozmetike tematicky venovať aj tzv. celebritám, vzťahovým otázkam a intímnemu životu. Po roku 2000 vychádzal s podtitulom *Vaša*

najlepšia priateľka a od roku 2006 s podtitulom *Hriešne dobrá*. V súčasnosti je časopis *Eva* určený „pre dynamické, aktívne a moderné ženy so snahou o sebarealizáciu, ktoré do seba investujú a chcú sa páčiť...“⁶ a patrí medzi tri najpredávanejšie ženské mesačníky v roku 2019 (podľa údajov ABC SR⁷). Minuloročnou jednotkou je *Evita magazín*, tretia pomyselná priečka patrí mesačníku *Emma*.

Tri najpredávanejšie ženské mesačníky za rok 2019

Názov periodika	Predaný náklad (ks)	Tlačený náklad (ks)
<i>Evita magazín</i>	22 512	43 140
<i>Eva</i>	22 493	42 595
<i>Emma</i>	21 318	38 685

Čo sa týka ďalších dvoch najpredávanejších slovenských ženských mesačníkov, *Evita magazín* vychádza od apríla 2015 a jeho šéfredaktorkou je slovenská spisovateľka Eva Evita Urbaníková. Mesačník má prinášať „skutočné príbehy skutočných žien a veľa ďalšieho zaujímavého čítania“.⁸ Mesačník *Emma* je „magazín o všetkom, čo moderná žena chce a potrebuje pre život. Informuje o moderných a trendových novinkách v obliekaní, kozmetike i životnom štýle. Prináša množstvo praktických rád, trikov a tipov. Odlahčeným spôsobom sa venuje témam, akými sú medzilidské vzťahy, láska, sex a kariéra. Nezabúda ani na koničky žien ako šport, cestovanie, kultúra, varenie a starostlivosť o domácnosť“.⁹ V roku 2015 mesačník zmenil logo, grafiku a svoj reklamný slogan na znenie *Tvoja ženská zbraň*.

AKTUÁLNY PREHĽAD

Zo Zoznamu periodickej tlače Ministerstva kultúry Slovenskej republiky (k 14. aprílu 2020) vyberáme tlačoviny, ktoré vychádzajú v celoslovenskom rozsahu a sú určené primárne ženám: *Emma*, *Šarm*, *Beauty & Woman*, *Báječná žena*, *Chvilka pre teba*, *Napísané životom*, *Maminka*, *Slovenka*, *Nový čas pre ženy*, *Nový čas pre ženy extra*, *Eva*, *Woman*, *Praktická Slovenka*, *Šarmantná žena*, *Madam Eva*, *Top Fashion*, *Dieťa*, *Tele magazín pre ženy*, *Chvilka pre teba – Tajomstvá ženy*, *Skutočné príbehy špeciálne*, *Napísal sám život špeciálne*, *Seniorka*, *Čas na relax Príbehy*, *Môj okamih šťastia* a *Môj svet šťastia*.¹⁰

POZNÁMKY

- Založenie časopisu priaznivo neprijali v Martine, najmä v redakcii *Slovenských pohľadov*, kde v Dennici videli ohrozenie. „Dennica si však dala za úlohu pripravovať mladé ženské pokolenie za čitateľky a budúce prispievateľky práve *Slovenských pohľadov*“ (Potemra, 1958, s. 53).
- Prvorepublikový časopis *List paní a dívek* vychádzal od roku 1924. Pre Prahu a okolie vychádzal *List paní a dívek* s titulom *Pražanka*, *List*

paní a dívek. Ďalšie mutácie boli tlačené pre Moravu (*Moravanka*, *List paní a dívek*) a pre Slovensko (*Slovenka*).

- <https://www.webumenia.sk/en/kolekcia/97>
- Od roku 2007 bol názov titulu upravený na *Moderná Dorka* a v roku 2009 časopis prestal vychádzať.
- Novela tlačového zákona z marca 1990 umožnila vydávať noviny a časopisy aj súkromným organizáciám a osobám. To malo za následok nárast počtu tlačovín aj ich obsahovej rozmanitosti.
- <https://www.newsandmedia.sk/produkty/print/eva/>
- www.abcsr.sk/aktualne-vysledky/archiv-vysledkov/
- <https://mafrasllovakia.hnonline.sk/titul/evita>
- <https://www.newsandmedia.sk/produkty/print/emma/>
- http://www.culture.gov.sk/pertlac/modul/tlac/zoznam?func=view;ept_nazov=;ept_uzregpos=1;ept_jazyk=1;ept_periodicita_id=;ept_tematicaskupina3_id=41;ept_podvys1_vys=;pn=2
- http://www.culture.gov.sk/pertlac/modul/tlac/zoznam?func=view;ept_nazov=;ept_uzregpos=1;ept_jazyk=1;ept_periodicita_id=;ept_tematicaskupina3_id=41;ept_podvys1_vys=;pn=2

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- BIGNELL, J. *Media Semiotics: an introduction*. Manchester: Manchester University Press, 1997. 223 s.
- CURRAN, J. D. – RENZETTI, M. C. *Ženy, muži a spoločnosť*. Praha: Karolinum, 2005. 642 s.
- HOLLÝ, K. *Ženská emancipácia: Diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia*. Bratislava: Prodoma, 2011. 178 s.
- HRNČIAROVÁ, D. „Slovensko bez dorastu?“ od A. Churu a populačná politika na Slovensku na prelome 30. a 40. rokov 20. storočia. In: *Populačné štúdie Slovenska 6*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2015, s. 7 – 33.
- KADLECOVÁ, K. *Ženské časopisy pro pokročilé: literární interpretace a kritická analýza diskurzu měsíčníku Marianne*. Liberec: Bor, 2006. 114 s.
- MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, E. – SOCHÁŇ, P. Prívet k nášmu obecnstvu. In: *Živena*. – Roč. 1, č. 1 (1910), s. 2.
- POTEMRA, M. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin: Matica slovenská, 1958. 145 s.
- SEČÍK, I. Vývoj systému periodickej tlače na Slovensku. In: *Otázky žurnalistiky*. – Roč. 37, č. 4 (1994), s. 265 – 270.
- Slovenský hlas*. – Roč. 1, č. 23 (1938).
- STOLIČNÁ, R. Recepčia svetovej módy v odevnej kultúre na Slovensku v 20. storočí z pohľadu etnológie. In: *Slovenský národopis*. – Roč. 51, č. 2 (2003), s. 158 – 177.
- ŠALINGOVÁ, A. Reflexia spôsobu života v dobovom rodinnom časopise (na príklade analýzy rodinného časopisu Slovenska). In: *Etnologické rozpravy*. – Roč. 7, č. 1 – 2 (2000), s. 91 – 127.
- ŠEFČÁK, Ľ. – DUHAJOVÁ, Z. *Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1968*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999. 245 s.
- ŠKORVANKOVÁ, E. Otázka regulácie pôrodnosti na stránkach ženskej komunistickej tlače na Slovensku. In: *Populačné štúdie Slovenska 10*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2017, s. 17 – 45.
- TUŠER, A. *Ako sa robia noviny*. Bratislava: Sofa, 1999. 219 s.
- TUŠER, A. Slovenská periodická tlač v rokoch 1990 – 2010. In: *Otázky žurnalistiky*. – Roč. 54, č. 1 – 2 (2011), s. 94 – 105.
- VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Terézia Vansová*. Praha: Štátné nakladateľstvo, 1937.

PÁTRANIE PO DIELE EDUARDA KRAJŇÁKA

PhDr. Marek Rímsky*

Dielo spišského rodáka, kultúrneho dejateľa, autora kníh, redaktora a bratislavského gymnaziálneho profesora Eduarda Krajňáka (1848 – 1924) a najmä tú jeho časť, ktorá bola vydaná knižne, môžeme považovať za veľmi skromné. Kompletne ho nenájdeme v žiadnej z knižníc. Roztrúsené je vo fondoch šiestich knižníc – v Slovenskej národnej knižnici v Martine, Univerzitnej knižnici v Bratislave, Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach a v Centre spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach¹, ďalej v Országos Széchényi Könyvtár (Národná Sečeniho knižnica, „Maďarská národná knižnica“) v Budapešti a v Národní knihovně České republiky v Prahe. Okrem košického Centra spirituality sa môže nachádzať aj v iných cirkevných alebo regionálnych a súkromných knižniciach.

Bolo prirodzené hľadať najprv vo fondoch najväčších slovenských knižníc a v začiatkoch biografického výskumu jeho osobnosti bolo aj najjednoduchšie nájsť túto časť jeho diela. Krajňákov knižne publikované dielo začalo vychádzať vo väčšom množstve po roku 1907. Súviselo to s jeho dobrovoľným odchodom do dôchodku. V tomto období si písaním a publikovaním dopĺňoval príjem, resp. privyrábal si k nízkej penzii. S postupujúcim výskumom je však stále zrejmejšie, že bol pomerne aktívny už ako profesor na bratislavskom katolíckom gymnáziu, kde vyučoval od roku 1873 klasické jazyky.²

Krajňákov osobný fond je uložený v Centre spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach. Archívny materiál uložený v priestoroch tejto knižnice sa začal spracúvať v roku 2012. V rôznom množstve sa postupne objavovali archívne dokumenty jeho proveniencie vo fonde jezuitu Štefana Kramára, z ktorého sa vyčlenil. Kramár poznal Krajňáka osobne a pripravoval o ňom kratší biografický text na výstavu v Spišskej Novej Vsi, preto o ňom zhromažďoval materiál.³ V jeho kartotéke sa našla obálka s exemplárom Krajňákovkej zatiaľ najstaršej známej knižnej publikácie. Ide o štvrtý, posledný zväzok jeho komentovaného prekladu antického diela Gaia Salustia Crispa *Jugurtha* z latinčiny do maďarčiny, ktorý vyšiel v edícii „Študentská knižnica“ ako učebná pomôcka pre gymnáziá. Jednotlivé zväzky prvého vydania vychádzali v rokoch 1881 – 1883. Krátko o tejto práci informovali aj rôzne periodiká.⁴ Celkovo sa preklad dočkal až šiestich vydaní, všetky sú súčasťou fondov Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti. Prvé dve vydania vyšli v Bratislave vo vydavateľstve Huga Stampfela, z toho druhé v roku 1893, tretie vydanie vyšlo v rokoch 1899 – 1904 v Bratislave a Budapešti, štvrté v roku 1905 v Budapešti takisto u Stampfela, o piateho vydani zatiaľ

nie je známy nijaký bibliografický údaj a známy nie je ani zachovaný exemplár aspoň jedného zväzku a posledné, šieste vydanie vyšlo vo vojnovom roku 1915 v Budapešti vo vydavateľstve Atheaneum. Vysokú úroveň Krajňákovho prekladu diela *Jugurtha* si všimol a vyzdvihol recenzent József Kempf pri posudzovaní knihy *Klasické grécke a latinské diela* [Görök és latin remekírók] autora Józsefa Cserépa, v ktorej prekladal aj Sallustia.⁵

Preklad Sallustia nebol prvou a jedinou Krajňákovou prácou z obdobia antiky. Ďalšou je podrobná štúdia s poznámkovým aparátom *A diaeteták*, uverejnená v školskej ročenke na školský rok 1880/1881⁶, v ktorej rozoberal staroveký aténsky inštitút „diaetov“, podľa latinského slovníka akýchsi arbitrov, sudcov.⁷ Prvé zmienky o článku sa našli najprv v školských oznamoch z roku 1881⁸ a potom aj v zozname vydaných prác profesorov školy v monografii o jej dejinách s odstupom pätnástich rokov, kde sa však prekvapujúco neuvádzajú Krajňákovy preklady Sallustia.⁹ O Krajňákovkej práci podrobnejšie informoval Dávid István v jej anotácii. István opísal úrad verejného života v Aténach, o ktorom vieme veľmi málo. Podľa neho ani Krajňák neprišiel na nič nové, čo by čitateľ nenašiel už u Schömanna a iných autorov, ktorí sa tejto téme venovali.¹⁰ Čitateľovi vysvetľoval, že „diaeteti“ sa delili na verejných a súkromných. Inštitúcia mala dva ciele: keďže pre úrady bolo nemožné, aby všetky prípady prešetrili a pripravili na rozsudok, uplatňovali inštitúciu „diaetov“; ak totiž spor prejednával verejný „diaeteta“, aj v prípade, že sa dostal pred heliastov, nebolo potrebné ho znovu prešetrovať. Táto inštitúcia poskytovala obyvateľom možnosť, aby si ľahko vymohli svoje práva, a tým ušetrili štátu prostriedky vynakladané na riešenie sporov v prípade, že sa dostali pred heliastov.¹¹ Tak sa „diaeteti“ stali pri väčšine osobných sporov prvou súdnou inštanciou.¹²

Na prelome 19. a 20. storočia Krajňák uverejňoval rôzne prehľady a správy o tom, čo sa dialo na kultúrnom poli v slovanskom svete, v maďarských časopisoch *Budapesti szemle a Katolikus szemle*.¹³ Napriek bohatej korešpondencii a dobrému priateľstvu s Ľudovítom Riznerom náš významný bibliograf vo svojom diele nesprávne uviedol, keď Krajňákovi prisúdil príspevok v časopise *Katolikus szemle* z roku 1893. Chyba je aj v zápise jeho článku o krásach augustovej prírody a pamiatok Gemerskej župy¹⁴, uverejnenom v nemecky písanom denníku *Westungarischer Grenzboten*, ktorý vychádzal v Bratislave. Článok bol uverejnený na pokračovanie v troch číslach denníka, Rizner však zaznamenal iba dve čísla.¹⁵

V školskej ročenke z roku 1897 uverejnili Krajňákovi informatívny článok o študijnej ceste po Dalmácii a Bosne¹⁶, ktorý ešte v tom istom roku vyšiel spolu s ďalšími

* e-mail: marek.rimsky@gmail.com

dvoma štúdiami ako separátny výtlačok. Jediný známy exemplár separátu je uložený v Országos Széchényi Könyvtár. Podľa názvu sa dá predpokladať, že rovnaký alebo podobný obsah mal článok *Im Fluge durch Dalmazien und Bosnien*, uverejnený v ďalších nemeckých bratislavských novinách *Pressburger Tagblatt*, čo však v súčasnosti nevieme pre nedostupnosť periodika overiť a porovnať s údajom v Riznerovej bibliografii.¹⁷

Na prvé práce z 20. storočia nás najprv upozornil nepriamo iný zdroj. Zmienky o článkoch venovaných chorváckym ľudovým piesňam a dejinám ruskej novo-vekej literatúry sa nachádzajú v jazykovednom vestníku z rokov 1903 a 1904.¹⁸ Prvý bol zaradený medzi etnografické práce a vyšiel na pokračovanie v dvoch číslach týždenníka *Magyar szemle* v roku 1902¹⁹, druhý o rok neskôr v štyroch číslach v tom istom periodiku.²⁰

V životopisných profiloch Eduarda Krajňáka sa uvádza jeho zásluha na vzniku spolku Izabela, ktorý koncom 19. storočia založila v Bratislave arcikňažná s rovnakým menom. Krajňák totiž pri vyučovaní maďarčiny v jej rodine upozornil arcikňažnú na bohatosť slovenských výšiviek. Spolok sa orientoval na zhotovovanie výšiviek, ktorých vysokú kvalitu ocenili viackrát aj v zahraničí.²¹ *Biografický lexikón Slovenska* v 5. zväzku dokonca uvádza, že vlastnil rozsiahlu zbierku výšiviek.²² Zatiaľ jediný článok z jeho pera, súvisiaci s výšivkami, sa podarilo nájsť v *Časopise Vlasteneckého muzejního spolku* v Olomouci z roku 1903, ktorý bol uverejnený pod značkou E. K.²³ Krajňák ju často využíval pri zakrývaní svojej identity. Ján Ormis mu v *Slovníku slovenských pseudonymov* pod touto značkou prisúdil článok *Peňažníctvo a mzda robotnícka* uverejnený v *Slovenskom obzore* z roku 1907.²⁴

Historik a bibliograf Michal Potemra mu vo svojom bibliografickom prehľade priradil, i keď nie s úplnou istotou, pseudonym „Spišiak“, pod ktorým je uverejnených šesť článkov v týždenníku *Naše noviny* z roku 1908. Názvy článkov sú naozaj témy, ktoré by mohli súvisieť s Krajňákovou politickou orientáciou a oblasťou jeho záujmu.²⁵

Pre biobibliografický výskum osobnosti Eduarda Krajňáka bola dôležitá poznámka Štefana Kramára, objavená niekedy v rokoch 2014 – 2015 v životopisnom koncepte o Krajňákovi, v ktorom si autor poznamenal: „Pre jedno petrohradské družstvo zložil dielce na odporúčanie slovinského poslanca Dr. Kreka, ktoré do ruštiny videl preložené S. H. Vajanský na bibliografickej výstave v Sofii.“ Zmienka o tom nebola medzi Vajanského korešpondenciou a Vajanský vo svojom cestopise *Sofia – Pleven*, ktorý vyšiel v roku 1910 aj knižne, síce túto výstavku spomína, ale neuvádza v ňom meno Krajňák alebo čokoľvek, čo by malo s touto vecou súvislosť.²⁶

Ďalšou výraznou indíciou boli tri po nemecky písané listy s podpisom Kasteljansky, ktoré boli uložené vo fonde Eduarda Krajňáka. V prvom liste Kasteljansky ďakuje za osnovu práce, ktorú mu predložil Krajňák na posúdenie, a približuje svoje predstavy a štruktúru príspevku do pripravovaného zborníka. O mesiac bola hotová prvá

korektúra s editorovou prosbou o výrazné skrátenie. Napokon v lete 1908 bol článok pripravený na vydanie s upozorením na oneskorené vydané zborníka.²⁷

Pri pátraní po biografických údajoch sa o Kasteljanskom nepodarilo nájsť nijaké relevantné informácie, až na jediný odkaz, ktorý súvisí s jeho menom a týka sa zborníka, kde bol zostavovateľom. Išlo o zborník nazvaný v preklade do slovenčiny *Formy národného hnutia v moderných štátoch*, ktorý vyšiel v roku 1910 v Petrohrade. Jeho vydavateľom bola petrohradská spoločnosť *Общественная Польза* [Občestvennaja polza], ktorá Kasteljanskeho zamestnávala; jedným z autorov príspevkov bol aj Dr. Krek.²⁸

Zborník²⁹ písaný v ukrajinskom jazyku cyrilikou obsahuje príspevky mnohých významných osobností politického a kultúrneho života strednej, východnej a juhovýchodnej Európy. Medzi nimi je aj príspevok *Slováci* [Словаки], ktorého autorom je E. Kuna [Е. Куна]. Obsah príspevku dokazuje, že jeho autor musel veľmi dobre poznať slovenské realie a vtedajšie pomery na Slovensku.³⁰ Meno E. Kuna však nenájdeme ani v jednom slovenskom či českom biografickom slovníku, v slovníku pseudonymov, lexikóne ani v encyklopédiách. Nápadná je pritom zhoda iniciál mena a priezviska s Eduardom Krajňákom.

Otázku pseudonymu definitívne pomohlo vyriešiť v roku 2016 štúdium korešpondencie medzi Pavlom Blahom³¹ a Eduardom Krajňákom, ktorá je uložená vo fonde Pavla Blahu v Slovenskom národnom archíve. V liste z februára 1903 Krajňák píše, že si zvolil pseudonymy E. Kuna a Hrušovský³² podľa svojho rodiska Spišský Hrušov. Druhý uvedený pseudonym zrejme nikdy nepoužil, no táto domnienka je výsledkom iba doterajšieho výskumu, ktorý bude pokračovať.

Krajňák spomenul pseudonym E. Kuna aj v liste Jozefovi Déreovi³³, na ktorého adresu si dal Krajňák poslať peniaze od Rovnianka.³⁴ Tie mu mal potom Dérer poslať na meno E. Kuna do Chorvátska, kam chodieval za svojím bratom Jánom (Ivanom).³⁵ V liste to však nevysvetlil a ani jednoznačne neidentifikoval svoju osobu so pseudonymom. Vďaka tomuto zisteniu sa však zvýšil počet oficiálnych publikácií Eduarda Krajňáka. Pod pseudonymom E. Kuna a Kuna uverejnil v rokoch 1908 – 1910 šesť príspevkov v periodiku *Naše Slovensko*.³⁶

Osobitný problém predstavuje pátranie po Krajňákovom diele v Amerike. Impulzom na výskum bol nekrológ anonymného autora v kresťanských novinách, v ktorom sa píše, že do Ameriky posielal stovky až tisíce strán rukopisov.³⁷ Aj v spomínanom februárovom liste z roku 1903 adresovanom Pavlovi Blahovi písal o článkoch, ktoré už boli uverejnené pod pseudonymom v *Jednote – Katolíckom kalendári* a napríklad časť Krylovových bájok aj v *Americkom Denníku*.³⁸ Tie chcel dokonca kompletne vydať v zámorí. V liste tiež uviedol, že Rovniankovi prezradil svoj pseudonym už rok predtým, teda v roku 1902. V dostupných exemplároch kalendára z rokov 1899 – 1901 sa nenašli žiadne príspev-

ky, ktorých autor by bol označený ako Krajnyák, Kuna alebo Hrušovský. K dispozícii je zatiaľ iba nepriamy bibliografický záznam či skôr zmienka, v ktorej bol medzi autormi *Jednoty – Katolíckeho kalendára* z roku 1904 vymenovaný aj E. Kuna.³⁹ Krajanským novinám ponúkal príspevky o kultúrnom živote Slovanov, beletriu a preklady z nemčiny, češtiny, chorvátčiny, slovinčiny a najviac z ruštiny. Blahu si zvolil za sprostredkovateľa medzi ním a redakciou kalendára.⁴⁰

Krajňák mal vo svojich poznámkach bibliografického charakteru zapísané, že v roku 1906 mu vyšla v Amerike ako „konkurenčná“, teda ako súťažná práca *Vývin technických kultúr*⁴¹ a v roku 1923 v Middletowne, vo vtedajšom sídle Prvej katolíckej slovenskej jednoty, kniha *Činný katolík*. O tematicky podobnej oblasti ako prvá spomenutá práca alebo dokonca o tej istej práci svedčia listy od Bohumila (Teofilu) Černa⁴² z roku 1912⁴³, v ktorých Krajňákovi odporúča, aby prácu, ktorú prihlásil do súťaže pod názvom *Výdobytky vedy a rôzne vynálezy v novej dobe a ich vplyv na život a pokrok ľudstva*,⁴⁴ výrazne skrátil a zmenil štýl z príliš vedeckého na popularizačný. Černo sa v novembri 1912 stretol s predsedom Slovenskej ligy v Amerike Albertom Mamateyom⁴⁵ a odovzdal mu Krajňákov rukopis, o jeho uverejnení však nič bližšie nevieme. Autorom knihy *Činný katolík* bol španielsky jezuita Gabriel Palau a kniha vyšla prvý raz v roku 1905 v španielskom origináli pod názvom *El católico de acción*. Krajňák v roku 1921 ponúkal Spolku sv. Vojtecha na vydanie vlastný preklad tejto knihy z chorvátčiny. Prial si, aby preklad vyšiel pod jeho pseudonymom E. Hrušovský.⁴⁶ Chorvátske vydanie *Katolík na djelu* pripravil vtedy ešte pomocný biskup, neskorší sarajevský („vrhbosanski“) arcibiskup Ivan Šarić a vydal ho Spolok sv. Hieronýma (Družstvo sv. Jeronima) v Záhrebe v roku 1916. Vydanie v Trnave sa pravdepodobne nerealizovalo, lebo v dostupných databázach sa nenašiel ani jeden bibliografický záznam o existencii týchto diel. Z tohto dôvodu sme s prosbou o pomoc pri pátraní oslovili všetky aktívne krajanské spolky,⁴⁷ katedry slovenského jazyka na severoamerickom kontinente,⁴⁸ múzeá i knižnice v meste, kde kniha mala vyjsť.⁴⁹ Záznam o nich nie je ani v Európskom oddelení Knižnice kongresu USA (*European Division, Library of Congress*), kde mimochodom pracuje Helen Fedor(ová), potomok slovenských vystaňovalcov, a ani v literatúre a bibliografických prehľadoch, v ktorých sa zmienka dala predpokladať.⁵⁰

Neisté alebo údajné, neoverené, nepotvrdené vydania kníh alebo v iných publikovaných formách sú práce *Magyar – szlovák beszélgetések* [Maďarsko-slovenská konverzácia],⁵¹ ktorá mala podľa Krajňákovho zoznamu vyjsť v Bratislave u Huga Stampfela, a *Cseh kataszterek*. *Cseh kataszterek*, ktorá je zrejme len recenziou alebo anotáciou diela českého historika Josefa Pekařa *České katastry*, uverejnená v niektorom z maďarských časopisov, ktorý sa zatiaľ nepodarilo nájsť. Článok mu odmietli vydať v časopise *Huszadik Század* pre veľký rozsah, ako o tom informujú listy vtedajšieho editora časopisu a neskoršieho ministra pre národnosti Oskara Jásziho z roku 1915.⁵²

Ďalšou samostatnou kapitolou sú stratené alebo nezvestné rukopisy. Bol autorom spisov *Szláv allámok fejlődése* [Vznik slovanských štátov], ktorý „ostal v Budapešti“, a *Slovenská antológia*, Krajňákom v korešpondencii nazývaná chrestomathia, sa stratila na ministerstve v Prahe.⁵³ Rukopis *Der Aufstand der Slowaken 1848/49* [Povstanie Slovákov 1848/49] sa okrem jeho poznámok uvádza aj v encyklopédii a nekrológu.⁵⁴ Rukopis *Horvát – magyar jogi terminologia* [Chorvátsko-maďarská právnická terminológia] v rozsahu 57 strán sa spomína v Krajňákovkej žiadosti o miesto tlmočníka kráľovskej súdnej rady v Győri.⁵⁵ Rukopis *Prutkárstvo* sa našiel v roku 2012 v jeho fonde a tlačou vyšiel v roku 2018.⁵⁶

V maďarskom odbornom časopise *Századok* uverejňoval Krajňák v rokoch 1910 – 1913 anotácie kníh českých historikov. Pri tejto príležitosti sa Riznerovi vyznal, že „najradšej by pracoval v záujme oboznamovania výsledkov českej historiografie v historických časopisoch maďarských“.⁵⁷

Ostatné diela sú oficiálne knižné vydania. Rok po odchode do dôchodku mu vyšla útlá 16-stranová brožúra či skôr zošitok malého formátu *Prečo a jak by sa mal Spolok sv. Vojtecha zveladiť*, v ktorej predstavil svoju víziu riešenia finančných problémov spolku. Sám bol aktívnym členom tohto spolku.

Ďalšiu prácu, tentoraz modlitebnú knižku s názvom *Boh moja nádej* zostavil pre slovenských vojakov, ktorí bojovali v prvej svetovej vojne.

Pre Maďarov s ambíciou naďalej pôsobiť v úradníckych službách, napriek zmenenej politickej situácii a v novom štáte s iným úradným jazykom, vypracoval učebnice a slovník slovenského jazyka – *Gyakorló könyv a szlovák nyelvtanhoz* [Cvičebnica zo slovenskej gramatiky], *Szlovák nyelvtan* [Slovenská gramatika] a *Szógyűjtemény a szlovák Gyakorlókönyvhöz* [Slovník k Cvičebnici slovenskej gramatiky]. Všetky vyšli v Bratislave u Angermayera v rozpätí rokov 1919 – 1921.

O škodlivosti alkoholu oboznamoval čitateľov v knižke *Katechizmus striezlivosti*, ktorá vyšla rok pred jeho smrťou v trnavskom vydavateľstve Lev.

POZNÁMKY

¹ Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka (ďalej CSVZML) je vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty v Bratislave Trnavskej univerzity v Trnave s rozsiahlou knižnicou. Bližšie pozri BABJAK, Ján. Vznik Centra spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach a jeho aktivity. In: J. BABJAK, ed. *J. J. Bazilovič OSBM a M. Lacko SJ*. Košice: Dobrá kniha, 2002, s. 141 – 144; LACH, Milan. Dialóg Východu a Západu. In: *Slovo*, 2011, roč. 43, č. 3, s. 10 – 11; LACH, Milan. Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka. In: M. LACH – Š. MARINČÁK, eds. *Orientalia et Occidentalia. Potvrdenie jezuitskej košickej univerzity „Zlatou bulou“ Leopolda I*. Košice: Dobrá kniha, 2011, s. 161 – 175.

² SCHÖNVITZKY, Bertalan. *A Pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*. Bratislava: Eder István, 1896, s. 394.

- ³ CSVZML, fond Štefan Kramár (nespracovaný). Poznámky k životopisu Eduarda Krajňáka, bez inventárneho čísla.
- ⁴ Tanulók könyvtára. In: *Corvina*, 1881, roč. 4, č. 19, s. 76; Tanulók könyvtára. In: *Corvina*, 1882, roč. 5, č. 33, s. 134; Tanulók könyvtára. In: *Corvina*, 1904, roč. 27, č. 30, s. 169; HEINRICH, Gusztáv – THEWREWK PONORI, Emil (eds.). *Egyetemes Philologiai Közlöny* 30. Budapest: Franklin, 1906, s. 550.
- ⁵ KEMPF, József. Gaius Sallustius Crispus összes munkái. In: HEINRICH, Gusztáv – THEWREWK PONORI, Emil (eds.). *Egyetemes Philologiai Közlöny* 34. Budapest: Franklin, 1910, s. 361 – 364.
- ⁶ KRAJNYÁK, Ede. A diieteták. In: K. WIEDERMANN (ed.). *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium értesítője. az 1880/81. iskolai évről*. Bratislava: Stampeel, Eder és Társai, 1881, s. 5 – 14.
- ⁷ *The London Encyclopaedia* 7. London: J. Haadon, 1829, s. 208 alebo aj Közigazgatás népi szervei. In: *Népünk és nyelvünk 1*. Szeged: Szegedi Alföldkutató bizottság, 1930, s. 24.
- ⁸ Iskolai értesítők. In: *Fővárosi Lapok*, 1881, roč. 18, č. 153 (8. 7. 1881), s. 894; Iskolai értesítők az 1880 – 81. tanévről. In: *Magyar Könyv- és Szemle. Közbeocsátja a M. Nemzeti Múzeum Könyvtára*. Budapest: Magyar tudományos akadémia, 1881, s. 62, 83.
- ⁹ SCHÖNVITZKY, Bertalan. *A Pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*. Bratislava: Eder István, 1896, s. 396.
- ¹⁰ István mal na myslí prácu SHOEMANN, Georg Friedrich. *Antiquitates Juris Publici Graecorum*. Londýn, Paríž: Black & Armstrong, Brockhaus & Avenarium, 1838, s. 235 – 236, 266 – 267, 284. Z ostatných autorov to bol napríklad HUDTWALCKER, Martin Hieronymus. *Ueber die öffentlichen und Privat-Schiedsrichter. Diäteten in Athen und den Process vor denselben*. Jena: Friedrich Frommann, 1812.
- ¹¹ Heliast bol v starovekých Aténach člen zboru sudcov, ktorý za výkon úradu dostával úhradu za úslý zisk. ŠALING, Samo – IVANOVA-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana. *Veľký slovník cudzích slov*. Bratislava, Prešov: SAMO, 2008, s. 448.
- ¹² ISTVÁN, Dávid. Caesar munkái a gymnasiumban. In: HEINRICH, Gusztáv – THEWREWK PONORI, Emil (eds.). *Egyetemes Philologiai Közlöny* 6. Budapest: Franklin, 1882, s. 77 – 78. Za vysvetlenie a preklad ďakujem PhDr. Henriete Žažovej, PhD., a Mgr. Erikovi Dirbákovi.
- ¹³ K. E. Egy új szláv szemle : [Szlavjanskoe obozrenie (Szláv szemle)]. Történelmi, irodalmi és politikai folyóirat. 1892. Január. Első évfolyam. Első füzet. Szent – Pétervári. In: *Budapesti Szemle*, 1892, roč. 20, zv. 70, č. 184, s. 155 – 162; Krajnyák Ede. Szláv szemle. In: *Katolikus Szemle*, 1899, roč. 13, č. 3, s. 498 – 505; 1900, roč. 14, č. 1, s. 57 – 62; 1901, roč. 15, č. 1, s. 85 – 89.
- ¹⁴ Die Auswanderung aus Oberungarn. In: *Westungarischer Grenzboten*, 1889, roč. 18, č. 5 749 – 5 751 (27. – 29. 8. 1889), s. 1 – 2.
- ¹⁵ RIZNER, Ľudovít V. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do r. 1900*. Diel druhý. Martin: Matica slovenská, 1931, s. 446.
- ¹⁶ KRAJNYÁK, Edvárd. Tanulmányi út Dalmáciába és Boszniába. In: K. POLIKEIT (ed.). *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium értesítője az 1896/97. iskolai évről*. Bratislava: Eder István, 1897, s. 14 – 21.
- ¹⁷ Rizner uvádza zápis *Im Fluge durch Dalmazien u. Bosnien*. In: *Pressburger Tageblatt*, 1897, č. 370 – 92, pozri RIZNER, Ľudovít V. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do r. 1900*. Diel druhý. Martin: Matica slovenská, 1931, s. 446.
- ¹⁸ HELLEBRANT, Árpád. A magyar philologiai irodalom 1902-ben. In: HEINRICH, Gusztáv – THEWREWK PONORI, Emil (eds.). *Egyetemes Philologiai Közlöny*, roč. 27. Budapest: Franklin, 1903, s. 537; HELLEBRANT, Árpád. A magyar philologiai irodalom 1903-ben. In: HEINRICH, Gusztáv – THEWREWK PONORI, Emil (eds.). *Egyetemes Philologiai Közlöny*, roč. 28. Budapest: Franklin, 1904, s. 621.
- ¹⁹ KRAJNYÁK, E. Horvát népdalok I. In: *Magyar szemle*, 1902, roč. 14, č. 35, s. 410 – 411 a Horváth népdalok II. – III. In: *Magyar szemle*, 1902, roč. 14, č. 36, s. 422 – 423. V prvej časti chýba písmeno „h“ v slove „Horvát“ v názve článku.
- ²⁰ KRAJNYÁK, E. Az orosz irodalomtörténet új-kora (Bevezetés). In: *Magyar szemle*, 1903, roč. 15, č. 41, s. 482 – 483; č. 42, s. 494 – 496; č. 43, s. 506 – 508 a č. 44, s. 518 – 520.
- ²¹ ZACHAR, Ľudo. Profesor Eduard Krajňák. In: *Slovák*, roč. 22, č. 61 (14. 3. 1940), s. 24.
- ²² *Biografický lexikón Slovenska* 5. Martin: SNK, 2013, s. 306.
- ²³ E. K. Slovenské výšivky. In: *Časopis Vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci*, 1903, roč. 20, č. 77, s. 3 – 4.
- ²⁴ ORMIS, Ján V. *Slovník slovenských pseudonymov*. Martin: SNK, 1944, s. 246.
- ²⁵ Napríklad „Socialdemokratický pohyb o povinnosti majetku“, „Rotschildovský majetok“, „Stávky u priemyselňikov r. 1906“ alebo „Sociálna demokracia“. POTE MRA, Michal (ed.). *Robotnícke hnutie na Slovensku v rokoch 1901 – 1918*. Martin: Matica slovenská, 1969, s. 218, 221, 241, 785.
- ²⁶ VAJANSKÝ, Svetozár Hurban. *Sofia – Pleven*. Martin: Knižtlačiarsky účastinársky spolok, 1910.
- ²⁷ CSVZML, fond Eduard Krajňák, inv. č. 17, šk. 1. Korešpondencia s A. Kasteljanskym. Listy z 5. septembra a 12. októbra 1907 a z 5. augusta 1908.
- ²⁸ Janez Evangelist Krek (1865 – 1917) bol slovinský kresťansko-sociálny politik, kňaz, novinár a spisovateľ. V zborníku mal príspevok s názvom *Južní Slovania*. Viac o ňom pozri Krek, Janez Evangelist. In: *Slovenski biografski leksikon* [online]. [cit. 2020-04-15]. Dostupné na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi302887/>
- ²⁹ КАСТЕЛЯНСКИЙ, А. И. (ed.). *Формы национального движения в современных государствах*. Petrohrad: Общественная Польза, 1910.
- ³⁰ KUNA, E. Словаки. In: *Формы национального движения в современных государствах* (ed. А. И. Кастелянский). Petrohrad: Общественная Польза, 1910, s. 263 – 272.
- ³¹ Pavol Blaho (1867 – 1927) na pozvanie P. Rovnianka odišiel do USA, kde pôsobil ako redaktor. Bol spoluzakladateľom Československej jednoty, v kúpeľoch Luhačovice pracoval ako sezónny lekár. Bol zakladateľom časopisu *Hlas*, niekoľkých bánk, potravných a peňažných družstiev. Venoval sa politickej činnosti, bol poslancom Uhorského snemu, členom Slovenskej národnej rady i Národného zhromaždenia za agrárnu stranu aj signatárom Martinskej deklarácie. *Biografický lexikón Slovenska* 1. Martin: SNK, 2002, s. 439 – 440.
- ³² Slovenský národný archív v Bratislave, fond Pavel Blaho, inv. č. 378, šk. č. 8. List z 26. februára 1903.
- ³³ Slovenská národná knižnica – Literárny archív, fond Jozef Déer, sign. 85 A 29a. List zo 4. 7. [1904]. Jozef Déer (1856 – 1918) bol malacký advokát a národovec. KERECMAN, Peter – MANIK, Rudolf. *História advokácie na Slovensku*. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 200.
- ³⁴ Peter Vítázoslav Rovnianek (1867 – 1933) bol spisovateľ, novinár, vydavateľ a organizátor krajanského hnutia v USA. *Slovenský biografický slovník* 5. Martin: Matica slovenská, 1992, s. 126.
- ³⁵ Ján Krajňák (1862 – 1926) po absolvovaní Banskej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici odišiel do Chorvátska, kde pôsobil ako lesný inžinier. *Hrvatski šumarski životopisni leksikon* 2. Záhreb: Tutiz leksika, 1997, s. 394.

- ³⁶ E. KUNA. Trnava. In: *Naše Slovensko*, roč. 1, 1908, č. 6, s. 264 – 267; Maďari ve vlastním zrcadle. In: *Naše Slovensko*, 1908, roč. 1, č. 7, s. 307 – 311; Židovská půda v Uhrách. In: *Naše Slovensko*, 1909, roč. 2, č. 4, s. 171 – 173; Pezinek. In: *Naše Slovensko*, 1909, roč. 2, č. 5, s. 205 – 208; Zrušení poddanstva v Uhorsku. In: *Naše Slovensko*, 1909, roč. 3, č. 1, s. 23 – 26; Slovenská povest. In: *Naše Slovensko*, 1910, roč. 3, č. 8, s. 304 – 305.
- ³⁷ Professor Eduard Krajčák. In: *Posol Božského Srdca Ježišovo*, 1924, roč. 28, č. 6, s. 212.
- ³⁸ Krajčák mal zrejme na mysli *Amerikánsko-slovenské noviny*, ktoré vydával Rovnianek.
- ³⁹ Jednota. Katolícky kalendár na priestupný rok 1904. In: *Literárne listy*, 1904, roč. 14, č. 5, s. 24.
- ⁴⁰ Slovenský národný archív v Bratislave, fond Pavel Blaho, inv. č. 378, šk. č. 8. List z 26. februára 1903.
- ⁴¹ Rok 1906 nie je nijako overený. Poznámky písala s najväčšou pravdepodobnosťou Anna Krajčáková tesne pred smrťou svojho manžela, ktorý si už nemusel detaily spoľahlivo pamätať. CSVZML v Košiciach, fond Eduard Krajčák, šk. 1, inv. č. 2. Súpis vlastných prác (nedatovaný).
- ⁴² Bohumilovi Černovi (1853 – 1923) nie je v biografickom lexikóne venované samostatné heslo. Je uvedený len v biogramoch svojich príbuzných ako syn evanjelického kňaza Karola Ľudomila (Drahotína) Černa a ako otec právnika a publicistu Ľudovíta. *Biografický lexikón Slovenska 2*. Martin: SNK, 2004, s. 143 – 144. Možno bol zamestnancom riaditeľstva prístavu v Budapešti, pretože na jeho listoch, adresovaných Krajčákovi, je odtlačok pečiatky s kruhospisom „A BUDAPESTI ÁLLAMI TÉLI KIKÖTÖK M. KIR. KEZELŐSÉGE“ (Riaditeľstvo štátneho zimného prístavu Uhorského kráľovstva v Budapešti). CSVZML v Košiciach, fond Eduard Krajčák. Korešpondencia, šk. 1, inv. č. 5. Listy od Bohumila Černa z roku 1912.
- ⁴³ CSVZML v Košiciach, fond Eduard Krajčák. Korešpondencia, šk. 1, inv. č. 5. Listy od Bohumila Černa z roku 1912.
- ⁴⁴ Súťaž vypísal Národný slovenský spolok v USA. Práce mali byť odovzdané do 10. augusta 1912. Prvou cenou mala byť finančná odmena v hodnote 150 dolárov. Pozri rubriku Literatúra a v nej Súbeh. In: *Dennica*, 1912, roč. 14, č. 16, s. 151 – 152.
- ⁴⁵ A. P. Mamatej (i Mamatej; 1870 – 1923) bol krajanský pracovník, politik, diplomat a redaktor v USA. Od roku 1911 bol predsedom Národného slovenského spolku. Patril k zakladateľom Slovenskej ligy v Amerike, ktorej predsedom bol v rokoch 1911 – 1920. Signatár a spoluautor Clevelandskaja signatár Pittsburskej dohody. In: *Biografický lexikón Slovenska 6*. Martin: SNK, 2017, s. 137 – 138.
- ⁴⁶ Archív Spolku sv. Vojtecha v Trnave, fasc. 86E, č. 105. List E. Krajčáka J. Pöstényimu z 31. 5. 1921 a č. 106, List E. Krajčáka J. Pöstényimu z 29. 10. 1921.
- ⁴⁷ First Catholic Slovak Union v Independence (Ohio, USA), Slovak Institute v Clevelande (Ohio), The Historical Society of Pennsylvania vo Philadelphii (Pennsylvania, USA).
- ⁴⁸ PhDr. Martin Votruba, PhD. (†) z University of Pittsburgh (Pennsylvania), profesor Mark Stolarik z University of Ottawa v Kanade, Gerald J. Sabo SJ, Ph. D. z John Carroll University v Clevelende.
- ⁴⁹ National Czech and Slovak Museum and Library v Cedar Rapids (Iowa, USA), Middletown Public Library.
- ⁵⁰ PAUČO, Jozef. *75 rokov Prvej katolíckej slovenskej jednoty*. Cleveland: Prvá katolícka slovenská jednota, 1965. HALAŠA, Pavel – CHORVÁT Samuel. *Provizórny súpis americkej krajanskej tlače*. Martin: Matica slovenská, 1969. ČULEN, Konštantín. *Slovenské časopisy v Amerike*. Cleveland: Prvá katolícka slovenská jednota, 1970.
- ⁵¹ CSVZML v Košiciach, fond Eduard Krajčák, šk. 1, inv. č. 2. Súpis vlastných prác (nedatovaný).
- ⁵² CSVZML v Košiciach, fond Eduard Krajčák. Korešpondencia, šk. 1, inv. č. 13. Listy od Oszkára Jásziho z 12. 4. 1915 a 10. 8. 1915.
- ⁵³ CSVZML v Košiciach, fond Eduard Krajčák, šk. 1, inv. č. 2. Súpis vlastných prác (nedatovaný).
- ⁵⁴ *Slovenský biografický slovník 3*. Martin: Matica slovenská, 1989, s. 228. ZACHAR, Ľudo. Profesor Eduard Krajčák. In: *Slovák*, roč. 22, č. 61 (14. 3. 1940), s. 24.
- ⁵⁵ CSVZML v Košiciach, fond Eduard Krajčák, šk. 1, inv. č. 36. Žiadosť o miesto tlmočníka z mája 1914.
- ⁵⁶ KRAJČÁK, Eduard. *Prukárstvo*. Košice: Viena, 2018
- ⁵⁷ Slovenská národná knižnica – Literárny archív, fond Ľ. V. Riznera. Listy E. Krajčáka Ľ. V. Riznerovi, sign. M 89 B 26. List (podľa spracovateľa) z 19. júna 1902, podľa obsahu asi až z roku 1912.

PREKLAD AKO ZÁPAS O PRIESTOR

(Niekoľko poznámok k prekladaniu Miltonovho Strateného raja)

Prof. PhDr. Marián Andričík, PhD.*

Jednu z kníh, ktoré mi za roky potulovania sa medzi pultmi kníhkupectiev a policami knižníc na nich chýbali, bol nepochybne Miltonov *Stratený raj*. Nie *Paradise Lost* ani *Ztracený ráj*, ale *Stratený raj* – jeho slovenské znenie. Zároveň som mal pocit, že v kultúre, ktorá sa pokladá

za vyspelú, by takéto dielo nemalo chýbať. Aj to bol jeden z dôvodov, prečo som sa napokon, najprv len tak skusmo, potom záväzne, rozhodol tento skvost svetovej literatúry preložiť. Takáto práca nie je iba skúškou prekladateľských schopností, ale do značnej miery aj zrelosti a vyspelosti cieľového jazyka. Tu treba povedať, že napriek ťažkostiam vyplývajúcim z rozdielnej typologickej príslušnosti jazykov je pre prekladateľa neoceniteľnou pomocou vedomie, že sa naozaj má o čo oprieť, že

* Filozofická fakulta UPJŠ, Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie, Košice
e-mail: marian.andricik@upjs.sk

má k dispozícii moderný, bohatý jazyk, schopný vyjadriť myšlienkové bohatstvo a poetické kvality originálu. Vedomie, že nemusí, tak ako prvý český prekladateľ *Strateného raja* Josef Jungmann začiatkom 19. storočia, hľadať a vymýšľať neologizmy, z ktorých mnohé pomáhali utvárať podobu moderného českého jazyka.

John Milton (1608 – 1674) patril medzi tých autorov, ktorých osobný život a dielo boli úzko previazané s dejinami celej krajiny. Narodil sa do čias, keď zlatý vek panovania kráľovnej Alžbety I. bol už minulosťou a Anglicko čakalo ťažké obdobie občianskych vojen, ktoré vyvrcholilo popravou kráľa Karola I. v roku 1649 a nastolením republiky pod vedením tzv. lorda protektora Olivera Cromwella. Práve v jeho administratíve dostal Milton post sekretára pre cudzie jazyky; jeho úlohou bolo okrem iného vysvetľovať európskym mocnostiam kroky Cromwellovej vlády a angažovať sa v diplomatických záležitostiach. Na tomto poste mohol zúročiť svoje vzdelanie, neobyčajné jazykové znalosti i literárny talent. Obnovenie monarchie v roku 1660 znamenalo pre Milтона, vtedy už slepého (o zrak prišiel v roku 1652), utiahnutie sa do ústrania a venovanie sa literárnej činnosti, z ktorej vzišlo jedno z kľúčových diel svetovej literatúry – *Stratený raj*.

Americký literárny kritik Harold Bloom videl jedinečnosť *Strateného raja* v tom, že mieša shakespearovskú tragédiu, vergíliovský epos a biblické prorocstvo. Tri ingrediencie, ktoré – pomyslel som si – majú rozhodne potenciál zarezonovať aj v slovenskom prostredí. Preto niekedy na prelome leta a jesene 2016 padlo rozhodnutie toto dielo preložiť. Keďže môj priateľ Peter Milčák, majiteľ levočského vydavateľstva Modrý Peter, ktorého som oslovil, či by do tohto projektu nešiel so mnou, neváhal ani chvíľu, zostávalo „už len“ prehrýzť sa 10 565 blankversmi (desaťslabičnými veršami jambického spádu), doplniť poznámkový aparát, kalendárium a doslov. Preklad čerpá z kanonizovaného druhého vydania *Strateného raja* z roku 1674, ktoré Milton oproti prvému vydaniu z roku 1667, obsahujúcemu desať kníh, rozdelil podľa vzoru Vergíliovej *Aeneidy* do dvanástich kníh a pridal niekoľko veršov.

Najväčším problémom pri prekladaní viazanej poézie z anglického do slovenského jazyka je tzv. sémantická hustota jazyka, inými slovami počet významových jadier, ktorý sa do daného veršového rozmeru zmestí. Keďže slovenčina – podobne ako iné slovanské jazyky – má vzhľadom na dlhšiu priemernú slabičnú dĺžku slova nižšiu sémantickú hustotu ako angličtina, je logické, že napĺňanie daných desiatich slabík verša významom pri rozhodnutí zachovať veršový rozmer i počet veršov originálu bude ustavičným zápasom prekladateľa o priestor. Popri skutočnosti, že prekladateľ sa tak stáva „lovcom“ jednoslabičných slov (a to nielen v priestorových, ale aj z rytmických dôvodov) a usiluje sa uprednostňovať kratšie synonymá, pri preklade vyššie trisťpäťdesiatročného textu s biblickou tematikou je nevyhnutné vytýčiť si priestor v rámci jazyka tak, aby výsledný text na jed-

nej strane nepôsobil na súčasného čitateľa priveľmi archaicky, ale na druhej strane mu prílišná modernizácia či aktualizácia neublížila.

Netreba zabúdať, že ide o epos tematicky čiastočne naviazaný na prvú knihu *Starej zmluvy*, od ktorej by sa nemal ani jazykovo priveľmi vzdalovať. Hoci nejde, samozrejme, o doslovné citáty z *Biblie*, ale o básnické stvárnenie biblickej tematiky, slovenský preklad *Strateného raja* vznikol v ustavičnej konfrontácii s textom *Biblie*, najmä s jej najnovším, ekumenickým prekladom. Okrem knihy *Genezis* Milton v texte odkazuje najmenej na ďalších päťdesiat kníh *Biblie*, čo je vedno s ďalšími odkazmi na význačných antických básnikov (Homér, Vergílius, Ovídius, Horácius) či mysliteľov (Platón, Aristoteles, Plínius Starší, Josephus Flavius) a s rozsiahlou prezentáciou Miltonových vedomostí z teológie, histórie, geografie, astronómie alebo astrológie dobrým dôvodom na rozsiahly poznámkový aparát, ktorý je pri takýchto dielach očakávaný a nevyhnutný. Súčasný prekladateľ má pritom oproti svojim dávnejším predchodcom nespornú výhodu v tom, že text *Strateného raja* medzitým prešiel mnohými komentovanými vydaniaми či prekladmi, ktoré môže využiť práve v poznámkovom aparáte. Na mnohé alúzie ukryté v texte *Strateného raja*, ktoré mohli byť vtedajším čitateľom, zaiste v klasickej filológii vzdelanejším, ako sme dnes my, zjavnnejšie, v súčasnosti možno poukázať predovšetkým vo forme vysvetlivky. To sa, pravda, týka, nielen odkazov na klasickú literatúru, ale aj viac či menej skrytých narážok na súdobé politické pomery. Milton ako republikán a odporca monarchie totiž do textu *Strateného raja* zašifroval viacero odkazov na spôsob života kráľovského dvora po nástupe Karola II. na trón. Jeho neortodoxné teologické názory, spočiatku blízke kalvinizmu, neskôr čerpajúce aj z iných koncepcií, mohli byť jedným z dôvodov, prečo katolícka cirkev umiestnila v roku 1772 *Stratený raj* na index zakázaných kníh, kde zostal až do začiatku 20. storočia.

Hľadanie najvhodnejších slov pri napĺňaní metrických požiadaviek originálu ide pri preklade *Strateného raja* ruka v ruku s hľadaním takého ich usporiadania, ktoré na čitateľov nebude pôsobiť obmedzujúco. Miltonov pôvodný jazyk je totiž neobyčajne komplikovaný, čo je dané najmä silným vplyvom syntaxe latinčiny, jazyka, ktorý Milton používal vo svojej funkcii i vo svojich prozaických traktátoch. K jeho podobe či neskoršiemu vplyvu na rozvoj anglického literárneho jazyka sa rezervovane stavali kritici aj básnici ako Samuel Johnson, John Keats či Thomas Stearns Eliot; a ak jestvuje pri preklade nevyhnutnosť v niečom Miltonov jazyk modernizovať, je to práve rovina syntaxe. Slovenčina so svojim voľným slovosledom na to pritom vytvára pomerne dobré podmienky. Zároveň je potrebné vzhľadom na uvedený deficit slovenčiny využiť také prostriedky kondenzácie výrazu, aby boli sémantické straty čo najmenšie a aby získaná rytmická úspora nešla na úkor hladkého štýlu. To už však nech zhodnotia čitateľa, kritika a čas.

„NA OKRAJI, V CENTRE“

Knižný veľtrh Livre Paris 2019

Mgr. Anna Hučalová*

V roku 2019 slovenská literatúra vystúpila zo svojho tieňa a odvážne sa postavila pred náročného francúzskeho čitateľa. Cestu k nemu mu sprostredkovalo Literárne informačné centrum, ktoré s finančnou, programovou, personálnou a inou pomocou rôznych inštitúcií a jednotlivcov zabezpečilo účasť Slovenska na knižnom veľtrhu *Livre Paris 2019*. Bratislava sa na tejto najvýznamnejšej kultúrnej a literárnej udalosti vo Francúzsku predstavila ako čestný hosť.

História parížskeho knižného veľtrhu siaha do roku 1981, keď sa brány pre milovníkov knižnej kultúry otvorili prvý raz. Jeho usporiadateľom bol Národný odborový zväz vydavateľov (*Syndicat national de l'édition, SNE*), ktorého úlohou bolo hájiť záujmy francúzskych vydavateľských spoločností. Národný odborový zväz vydavateľov plní túto úlohu dodnes a v súčasnosti združuje okolo 700 vydavateľstiev; medzi nimi je napríklad aj vydavateľská skupina Hachette Livre, tretí najväčší vydavateľ na svete.

Parížsky knižný veľtrh sa pôvodne nazýval *Salon du livre* [Salón knihy], dnešný názov *Livre Paris* [Kniha Paríž] získal v roku 2016. Veľtrh sa koná od roku 1992 vo veľtržnom centre Porte de Versailles na juhu Paríža, kam sa presťahoval z menšieho výstavného paláca Grand Palais. Svojich návštevníkov víta vždy v jarných mesiacoch.

Knižný veľtrh *Livre Paris* je druhým najväčším a najvýznamnejším knižným veľtrhom na svete (po Frankfurt nad Mohanom) a každoročne ho navštívi približne 200 000 milovníkov slova. Nie je to veľtrh výhradne kontraktálny, je určený širokej verejnosti, ktorá uprednostňuje stretnutia s autormi a nákup kníh. V roku 1988 začali organizátori pozývať na knižný veľtrh osobitných hostí – krajiny aj mestá. Tejto pocty sa v roku 2019 dostalo i nášmu hlavnému mestu Bratislave.

Myšlienka prezentovať slovenskú literatúru na parížskom knižnom veľtrhu sa zrodila v roku 2011, keď Antoine Gallimard, riaditeľ rovnomeného vydavateľstva Gallimard, v tejto záležitosti povzbudil riaditeľku Literárneho informačného centra Miroslavu Vallovú. Tým sa začala niekoľkoročná príprava, ktorá pozostávala z vytrvavej práce s vybavovaním množstva neviditeľných drobností a vyvrcholila nadviazaním spolupráce s francúzskymi vydavateľstvami a médiami. Snáď netreba zdôrazňovať, že médiá zohrávajú pri zviditeľňovaní jednotlivých národných literatúr na knižnom veľtrhu zásadnú úlohu, preto bola návšteva ich francúzskych zástupcov v Bratislave veľmi dôležitá. Krátko pred otvorením

knižného veľtrhu sa tu francúzski novinári z denníkov *Le Figaro* a *L'Humanité*, z týždenníka *Livre Hebdo*, z knižného mesačníka *Lire* a z francúzskeho rozhlasu stretli so slovenskými autormi, ktorých diela boli preložené do francúzštiny. Netajili sa záujmom o našich spisovateľov, vyzdvihli originalitu ich jazykového výrazu a zaujala ich aj téma medziľudských vzťahov, našej identity v stredo-európskom priestore a humor v tvorbe súčasných slovenských tvorcov. Vyzbrojení osobnou skúsenosťou z Bratislavy mohli následne predložiť francúzskym čitateľom nepoznané bohatstvo slovenského slova a vyvolať v nich túžbu po jeho poznaní.

Zatiaľ posledný, 39. ročník knižného veľtrhu *Livre Paris* sa konal 15. – 18. marca 2019 a predstavilo sa na ňom 1 200 vystavovateľov približne z 15 krajín, medzi nimi viac ako 300 vydavateľov. Milovníci literatúry mali možnosť v priebehu štyroch dní spoznať 400 autorov a iných umelcov, vypočuť si 250 prednášok a zúčastniť sa na rozmanitých diskusiách.

Veľtrh *Livre Paris 2019* bol venovaný Európskej únii, čo znamená, že prvý raz v histórii tohto literárneho sviatku bol pozvaným hosťom kontinent – Európa. Omán sa prezentoval ako pozvaná krajina a Bratislava ako čestný hosť. Ako pozvané mesto sa stala akoby hlavným európskym mestom literatúry.

„Na okraji, v centre“ – tak znel slogan bratislavského stánku, ktorý výstižne charakterizoval postavenie slovenskej literatúry na okraji záujmu a zároveň geografickú polohu Slovenska v strede Európy. Výtvarný koncept stánku s motívmi Dunaja navrhol a realizoval tím výtvarníka Pavla Chomu. Jeho dominantou sa stala veľká slučka, ktorá sa objavila aj v propagačných materiáloch a merkantile. Animácia s voľným príbehom a odkazmi na ikonické budovy Bratislavy pochádzala z dielne štúdia *Ové Pictures*. Zadnú stranu stánku oživil snímky Bratislavy od umeleckého fotografa Petra Župníka, ktorý žije v Paríži. Bratislave boli venované aj mnohé z 800 vystavovaných publikácií – či už išlo o výpravné fotografické publikácie, turistické príručky, detské knihy alebo o jedinečnú antológiu textov francúzskych autorov od čias klasicizmu *Bratislava. Un kaléidoscope littéraire*, ktorú pripravila Katarína Bednárová a v ktorej nás pozvala na imaginárnu prechádzku po Bratislave naprieč storočiami. Zaujímavý pohľad na Bratislavu ako súčasť viedensko-bratislavského metropolitného regiónu predložili vo svojej publikácii *Bratislava Metropolis* filozof Miroslav Marcelli a architekt Michal Bogár. V neposlednom rade sa francúzski návštevníci veľtrhu mohli oboznámiť s Bratislavou prostredníctvom knihy Michala Hvoreckého *Bratislava – moja šialená láska*, ktorú napísal

* Slovenská národná knižnica, Martin
e-mail: anna.hucalovank.sk

špeciálne pre knižný veľtrh na objednávku Literárneho informačného centra. „*Je to taká moja pocta Bratislave, ktorú sme vydali pre Francúzov, ktorí o našom meste nič nevedia a chcú ho spoznať,*“ vysvetlil autor.

Stredobodom vystavovaných kníh bolo 37 prekladov slovenskej literatúry do francúzštiny. Z nich môžeme zvlášť vyčleniť 25 úplne nových prekladov, ktoré významné francúzske vydavateľstvá vydali práve pri príležitosti veľtrhu. Je to pozoruhodný počet vzhľadom na to, že po roku 1989 vyšlo vo Francúzsku len 11 prekladov slovenskej literatúry.

Výber preložených autorov bol podľa slov Miroslavy Vallovej výsledkom konsenzu. Literárne informačné centrum predložilo francúzskym vydavateľom na preklad tých slovenských spisovateľov, ktorých považovalo za hodných slovenskej prezentácie. A hoci si z nich vydavateľia vybrali menší počet, všetky vybrané knihy sa vyznačujú vysokou umeleckou hodnotou. Francúzski vydavateľia sú pri výbere prekladov opatrní, pretože cudzojazyčné či inonárodné literatúry sa presadzujú na francúzskom knižnom trhu veľmi ťažko. V tejto súvislosti Virginie Symaniec, vydavateľka francúzskeho vydavateľstva Le ver à soie, uviedla: „*Francúzsko pomerne ťažko prijíma kultúru iných národov. O malom záujme Francúzov o okolitú literatúru svedčí aj 6-percentný podiel prekladových diel na francúzskom literárnom trhu.*“ Aj z tohto dôvodu môžeme 25 slovenských diel preložených do francúzštiny za pomerne krátky čas považovať za veľký úspech.

Návštevníci sa mohli na veľtrhu nielen zoznámiť s dielami slovenských spisovateľov, ale s mnohými autormi sa aj priamo stretnúť. Svoje knihy tu osobne predstavili Pavel Vilikovský, Ivan Štrpka, Balla, Michal Kšiňan, Jana Juráňová, Mária Ferenčuhová a ďalší.

V rámci sprievodných programov, ktoré každý deň prebiehali v bratislavskom stánku, Literárne informačné centrum vytvorilo priestor na diskusie, autogramiády aj čítanie textov slovenských autorov. Veľmi zaujímavá bola napríklad diskusia o novinárskej práci na Slovensku, ktorej ústrednou postavou bol Michal Hvorecký, Marek Vagas diskutoval o mágii Afriky, Andrea Salajová debatovala s básnikom Guyom Goffetom a v diskusii s Miroslavou Vallovou a Michalom Havranom púťali pozornosť Ballove odpovede, postrehy a výroky.

Slovenskí účinkujúci sa predstavili aj na ďalších pódioch: Michal Havran, Andrea Salajová a Mária Ferenčuhová diskutovali o európskej identite na scéne Európskej únie, Uršula Kovalyk sa zúčastnila na diskusii venovanej téme *Detstvo, stratený kontinent* a zástupcovia slovenských vydavateľstiev sa predstavili na pódium BIEF (francúzska organizácia, ktorá združuje domácich vydavateľov). Priaznivci knižného dizajnu sa mohli v slovenskej expozícii oboznámiť s tvorbou slovenských grafických dizajnérov. Výstava *Súčasný knižný dizajn* predstavila výber z tvorby finalistov *Národnej ceny za dizajn 2018*.

Aj mimo výstaviska sa konali sprievodné podujatia, ktoré priblížili obecnstvu Slovensko a Bratislavu. V kine sa premietalo niekoľko súčasných hraných a dokumentárnych filmov, nechýbali divadlo, tanec a hudba.

Ohlasy na slovenskú literatúru v Paríži boli viac ako pozitívne. Veľkú odozvu mala kniha Ivana Štrpku *Fragment (rytierskeho) lesa*, ktorá patrila k najpredávanejším. Svojich priaznivcov si našli aj Jana Juráňová a Irena Brežná. Pri čítaní pobavila mnohých poslucháčov kniha Pavla Rankova *Stalo sa prvého septembra (alebo inokedy)*. Pozornosť vzbudil aj Ballov román *V mene otca* a jeho autor bol označený za jedného z najoriginálnejších autorov súčasnej slovenskej literatúry.

Vplyvný francúzsky denník *Le Monde* sa zamerl na knihu Arpáda Soltésza *Mäso – Vtedy na východe* a poznamenal, že samotný autor kritizoval v 90. rokoch vládny režim a ako investigatívny novinár sa stal obeťou fyzického útoku.

Redaktorom denníka *Le Monde* neunikol ani Pavel Vilikovský, ktorého označili za „*skutočného priekopníka slovenského písomníctva*“ a jeho román *Pes na ceste za „klenot potmehúda“*.

Pozornosť médií na parížskom veľtrhu vzbudzoval aj Michal Hvorecký, o ktorom písali ako o jednom z najsymbolickejších autorov Slovenska.

Slovenská literatúra náročnú cestu svojho odhaľovania počas knižného veľtrhu *Livre Paris 2019* zvládla veľmi dobre. Je to prvý krok, ako sa vybrať do sveta iných „opatrných“ kultúr a odkryť svoje kvality, ktoré sú porovnateľné s kvalitou svetových literatúr. Stačí pripomenúť slová novinárky a spisovateľky Murielle Rousseau: „*Ak by pán Vilikovský prichádzal z prostredia svetovej reči, už dávno by získal Nobelovu cenu za literatúru.*“

ZOZNAM AUTOROV A ICH DIEL VO FRANCÚZŠTINE PREZENTOVANÝCH NA LIVRE PARIS 2019

BALLA

Au nom du père (2019), preklad novely *V mene otca* (2011): Michel Chasteau (Éditions Do)

Novela *V mene otca* sonduje život dôchodcu a jeho komplikované rodinné vzťahy. Za tento román bola spisovateľovi udelená prestížna slovenská literárna cena *Anasoft litera 2012*.

BEŇOVÁ, Jana

Café Hyène (2015), preklad románu *Café Hyena. Plán odprevádzania* (2012): Diana Jamborová Lemay (Le Ver à soie)

Knihy *Café Hyena. Plán odprevádzania* hovorí o tom, aké dôležité je odprevádzať a chrániť milované bytosti, najmä na ceste petržalským sídliskom. Román získal v roku 2012 *Cenu Európskej únie za literatúru* a bol preložený do desiatich jazykov vrátane angličtiny, nemčiny, francúzštiny a arabčiny.

BREŽNÁ, Irena

L'ingrate venue d'ailleurs (2014), preklad románu *Nevďačná cudzinka* (2014): Ursula Gaillard (Éditions d'en bas).

Slovenská spisovateľka a novinárka žijúca vo Švajčiarsku. Jej román *Nevďačná cudzinka* rozpráva príbeh mladej migrantky a jej ťažkej asimilácie v odlišnej spoločnosti. Za tento román získala spisovateľka v roku 2012 *Literárnu cenu Švajčiarskej konfederácie* a v roku 2015 *Cenu Dominika Tatarku*.

Du meilleur des mondes (2015), preklad románu *Na slepačích křídlech* (2007): Laurent Vallance (Éditions d'en bas).

V románe *Na slepačích křídlech* Brežná humorne opisuje absurdnosť života v socialistickom Československu z pohľadu detskej hrdinky Jany.

FERENČUHOVÁ, Mária

Immunité (2019), preklad zbierky básní *Imunita* (2016): Silvia Majerská (La Traductière).

Témou básnickej zbierky *Imunita* je závažné ochorenie, prostredníctvom ktorého skúma autorka intimitu boja o prežitie. Zbierka získala viacero ocenení – *Kniha roka* v čitateľskej ankete denníka *Pravda*, *Cena Bibliotéky 2017*, *Cena Nadácie Tatrabanky 2017*.

Les Danubiennes (2019), preklad básní: Jeanine Baude a Miroslava Vallová (Éditions Pétra).

Spoločná antológia slovenskej ženskej poézie spája dielo dvanástich najvýznamnejších slovenských poetiek od konca 20. storočia po súčasnosť (Lýdia Vadkerti-Gavorníková, Mária Ferenčuhová, Nóra Ružičková, Katarína Kucbelová, Viera Prokešová, Anna Ondrejková, Stanislava Repar, Jana Bodnárová, Dana Podracká, Mila Haugová, Eva Luka a Jana Beňová).

HAUGOVÁ, Mila

Les Danubiennes (2019), preklad básní: Jeanine Baude a Miroslava Vallová (Éditions Pétra).

HVORECKÝ, Michal

Une métropole féérique (2018), preklad knihy *Bratislava, čarovná metropola*: Vivien Cosculluela (Monokel).

Francúzsku verziu knihy *Bratislava, čarovná metropola* vydalo vydavateľstvo Monokel v spolupráci s Literárnym informačným centrom ako prezentáciu Bratislavy na knižnom veľtrhu v Paríži. Kniha hovorí o krásach Bratislavy a je určená deťom do desať rokov. Pútavé informácie Michala Hvoreckého, ktorý dokázal na malom priestore opísať miesta plné zaujímavostí a histórie hlavného mesta Slovenska, dopĺňujú ilustrácie Simony Čechovej.

Bratislava, mon fol amour (2019), preklad knihy *Bratislava – moja šialená láska*: Vivien Cosculluela (LIC)

Kniha *Bratislava – moja šialená láska* je poctou stredoeurópskej metropole, v ktorej sa Michal Hvorecký narodil a ktorá ho stále inšpiruje. Kniha bola napísaná špeciálne pre knižný veľtrh *Livre Paris 2019* a autor sa v nej pokúša priblížiť francúzskym čitateľom osud a príbeh mesta.

KEPPLOVÁ, Zuzka

Partir, réfléchir, repartir (2019), preklad zbierky poviedok *Buchty švabachom* (2011): Nicolas Guy (Éditions Intervalles)

Zbierka poviedok so zaujímavým názvom *Buchty švabachom* zachytáva zážitky mladých Slovákov, ktorí sa „s batôžkom buchiet vybrali do sveta“.

KOMPANÍKOVÁ, Monika

Le cinquième bateau (2019), preklad románu *Piata loď* (2010): Vivien Cosculluela (Belleville éditions)

Román *Piata loď* (2010) je krehkou výpoveďou detí o svete dospelých. Román získal cenu *Anasoft litera 2011*.

JURÁŇOVÁ, Jana

Ilona. Ma vie avec le poète (2019), preklad románu *Žila som s Hviezdoslavom* (2008): Barbora Faure (Éditions Do)

Román *Žila som s Hviezdoslavom* rekonštruuje život spisovateľa Pavla Országha Hviezdoslava a jeho manželky, ale ponúka aj širší portrét rodiny. Román sa dostal do finálovej desiatky literárnej súťaže *Anasoft litera 2009*.

KLIMÁČEK, Viliam

Bratislava 68: Été brûlant (2018), preklad románu *Horúce leto 68* (2011): Richard Palachak, Lydia Palachak (Agullo Éditions)

Tragikomický román *Horúce leto 68* sa začína v noci z 20. na 21. augusta 1968, počas ktorej vstúpi na územie Československa tanky piatich spojeneckých armád. Klimáček v nej na základe spomienok skutočných emigrantov hodnoverne zobrazuje ich životné príbehy.

KOVALYK, Uršuľa

Femme de seconde main (2017), preklad románu *Žena zo sekáča* (2008): Nicolas Guy, Peter Žila (Éditions Intervalles).

Román *Žena zo sekáča* rozpráva príbeh nezamestnanej ženy, ktorá chce rozbehnúť svoju kariéru tým, že ponúka priateľstvo z druhej ruky – rozhovory, spoločnosť či radu pre tých, ktorí sa cítia osamelí.

L'Ecuyère (2019), preklad románu *Krasojazdkyňa* (2013): Nicolas Guy, Peter Žila, (Éditions Intervalles)

Mladí protagonisti románu *Krasojazdkyňa* túžia dosiahnuť svoje sny napriek krutým podmienkam totalitného režimu. Román sa dostal do finálovej desiatky literárnej súťaže *Anasoft litera 2014*.

KŠIŇAN, Michal

L'homme qui parlait avec les étoiles (2019), biografia *Milan Rastislav Štefánik. Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami* (Éditions Eur'Orbem)

Ide o prvú vedeckú biografiu významnej osobnosti slovenských dejín Milana Rastislava Štefánika, ktorý bol hrdinom zahraničného odboja počas prvej svetovej vojny.

RANKOV, Pavol

C'est arrivé un 1er septembre (ou un autre jour) (2019), preklad románu *Stalo sa prvého septembra (alebo inokedy)* (2008): Michel Chasteau, (Gaïa Éditions)

Román *Stalo sa prvého septembra (alebo inokedy)* je príbehom z obdobia rokov 1938 – 1968, ktorý rozpráva o živote troch kamarátov, bojujúcich o lásku jednej ženy v období závažných dejinných udalostí (Mnichov, viedenská arbitráž, druhá svetová vojna, komunistický prevrat vo februári 1948, politické procesy päťdesiatych rokov, pokus o reformy a následná sovietska okupácia v auguste 1968). Román získal cenu čitateľov *Anasoft litera 2009*.

SALAJOVÁ, Andrea

Eastern (2015): Édition Gallimard

Príbeh románu slovenskej prozaičky, ktorá žije a pracuje v Paríži a píše po francúzsky, sa odohráva v Michalovciach, v meste, z ktorého autorka pochádza. Je zasadený do obdobia po prechode k trhovej ekonomike, ktorá výrazne zmenila a zasiahla aj malé mestá. Autorka odhalila negatívne dôsledky prudkých zmien, ktoré sa odohrali začiatkom 90. rokov.

En montant plus haut [Stúpajúc vyššie]: Édition Gallimard

Román sa odohráva v roku 1955 v slovenskej dedinke pri poľských hraniciach ešte pred jej kolektivizáciou a hrdinkou je bývalá účastníčka odboja.

SOLTÉSZ, Arpád

Il était une fois dans l'Est (2019), preklad knihy *Mäso – vtedy na východe* (2017): Barbora Faure (Agullo Editions)

Autor charakterizuje svoju knihu slovami: „Sú to príbehy, ktoré sú inšpirované rôznymi udalosťami. Videl som ich, zažil a riešil ako novinár. O niektorých som písal, o väčšine nie. Nie je to literatúra faktu, sú to skôr príbehy, ktoré sú inšpirované skutočnými udalosťami.“

SOLOTRUK, Martin

Slovaquie (2016), preklad zbierky básní *Lovestory: Agens & Paciencs* (2007): Kristýna Matysová, Aurélie Rouget-Garma (Éditions Bruno Doucey)

Básne so zmyslom pre fantasy prvky analyzujú jeden ľúbostný vzťah.

ŠTRPKA, Ivan

Un fragment de forêt (chevaleresque) (2019), preklad básnickej zbierky *Fragment (rytierskeho) lesa* (2016): Silvia Majerská (Le Castor Astral)

Nápadným motívom 19 básní zbierky je opätovný návrat rytierstva.

TÓTHOVÁ HOMOLOVÁ, Veronika

Mademoiselle Mengele (2018), preklad románu *Mengeleho dievča* (2016): Vivien Cosculluela (Éditions De Borée, Centre France Livres)

Skutočný príbeh Slovenky, ktorá prežila Mengeleho pokusy v koncentračnom tábore.

VILIKOVSKÝ, Pavel

Neige d'été (2019), preklad novely *Letmý sneh* (2014): Vivien Consulluela, (Éditions de l'Aire)

Novela *Letmý sneh* sa dostala do finálovej desiatky literárnej súťaže *Anasoft litera 2016*.

Autobiographie du mal (2019), preklad románu *Vlastný životopis zla* (2019): Peter Brabenec, (Éditions Maurice Nadeau)

Román sa dostal do finálovej desiatky súťaže *Anasoft litera 2010*.

Un chien sur la route (2019), preklad prózy *Pes na ceste* (2010): Peter Brabenec (Éditions Phébus)

Za román *Pes na ceste* získal Vilikovský cenu čitateľov *Anasoft litera 2011*.

Všetky tri Vilikovského knihy sa vyznačujú výraznou iróniou a melanchóliou typickou pre strednú Európu, ale predovšetkým jazykom pozoruhodnej čírosti. O Vilikovského prozaickom diele sa vyjadril Tomáš Janovic takto: „Čím jednoduchšie hovoríme hlboké myšlienky, tým sú hlbšie.“

ŽUCHOVÁ, Svetlana

Scènes de la vie de M. (2019), preklad novely *Obrazy zo života M.* (2013): Diana Jamborova Lemay (Le Ver à soie)

Hlavným motívom rozprávania sú rodinné väzby, pôvodné aj novo utvorené, úzke aj formálne, ich dôležitosť aj zbytočnosť. Novela sa dostala do finálovej desiatky literárnej súťaže *Anasoft litera 2014*.

Voleurs et témoins (2019), preklad románu *Zlodeji a svedkovia* (2011): Paulína Šperková v spolupráci s Dianou Jamborovou Lemay (Le Ver à soie)

Román o osudoch štyroch prisťahovalcov, ktorý sa dostal do finálovej desiatky literárnej súťaže *Anasoft litera 2012*.

INTERNETOVÉ ZDROJE

<https://www.sne.fr>

https://fr.wikipedia.org/wiki/Syndicat_national_de_l%27%C3%A9dition

<https://www.sortiraparis.com/loisirs/salon/articles/47556-livre-paris-2019-le-salon-du-livre-porte-de-versailles-le-programme>

<https://www.evenement.com/guides-professionnels/evenements/salon-du-livre-paris-2019/>

<https://www.livreparis.com/fr/zoom-sur/bratislava-ville-a-lhonneur/auteurs-bratislava/pavol-vilikovsky/>

<https://hajde.fr/2019/04/09/salon-du-livre-de-paris/>

https://www.litcentrum.sk/sites/default/files/periodical_issues_files/kr_marec_2019_web.pdf

http://www.inba.sk/vismo/dokumenty2.asp?id_org=600185&id=4136&p1=8817

<https://www.teraz.sk/najnovsie/pre-slovensku-literaturu-je-pozvanie-n/383981-clanok.html>

<https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/500998-slovensko-zautocina-francuzsko-kulturou-slova/>

<https://sk.ambafrance.org/Ve%C4%BEvyslanec-Francuzska-o-Parizskom-kniznom-ve%C4%BETHru>

<https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/505461-miroslava-vallova-pariz-je-len-zaciatok-caka-nas-este-vela-prace/>

<https://www.litcentrum.sk/clanok/livre-paris-2019>

<https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/506464-aj-slovenska-literatura-je-sik/>

<https://www.hlavnymedienik.sk/2019/03/16/slovensky-knizny-standok-v-parizi-ponuka-pestro-zmes-autorov/>

<https://www.scd.sk/?dizajn-sk-v-zahranici&sprava=slovenske-centrum-dizajnu-na-kniznom-veltrhu-livre-paris-2019>

<https://www.postoj.sk/41661/slovenska-literatura-chce-prerazit-na-francuzskom-trhu-aj-cez-komiksy>

http://inba.sk/assets/File.ashx?id_org=600185&id_dokumenty=4132

<https://bratislava.sme.sk/c/22067710/bratislava-sa-predstavi-parizu-na-strankach-knih.html>

<https://www.scd.sk/?dizajn-sk-v-zahranici&sprava=slovenske-centrum-dizajnu-na-kniznom-veltrhu-livre-paris-2019>

<http://www.culture.gov.sk/aktuality-ministerstva-kultury-36.html?id=1605>

https://www.teraz.sk/zahranicie/slovensky-knizny-standok-v-parizi-p/384204-clanok.html?fbclid=IwAR0zCEfOxnwFZAFvmmmmLNVSalRNS3JG7fpNr1fX6QTe60W_wPMslqeQ0dE

<https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/444548-krvave-a-drsne-ma-so-arpada-soltesza-vtedy-na-vychode/>

https://www.lemonde.fr/culture/article/2019/03/15/pavel-vilikovsky-en-valeureux-pionnier-des-lettres-slovaques_5436786_3246.html

BIOGRAFISTIKA

ŽIVOTNÁ SKÚSEŇ AKO VÝZVA

K storočnici Petra Karvaša

Dielo Petra Karvaša nie je možné celkom uchopiť prostredníctvom krátkeho príležitostného útvaru. Jeho tvorba je totiž žánrovo a obsahovo veľmi rôznorodá, autor sa výrazne zapísal tak do dejín literatúry, ako aj do dejín drámy. Okrem toho sa venoval publicistike i divadelnej teórii.

Peter Karvaš
(foto zo zbierok LA SNK)

V tvorbe takmer každého spisovateľa nájdeme diela, ktorých aktuálnosť a výpovedná hodnota sa časom vytratia. Často to bývajú texty písané na spoločenskú objednávku, ktoré sa zvyknú označovať aj ako „dobovo poplatné“ a ktoré sú zaujímavé skôr pre literárneho historika ako istý druh dobových dokumentov bez výraznejšej umeleckej hodnoty.

V prípade Petra Karvaša by sme za také diela mohli označiť jeho prózy, ktoré boli napísané v duchu ideologických požiadaviek socialistického realizmu. Je to predovšetkým jeho zamýšľaná trilógia, z ktorej vyšli dve časti – *Toto pokolenie* (1949) a *Pokolenie v útoku* (1952). Karvašovo dielo z prvej polovice päťdesiatych rokov 20. storočia má podobný rukopis ako prózy jeho generáčnych spolupútnikov (Tatarka, Mináč, Mňačko a iní) a v mnohom sa im podobá aj jeho politické angažmán v uvedenom decéniu.

Generačnú a dobovú pečať možno rozpoznať aj v ďalšom vývoji Karvašovej tvorby. Po odhalení Stalinových

zločinov a následných politických zmenách sa z nadšeneho obhajcu komunistickej ideológie stáva kritik dobových politických pomerov a totalitnej moci.

Svoj kritický postoj Peter Karvaš vyjadroval najmä prostredníctvom satirických próz a dramatických útvarov. Väčšinou išlo o krátke prózy, v ktorých sa mu na malom priestore podarilo formou špecifických metafor a symbolov demaskovať rôzne podoby mocenskej manipulácie. Takmer v každom texte je zároveň výrazne zastúpený humanistický podtext a najmä kategorický imperatív, ktorým autor stavia svoje postavy i čitateľa pred závažné morálne dilemy. Tie musia riešiť v konfrontácii s neosobnými silami totalitnej mašinérie alebo s rôznymi vypätými existenciálnymi situáciami. Často pritom vychádza z prežitých skúseností.

Bolestne fatálna je rodinná anamnéza Petra Karvaša. Ako občania židovskej národnosti boli jeho rodičia počas vojnového slovenského štátu prenasledovaní a po porážke Slovenského národného povstania v januári 1945 popravení. Karvaš sa na povstaní sám aktívne zúčastnil.

Peter Karvaš s matkou Karolou Karvašovou,
rod. Skuteckou (foto zo zbierok LA SNK)

V päťdesiatych rokoch zažil zasa stalinský teror, teda vo veľmi krátkom čase bol dvakrát konfrontovaný s absurditou dejín. Slovanmi Milana Šimečku by sme mohli povedať, že v tvorbe Petra Karvaša sa tzv. veľké dejiny stretávajú s malými a brutálnym spôsobom ich narúšajú.

Niektoré motívy Karvašových diel svojou existenciálnou vypätosťou pripomínajú diela Leopolda Laholu alebo Jána Johanidesa. Peter Karvaš doslova pitve ľudskej vnútro, pričom obnažuje jeho až animálnu podstatu, ktorú človek rád maskuje, aby ospravedlnil vlastné zlyhania.

Karvašovmu autorskému naturelu najviac vyhovovala dráma a satira. V jeho tvorbe totiž dominuje dialogická forma rozprávania, keď hrdina prostredníctvom rozhovoru *in natura* odhaľuje svoje vnútorné motivácie a tajomstvá. Dialógy pomáhajú zosilniť a zostriť gradáciu deja a umocniť tak celkovú dramatickú atmosféru, satirický tón zasa umožňuje autorovi kriticky sa vyjadrovať k aktuálnym spoločenským a politickým témam. Skĺbenie drámy a satiry reprezentuje empatický a kritický pól Karvašovej tvorby. Autor na jednej strane demaskuje a odmieta formy neosobných krutých inštitucionálnych mechanizmov, na druhej strane jeho náklonnosť a súcit patria postavám, ktoré sa stávajú obeťami mocenskej mašinérie; je teda akousi „solidaritou otrasených“, ako o tom svojho času hovoril český filozof Jan Patočka.

Názorným príkladom takéhoto autorského prístupu je novela *Zločin Dariny Pivoňovej* zo súboru próz *Čertovo kopytko* (1957). Hlavná protagonistka sa tu ako „slabá žena“ stáva obeťným baránkom dobového odhalovania triednych nepriateľov, zradcov a záškodníkov počas stalinického teroru v prvej polovici 50. rokov. Na relatívne malom priestore sa Karvašovi podarilo plasticky zobraziť typologicky pestrú galériu postáv, ktoré reprezentujú konanie ľudí konfrontovaných s mocenským nátlakom, propagandistickým ošialom a atmosférou strachu, ktoré

ovládali celú spoločnosť. V hraničných situáciách bývajú najohrozenejší tí najslabší, často sú to idealisti, ktorí veria v spravodlivosť a odmietajú participovať na intrigách a rôznych zákulisných hrách a rovnako odmietajú prijať absurdné pravidlá, ktoré mnohým slúžia na ospravedlnenie amorálneho konania, aby si tak zachránili vlastnú kožu, prípadne parazitovali na ľudskom nešťastí.

No aj z nenápadného outsidera sa môže stať – vďaka vhodnej spoločenskej klíme – ctižiadostivý karierista a manipulátor. Takúto postavu v Karvašovej tvorbe reprezentuje Barnabáš Kos zo satirickej prózy *Barnabáša Kosa vzostup a pád*, ktorá sa stala aj predlohou filmu Petra Solana *Prípad Barnabáš Kos* (1964). V kontexte postupného politického uvoľňovania v prvej polovici šesťdesiatych rokov išlo o výnimočné dielo, ktoré demaskovalo mechanizmy totalitného systému. Hlavný protagonista je prototypom vzorného pracovníka, ktorý je vo funkciách „postrkovaný“ nadriadenými, aby plnil nimi zverené úlohy a naplnil tak ich očakávania. S analógiou tejto postavy sa neskôr stretávame v Pišťankovej próze *Súdruh Bozonča – ideálna pracovná sila*, ktorá vyšla na konci osemdesiatych rokov. Ilustruje to aj Karvašova charakteristika Barnabáša Kosa ako istého sociálneho modelu: „Na Barnabáša Kosa si neťažkal nikto a vôbec nikto ho tiež z ničoho neobviňoval. Z toho vyplývalo, že je to človek rozvážny, spravodlivý, s dobrým pomerom k ľuďom a odborne zrejme pozoruhodne na výške.“ Zo vzorného pracovníka a navonok nenápadného a zakríknutého človečika sa postupne stáva ctibažný manipulátor. Predstava ideálnej pracovnej sily je vo svojej podstate monštruózna – svoje úlohy zvykli najvzornejšie plniť vykonávatelia genocídy počas nacistizmu.

Peter Karvaš s režisérom a scenáristom Petrom Solanom (zlava vedľa Petra Karvaša) a s ďalšími priateľmi (foto zo zbierok LA SNK)

Aj napriek dominujúcemu humanistickému a morálnemu akcentu svojho diela dokázal Peter Karvaš aj experimentovať, čo sa prejavilo najmä v jeho dramatickej tvorbe. Niektoré z jeho hier nadobúdajú charakter až

absurdnej drámy a stali sa predlohou na filmové spracovanie. V roku 1967 to bol najskôr Solanov film *Sedem svedkov* a o rok neskôr inscenovaný kvázi-dokument *Malá anketa*, ktorú možno zaradiť k tzv. filmovej no-

vej vlne; tá sa v šesťdesiatych rokoch presadila najmä v českej kinematografii (podobný kvázi-dokument pod názvom *Šach mat* natočil v roku 1963 na motívy knihy Stefana Zweiga *Kráľovská hra* český režisér Alfréd Radok). V spomenutých drámach Karvaš zároveň využíva synoptický model konštruovania príbehu – divák si na základe často nesúrodých výpovedí jednotlivých protagonistov, ktorí reprezentujú rôzne charakterové typy, môže v mysli rekonštruovať pôvodnú udalosť.

Peter Karvaš pri práci
(foto zo zbierok LA SNK)

Prvky absurdity sú prítomné aj vo filme *Pán si neželal nič* (1970) alebo v hre *Absolútny zákaz* (1968), ktorá bola krátko po svojej premiére normalizačnou cenzúrou zakázaná, autor sa ocitol na indexe a dlhý čas mal zakázané svoje texty zverejňovať. Hra *Absolútny zákaz* je akosi našou obdobou *Hlavy XXII*. Dej sa sústreďuje okolo absurdnej vyhlášky, ktorá zakazuje ľuďom dívať sa o okien, pričom sa rozohrávajú dialogické situácie plné symbolov – zamurovanie okien verzus vybúranie stien až na samotný skelet domu symbolizuje rôzne obdobia totalitnej ideológie (stalinizmus, jeho kritika a reformné šesťdesiate roky). Z dnešného uhla pohľadu však oveľa silnejšie pôsobia tie pasáže drámy, ktoré symbolicky odkazujú na civilizačné ohrozenia (krajina z plameňov, nedýchatelné ovzdušie). Karvašove diela preto nemajú iba dobovú platnosť, ale sú nadčasové; pragmaticko-technokratické vnímanie ľudskej bytosti len z hľadiska jej účelnosti a rôzne stratégie mocenskej manipulácie sú dnes ešte sofistikovanejšie ako v období vzniku uvedených diel.

Ak hovoríme o slovenskom filme 60. rokov, nemôžeme obísť *Polnočnú omšu* (1962), na ktorej sa Karvaš scenáristicky podieľal. Film je prenikavou kritickou sondou do slovenskej duše – biblický motív zrady je tu spojený s dusivou atmosférou režimu vojnového slovenského štátu.

Pokojne by sme mohli povedať, že zlatý fond slovenskej kinematografie, resp. toho, čo vzniklo v období šesťdesiatych rokov, je spojený práve s menom Petra Karvaša. Ako autor sa na filmoch scenáristicky podieľal, alebo sa viaceré jeho prózy stali literárnou predlohou filmu, pričom veľmi úzko spolupracoval najmä so spomínaným režisérom Petrom Solanom.

V Karvašových drámach sa často objavuje kriminálny motív (*Sedem svedkov*, *Malá anketa*, *Pán si neželal nič*), resp. sa v nich prepája experimentálna forma s populárnym žánrom. S tým sa môžeme stretnúť napríklad v aj tvorbe Karla Čapka alebo Friedricha Dürrenmatta. Istou časťou svojej tvorby sa preto Karvaš stáva slovenským Dürrenmattom.

Peter Karvaš mal veľmi blízko aj k hudbe a výtvarnému umeniu. Bol veľmi muzikálny a v mladom veku hral v džezovej kapele. Jeho starým otcom bol slovenský maliar Dominik Skutecký a výtvarnému umeniu sa venovala i jeho matka, preto výtvarné či hudobné motívy často nachádzame aj v jeho dielach – množstvo symbolov v jeho diele je spojených práve s umením (farbisté opisy krajiny alebo hudobná terminológia).

Karvašovo prozaické dielo by si vyžadovalo samostatný rozbor. Literárny vedec Oskár Čepan zaradil Petra Karvaša k tzv. básnikom sujetu, ku ktorým začlenil aj Dominika Tatarku alebo Jána Červeňa. V tejto súvislosti by som okrajovo spomenul Karvašovu zbierku noviel *Niet prístavov* (1942), v ktorých takisto dominuje psychologická introspekcia a konanie človeka v hraničných životných situáciách. Literárny historik Vladimír Petrík na margo spomenutej zbierky próz napísal: „*Ilustrujú autorov poznatok, že človek je tvor nevypočítateľný. Sú v ňom nevypočítateľné hĺbky iracionalizmu a jeho reakcie sa vopred nedajú predvídať. Uvedený názor má základ v autorovom zažití vojnové reality a fašizmu.*“

Cez raster osobnej skúsenosti chápal svoju tvorbu aj Peter Karvaš, keď sa v jednom rozhovore vyjadril, že osobne zažitá skúsenosť je základom každej literárnej tvorby. Podobne to bolo aj v prípade jeho generačných spolupútnikov, ktorých život bol poznačený vojnou a totalitnými ideológiami. Tu možno nájsť odpoveď na otázku, prečo bola literatúra v tom čase viac spätá s existenciálnymi otázkami – spisovatelia sa opierali o vlastnú životnú skúsenosť a zážitky, ktoré mali často podobu posledných vecí človeka.

Mgr. Pavel Matejovič, PhD.

JAK VIDÍM BOŽENU NĚMCOVOU

200. výročí narození spisovatelky

Starší slovenští literární historikové prý o Boženě Němcové psali jako o „našej Boženke“. V čem to je, když někdo odjinud zdomácní a je přijat v zemi, v níž se ocitl svým působením? Odpověď není tak složitá, i když nejednoduché a skoro pracné je objasnění toho jevu. Je to v lásce. Teprve ona dá punc práci člověka ve prospěch etnicky jiného světa. Miluješ Dunaj? Napiš o něm báseň. Miluješ slovenské básníky? Propaguj je doma, přelož, vydej knihu. Máš ráda slovenštinu? Pokus se ji si osvojit.

A co Ty, Barboro, Tys šla na dřeň tam, kde se teprve rýsoval povrch. Předběhlas všechny, Čechy i Slováky, s prezentací českého i slovenského národního lidového bohatství. Ty ses mu obdivovala, Tys mu dala kus svého života a prožilas díky tomu mnoho radosti, ale i zklamání.

Pozdější slovenští literární historikové už prý tak důvěrně o Boženě Němcové nepsali. Proč se změnil vztah a také názor na její působení na Slovensku? Podle mne to mělo logiku vývoje a nezaslouží si to žádnou výtku.

Česká spisovatelka Božena Němcová, spolu s Karlem Hynkem Máchou a Josefem Kajetánem Tylem zakladatelka novodobé české povídky, první žena, která upozornila na existenci a naléhavost tzv. ženské otázky i na nutnost řešit sociální poměry v Čechách, se narodila 5. února 1820 ve Vídni. Ale upozorňuji předem, že některá data z jejího života jsou jen domněnky.

Podobizeň českej spisovatelky Boženy Němcovej, rod. Panklovej, jednej zo zakladateľov modernej českej prózy (foto zo zbierok LA SNK)

Dodneška se badatelé nemohou shodnout i v tom, kdo byli její rodiče. Chceme-li určit matku a otce, je ve hře několik párů. Já jen tak pro kratochvíli uvedu (bez výčtu pravděpodobných důkazů, které se dají nalézt např. v diplomové práci Terezy Šotolové z Karlovy univerzity v Praze nazvané *The other Life, Druhý život Boženy Němcové*), které pravděpodobné rodiče uvádějí spekulující autoři:

- Matka Terezie Novotná, otec panský kočí Jan Pankl, v nové hypotéze byla Terezie Novotná (nar. 1805, nepravděpodobná čtrnáctiletá matka) vyměněna za její starší sestru Marii Magdalénu Terezii, nar. v roce 1797.
- Matka Kateřina Vilemina Zaháňská, kněžna na Ratibořickém panství, otec Clemens Wenzel Lothar Metternich, významný rakouský politik.
- Matka Dorothea Périgord-Talleyrand, nejmladší nevlastní sestra Kateřiny Zaháňské, otec Karel Clam-Martinič, mladý hrabě a pobočník Karla Filipa ze Schwarzenberga.
- Matka Klara Bressler, schovanka Kateřiny Zaháňské, otec Clemens Wenzel Lothar Metternich.
- Matka seňora Sabasa Francisca Garcia, neteř španělského politika E. P. de Castro, otec Francisco José de Goya, proslulý španělský malíř (tuto teorii zastává pravnuček Boženy Němcové, MUDr. Tomáš Němec).

Je to úsměvné a ptáme se, zda je to vůbec důležité, avšak historie se nedá jen tak opít rohlíkem, chce mít na všechno doklad, proto zkoumá a zkoumá, vytvářejí se hypotézy, žádná není a už asi nebude pevná, něco přijmout můžeme. A nic to nemění na vytvořeném díle, které má své nesporné hodnoty v žebříčku české a v jistém smyslu i slovenské literatury.

Ale není všem záhadám a domněnkám konec. Datum narození 5. února 1820 ve Vídni se rovněž zpochybňuje, dokonce i ta Vídeň; badatel Jaroslav Šůla uvádí, že se narodila na neznámém místě 2. května 1818.

A teď si řeknou maturanti, proč se máme učit fakta, nejsou-li jistá. Neučte se je, přečtete si dílo. Třeba *Babičku*.

Největší zádrhel máme za sebou a teď už jen v kostce k faktům. Vdala se podle dokumentů v sedmnácti za charakterního člověka, úředníka finanční stráže a vlastence Josefa Němce, člověka svou povahou založeného zcela jinak, navíc o patnáct let staršího.

Božena Němcová byla od útlého věku výjimečná, chytrá, krásná, ambiciózní, v dospělosti jí imponovali muži, kteří dovedli prosazovat své myšlenky, kteří akceptovali poetickou podstatu života; cítila se přitahována pražskou vlasteneckou společností, nenechávaly

ji chladnou společenské poměry, učarovala jí literatura a brzy se v ní začala nejen orientovat, ale i psát. Měla bohatý citový život, který naplňovala postupnými vztahy k několika mužům. Život v manželství po počátečních šťastných letech nebyl bez problémů, rodina se často stěhovala, nejprve po českých městech, až zakotvila v Praze. Němcům se narodily čtyři děti. Pro časté neshody s nadřízenými, v jejichž podloží bylo Josefovo nedostatečně loajální smýšlení, byl manžel přeložen z Prahy do Uher; tam ho už jeho žena doprovázet odmítla. Do Prahy se vrátil už bez práce, roku 1857 byl penzionován.

Navštívit ho na Slovensko zajela Božena Němcová v rozmezí let 1851 – 1855 třikrát, čtvrtou cestu věnovala jen svému sběratelství. Přibližně mezi svou třetí a čtvrtou cestou začala psát jako lék na žal po smrti milovaného syna *Babičku*; vyšla roku 1855.

Naši maturanti, pokud se jich na tuho knihu zeptáte, potutelně se usmívají. V Česku patří k základním, je tak všeobecně známá, že ji mají od narození pod kůží, takže ji ani nečtou. Stokrát slyšeli její obsah, stokrát četli o vlastnostech té staré ženy, laskavé babičky naší velké spisovatelky, viděli ji ve filmu, všechno o ní vědí, a to jim k maturitě stačí. A pak jsou ti, kteří knížku přečtou, a k tomu, že o ní vědí, přijde přidaná hodnota: sevřené hrdlo, husí kůže, zčervenale tváře; to dělá s člověkem láska (nejpodstatnější pojem, o němž je tady vlastně pořád řeč). Je jí v té knize mnoho, navíc kniha umí lásku vzbudit, k ušlechtilé Barunce, k nešťastné Viktorce, dokonce i k dobročinné vrchnosti, paní kněžně a její schovance, a samozřejmě k dobrotivé a obětavé babičce, která děti naučila vnímat přírodu, vážit si rodného kraje, prožívat jeho zvyky a obyčeje, naučila je milovat pohádky...

Kromě *Babičky* napsala Božena Němcová mnoho národopisných a cestopisných črt, obrazů, novel, editovala lidové hádanky, zpěvníčky krajových popěveků a písní, napsala a v českých almanaších publikovala některé z povídek: *Chudí lidé, Dobrý člověk, Karla, Pan učitel, Divá Bára, V zámku a podzámčí*, a tak dále...

F. X. Šalda, přední český kritik předválečného období, nepřipustil, na rozdíl od Zdeňka Nejedlého, který později považoval Němcovou za předchůdkyni socialistického realismu, že Němcová je realista, pro její víru v lásku a Boha jí přirovnává k Tolstému nebo k vizi rousseauovské (s tím nesouhlasil významný literární historik Václav Černý). Němcová se zajímá o prostého člověka, vynáší jeho vznešenost (to je výraz literárního historika Arne Nováka), neboť podle ní vztahy prostého člověka k bližním určuje láska. Naznačuje těžký život chudiny, ráda by pomohla, láska na to zatím však nestačí. Spisovatelka zároveň opomíjí negativní postavy, jakou je marginální zbohatlý průmyslník nebo zkažený městský floutek z panské Vídně, který se mihne v povídce *Dobrý člověk*; jinak jsou její postavy z vesnic, kam jsou povídky umístěny, a jejich hrdinové jsou ušlechtilí, byť chudí a strádají. Povídky jsou čtivé, je v nich uložen živý obraz národního života.

Co se týče stylu, Němcová se neuchyluje k líčení postav zdlouhavým charakterizováním, jejich vlastnosti

vyplývají přímo z děje a z přímé řeči. Píše živým jazykem, v souladu s prostředím postav užívá různých jazykových vrstev, nevyhýbá se krajovým nářečím (např. z Domažlicka, Podkrkonoší), užívá bohatého slovníku, najdou se výrazy německé, maďarské, latinské i slovenské.

Slovenskému živilu se věnuje například v povídce, která je svou dějovou jednoduchostí jakousi pohlednicí z cest. Je to *Chyže pod horami*, kde se spisovatelka zabývá osobitými slovenskými tradicemi, demonstuje náklonnost Čecha (Bohuš) k Slovákům, dává najevo jeho troufalost, když si za manželku vezme slovenskou dívku (Katka), což by byl pro tehdejší pražskou smetanu šok. Povídku napsala česky, ale dialogy moudře ponechala ve slovenštině.

Za takovou vydatnou látkou jezdila Božena Němcová na Slovensko. Její čtyři cesty byly zdrojem širokého poznání slovenské kultury, objevu lidových zvyků, obyčejů, ale také lidových písní a krojů, pověstí a pohádek, lidové architektury. Němcová poslouchá dialogy mužů a žen v Miškovci, setkává se s maďarským živlem a jasnozřivě rozlišuje mezi slovenskou a maďarskou mentalitou i kulturou. Zaujala ji témata slovenských pověstí a pohádek, pro českou spisovatelku byla neprobádaná, pozoruhodná a zatím neobjevená.

Božena Němcová se na Slovensku seznámila s mnoha vlastenci, s nimi sdílela myšlenku česko-slovenské vzájemnosti, potkala básníky a intelektuály, kteří ji nejen obdivovali, ale také jí pomáhali. Seznámila se s Jankem Králem, se Samem Chalupkou, který jí poskytl další materiály ke slovenským pohádkám, hmotně jí pomáhal farář Záhorský v Hájniku a postupně několik slovenských rodin. Setkala se i se sběratelem Ludovítem Reussem, který jí slíbil rukopisnou sbírku slovenských pohádek, také s básníkem, spolupracovníkem Ludovíta Štúra a novinářem Jankem Franciscim Rimavským (Štúrovy noviny vycházely na Slovensku od roku 1845), navštívila další slovenské osobnosti a české profesory, kteří v zemi působili, a tak poznávala Slovensko. Za pozoruhodnými lidmi procestovala mnoho míst, střední Pohroní, zastavila se v Banské Štiavnici, která ji zarmoutila těžkými životními poměry tamních haviřů, navštívila Zvolen, pobývala v Banské Bystrici, léčila se na Sliachi. O tom všem nadšeně píše přátelům do Prahy.

Při své třetí cestě se usadila s dcerou Dorou a synem Jaroslavem v Balažských Ďarmotech, kde se starala o domácnost, zahradu, chodila tančit, velmi ji uchvátilo vlnobraní s cikánskou muzikou. Zdraví podlomené čtyřmi porody bez kvalitní výživy se jí tady zlepšuje. Samozřejmě sbírá národopisný materiál a píše.

Po tomto pobytu na Slovensku napsala pohádku *O dvanácti měsíčkách* a publikovala ji v českém básnickém almanachu *Lada-Niôla*. Velmi známé jsou další dvě – *Sůl nad zlato* a *O bačovi a šarkanu*. Pohádky jsou psány česky, dialogy, jak je u Němcové obvyklé, jsou ve slovenštině.

Už při třetí cestě se dočkala velkých nesnází. Přišel krach s potížemi manžela kvůli politickým postojům, které jsou podobné jako u jeho ženy spojeny s vlaste-

nectvím; je zbaven služby, nedostává plat, má zákaz vycestovat, je mu zadržována korespondence. Proto se jeho žena nedozví podstatné věci o nemoci jejich dítěte a teprve po uvolnění přístupu k dopisům se narychlo vrací do Prahy, ale už bohužel k smrtelnému loži talentovaného syna Hynka. Nemoci podlehl dva dny po jejím návratu, 19. října 1853.

Při čtvrté cestě měla velké finanční starosti, ale také potíže s vydáním pasu, úřady kladly všemožné překážky, aby její cestě zabránily. Nakonec odcestovala. V témže roce jí vychází *Babička* (1855).

Božena Němcová se v počátečních fázích svého sběratelství na Slovensku setkala s velkým obdivem, její zájem o slovenskou kulturu byl provázen chloubovou a hrdostí; Slovinci mohli nabídnout něco jedinečného, pozoruhodného, co měli do té doby za samozřejmé, a byli na to právem hrdí. Mezi její první a čtvrtou cestou na Slovensko uplynulo několik let a slovenští intelektuálové si během nich uvědomovali, oč české spisovatelce jde, začali chápat, že je jejich národní bohatství prostřednictvím české spisovatelky na vývoz (řečeno dnešním jazykem) a začali být ve vztahu k ní opatrní. Případá mi, že je svým zájmem tak trochu popíchla, vyprovokovala k činnosti, jako by to, co je doma, bylo pro ně běžné a přirozené, až teprve zájem zvenčí domácí skutečnost zhodnotil.

Šlo to ruku v ruce s jazykovými konflikty, kdy se v nedávné minulosti za spisovný jazyk střídavě považovala čeština s pokusy o slovenštinu, a jež od snah Bernolákových, přes Kollára s Šafaříkem k vrcholu, kterým byl Ludovít Štúr, vyústily v odluku slovenštiny od českého jazyka (1843), což se nesetkalo v Čechách ani hned na Slovensku s všeobecným pochopením. Padesátá léta tím byla citelně poznamenána a právě v tom období navštěvovala Slovensko česká spisovatelka s velkým zájmem vynést na světlo slovenskou národní kulturu, vystavit ji v plném světle a v českém jazyce v Čechách.

V růstu a uvědomování slovenských intelektuálů se také náhled na působení české spisovatelky na Slovensku měnil. Od lásky ke korektnosti. Takže se nakonec k mnoha slíbeným materiálům, které jí přátelé slíbili, nedostala. To však nezchladilo její nadšení a dále koncipuje knihu slovenských pohádek. Měla další plány, ráda by sestavila slovensko-český slovník a s dalšími autory plánovala encyklopedii o životě na Slovensku. Podoba knihy *Slovenské pohádky a pověsti* se začala rýsovat. K vy-

dání došlo v Čechách roku 1858. (*České Národní báchorky a pověsti* vycházely po svazcích v letech 1845 – 1855.) Kromě *Slovenských pohádek a pověstí* napsala a publikovala cestopisné a národopisné obrazy, črty, drobnosti, vzpomínky apod. Svou prací ovlivnila tvorbu Martina Kukučína a Jozefa Gregora Tajovského. Literární historik Miloš Tomčík napsal, že včas objevila poklad slovenského folkloru a přišla se svými publikacemi dříve než Slovák Pavel Dobšinský s *Prostonárodními slovenskými pověstmi*.

Snad je třeba uvést, že život Boženy Němcové měl přes všechnu radostnou tvořivost a nadšení tragické rysy. Nejen smrt dítěte a vlastní těžká nemoc, která ji stravovala, ale zároveň malé pochopení jejích tužeb jak ze strany muže, tak nakonec i od pražské vlastenecké společnosti a od dříve přátelsky nakloněných přátel, mužů i žen. Nemohli jí odpustit, že dovedla žít jistou dobu bez manžela (co vy na to, emancipované ženy?), že dovedla okouzlit nejednoho muže (jak s ní cítím, někteří chtěli po ní něco podstatně jiného, než by si byla přála), že se stýkala s pokrokovými studenty (bože, zásobník krásy se s léty tak tenčí!), vyčítali jí, že odmítla návrhy, jak si přivydělat na živobytí (tolik měla v úmyslu říci, tak málo času bylo), když muž rodinu uživit nestačil; stále jí chyběly peníze, trpěla nouzí a nerozpakovala se opakovaně žádat přátele o pomoc. Trápil jí i samotný vztah k manželovi, který byl bez jiskry, bez potěšující vzrušivosti, navíc plný konfliktů a nezdědka i násilí (kam se poděla láska?).

V lednu roku 1862, dva roky po svých čtyřicátých narozeninách, spisovatelka zemřela. Zasloužila by si věnec na rakev, podobný, jako dostal od ní básník a spisovatel Karel Havlíček Borovský, který ve vzájemnosti se Slovák viděl posilu pro český národ, věnec, který sama nepoložila, tradovaný omyl je i to, že to byl věnec trnový. Božena Němcová právě trnový věnec kromě vavřínového na své rakvi měla mít.

* * *

Kdo jste při čtení zpozorovali nějaké ty pihy, bude dobré, uchýlíte-li se přímo ke zdroji, kterou je spisovatelčina korespondence. Psala si docela hustě ze Slovenska s Prahou i z Čech se Slovenskem. A kdo by potřeboval názor kovaných literárních historiků, vězte, že ve fondu českých literárně kritických děl se nabízí nesčetně pozoruhodných titulů.

PhDr. Lydie Romanská

PRIPOMENULI SME SI

Nedožitá deväťdesiatka spisovateľa Milana Ferka

„Nie som ten typ autora, ktorý počuje vetu alebo ľudský príbeh a napíše román. Obdivujem takých spisovateľov, ale nemôžem ich nasledovať. Jednoducho, som iný. Možno extenzívny, možno nepriateľ detailizovania v duchu takzvanej lyrizovanej prózy. Ale s Chlebnikovom by som povedal – takunký som už...“ Takto reagoval prozaik, dramatik, básnik, spisovateľ pre deti a mládež, scenárista, publicista a redaktor Milan Ferko (14. 12. 1929 Veľké Rovné – 26. 11. 2010 Bratislava) pred tridsiatimi rokmi na repliku Ľuboša Juríka, že v našej kultúre potrebujeme fakty aj legendy, ale každé na svojom mieste.¹ Natrafiac na citovanú autocharakteristiku, hneď sa mi v pamäti vynorila reminiscencia na krátke obdobie, keď som mal príležitosť s ním spolupracovať. Bolo to v rokoch 1993 – 1994 a spojila nás práca v Matici slovenskej. Ferko vtedy zastával post šéfredaktora *Slovenských pohľadov*, ja funkciu riaditeľa matičného vydavateľstva. Práve oživené spomienky na tie hektické časy ma nenápadne začali vzdáľovať od pôvodne zamýšľanej témy môjho príspevku.

Milan Ferko, slovenský prozaik, básnik, dramatik
a autor literatúry pre deti a mládež
(foto zo zbierok LA SNK)

Zrazu som mal pred očami Milana Ferka ako neveriteľne agilného a tvorivého človeka, ktorému nerobilo nijaký problém robiť naraz na niekoľkých veciach. Spomínam si napríklad na jednu pracovnú poradu, keď zápalisto diskutoval a súčasne redigoval najnovšie číslo *Slovenských pohľadov*... To redigovanie neuvádzam

samoúčelne, pretože Ferkova redaktorská činnosť patrí nepochybne medzi dôležité kapitoly našej modernej literatúry a kultúry. Okrem iného mu umožnila spoznať celý rad umelcov a vedcov; s niektorými potom spolupracoval na tvorbe svojich literárnych diel, resp. na ich divadelných, filmových, televíznych a rozhlasových adaptáciách. Pripomenieme aspoň dlhometrážny hraný film *Keby som mal pušku*, ktorý podľa rovnomennej Ferkovej knihy a jeho scenára nakrútil renomovaný režisér Štefan Uher. Uvedená snímka z roku 1971 patrí do zlatého fondu slovenskej kinematografie.

TROJNÁSOBNÝ ŠÉFREDAKTOR SLOVENSKÝCH POHLADOV

Látkou na samostatnú štúdiu je aj Ferkovo pôsobenie vo funkcii šéfredaktora dvoch našich významných literárno-kultúrnych časopisov. Od júla 1956 viedol časopis *Mladá tvorba* a neskôr bol trojnásobným šéfredaktorom jedného z najstarších európskych periodík – *Slovenských pohľadov* (1960 – 1963, 1966 – 1969, 1993 – 1994).

Slovenské pohľady sa pod jeho taktovkou v 60. rokoch postupne modernizovali a tematicky i vizuálne spetrovali. Opätovne tak zahŕňali takmer celé spektrum súčasnej literatúry a kultúry a prenikli do širšieho čitateľského povedomia. Medzi autormi nechýbali ani mená tých, ktorí mali v predchádzajúcej ére oficiálny zákaz verejne publikovať svoje texty (V. Beniák, T. H. Florin, T. J. Gašpar, J. Haranta, L. Lahola, J. Silan, M. Urban, S. Veigl a i.). Dokonca prvý raz od roku 1945 si mohol záujemca prečítať ukážky z diel básnikov a prozaikov žijúcich v exile (J. C. Hronský, A. Žarnov, R. Dilong, M. Šprinc, J. Okál, K. Strmeň). Zďaleka neostalo len pri slovenských tvorcach, pretože Ferko systematicky zaraďoval do *Slovenských pohľadov* kvalitných českých, francúzskych, poľských, ruských a iných európskych spisovateľov, filozofov či vedcov (V. Černý, J. Škvorecký, K. Kosík, M. Kundera, V. Havel, J. P. Sartre, J. Cocteau, Perse, L. Kolakowski, B. Pasternak, A. Achmatovová, I. Babel, A. Solženicyn a i.).

Značný priestor poskytovali *Slovenské pohľady* do vzniku *Revue svetovej literatúry* (1965) aj prekladovej tvorbe. Osobitnú pozornosť venovali komplexným medailónom osobností (Dante, Š. Krčméry, F. X. Šalda a i.), udalostiam, inštitúciám, umeleckým hnutiam a prúdom (SNP, Matica slovenská, DAV, avantgarda, nadrealizmus, katolícka moderna, štrukturalizmus a i.). Časopis si pod Ferkovým vedením všimol a kriticky reflektoval kultúru a umenie azda vo všetkých žánroch a oblastiach (divadlo, film, televízia, rozhlas, výtvarníctvo, hudba, architektúra, fotografia).

Uvoľnenejšie politické pomery a celková spoločenská klíma sa zreteľne podpísali pod skutočnosť, že niekedy širokospektrálna publicistika prevažovala nad

literárnou tvorbou. Mnohé aktuálne problémy a udalosti rezonovali v pravidelných anketách, diskusiách, reportážach či rozhovoroch, ktoré patrili k obľúbeným žánrom časopisu. Neskôršie normalizačné hodnotenie tohto obdobia vyčítalo periodiku, že „viaceré témy sa od literatúry odrážali a smerovali k historickému a politickému aspektu problematiky, často i subjektívnemu a subjektivistickému, napríklad pri nekritickom koketovaní s módnymi idealistickými systémami, pri oslabení spoločenskej záväznosti umenia, pri preceňovaní avantgardy atď.“ Normalizačný hodnotiteľ tak na základe toho dospel k záveru, že „neprincipiálne postoje a názory v kultúrno-politickej a umeleckej praxi podporovali túto rozpornosť kritických kritérií a otvárali cestu politickej pravici na stránky časopisu“.²

Hneď na druhý deň okupácie Československa – 22. augusta 1968 – redakcia *Slovenských pohľadov* uverejnila vyhlásenie, v ktorom odsúdila inváziu piatich spojeneckých vojsk Varšavskej zmluvy na územie našej vlasti. Toto vyhlásenie a najmä skutočnosť, že Milan Ferko „v krízových rokoch 1968 – 1969 viedol Slovenské pohľady v duchu pravicových kultúrno-politických názorov“, spôsobili jeho nedobrovoľný odchod z časopisu (1970).

HISTORICKÝ ROMÁN JÁNOŠÍK

Činorodého Ferka od mladosti lákali kľúčové osobnosti našich dejín, ktoré už predtým, v rôznych časových etapách, púťali záujem historikov, literátov, výtvarníkov, hudobných skladateľov, filmárov, ale i ľudových umelcov. Samozrejme, každý z nich pracoval vlastnými špecifickými výrazovými prostriedkami na finálnom profile konkrétnej historickej osobnosti. Pokiaľ ide o spisovateľa Milana Ferka, neraz sa vyjadril v tom zmysle, že vo svojich historických prózach sa mu podarilo vysloviť o našej aktuálnej realite nemenej pravdy ako v knihách zo súčasnosti. Treba povedať, že jeho historické romány nie sú koncipované ako nejaké veľké podobenstvá k problémom dneška. Zároveň s tým však platí, že činy protagonistov autorových diel majú v univerzálnom ponímaní veľa spoločného s výraznými osobnosťami modernej éry. A všetko odnepamäti spája a prepája poznanie, že kým budú ľudia ľuďmi, bude bujniť láska, žiarlivosť, závišť, pomstychtivosť... Mení sa len životná úroveň, kulisy a realie.

Nielen ako spisovateľ, ale aj ako publicista Milan Ferko často uvažoval o vplyve a význame mýtov na formovanie historického povedomia. Pri skúmaní a komparácii s inými národmi si uvedomil, že mýty, legendy bývajú najviac spájané s konkrétnou historickou osobnosťou. U nás na Slovensku je to najmä postava zbojníckeho kapitána Juraja Jánošíka. Ferko skúmal tohto rodáka z Terchovej a vytrvalo hľadal odpoveď na otázku, ako sa vlastne rodí legenda. Jedna z odpovedí môže znieť, že ide o kombináciu človečenskej potreby a absencie ideálu. Božie mlyny sa kdesi pozabudli, boli ďaleko, a spravodlivosť nie a nie sa dostaviť. Neprišla včera, dnes a nikto neveril, že môže prísť zajtra. Všetko akoby strácalo zmysel, a tak

sa musel zrodiť symbol, ktorý mal v génoch nadčasovú schopnosť rozdávať nielen dukáty, ale predovšetkým nádej. A že išlo v slovenskom prípade o zbojníka!? Nič nové, ani originálne. Veď to isté možno povedať o Angličanovi Robinovi Hoodovi, Švajčiarovi Wiliamovi Tellovi, Francúzovi Cartouchovi, Talianovi Rinaldovi Rinaldinim, Španielovi Diegovi Correntesovi, Rusovi Stenkovi Razinovi, Brazílčanovi Lampiaaovi, Rakúšanovi Grasselovi, Bulharovi Panajotovi Chitovovi, Čechovi Kozinovi, Poliakovi Pročpakovi, Japoncovi Nezumi Kozóovi a vo výpočte mien by sme mohli pokračovať ešte poriadne dlho. Mimochodom, osudy slávneho talianskeho zbojníka – už spomínaného Rinalda Rinaldiniho – zobrazil Ferko v čitateľsky úspešnom rovnomennom románe (1971).

Ostaňme však pri slovenskom ľudovom hrdinovi, resp. pri Ferkovom trojzväzkovom historicko-dobrodružnom zbojníckom románe *Jánošík* z roku 1978 (*Pod kuruckou zástavou, Zbojníckym chodníčkom, Traste sa kaštiele*). Viacero literárnych historikov, ale najmä čitateľov si položilo otázku, do akej miery sa toto dielo opiera o historické fakty a do akej miery o legendy. Logicky a zákonite si môžeme i dnes klásť otázku, čo potrebujeme väčšími – fakty alebo legendy. Ako to však bolo v prípade Ferkovho *Jánošíka*?

Pozadie vzniku románu je zaujímavé a hádam nezaškodí, keď si ho stručne pripomenieme. Takto môžeme aspoň v základných kontúrach preniknúť do Ferkovej metódy práce s historickou látkou. O románové stvárnenie Jánošíka požiadalo spisovateľa vydavateľstvo Mladé letá po zistení, že mládež údajne nemá k dispozícii vhodný, realistický obraz tohto ľudového hrdinu.

Skúsený tvorca hneď vedel, že musí nájsť nový kľúč, ako „odomknúť“ vždy atraktívnu a lákavú jánošíkovskú tematiku. Hľadanie pomyselného kľúča však nebolo v nijakom prípade jednoduché.

Po úmornom štúdiu a hľadaní prameňov narazil Ferko na útlu knižočku *Rákociho poved'*, v ktorej sa okrem iného uvádza, že keď tohto vodcu uhorského protihabsburského povstania väznili vo Viedenskom Novom Meste, pomohol mu na slobodu mladý čeladník. Zistená informácia vyprovokovala Ferka k úvahe, prečo by tým čeladníkom nemohol byť práve Juraj Jánošík. Z časového hľadiska sa to zhodovalo, navyše na základe štúdia súdneho spisu autor vedel, že Jánošík bol kuruc. Mohol sa teda pohybovať v blízkosti Františka Rákociho, čo románopisca viedlo k myšlienke, aby kuruckú vojnu zobrazil tak z pohľadu vodcu povstania, ako aj z pohľadu radového vojaka. Naznačená kompozičná línia sa Ferkovi javila ako vhodná, lebo primárne nezobrazovala Jánošíka ako prelietavého zbojníckeho záletníka. Bol znalcom svetovej literatúry, a tak vedel, že takýto lacný obraz sa ako umelá konštrukcia prevzal zo starých anglických a francúzskych románov a že je známy napríklad aj z *Vulpusovho Rinaldina*.

Cesta za románovým stvárnením Jánošíkovho príbehu však bola ešte ďaleká a zložitá. Tvorcove pobyty v Terchovej, na Orave, v Turci a Liptove vystriedalo dôkladné oboznámenie sa s rákociovskými miestami (Šariš, Sáro-

spatak), štúdium v budapeštianskych archívoch a múzeách, návštevy Brezian v Poľsku či Viedenského Nového Mesta v Rakúsku. Keď Ferko necestoval, viedol intenzívne konzultácie s historikmi (najviac mu pomohol Pavol Horváth) a študoval množstvo domácej i zahraničnej literatúry. Cieľ bol jednoznačný: urobiť všetko pre to, aby relevantné línie a vrstvy rozprávania príbehu čo najviac zodpovedali historickej realite. V tejto súvislosti uvedieme aspoň bitku pod Trenčínom, Onódsky snem, divadelné predstavenie v Trnave či Jánošíkov útek z temnice Bytčianskeho zámku cez rovnínske hory...

Spisovateľ Ferko teda nepracoval so zaužívanými mýtmi, napríklad o zázračnom opasku, ktorý zbojníckemu kapitánovi darovali víly. Primárne mal na zreteli zobrazenie zložitého osudu človeka v prvých rokoch 18. storočia – osudu, do ktorého sa v rôznych formách premietli tóny ľudskej lásky i nenávisť, porozumenia i poníženia, zúfalstva i nádeje.

Isteže, oprávnené možno namietť, že Jánošík nemusel byť oným čeladníkom, čo pomohol Rákocimu utiecť z väzenia. Ako rozhladený literát si však Ferko uvedomoval, že dobrý výmysel sa v pamäti národa udrží dlhšie ako exaktná pravda. Často v naznačenej súvislosti pripomínal české mýty o praotcovi Čechovi, kňaznej Libuši, dievčenskej vojne a pod.

Na základe toho sa opodstatnene ponúka otázka, ako videl sám autor svoje historické texty. „Slovom – vo svojich historických románoch som nastolil dovtedy u nás málo uznávaný kurz historickej vernosti, pravda v duchu známeho, ‚historia je pre mňa klinec (ja by som dodal – aj ráh), na ktorý zavesím svoj obraz‘. Inak povedané: nič nie je pravda, čo si nevymyslím, no v duchu logiky dejinných udalostí, spoločenského rozvrstvenia a konania hrdinov.“³ A propos, Ferko dokončil svojho trojzväzkového Jánošíka po dvoch rokoch od napísania prvého riadku...

SVÄTOPLUKIÁDA

Do polovice 70. rokov minulého storočia sa v rámci domácej prozaickej tvorby pociťovala absencia syntetického diela s veľkomoravskou tematikou. Medzeru, na ktorú často poukazovala súdobá literárna kritika, sa rozhodol vyplniť práve Milan Ferko. A bol to veru nielen odvážny, ale i úspešný počin!

Monumentálny trojdielny historický román *Svätopluk* vydal v roku 1975 Slovenský spisovateľ v záslužnej edícii Nová próza. Prvý diel má názov *Sloboda sa nevymodlí (Konštantín a Metod)*, druhý *Najkratšia cesta k trónu (Rastislav a Svätopluk)* a tretí *Meč medzi mužom a ženou (Svätopluk a Slavomír)*. Z časového hľadiska ide o relatívne krátke obdobie rokov 867 – 871, keď sa postupne upevňoval mladý veľkomoravský štát.

Všeobecne je známe, že o Svätoplukovi vzniklo v uplynulých obdobiach viacero diel rôznorodej proveniencie. Ich znalosť nám umožňuje vystopovať niekoľko protikladných charakterových črt tohto veľkomoravského kniežaťa. Ferko to všetko detailne ovládal a od začiatku koncipovania svojho románu si uvedomoval, že Sväto-

pluk bol mimoriadne zložitá a rozporuplná osobnosť. Na jednej strane to bol veľký vojvodca a štátnik, na druhej strane oplýval takými zápornými vlastnosťami, ako sú nedôslednosť, lstivosť, vierolomnosť a krutosť. Iným dôležitým zreteľom, ktorý bezpochyby stimuloval autora k zobrazeniu tejto látky, bola existencia Veľkej Moravy ako motív spoločenského vedomia národnej histórie a národnej identity Slovákov.

Spisovateľ však nesleduje iba osudy hlavného protagonistu deja, ktorý v románe vystupuje v celej svojej rozpornosti a protirečivosti, ale celistvo zachytáva aj dobovú atmosféru, dramatické udalosti vo vnútri Veľkej Moravy, zložitost' zahraničnopolitických vzťahov a súvislostí, poddanské vzbury, kresťanské a pohanské zrážky, tvrdošijné lipnutie na tradíciách, dvorné a cirkevné intrigy, ako aj lásku a nenávisť v celej konfliktnej škále a rozmanitosti. Zároveň s tým možno konštatovať, že Ferko odvážne demytologizuje rokmi tradovaný, stereotypný svätoplukovský kult a deheroizuje jeho osobu. Stvárňuje panovníka rovnako „mohúceho“, teda na vrchole moci, ako i „nemohúceho“, napríklad vo väzení v Tullne. Svätopluka vykresľuje ako človeka, ktorý rastie, dozrieva pred zrakom čitateľa, a preto mu recipient akosi nevdok začína rozumieť. Platí teda to, čo svojho času napísal už nebohy literárny kritik Viliam Obert. Skutočnosť, že sa Ferko „vyhol typickým povestovým látkam so svätoplukovskou tematikou, znamená súčasne uvedenie Svätopluka do života v tom zmysle, ako ho tam vidí moderná veda, zbavená nánosov idealistického chápania dejinného vývinu, ako aj postavenie osobnosti v dejinách“.⁴

Súhrnne možno povedať, že Ferko preukázal v románe *Svätopluk* širokú znalosť pramenného faktografického a odborného materiálu, dobrú orientáciu v príslušnej historickej dobe i v jej pomeroch a napokon aj schopnosť kreatívne aplikovať uvedené dispozície na vytvorenie originálneho diela o počiatkoch našich národných dejín.

Rovnako ako v prípade Jánošíka aj k románovému spracovaniu *Svätopluka* pristúpil tvorca s maximálnou zodpovednosťou a príslovečným nasadením. Máme na mysli množstvo konzultácií s historikmi, archeológmi, jazykovedcami, literárnymi vedcami i kolegami spisovateľmi. Nemožno obísť ani precízny poznámkový aparát a vysvetlivky, čo umožňuje recipientovi hlbšie vniknúť do svätoplukovského sveta v časoch formovania Veľkej Moravy.

POVEŠŤOVÁ A DRAMATICKÁ SPISBA

Čitateľský úspech *Svätoplukiády*, umocnený pozitívnym prijatím kritiky, naštartoval Milana Ferka k ďalšiemu objasňovaniu veľkomoravskej éry. Rezultátom jeho systematického úsilia boli romány *Svätopluk a Metod* (1985) a *Svätoplukovo dedičstvo* (1989), čím vznikla v dejinách slovenskej literatúry ojedinelá trilógia. Tematicky s ňou súvisí kniha literatúry faktu *Veľkomoravské záhady* (1990) a *Staré povesti slovenské* (1991). Publikácia *Veľkomoravské záhady* však vyvolala aj negatívne reakcie. Literárny

kritik Vladimír Petřík napríklad uvádza, že Ferko v spomínanom titule „*posunul svoju metódu do neprípustných polôh*“. Argumentačne na obhajobu tohto tvrdenia uviedol niekoľko – podľa neho nehistorických – prípadov (záhada Metodovho hrobu a i.).⁵

Pri čítaní Ferkových prozaických diel s historickou tematikou musí recipient uznať, že autor na základe výskumu archívnych prameňov dokázal kreatívne pracovať s každým faktom. Vychádzal z reálnych historických súradníc, ktoré mu ponúkli bohaté zdroje na aktivizáciu vlastných fabulačných dispozícií. Parafrázujúc Andreja Maťašíka konštatujeme, že aj na prvý pohľad marginálny detail či poznámka v písomných prameňoch dokázali inšpirovať Ferkovu bujnú predstavivosť, ktorá vedela dospieť k atraktívnym a príbehovo bohato konštruovaným sujetom. Tieto slová možno v plnej miere aplikovať nielen na autorove historické prózy a povesti, ale i drámy.⁶

Širokospektrálna veľkomoravská tematika, najvýraznejšie postavy tých čias, rozličné historické reálie a súvislosti našli odraz aj vo Ferkovej dramatickej tvorbe. Celkovo napísal šesť divadelných opusov, ktoré vyšli súborne pod názvom *Historické hry* v roku 1988 (*Zločin proti láske, Pomsta Pribinova, Obrana Metodova, Svadba Svätoplukova, Smrť Gorazdova, Hviezda Mojmírova*).

Vráťme sa ešte aspoň v maximálnej krátkosti k *Starým povestiam slovenským*. Pri ich koncipovaní využil Ferko bohatý historický materiál, ktorý nazhromaždil v súvislosti s písaním historických románov. Spomenutá kniha je určená najmä mladému čitateľovi a treba uviesť, že v nijakom prípade nemožno hovoriť o povestiach v klasickom, zaužívanom zmysle slova. Dávne príbehy z našich dejín podáva tvorca ako legendy, v niekoľkých prípadoch ide o diela spisovateľovej fantázie, inokedy zasa o adekvátne priblížené a beletrizované historické fakty.

Na Staré povesti slovenské nadviazali v roku 1994 Nové povesti slovenské. Tie podľa Viliama Oberta nachádzajú záštitu a oporné body vo folklórnej slovesnosti, v niektorých postavách ľudových hrdinov z protitureckých vojen a v jánošíkovskej tradícii.⁷ Na druhej strane zo starších literárnych spracovaní boli Ferkovi očividne najbližšie povesti Jozefa Cígera Hronského z knihy *Zakopaný meč*.

Obidve uvedené Ferkove zbierky povestí spája v prvom rade snaha o sprítomňovanie i sprístupňovanie historických osôb, dejov a reálií. Osobitný akcent je popri hlavných či vedľajších protagonistoch jednotlivých príbehov venovaný zobrazeniu súvekeho milieua a atmosféry, v ktorej sa dej odohráva. Konkrétne máme na mysli napríklad pasáže opisujúce vtedajšiu materiálnu kultúru, zvyky, obrady... To všetko vo výslednom tvare posúva texty aj do polohy náučnosti, historickosti a poznania. Keďže Ferkov prístup k spracovaniu povestí sleduje hlavne posilnenie idey národného zrodu, ich adresnosť a recepciu nemožno ohraničiť len na detského čitateľa.

V závere nášho príspevku chceme zdôrazniť, že Milan Ferko bol v slovenskej literatúre a kultúre prítomný šesť decénií. Ako spisovateľ aj človek prešiel zložitým vývinom, do ktorého sa v celej osudovosti i naliehavosti premietol rozporuplný príbeh druhej polovice 20. storočia. Za tvorca však vždy bude hovoriť v prvom rade jeho bohaté literárne dielo, pevne ukotvené v našom národnom organizme. Alebo povedané inak: Milan Ferko zásadne prispel k tomu, aby náš národný organizmus netrpel absenciou potrebného sebavedomia a hrdosti.

POZNÁMKY

- ¹ *Národ žije a rastie sebauvedomovaním* (Rozhovor s Milanom Ferkom). In: *Literárny týždenník*, 1989, roč. 2, 19. 5., s. 11.
- ² *Encyklopédia slovenských spisovateľov 1*. Bratislava 1984, s. 437.
- ³ *Národ žije a rastie sebauvedomovaním*. In: *Literárny týždenník*, 1989, 19. 5., roč. 2, s. 11.
- ⁴ OBERT, Viliam. *Historický Svätopluk*. In: *Matičné čítanie*, 1976, roč. 9, č. 8, s. 5.
- ⁵ PETRÍK, Vladimír. *Desaťročie nádejí a pochybností (K tvorbe mýtov v súčasnej slovenskej literatúre)*. Bratislava 2000, s. 46.
- ⁶ MAŤAŠÍK, Andrej. *Veľkomoravská hexalógia Milana Ferka*. In: FERKO, Milan. *Historické hry*. Bratislava 1998, s. 366 – 367.
- ⁷ ČERVENÁK, Andrej. *Život a dielo Milana Ferka*. Nitra – Bratislava 1995, s. 36.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- ČERVENÁK, Andrej. *Život a dielo Milana Ferka* (Materiály z vedeckého seminára 26. 2. 1995 na Vysoké škole pedagogickej v Nitre). Nitra: Fakulta humanitných vied Vysoké školy pedagogickej – Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov, 1995. 142 s.
- Encyklopédia slovenských spisovateľov 2*. Bratislava: Obzor, 1984, s. 432 – 437.
- FERKO, Milan. *Staré povesti slovenské*. Bratislava: Mladé letá, 1991.
- MARKUŠ, Jozef. Slovensko a jeho pohľady. In: *Slovenské pohľady* '93, č. 1, s. 1 – 5.
- MAŤAŠÍK, Andrej. *Veľkomoravská hexalógia Milana Ferka*. In: FERKO, Milan. *Historické hry*. Bratislava: Tália Press, 1998, s. 365 – 367.
- MIKULA, Valér. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 499 – 500.
- Muži v jeho veku (Rozhovor s Milanom Ferkom). In: *Literárny dvojtyždenník*, 2004, roč. 17, č. 40 – 41, s. 9.
- Národ žije a rastie sebauvedomovaním* (Rozhovor s Milanom Ferkom). In: *Literárny týždenník*, 1989, roč. 2, 19. 5., s. 1 a 11.
- OBERT, Viliam. *Historický Svätopluk*. In: *Matičné čítanie*, 1976, roč. 9, č. 8, s. 5.
- PETRÍK, Vladimír. *Desaťročie nádejí a pochybností (K tvorbe mýtov v súčasnej slovenskej literatúre)*. Bratislava 2000, s. 43 – 46.
- Slovenské pohľady* '93, č. 1, obálka.
- ŠTEVČEK, Pavol. FFF – fakt, fabulácia, fantázia (K 65. narodeninám Milana Ferka). In: *Literárny týždenník*, 1995, roč. 8, č. 10, s. 3.
- WINKLER, Tomáš. *Osobnosti Slovenska – Milan Ferko*. In: *Slovenské národné noviny*, 1993, roč. 4, č. 50, s. 4.

Mgr. Peter Cabadaj

JUBILÉA MIŠO KOVÁČ ADAMOV 90-ROČNÝ

Nestor slovenskej kultúry

Životné osudy a tvorivé aktivity spisovateľa, dramatika, publicistu a kultúrneho pracovníka Miša Kováča Adamova sú súčasťou modernej celoslovenskej i regionálnej turčianskej kultúry a literatúry.

O Michalovi Kováčovi možno hovoriť ako o autorskej osobnosti slovenského ochotníckeho i profesionálneho,

činoherného i bábkového divadla, ako aj rozhlasovej či inej dramatickej tvorby, najmä pochôdzkového divadla. To je jedna strana divadelnej mince, na tej druhej stoja Kováčove teoretické teatrologické práce a počiny z oblasti bibliografie divadelníctva. Zátoveň bol aj hercom, recitátorom, režisérom a dramaturgom, no nadovšetko iniciátorom, zanietеныm organizátorom a rozvíjateľom tradícií zvlášť ochotníckeho divadelníctva na Slovensku.

Michal Kováč takmer celý profesionálny život pôsobil v Matici slovenskej v Martine, kde prišiel ako vyštudovaný filológ a kde sa stal bibliografom, knihovníkom, knižničným pracovníkom a kultúrnym publicistom. V rámci rozvoja Matice slovenskej, ktorá pôsobila od roku 1954 v zúženej podobe ako národná knižnica a knihovedný ústav, pripravil koncepciu Pamätníka slovenskej literatúry, aby tu na jednom mieste sústredil nové alebo inovované blízke oblasti literárnej archivistiky, biografie a literárneho múzejníctva, do ktorého služieb sa zakladateľsky vložil teoreticky, prakticky i pedagogicky, a to popri matičných i v širších slovenských a česko-slovenských reláciách.

Na prahu šesťdesiatky zachytil Michala Kováča november 1989, po ktorom sa ako kresťanský demokrat nezaťažený komunistickou minulosťou stal v rokoch 1990 – 1992 námestníkom ministra kultúry Slovenskej republiky. A paradoxne práve v tomto období demokracie a nastupujúcej cesty k slovenskej štátnosti čakal Michala Kováča najťažší boj, keď ako správca Matice slovenskej v rokoch 1993 – 1994 odvážne ako posledný z martinských matičných tradicionalistov vzdoroval Jozefovi Markušovi, ktorý svojimi nešťastnými kultúrno-politickými a ekonomickými kauzami vťahol najstaršiu slovenskú kultúrnu inštitúciu na samé dno do bahna mečiarizmu, kde až do dnešných dní zostala uväznená jej dobrá povesť.

V roku 1995 odišiel Michal Kováč do dôchodku, aby sa venoval už iba svojim divadelným a literárnym záľu- bám.

ŽIVOTNÝ PRÍBEH

Michal Kováč pochádza z Opatoviec nad Žitavou (dnes súčasť Zlatých Moraviec), kde sa narodil 24. mája 1930 v katolíckej rodine maloroľníka Alojza Kováča a jeho manželky Márie, rod. Borkovičovej. Tu chodil v rokoch 1936 – 1941 do ľudovej školy, meštiansku školu navštevoval v rokoch 1941 – 1945 v Zlatých Moravciach, v rokoch 1946 – 1951 tam absolvoval Gymnázium Janka Kráľa.

V rokoch 1951 – 1956 študoval slovenčinu a literárnu vedu na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity, resp. Univerzity Komenského v Bratislave. Po štúdiách sa 15. januára 1956 zamestnal v Matici slovenskej v Martine, kde sa profiloval ako bibliograf a zostavil vyše 50 titulov bibliografií vrátane vzorových katalógov z rozličných oblastí.

V rokoch 1961 – 1963 ho menovali za tajomníka prípravného výboru osláv storočnice Matice slovenskej, ktorých úspešný priebeh v atmosfére začínajúceho sa politického odmäku vrátil tejto inštitúcii v roku 1963 úctu stratenú po komunistickom prevrate.

V rokoch 1961 – 1962 postgraduálne študoval na Katedre knihovedy a vedeckých informácií Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

V roku 1966 opustil bibliografické pracovisko Matice slovenskej a prešiel do jej Literárneho archívu, kde vo funkcii vedúceho oddelenia popularizačného klasického dedičstva pripravoval koncepciu viacodborového pracoviska nazvaného Pamätník slovenskej literatúry. V roku 1968 sa stal jeho prvým riaditeľom.

Po sovietskej okupácii Československa ilegálne pôsobil v *Národných novinách*, *Matičnom čítaní*, rádiovom vysielaní stanice Kriváň i v členskom hnutí Matice slovenskej, v rámci ktorej sa stal v rokoch 1968 – 1971 podpredsedom jej Miestneho odboru a v rokoch 1970 – 1971 aj členom jej celoslovenského výboru. Za tieto postoje ho komunistickí normalizátori v roku 1971 pozbavili funkcie riaditeľa Pamätníka slovenskej literatúry, znemožnili mu dokončiť vedeckú aspirantúru a zakázali mu publikačnú činnosť.

Počas budovania Pamätníka slovenskej literatúry sa Michal Kováč popri literárnej a kultúrnej histórii, archívnictve a biografii ťažiskovo preorientoval na oblasť literárneho múzejníctva, v ktorej ostal zakladateľsky prítomný dve desaťročia. V rokoch 1969 – 1970 externe študoval muzeológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Jana Evangelistu Purkyňu v Brne, kde potom sám v rokoch 1971 – 1990 prednášal odbor literárne múzejníctvo.

V rokoch 1971 – 1976 pôsobil Michal Kováč ako metodik pre literárne múzeá v Literárnom múzeu Pamätníka slovenskej literatúry Matice slovenskej v Martine a v ro-

koch 1976 – 1990 bol odborným pracovníkom referátu scenografie jeho Strediska pre vecné pamiatky.

Popri bibliografickej, organizačnej a literárnomúzejnej práci sa Michal Kováč venoval teatrologickému bádaniu a vlastnej dramatickej tvorbe. V zajatí týchto mnohostranných aktivít prišiel november 1989 a jeho odchod do veľkej slovenskej politiky, keď v rokoch 1990 – 1992 vykonával funkciu námestníka ministra kultúry Slovenskej republiky. Jeho matičná kultúrna misia vyvrcholila v roku 1993, keď bol zvolený za správcu Matice slovenskej. A hoci ho bratislavské vedenie z tejto funkcie odvolalo a 31. júla 1995 poslalo do penzie, Kováčove bohaté kontakty s kultúrnym životom v Matici slovenskej, v Martine i na celom Slovensku sa neprerušili.

V súkromnom živote prežíva šťastné manželstvo s pani RNDr. Elenou Kováčovou, rod. Mariášovou, farmaceutkou, ktorá mu vždy vytvárala ideálne rodinné prostredie a podmienky na jeho mnohostranné tvorivé aktivity.

Michal Kováč sa prezentoval aj komorne štylizovanými monodramami o významných osobnostiach zo slovenských kultúrnych a literárnych dejín – *Listy zo samoty* (1989) o Ľudovítovi V. Riznerovi, *Rozhovory s opusteným* (1991) o Andrejovi Kmeťovi a *Dvojprameň* (1992) o Štefanovi Krčmerym.

Popri dramatickej tvorbe sa Michal Kováč paralelne venoval divadelnej kritike a publicistike. Spočiatku v periodickej tlači uverejňoval recenzie a články o divadelných predstaveniach, neskôr rozšíril túto činnosť o štúdie publikované na stránkach odborných časopisov (*Javisko, Slovenské divadlo, Československý loutkař*). Postupne sa špecializoval na scénografiu (*Jozef Ciller – scénografia*, 1980), bábkarstvo (*Bábkarská tvorba*, 1984) a najmä na rozličné aspekty ochotníckeho divadla (*Slovenská ochotnícka scénografia*, 1986; *Poznávajme dejiny ochotníckeho divadla*, 1993). V osobitnej publikácii komentoval a zhodnotil päť ročníkov *Gorazdovho Močenka* (1998).

DIELO DRAMATICKÉ A TEATROLOGICKÉ

Už len množstvo pseudonymov (Adamov, Elena Marčáková, Elena Mariášová, K. Michalov, Martin Krížava, M. Borkov, Mišo Adamov Kováč, Mišo K. Adamov) či skratiek a značiek (Kov, Kvč, MaK, MAK, M-č, M-Č, MM) poukazuje na bohaté kultúrne, literárne a publikačné aktivity Michala Kováča.

V oblasti dramatickej spisby už v roku 1942, teda ešte v žiackom veku, napísal svoju prvotinu – scénu *Cigánsky žart* a neskôr i náročnejšie hry *Zbojnícka skala*, *Po páde*, *Smrť*, pričom sa inšpiroval bábkovými a ľudovými hrami.

V 80. a 90. rokoch sa vrátil k tvorbe folkloristicky ladených hier takmer v dvoch desiatkach dramatických prác tohto žánrového zamerania (*Tekvičky*, 1981; *Bača a šarkan*, *Skúška alebo Zahraj*, *Záchrana Gašparka*, všetky 1982; *Prvohry*, *Tomášik a Katarínka*, obidve 1984; *Čo je to čerieslo, aký je jarmok*, 1985; *Turobáj*, 1994; *Dorota*, 1999 a i.), ktoré inscenovali ochotnícke i profesionálne bábkoherné i činoherné súbory na Slovensku. Spoločne s bábkohrami sa v 80. rokoch začal venovať tvorbe rozhlasových hier (napr. *Žatevná*, 1985) a po roku 1989 sa sústredil na písanie cyklu hier o osobnostiach z dejín katolíckej cirkvi, osobitne svätcov od veľkomoravského obdobia až po súčasnosť. Medzi najúspešnejšie z nich patrila rozhlasová hra *Svätí košíckí mučeníci* (1996).

Najväčšiu pozornosť v oblasti dramatickej spisby a divadelníctva vzbudili Kováčove úspešné realizácie vlastných scenáristických projektov ľudového pochôdzkového divadla *Dejiny v Matici – Matica v dejinách* (1988), v rámci ktorého účinkovalo takmer v trojhodinovom programe útyhodných 2 739 hercov v 75 historických obrazoch z národných a matičných dejín v 18 zastaveniach. S podobným tematickým zameraním pripravil scenáre ďalších pochôdzkových divadiel nazvaných *Župy v Matici – Matica v župách* (1993) a *Prispenia Martina – svätého i Turčianskeho* (1997).

DIELO BIBLIOGRAFICKÉ

Od roku 1956 do roku 1966 sa Michal Kováč profesionálne venoval budovaniu systému slovenskej národnej bibliografie v Matici slovenskej v Martine, na Slovensku i v rámci bývalého Československa, a to aj ako tajomník Slovenskej knižničnej rady a člen ústrednej Československej knižničnej rady.

Vo vlastnej práci sa popri koordinácii bibliografickej činnosti špecializoval na jej retrospektívnu zložku, súpis časopisov, tematické otázky a problematiku všeobecnej klasifikácie a vybudoval oddelenie špeciálnych a odporúčajúcich bibliografií a ich sérií. Ako zostavovateľ pripravil okolo 50 titulov bibliografií a vzorových katalógov. Najrozsiahlejšie z nich sú *Filológia – Literárna veda – Krásna literatúra* (1959), *Poznajme súčasnú slovenskú literatúru* (1961) a *Vzorový katalóg pre osvetové knižnice na Slovensku* (1966). Teoretickými prácami i ako zostavovateľ participoval na vydaní viacerých ročníkov *Bibliografického zborníka*, odborné a popularizačné články publikoval v periodikách *Čitateľ* a *Matičné čítanie*.

DIELO LITERÁRNE A KULTÚRNOHISTORICKÉ

Michal Kováč síce začal v 50. rokoch časopisecky uverejňovať poéziu, ale v oblasti beletristiky sa výrazne presadil v pozícii významného slovenského dramatického spisovateľa. Krásnu literatúru v súvislosti s profesijným zameraním od roku 1956 vytlačajú literárnovedné, kulturologické a biografické bádania, v ktorých sa sprvu zamerl na otázky literárneho zázemia a viacstránkovú analýzu umeleckých textov, pričom sa venoval aj ťažiskovým postavam českej a slovenskej medzivojnovnej literatúry (Karel Čapek, Ľudo Ondrejov, František Švantner a i.).

Z kultúrnej histórie sa osobitne sústredil na dejiny Matice slovenskej, na martinský Národný dom a na kultúrne tradície a osobnosti Martina. V tejto súvislosti sa s Pavlom Vongrejom podieľal na tvorbe populárnych

knižných pamätí *Matica slovenská 1863 – 1963* (1963) a *Historický rok* (1966). Viacero štúdií, odborných a popularizačných článkov publikoval v periodikách *Matičné čítanie*, *Osvetová práca*, *Ľudové čítanie*, *Literárny týždenník*, *Slovenské národné noviny* a *Knižnica* a v zborníku *Biografické štúdie*. V rokoch 1964 – 1972 vykonával funkciu tajomníka odbočky Slovenskej literárnovednej spoločnosti v Martine.

DIELO LITERÁRNOMÚZEJNÉ

Literárnym múzejníctvom a muzeológiou sa Michal Kováč zaoberal od polovice 60. rokov v procese tvorby koncepcie Pamätníka slovenskej literatúry Matice slovenskej, a to v slovenskom i česko-slovenskom kontexte. Počas normalizácie mu totiž komunistický režim umožnil realizovať sa len v literárnom múzejníctve, ktoré bolo dovtedy priestorom „terra incognita“. V tejto oblasti sa prejavil ako teoretik, praktík aj pedagóg.

Bol spoluautorom *Terminologického slovníka literárno-múzejnej komunikácie* (1977) a ohlas vzbudila i jeho základná vysokoškolská učebnica *Úvod do literárnej muzeológie* (1982). Inicioval vznik odborného zborníka *Literárnomúzejný letopis*, v ktorom uverejňoval svoje štúdie, a stal sa aj prispievateľom a členom redakčnej rady časopisu *Múzeum*, kde uverejnil viacero muzeologických článkov.

Popri teórii sa v praktickej, dokumentačnej a zbierkotvornej činnosti zamerl na budovanie scénografických a výtvarných zbierok. Pripravil viacero výstav a literárnomúzejných stálych i putovných expozícií, pamätných domov a izieb. Zúčastnil sa na tvorbe scenára stálej expozície Literárneho múzea Slovenskej národnej knižnice, v rámci ktorého spracoval obdobie realizmu, slovenskej moderny a medzivojnovnej literatúry. Ako vysokoškolský pedagóg na brnianskej univerzite vychoval prvú gene-

ráciu českých, moravských a slovenských literárnych múzejníkov.

DIELO ORGANIZÁTORSKÉ

Michal Kováč vždy upozorňoval na sociologické aspekty kultúry, preto zdôrazňoval potrebu integrovať spoločnosť a združovať kolektívy ľudí, aby sa navodil pocit spolupatričnosti a duch aktívnej spolupráce. V záujme kontinuity sa Michal Kováč na poli slovenskej kultúry, neraz vnútorne i navonok rozhádané a polarizovanej, usiloval, aby sa pokračovalo v napĺňaní jej najlepších tradícií divadelníckych, ako aj v rozličných humanitných a slovesných podobách a vedných disciplínach. Takáto Kováčova pozitívna podoba a inštitucionalizácia kultúry ako vážneho spoločenského fenoménu a duchovnej nadstavby napĺňala jeho život, matičné účinkovanie i dielo mnohodomými tvorivými činmi napriek rozličným spoločenským peripetiám.

ŽIVIO PRE MIŠA KOVÁČA ADAMOVA

Z hľadiska spoločenského bontónu nám na ostatok prichodí v mene bývalých spolupracovníkov, priateľov, spisovateľskej obce, divadelníkov a múzejníkov zaželať „kováčovi slovenskej kultúry“, neuveriteľne sviežemu a vitálnemu deväťdesiatnikovi, pánu Michalovi Kováčovi to obligátne: *Veľa pevného zdravia, veľa tvorivých nápadov a invencie, aby dokončil svoje rozpracované diela, a veľa pokoja a mieru v rodine!*

A ešte niečo: *Ďakujeme, pán Mišo Kováč Adamov, za všetko, čím a ako ste trvalými hodnotami Vášho mnohodomého diela a všestrannou činnosťou obohatili slovenskú kultúru, vedu, literatúru a divadlo, prispeli k duchovnému rozvoju Slovenska, Martina, Matice slovenskej i Slovenskej národnej knižnice...*

Doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc.

DRAMATICKÁ TVORBA MIŠA A. KOVÁČA

Dramatická tvorba Miša A. Kováča úzko súvisí s jeho filologickou a folkloristickou orientáciou a zároveň priamo nadväzuje na jeho profesijné povinnosti v ústavoch Matice slovenskej, kde od roku 1962 pracoval na mnohých bibliografických, výskumných a osvetovo-vzdelávacích úlohách, najintenzívnejšie ako špecialista – metodik usmerňujúci činnosť súborov a krúžkov umeleckej tvorivosti. Bola to jedna z tradičných povinností predvojnovnej a krátko i povojnovnej Matice slovenskej v staršej koncepcii ako ústrednej metodickéj ustanovizne v oblasti rozvoja kultúry na vidieku. Na tejto báze vznikli aj jeho prvé písané i nepísané, bibliograficky zaregistrované i nezaregistrované texty, ktorých cieľom bolo dať do

rúk súborom, a to najmä mládežníckym a bábkarským, základnú literatúru a prvotný repertoár predlôh na divadelnú činnosť. Takto vznikali Kováčove prvé dramatické texty s výrazným pragmatickým poslaním.

S rozvojom systému jednotne riadených ochotníckych a poloprofesionálnych divadelných súborov v mestách a domoch kultúry pri väčších priemyselných podnikoch začiatkom 60. rokov nastáva čas aj pre jeho cielenú autorskú dramatickú tvorbu, ktorú takmer vždy sprevádzal teatrologickým výskumom a uzatváral v menších štúdiách – *Bábkarská tvorba* (1984), *Slovenská ochotnícka scénografia* (1986), *Poznávajme dejiny ochotníckeho divadla* (1993). K nim sa neskôr pridružili väčšie štúdie

viazané na špecifický druh slovenského ochotníckeho a mládežníckeho divadla; najobsiahlejšia je monografia *Gorazdov Močenok* (1998). Výskumom a analýzou podložil vždy aj bábkové a činoherné predlohy adresované deťom – *Gašparko* (1981), *Skúška alebo Zahraj* (1982), *Čo je to čerieslo, aký je jarmok* (1985), ktoré už predznamenávajú tvorbu rozsiahlejších dramatických diel, predlôh a scénárov uvedených v bibliografickej časti tohto článku.

Hry a scénáre Miša A. Kováča môžeme rozdeliť do štyroch skupín:

- predlohy divadla masiek (bábok) alebo zdvojenej hereckej identity,
- rekonštruovaná ľudová činohra,
- rekonštruovaná ľudová spevohra (alternatívne s hudbou a tancom),
- pochôdzkové alebo exteriérové divadlo.

Kováčova dramatická tvorba je teda druhovo i tvarovo rozmanitá a má aj svoj teoretický a teoretizujúci pendant, prednášaný alebo publikovaný v odborných úvahách a čiastkových štúdiách už od konca 70. rokov, súvisiaci s presadzovaním koncepcie tzv. *poučeného divadla* (poučeného historicky, sociologicky, biograficky), ktoré sa musí na jednej strane opierať o výsledky vedeckého bádania našej kultúrnej minulosti a na druhej strane poznať kontexty najbližších umeleckých odborov, najmä hudobných, folklórno-herných či folklórno-„hravých“ tradícií.

Kováčovej dramatickej tvorbe predchádzali nezaregistrované alebo len zvukovo zaznamenané rozhlasové hry na témy významných udalostí z národných a regionálnych dejín (*Hra o bitke s Turkami pri Vozokanoch 1652* a dramatisácie iných významných udalostí z národných dejín), ako aj dramatické texty zo života významných osobností.

PREHĽAD PUBLIKOVANEJ DRAMATICKEJ TVORBY

KOVÁČ-ADAMOV, Mišo. **Tekvičky. Tri ľudové hry.** Bratislava: LITA, 1981. 127 s. – Vydaniu predchádzala rozmnoženina hry Tekvičky z roku 1971.

Tri hry uvedené pod jedným titulom spája jednotná štruktúra dramatického textu, tá istá zostava hrajúcich (a maskovaných) postáv, komparzu, väzba na spoločenské pozadie a prostredie výjavov, reálny i fiktívny čas aj spôsob javiskového uvádzania dramatickej predlohy. Základnou ideou je priblížiť rečou divadla zachované doklady o hravosti nášho ľudu v prejavoch tradičných kolektívnych hier na vidieku.

Hry majú realizovať rovnaké postavy, s rovnakými civilnými menami – Jožo, Mišo, Jano, Mara, Anča atď., čo sú najčastejšie mená a pomenovania z polovice 20. storočia na vidieku. Sociálne zaradenie postáv je z tých istých čias – sedliaci, bohatí a chudobní, richtár, richtárka, vartáš, hájnik, sluha.

Autor v úvode označuje svoje hry ako „*divadlo masiek ktoré sa hrávalo na južnom Slovensku*“. Kompozične sú to „hry o hre“ alebo „divadlo o divadle“.

Bábkvy, odevy a rekvizity majú byť blízke domácej výtvarnej skúsenosti účinkujúcich. Výjavy a príbehy zodpovedajú časom, keď ešte do hravosti mladých ľudí nezasaňovala televízia a mládež vlastnými výkonmi odpovedala na prirodzenú túžbu po hernom zobrazení zaujímavých udalostí – vysvetľuje „Ihráč“ – uvádzač a moderátor tesne pred „vystrkovaním“ čiže pred predstavovaním účinkujúcich. Po ňom nasleduje „rámcová predohra“ – uvedenie do problematiky cez mikrovýjavy zo života, drobné zábery, obrazy z páračiek a iných typických činností v štýle realistickej veselohry a takzvaného „susedského“ skeča. Podstatnú úlohu v kompozícii zohráva bezprostredné vyrezávanie tekvič ako súčasť poučenia diváka, ale zároveň aj jeho vtáhovania do „ihry“.

Prvá hra – Zvieracia (s. 35 – 53)

Postavy majú predpísané úlohy: Anča-sliepka, Mara-prasiatko, Peter-kohút... Rozdelenie úloh sa osvedčí hneď vo výstupe *Kto je pánom na dvore?* Ďalšie úlohy sa preverujú v malých ňahovačkách, v ľudových skečoch typických pre lokalitu, na žánrovej úrovni prekáračiek.

Hra je školou poznávania bábkarsky zamaskovaných a rozpohybovaných ľudských charakterov.

Druhá hra – Vlkolacká (s. 54 – 103)

Začína sa vyrezávaním tekvičiek, teda masiek osobitného určenia. Podľa charakteru chystaných postáv ruky vystupujúcich hercov pridávajú do tekvič typické znaky ľudskej psychiky známe v danom spoločenskom a sociálnom prostredí – radosť, smútok, rozšklabenosť, úškrn v tvári vykrojenej masky – s dôležitým teatrologickým poučením v podaní „Ihráča“: „*Nebudte, dievky, pochabé,/ nie žitie vaše, ale hra je to.*“ Znásobuje ho slovná hra: „*Veď tá tvár nepredstavuje len predstavy,/ ale kto ako sa do postavy pretavil!*“

Postavy Jožo a Mara sú „kerujúcimi“ predstavenia čiže moderátormi a komentátormi, čo býva v Kováčových „Ihráčoch“ kľúčová funkcia.

Keďže obsahom „ihry“ je historická udalosť (Podolím tiahnu Turci), vykrajovanie masiek a sprievodný text sú alúziou na okupáciu krajiny cudzími vojskami. Vlkolaci sú v podstate nepriatelia človeka v najširšom zmysle.

Jožo a Mara ako „kerujúci“ predstavením sa ako prví „slovenskí bojovníci“ vrhajú do boja, keď Agabeg a Janičiar berú ľudí do zajatia. Zatiaľ Karol ako kolaborujúci zbabelec namiesto boja opakuje alibistické a váhavé „*Nie je to v písme,/ ale mohli by sme...*“

V ďalších obrazoch sa ľud chystá na odvetu, vrch Sitno sa otvára, Agabeg uteká zo scény, skrýva sa pod koryto. Vo výstupe „Navrátený“ babka poznáva vnuka medzi janičiarimi podľa materského znamienka nad srdcom. Nasledujú alternatívy ďalších osudov v rukách režiséra a súboru. Po boji sa pravdepodobne všetko vráti do starých koľají. Iba Agabeg sa zmení na drába a bude vykrikovať: „*Na panské, na panské!*“. V „krčomnici“ obce čaká

ešte mnohohlavý drak – treba mu pár hláv ešte zoťať. A to je už ohlásený prechod k tretej „ihre“.

Tretia hra – Drakobijská (s. 104 – 127)

Je to „ihra“ o zlom šarkanovi a zbabelom panovníkovi, ale aj o zbabelých občanoch, ktorí nenachádzajú spôsob, ako odstrániť pažravého draka. Do tejto úlohy vstupuje ľud v maskách bábkohercov s optimizmom, ale pokus oklamať draka preoblečením nešikovného a zbabelého Karola do ženských šiat nevychádza, drak takéto poníženie odmieta, vyplúva bábku s haraburdím na pódium. O devy treba bojovať oveľa premyslenejšie a odvážnejšie. Úloha je vážna, prvá obetovaná deva Mara drakovi (teda jeho dvanástim hlavám) veľmi chutí, hlavy sa zalizujú, dokonca sa vzájomne hryzú. Zdá sa, že draka nič nezastaví.

Až príde na rad panovníkova dcéra, princezná. To vyvolá zľaknutie aj pohoršenie. „Akú to máš vládu, otčina!“ znie výčitka panovníkovi aj otčine zo strany zboru, „keď si tak zbabelo počínaš?“.

Do boja s drakom sa púšťa Jano-valibuk, ale ukazuje sa, že telesná sila na draka nestačí. Jano bojuje neúspešne a jeho dobre živená tekvica padá s hanbou pod kulisy. „Nech nám je Mišo veliteľom,“ volá komparz a pokračuje: „Urobme hradbu z našich tiel!“

Panovník ostáva skrytý pod korytom až do 7. dejstva, pripomínajúc nepriamo politické zvraty našich nových dejín. Až kým sa ľud nepresvedčí o „sile spojenia“ – čiže o kolektívnom útoku proti drakovi. Ľud vedený najodvážnejšími vodcami so slovami „Hurá, za rod, za krajinu!“ napokon predsa len víťazí a Mišo s rebrikom pripraveným na fixovanie dračích hláv do vodorovnej polohy dáva pokyn na ich stínanie.

Dráma sa blíži ku koncu, pravda, nie definitívne, lebo všetky dejinné procesy sa nedajú predvídať. „Zabili sme draka,/ no ešte nás čaká/ veľa zápasenia“ – znejú opatrné hlasy.

Táto hra dáva veľkú príležitosť aj výtvarne zručným a umelecky citiacim členom ochotníckych súborov, lebo vyrezávanie tekvicových hláv im umožňuje realizovať hru lyricky, tragicky aj komediálne.

KOVÁČ-ADAMOV, Mišo. **Prvohry**. Bratislava: LITA, 1984. 96 s.

Vydanie obsahuje dve bábkohry *Samobor* a *Morena*, ktoré sledujú dejinné udalosti z počiatkov formovania slovenského etnika. Hry vychádzajú z archeologických a dejepisných poznatkov a zobrazujú ich vo vlastenec-kom duchu na pozadí známych i menej známych udalostí, medzi ktorými zohráva najvýznamnejšiu úlohu vznik Samovej ríše a existencia tzv. Veľkej Moravy s jej doloženou personalistikou. Úlohou obidvoch hier je „zdivadelniť“, t. j. vizuálne a pohybovo oživiť poznatky historických vied o danom období s využitím ľudskej, totiž „ľudovej“ pamäti týkajúcej sa genézy nášho ná-

rodného celku a dať jej divadelný výraz prostriedkami blízkymi ľudovému chápaniu. Nielen vedecké poznatky, ale aj prostá skúsenosť však hovoria, že vývoj z úrovne kmeňa a občiny po organizovaný národ nemohol byť jednoznačný. Do hry preto vstupuje ako jeden z najdôležitejších činiteľov Morena – symbol smrti a zániku, teda synonymum osudu, ktorý zasiahol a sprevádzal aj prvé štátne a predštátne útvary Slovienov na našom území. Reálne sa to prejavilo v príliš krátkom trvaní Samovej ríše, ale aj v nepochopiteľnom zlyhaní „veľkomoravského“ štátneho útvaru na prelome 9. a 10. storočia, pri neúspešnej konfrontácii s bojovnejšími kmeňmi z východu i zo západu. Toto sú fakty, ktoré sú podkladom akéhokoľvek uvažovania a zobrazovania éry ranej genézy nášho národa. Fakty, ktoré ostávajú hlboko v našom vedomí i podvedomí, čo zničujúco vplýva na naše sebadomie, bez ohľadu na silácke interpretácie historikov.

Morena ako symbol zániku má preto v našich dejinách pevne vyhradené miesto a pomáha ich pravdivejšie prežívať aj zobrazovať. V pravdivom umeleckom zobrazení sa to prejavuje v relativizovaní „víťazstiev“ nášho ľudu nad protivníkmi, konkrétne aj v historických zrážkach Slovienov s Avarmi (7. storočie) alebo neskôr s Frankami (9. storočie), čo by malo byť jedným z východísk rámcovania akýchkoľvek historických hier alebo románov týkajúcich sa týchto období.

Zobraziť takéto udalosti a v nich typizovať charaktery je divadelne mimoriadne náročné, ba až nemožné, to-bôž ak sa to robí prostriedkami bábkového divadla.

Preto sa obidve hry opierajú skôr o všeobecný kontrast života a smrti – na jednom konci je bežný život (ľudu) a na druhom konci vždy prítomná Morena (smrť). Zápas týchto nerovných súperov cez pohybové umenie, navyše zamaskované bábkami, má poruke iba veľmi fiktívne, krajne štylizované akcie a maximálne zredukovaný výber vhodných udalostí, ktoré by mohli historické procesy skonkretizovať. Napriek tomu sa obidve historizujúce Kováčove bábkohry o to zaujímavým spôsobom pokúšajú.

Prvá hra *Samobor* (v publikácii s. 1 – 49) je vážnym pokusom o preniknutie do prvého čiastočne doloženého úseku našich dejín. Približuje ho nahliadnutím do pravdepodobných prejavov dávneho spoločenského, presnejšie kmeňového života v Samovej ríši, do fiktívnych obradov a zábav mládeže, resp. do trápenia stáreže, ktoré odkrýva cez obrazy magických úkonov a slávností interpoláciou z dostupných prameňov.

Vtipný Kováčov režisérsky introit a zároveň vážne poučenie o téme má veľkú literárnu, priam esejistickú hodnotu a predznamenáva kvality predstavenia. Za ním nasleduje „Predohra, ktorá môže aj nebyť“ ako stabilné odporúčanie v kompozícii Kováčových hier a obsahovo nabitý rozhovor medzi dvoma „kerujúcimi“ predstavením, ktorý má vystrašiť a hlboko zainteresovať diváka tvrdiac, že nepôjde o hru, ale o prednášku, čím ho jednoznačne zapojí do predstavenia. „Tu sa nereční, sme tu na hranie, nie na prednášanie!“ – volajú hlasy z hľadiska, ktoré sú odpoveďou na autorovu šibalskú provokáciu

a súčasne príležitosťou na poučenie o vzťahu historickej reality k realite divadelného zobrazovania.

Samobor ako základný znak doby je drevený obor golemovských rozmerov, legenda vytvorená *ad hoc* pre potreby daného predstavenia. Mimo tejto hry nemusí existovať ani ho nemusí nikto akceptovať, ale stal sa skutočnosťou a jeho tieň ako metafora doby visí nad dejom.

Dej najlepšie charakterizujú názvy výstupov: *Vynáranie* (postáv), *Odkvapkávanie času*, *Návrat hrou pospiatky*. Z rekvizít jednoznačne dominuje plátno, ktoré má v predstavení mnoho funkcií, od opony až po utajovanie deja. Bábkové zdvojovanie postáv sa realizuje cez „samonosy“, čo sú drevené repliky hereckej postavy.

Druhá hra *Morena* (s. 50 – 95) je zo všetkých Kováčových hier a scenárov najnáročnejšia na dekódovanie vzťahu mytologickej a historickej skutočnosti. Opisy scény aj predpisy konania hercov a ich druhá tvár (v konaní príslušných bábok) sú prestúpené tajomstvami a náznakmi, akoby skrývali podobnosť s realitou naznačeného času. Ani hlavné postavy príbehu (Klna-Morena a Boro-Ďado) neprehrádzajú o sebe viac než to, že sú v trvalom stave nevráždivosti a napätia, aj keď pripustili spoločnú rodinnú sebarealizáciu. Ich deti – dvojčičky, ktoré napriek tomu splodili (Mila-Marmurienka a Slavo-Didko) už svojou jazykovou konštrukciou akoby signalizovali iný ako slovenský pôvod a núka sa zaradiť ich do inej ako slovenskej a ľudovej mytologickej sústavy, hoci je zrejme, že *Morena* (v čistej etnografickej podobe ako predstaviteľka a symbol chladu, zimy a smrti), ale predovšetkým *Boro-Ďado* (ako *Brucháč* a *Alkoholik*) do nej jednoznačne patria. Ťažké dešifrovanie enigiem tohto scénického útvaru je spojené nielen s málo pravdepodobnou konjunkciou týchto postáv, ale aj s osudom všetkých postáv vo víre bojov s „Frankami“. Pochopiteľný je iba zámer ich detí, že „*chcú byť iné*“ ako rodičia.

Scénickú realizáciu môže komplikovať kombinácia hlavného príbehu s vedľajším, v ktorom vystupujú *Mládenec-Gorazd* a *Mládenec-Viching* ako nositelia dvoch kultúr, z ktorých jedna je „naša“ a druhá „opačná“, nepriaznivo naklonená nášmu historickému vývoju. Ich protiklad však sotva môže zasiahnuť do hlavného sujetu, lebo vychádza iba z poznatkov zistených mimo scény a mimo ľudovej pamäti, a preto sa dá iba čiastočne oživiť cez folklór – spevmi a tancami naznačujúcimi výmenu kultúr.

Postavy *Gorazda* a *Vichinga* sú očividne zámerne pomenované „mládencami“, aby ostali v rezerve pre svoje neskoršie dospelé historické skutky v plánovanom, ale neuskutočnenom pokračovaní hier.

KOVÁČ-ADAMOV, Mišo. **Tomášik a Katarínka**. Bratislava: LITA, 1989. 66 s.

Hra *Tomášik a Katarínka* je bábkarskou inováciou pôvodnej ľudovej balady *Rabovali Turci*, jednej z najkrajších balád svetového kultúrneho dedičstva vôbec, ktorá sa

už zásluhou generácie Jána Kollára, štúrovcov a prvých folkloristov z čias *Memoranda* dostala do vedomia európskej kultúry ako literárny klenot najvyššieho lesku. Kováčovo inovovanie témy do podoby bábkarského predstavenia je originálny počin vo všetkých smeroch.

Dej sa odohráva v týchto obrazoch: 1. *Na jarmoku*, 2. *V izbe*, 3. *Pri Dunaji*, 4. *V sultánovom paláci*, 5. *Pred turckým väzením*, 6. *Na krížnych cestách*, 7. *Pred dverami matky*.

Dej postavený na motívoch historickej balady *Rabovali Turci* využíva viaceré historické spevy a balady korelujúce s témou, ktoré autor tvorivo doplnil veršami predovšetkým v dialógoch, ale aj v sprievodných textoch rozprávačov, ktorí dostali úlohu vykladať zmysel deja ako „ihráči“.

Dramatický text aj úryvky z ľudových piesní autor doplnil množstvom cenných úprav a krásnych metafor. Až neuveriteľne ľahko a v súlade s citovanými úryvkami či celými prototextami znejú veršované doplnky a derivácie pri nadväzovaní na autentický text ľudových balád, s nevyhnutnými úpravami, ktoré si vyžaduje rozvíjaný sujet. Plynulá a vierohodná je aj reč „ihráčov“ (moderátorov prebiehajúceho deja), čím vzniká nový ucelený javiskový tvar s vysokou poetickou účinnosťou.

Realizovanie tejto malej baladickej drámy prostriedkami bábkového divadla je neobyčajne náročné, preto azda najdôležitejšiu úlohu dostáva postava ústredného „ihráča“, ktorý podobne ako v ostatných autorových dramatických dielach organizuje dej a cez tradíciu prevzatú z autentického slovenského ľudového divadla vstupuje do deja, keď to treba. Je to originálna, typicky „kováčovská“ postava, ktorá reprodukuje starobylú jarmočnú postavu *Ohlasovateľa* a v danej úlohe je ozdobou celého projektu.

Kompozícia musí riešiť niekoľko nezvyčajných problémov – okrem iného kolíziu obrazov z východiskových textov balád s potrebou rozvíjať prítomný dej v inej následnosti akcií a v stálom aktualizovaní scény. Dej sa rozvíja cez konanie a trápenie čestných hrdinov, ako je *Tomášik*, ale prekvapivo aj „*Sultánočka*“, a tiež cez zavrnutiahodných váhavcov a zbabelcov (richtár) či zradcov vlastného charakteru (richtárka odmietajúca poznať vlastné deti) – to všetko za kolektívneho dozoru najvyššej mravnej autority, ktorou je spievajúci zbor. Veľkú úlohu hrá obohatenie tradičného ponímania „cudzích“, „nepriateľských“ charakterov prvkami porozumenia. *Turci* sú tu podaní ľudsky, ohľaduplne, dokonca ako schopní obrátenia, láskavosti, ba aj lásky, čo dáva hre dynamiku.

KOVÁČ-ADAMOV, Mišo. **Turobáj**. Hra – povest' o mladosti národa. In: *Javisko*, 1995, č. 1, s. 19 – 30.

Časopisecky publikovaná hra predstavuje vydarenú adaptáciu jedného z vrcholov slovenskej ľudovej veršovanej epiky (historickej povesti) v javiskovej reči. Autor ju

napísal ešte v 80. rokoch, v podmienkach cenzorského dozoru nad kultúrou a každým druhom umenia. Definitívny text bol uverejnený v časopise *Javisko* ako víťazná divadelná hra v súťaži dramatických diel za rok 1994.

Kováčova dramatická úprava pôvodnej ľudovej povesti o vzniku a zúrodnení Turčianskej kotliny vychádza z Bottovej básnickej verzie, ktorá už sama znamená príklad silnej básnickej intenzifikácie ľudového rozprávačského prototextu. Bottovo povýšenie mytologickej povesti, zachytenej pôvodne v neviazanej reči, do kategórie hlbokoj filozoficko-reflexívnej básne bolo výsledkom dvoch dôležitých zásahov do pôvodného rozprávania: Prvým bolo zarámčovanie a zásadné obohatenie tradovaného príbehu reflexiami rozprávačského/autorského subjektu. Druhý spočíval vo vytvorení motivických predpokladov na širší výklad symboliky povesti (o vysúšaní Turčianskeho jazera prelámaním skalnatej úžiny) v zmysle aktuálneho „vysúšania“ politickej pasivity národa v čase, keď sa vyorávali nové hlboké brázdy na slovenskom národnom poli – v dejoch okolo vyhlásenia Memoranda z roku 1861 a zakladania Matice slovenskej v roku 1863. Takejto interpretácii Bottovej povesti nahrávajú aj vročenia prvých vydaní *Báje Turca* (1865, 1867), teda v rokoch nádejného rozbehu kultúrnych a politických aktivít Slovákov krátko po roku 1863.

Bottom spracovaný námet a ním rozvíjanú ideu túžby po voľnosti Mišo A. Kováč inovuje a konkretizuje ešte intenzívnejšie novými aktuálnymi prvkami, v ktorých dominuje napätie medzi žiadostivosťou a láskou spútaného človeka (postava Turoňa) a jeho túžbou po nehatenej aktivite a slobodnej činnosti – v obrazoch prerýpania sa cez skalnatú úžinu prekážok (v postave Žreca) a zvodov (postava Žrecovej dcéry). Východiskovú povest autor pretvára do nového literárneho útvaru, v ktorom sa do balansujúcej rovnováhy dostáva tragizmus nenaplnených túžob hlavných hrdinov s predstavou „*mladosti národa*“, ktorá je zástupným obrazom pre jeho akcieschopnosť a aktivitu (hrdina Turoň). Akciami na scéne autor rozohráva neobyčajne dramatický zápas živlov v povahe a záujmoch ľudí, bez ohľadu na historický čas, v ktorom sa dej odohráva. Podstatná je metafora túžby po slobode a nehatenej aktivite človeka ako najzákladnejších ľudských potrebách, čo je zároveň východiskom pre nekompromisné aktualizovanie v najširšom politickom ponímaní.

Kováčova činoherná inovácia týchto ideí a dômyselná transformácia témy do divadelnej reči je veľmi úspešná, čo ocenila divadelná aj literárnovedná obec, ako aj akademické *Dejiny slovenskej drámy 20. storočia* (Divadelný ústav, Bratislava, 2011).

KOVÁČ-ADAMOV, Mišo. *Hra o svätej Dorote*. Bratislava: Divadelný ústav, 2013. 277 s.

O historickom vývoji slovenského ľudového divadla laická verejnosť veľa nevie. Zvyčajne máme iba povrchnú vedomosť a neurčitú osobnú skúsenosť s pomaly zanika-

júcimi prejavmi slovenského kalendárneho zvykoslovia, z ktorého vyčnieva a v komerčných médiách periodicky oživa teatrálné vynášanie Moreny za dedinu, stávanie májov alebo až príliš populárna šibačka.

Na Slovensku sa však hrávali, spievali a mimicky či dokonca tieňoherne predvádzali aj veci dramaturgicky a kompozične veľmi zložité a vážne. Najvýznamnejšou ľudovou adaptáciou svetovej divadelnej tvorby do nášho prostredia bola zaiste *Hra o svätej Dorote*, ktorá si pri migrovaní Európou od čias „Zlatej legendy“ (*Legenda aurea*) Jakuba de Voragine – teda od 10. storočia – našla pevné miesto aj v kultúrnom kalendári našich predkov. Štúdia a pripojené autorské exemplum Miša A. Kováča s bohatými textovými variáciami sú plné prekvapujúcich dôkazov o tom, že *Hra o svätej Dorote* (alternatívne názvy *Chodenie s Tomfílom* či *Kráľovská hra*) sa hrávala ešte nedávno v mnohých slovenských mestách a dedinách, najmä na strednom a západnom Slovensku, čo potvrdzuje pamäť súčasníkov i citovaná literatúra. Viaceré v literatúre doložené a v Kováčovej rekonštrukcii inovované variácie *Hry o svätej Dorote* môžeme nazvať pôvodnou spevnou hrou alebo aj operou predvádzanou za účasti originálnych ľudových nástrojov.

V autentickej podobe sa hra cizelovala až do polovice minulého storočia pravidelným (sezónnym) uvádzaním vždy koncom januára a začiatkom februára. Príbeh svätej Doroty, ktorá sa nepoddala násilníckemu kráľovi a umrela mučeníckou smrťou za cisára Diokleciána, u nás ožival v rozličnom hernom či „ihrovom“ podaní v dedinských i mestských prostrediach oddávna. Hrávali ju v obchôdzke nielen z domu do domu, ale aj z obce do obce či z mesta do mesta „ochotníci z presvedčenia“, ľudia z lásky k divadlu i pre radosť z hry.

Jej územné rozšírenie (autor uvádza šesťdesiat lokalít na strednom a západnom Slovensku a tri lokality na východe) dokazuje, že na Slovensku máme dávnu a pôvodnú divadelnú tradíciu, svedčiacu o kontakte kultúr a „*vzájomnom prestupovaní spoločných námetov piesní, rozprávání a hier*“.

Vysokú duchovnú a umeleckú hodnotu slovenskej modifikácie hry konštatujú aj cudzí bádatelia. Napríklad Piotr Bogatyriov napísal, že „*kompozícia Hry o svätej Dorote v zachovanom slovenskom podaní je asi jedinečná v celej svetovej dramatickej literatúre*“!

Kováčova štúdia vrcholí nesmierne zaujímavým autorským libretom, či presnejšie originálnou veršovanou drámou nazvanou skromne „*rekonštrukcia a inovácia*“. Originálnu literárnu hodnotu má najmä uvedenie nových írečitých dramatických postáv a prvkov odpozorovaných z autentických ľudových divadelných prejavov. Do hry vstupuje náš typologicky presný, zlomyseľný a žiarlivý Čert, pribudli postavy zvodkyň Rila a Fila, ktoré nemajú mravný problém ani s pohanským kráľom, v sociálnych funkciách dominuje hodnoverná postava Vojaka ako hovorcu „ľudu“. Sudca Teofil sa u nás mení na Tomfíla, tak ako sa zmenil v hodine smrti jeho prototyp z pohana na kresťana, a je tu aj originálna Batohárka – hrajúca scénografka aj šepkárka naraz – skvelý vynález

slovenskej ľudovej predstavivosti a divadelného majstrovstva autora.

Autorská rekonštrukcia i obnova predlohy je po vedeckej štúdií druhou, nemenej dôležitou výslednicou Kováčovho bádania. Nie je to iba rekonštrukcia zachovaných fragmentov textov, piesní a pohybov, ale predovšetkým *jedinečný literárny čin* s veľkým potenciálnym dosahom.

Tento viacdimenzionálny dramatický text sumarizuje zachytené „dedinské“ i „mestské“ varianty a variácie hry novým veršovaným a spevným spracovaním jednotlivých scén, čím vzniká nová kompozícia aj dramaturgická dispozícia, ktorá je celkom otvorená pre variabilné scénické využitie.

KOVÁČ-ADAMOV, Mišo. **Pochôdzkové divadlo.** 1988

Medzi dramatické diela Michala A. Kováča treba jednoznačne zaradiť aj pamätné *Pochôdzkové divadlo* z roku 1988, scenáristicky a organizačne pripravené a v exteriéroch mesta Martin realizované pri príležitosti osláv 125. výročia založenia Matice slovenskej. Jeho obrovský význam pre rozvoj divadelnej kultúry na Slovensku a jeho poznávacie historické a estetické hodnoty nie sú doteraz náležite docenené a využité. Dodnes nebol zverejnený ani text realizačného scenára tohto veľkolepého pochôdzkového divadla, ktoré má sotva paralelu v divadelných produkciách európskych pohybových umení.

Prístupný je – paradoxne – iba v osobnom archíve autora a obsahuje viac ako 500 strán vedecky vycizelovaného historicko-analytického textu s vyznačením a priestorovým lokalizovaním najzávažnejších výjavov zo slovenských národných dejín, so zobrazením zlomových udalostí a najzávažnejších krokov nášho národného spoločenstva smerom k sebauvedomeniu a emancipácii.

Monumentálne zobrazenie dejinných udalostí sa člení na 75 výjavov a 14 kľúčových zastavení so skrytou, ale pre kultúrnu verejnosť s jasnou symbolikou Krížovej cesty, ktorá je práve pre bolestivý proces dozrievania národného povedomia Slovákov a cesty k jeho politickej slobode najvýrečnejšia. Význam tejto prelomovej divadelnej udalosti realizovanej v Martine v roku 1988 za strhujúcej účasti 3 000 divákov v uliciach a na vyznačených priestoroch zdôrazňuje skutočnosť, že sa odohrala iba jeden rok pred kľúčovou politickou zmenou v Európe, keď v pravú chvíľu demonštrovala myšlienku občianskej slobody a národnej nezávislosti. Pretlmočila zjednocujúcu úlohu Matice slovenskej v našom národe, a to strhujúcim spôsobom až „nad-divadelnej“ povahy a intenzity.

Túto okolnosť za všetkých účastníkov, hercov aj nadšene sa prizerajúci ľud najvýstižnejšie vyjadril dojatý národný umelec Ladislav Chudík bezprostredne po finálnom zastavení: „Prvý raz som nehral svätého Metoda – ja som ním dnes bol!“

KOVÁČ-ADAMOV, Mišo. **Cesty k Memorandu a Slovenskej národnej knižnici.** 2001

Druhou vzácnou scénickou predlohou literárneho, historického a dokumentačného významu sú Kováčove *Cesty k Memorandu a Slovenskej národnej knižnici – pri 140. a 60. výročí (Scenár projektu Divadla dejín v pracovných priestoroch a chráme.* Martin, 2011, 51 + 28 s.)

Text realizačného scenára tohto „divadla dejín“ rozvíja udalosti vedúce od kľúčového vyhlásenia predstaviteľov slovenského národa v *Memorande* z roku 1861 (s požiadavkami ústavného uznania Slovákov za svojbytný politický národ) k jeho reálnym a konkrétnym dôsledkom v nasledujúcich desaťročiach. Kováčov scenár kladie do príčinnej súvislosti akt Memoranda s rozvojom národných kultúrnych a spoločenských ustanovizní, ktoré postupne vedú k založeniu Matice slovenskej a vrcholia založením a budovaním Slovenskej národnej knižnice.

Proces v dejinnom pohybe navrhovaný ako pochod za ideou charakterizujú kapitoly:

- I. časť – *Putovanie za poznaním: Život knihy a s knihou* (s. 8 – 16)
- II. časť – *Križovatka národných zhromaždení* (s. 17 – 34)
- III. časť – *Mosty z dejín do budúcnosti: Čo nasledovalo v národnom knihovníctve po Memorande* (s. 35 – 38)
- IV. časť – „Open festival“ – Letná scéna SNLM SNK (s. 39 – 51).

Projekt má svoj dôvetok v *Prílohe scenára* (s. 1 – 28), ktorý je sám osebe hoden pozornosti kultúrnych historikov. Je priam nabitý detailným poznaním terénu a miestnej personalistiky a dominujú v ňom dejinami poznačené priestory martinského evanjelického chrámu, Slovenského národného múzea a napokon Slovenskej národnej knižnice samej, ktorá je špecifickým vyvrcholením cesty k ústredným národným ustanovizniám ako jedna z rodných dcér *Memoranda*.

Tento scenár spolu so scenárom pamätného *Pochôdzkového divadla* v Martine v roku 1988 si zasluhuje byť predmetom čo najsvedomitejšej bibliografickej pozornosti a dôkladnej archívnej opatery. Rozhodne by sa obidva scenáre mali stať súčasťou ucelenej reedície dramatických diel Miša A. Kováča, pretože ide o diela v rozvoji slovenského divadelníctva neopakovateľné a ich poznávacía a literárna hodnota je mimoriadna.

PaedDr. Blažej Belák

NEKROLÓG
ZA VILIAMOM MRUŠKOVIČOM

(1940 – 2020)

Ráno 2. marca 2020 dotklo srdce významného jazykovedca, etnolingvistu, prekladateľa, archivára a pedagóga Viliama Mruškoviča.

Viliam Mruškovič sa narodil 13. júla 1940 v Smoleniciach neďaleko Trnavy, kde prežil svoje detstvo a mladosť v šťastnej, mnohodetnej rodine (mal

deväť súrodencov). Po maturite na I. jedenástočnej strednej škole (dnes Gymnázium Jána Hollého) v Trnave pokračoval v štúdiu nemeckého a slovenského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, ktorú ukončil v roku 1962.

Viliam Mruškovič, ako to bolo v tom čase zvykom, dostal umiestenku do Trstenej na Orave, kde vyučoval nemčinu a potom aj angličtinu a španielčinu na tamojšej Jedenástočnej strednej škole (neskôr Gymnázium Martina Hattalu). Tu popri pedagogickej činnosti v rokoch 1965 – 1968 pôsobil vo funkcii zástupcu riaditeľa. Orava bola síce veľmi ďaleko od rodných Smoleníc a kraj v porovnaní s okolím Trnavy chladný a drsný, ale Viliam Mruškovič na toto obdobie svojho života spomínal veľmi rád. Ako mladý učiteľ sa na trstenskom gymnáziu zoznámil so svojou budúcou manželkou Elenou, vtedy ešte študentkou, ktorá sa stala jeho celoživotnou partnerkou. Prežil s ňou viac ako 55 rokov a bola mu oporou až do jeho posledných chvíľ.

Na žiadosť Matice slovenskej odišiel Viliam Mruškovič v roku 1972 do Martina, kde nastúpil do funkcie vedúceho Literárneho archívu. Jeho vedomosti, rozhľad, riadiace a organizačné schopnosti ho predurčovali k ďalšiemu pracovnému postupu. Po ročnom pôsobení v archíve sa stal vedeckým tajomníkom (1973 – 1987) a neskôr správcom (1987 – 1990) Matice slovenskej.

Od roku 1990 pracoval opäť v Literárnom archíve ako archivár a vedeckovýskumný pracovník až do odchodu do dôchodku v roku 2001.

V archíve sa podieľal na spracovávaní pramenného materiálu z oblasti literárnej histórie a histórie. Vďaka bohatým jazykovým znalostiam venoval pozornosť hlavne dokumentom staršieho obdobia (17. – 19. storočie), ktorých skúmanie si vyžadovalo ovládanie nemčiny, latinčiny a maďarčiny.

V rámci vedeckovýskumnej činnosti zostavil Viliam Mruškovič viaceré tematické inventáre – *Slaviká v Archíve literatúry a umenia Matice slovenskej* (1993), *Germaniká v Archíve literatúry a umenia Matice slovenskej* (1995),

Romaniká v Archíve literatúry a umenia Matice slovenskej (rozmnož., 1997) a *Pramenné dokumenty k dejinám Slovenska a Slovákov od najstarších čias po prvú fázu národného obrodzenia v zbierkach Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice* (2009). Pre potreby archívov napísal príručku *Slovník literárnoarchívnej terminológie* (1999). Na vydanie pripravil viaceré fotosúbory a faksimile.

Výsledky svojej práce prezentoval aj na stránkach mnohých zborníkov a časopisov (*Literárny archív, Zborník Slovenského národného múzea, Slavica Slovaca, Genealogicko-heraldický hlas, Slovensko, Knižnice a vedecké informácie, Čitateľ, Slovenské národné noviny, Matičné čítanie* a i.).

Viliam Mruškovič ovládal aktívne či pasívne niekoľko desiatok európskych jazykov. Sám hovoril, že „*jeho koníčkom je učiť sa všetky európske jazyky*“. Viac ako literárnej histórii a archívnictvu sa preto venoval vo svojom voľnom čase etnolingvistiky a sociolingvistiky. Zaujímali ho dejiny európskych (aj iných) národov, ich jazyk, kultúra atď. Ešte v roku 1983 napísal učebné texty *Jazyky Európy* a v roku 2008 mu vyšla doteraz neprekonaná encyklopédia *Európa jazykov a národov na prahu tretieho tisícročia – Europa linguarum nationumque*, ktorá bola výsledkom jeho dlhoročnej výskumnej práce. Obsiahla publikácia mapuje jazykové a národné spoločenstvá Európy a je významným počínom nielen v slovenskom, ale i v celoeurópskom meradle.

V rôznych časopisoch uverejnili Viliamovi Mruškovičovi odborné i umelecké preklady z nemčiny, zo švédčiny, z lužickej srbčiny, ruštiny, estónčiny, bretónčiny a ďalších jazykov. Do slovenčiny preložil 11 knižných diel zahraničných autorov. Za odborný preklad knihy Ingo Walthera *Pablo Picasso 1881 – 1973* (1992) získal v roku 1994 *Cenu Literárneho fondu*.

Viliam Mruškovič ako znalec mnohých jazykov a výborný pedagóg vyučoval na Jazykovej škole v Martine najprv nemčinu a neskôr (ešte aj v dôchodkovom veku) španielčinu a taliančinu. Bola to práca, ktorá ho nesmierne bavila a naplňala – práca pedagóga, ktorý môže odovzdávať svoje vedomosti iným.

V posledných rokoch Viliama Mruškoviča čoraz viac trápilo choré srdce. Pokiaľ mohol, venoval sa svojim záľubám, ku ktorým patrila aj práca v záhradke. Vždy sa tešil z rodiny, ktorá ho obklopovala – manželky Eleny, syna Viliama, dcéry Miriam, vnúčat a pravnúčat. Rodine, ale aj nám, bývalým kolegom, bude veľmi chýbať.

Češť jeho pamiatke!

Mgr. Eva Pástorová

Ukážky najznámejších ženských časopisov, ktoré vychádzali a vychádzajú na Slovensku. Prehľad histórie periodík vydávaných na území Slovenska a venovaných ženám od konca 19. storočia až po súčasnosť s modernými ženskými magazínmi na pozadí daných spoločensko-politických podmienok prináša príspevok Mgr. Evy Barnišinovej *Ženská tlač na Slovensku. Vydávanie v minulosti a súčasnosti* (s. 53 – 57).

PhDr. Viliam Mruškovič, významný jazykovedec, etnolingvista, prekladateľ, archivár a pedagóg, ktorého srdce dotklo 2. marca 2020. Mgr. Eva Pástorová v príspevku *Za Viliamom Mruškovičom (1940 – 2020)* približuje jeho životnú dráhu, pôsobenie v literárnom archíve, bohatú publikačnú činnosť a najmä jeho výnimočné aktivity v oblasti etnolingvistiky a sociolingvistiky. (foto zo zbierok LA SNK)